

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

MAYIS 1999 SAYI: 389 750.000TL.

İktisat Metodolojisi

Sedat Aybar • Adil Baktıaya • Ömer Demir

• Murat Ali Dulupçu • Fuat Ercan • Ercan Eren

• Gündüz Fındıkçioğlu • Ben Fine • Bruce Greenwald

• G. Kessler • Joseph E. Stiglitz • Turan Yay

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Viking Turizm

**İktisat Fakültesi
Mezunlarına
Özel İndirimler!**

Güçlü bir dost ile

dünyaya hiç de o kadar büyük değil

ROSENBLUTH
INTERNATIONAL
Turkey

Merkez: Taksim

Mete Caddesi No. 24
Taksim, İstanbul 80090

- Tel: (0212) 293 52 72
- Fax: (0212) 251 33 31
- E-mail: vkgtour@ibm.net

Şube:

Polat Renaissance Hotel

Sahil Caddesi
Yeşilyurt, İstanbul 34800

- Tel: (0212) 573 77 40/41/42
- Fax: (0212) 573 77 43

Şube:

İstanbul Princess Hotel

Büyükdere Caddesi
Maslak, İstanbul 80670

- Tel: (0212) 285 05 87
- Fax: (0212) 285 06 50

Sopa, taş, molotof, darbe... Avrupa standartlarında Şişecam kalitesiyle üretilen güvenlik camı **Lameks**, tehlikeyi asla içeri geçirmez. İki cam arasına yerleştirilen PVB sayesinde dağılmaz. Böylece emniyet gerektiren mekânlarda korunma sağlar. Zaten Anadolu Sigorta'nın **Lameks**'li konutların hırsızlık ve yangın sigortalarında prim indirimi yapmasının sizce başka bir açıklaması olabilir mi?

İhtiyaç duyulduğunda başka kontra saldırı ünitelerimiz de bulunmaktadır.

- Kurşuna dayanıklılığı artırılmış camlar
- Kurşun geçirmez camlar

Darbelerle geçit yok!

ŞİŞECAM'IN GÜVENLİK CAMI:

Lameks®

"Cam güvenliği, mal güvenliği"

Camtaş Düzcamlar Pazarlama A.Ş.

Bilgi için: (0212) 286 20 93

Ücretsiz Danışma Hattı: 0800 211 08 33

ŞİŞECAM

ŞİŞECAM Bir TÜRKİYE İŞ BANKASI Kuruluşudur

1 Nisan'da ISO 9001 sürecini başlattığımızda bazıları bunu şaka sanmıştı!

Petlas, ISO 9001 Kalite Sistemi Belgesi'ni ilk başvurusunda aldı.

1997'deki özelleştirme ile Kombassan Holding bünyesine katılan Petlas,

üretimden yönetime tüm süreçlerde büyük bir atılım içinde.

Ülke ekonomisinin bu devasa yatırımı, artık büyüklüğüne yakışır başarılarla imza atıyor.

Petlas kalitesini belgeleyen ISO 9001 Belgesi, bunlardan sadece biri.

"Türkiye'nin Lastiği"

M

ark Blaug İktisat Metodolojisi konusunda önemli ve öncü çalışmalar yapmış bir iktisatçı. *Economic History and the History of Economics* başlıklı kitabının (New York Univ. Press. 1986) 265. sayfasında şöyle yazıyor: "Metodoloji ilaç gibidir. Bize yararı olacağını düşünerek, tahammül eder, hoşgörülle karşılarız. Ama aslında ondan gizlice nefret ederiz". Arkasından şunu da ekliyor: "Metodolojiden nefret etseler ve

hor görseler de hemen tüm iktisatçıların her türlü kuramsal hastalığa karşı ev yapımı kokacakları ilaçları vardır". Bu vurgu son yıllarda giderek artan sayıda iktisatçının iktisat metodolojisi konusuna ilgi duyarak bu alanda çalışmalar yapmasına karşın, gene de pek çok iktisatçının metodoloji dersinin lisans ve lisans-üstü ders programlarına konulmasına karşı çıkmalarını ve Frank Hahn, Irving Fisher gibi ünlü iktisatçılar başta olmak üzere bu alandaki çalışmaları "vakit kaybı" "işe yarar, somut sonuçlar vermeyen sonu gelmez tartışmalar" olarak nitelendirmelerini anlayabilmek için önemli.

İktisat'tan

Çok zengin bir literatüre ve çok parlak yöntembilimcilere sahip olan "İktisatta Yöntem" ya da

"İktisat Metodolojisi" konusu gerçekten kimilerini rahatsız etmekte ya da karşı çıkmaya, önemini yadsımaya yöneltilmektedir. İ.Ü. İktisat Fakültesi Akademik Kurulu'nda 3 yıl önce seçimlik bir ders olarak 3. Sınıf lisans programına ilk kez konulmasını önerdiğimiz zaman yapılan tartışmaları, "ne gerek var efendim, 'sosyal bilimler metodolojisi' dersinde biz zaten mükemmelen bu konuyu işliyoruz"(!) diyerek karşı çıkmaları ve sonuçta 29'a karşı 36 oyla güçbela kabul edildiğini çok iyi anımsıyorum.

İktisatçıların en göze çarpan özelliklerinin başında aralarında anlaşamamaları ve bunu "hangi konularda anlaşamadıklarında da anlaşamamaya" dek vardırıdıkları (!) olgusunun geldiği düşünülürse, bunun nedenlerini merak edenlerin, herhalde, metodoloji konusunda, iktisat biliminin bilimsel temelleri ve ilkeleri üzerinde çalışan yöntembilimci iktisatçılarda bulabilecekleri pek çok ipucu, çözüm önerisi ve yeni yaklaşımlar, bakış açıları olacaktır.

Bu konuda çalışmalarıyla ünlü iktisatçı Daniel M. Hausman'ın başyapıtının adı *"Tam Olmayan (Inexact) ve Ayrı (Separate) İktisat Bilimi"* (Cambridge Univ. Press. 1992). Bu başlık bile, iktisat biliminin niteliği, içeriği ve sorunları konusunda çok şey söylemekte. İktisatçılarla "İktisatçı, dün öngördüklerinin bugün niçin gerçekleşmediğini, yarın açıklayabilen kişidir"; "üç iktisatçı bir araya geldiğinde en az dört görüş çıkar"; "İktisatçı pratikte işleyen bir şey gördüğünde, 'acaba teorik olarak da çalışır mı ?' diye soran kişidir" gibi şakalarla dalga geçenler acaba bilinçli ya da bilinçsiz iktisat biliminin metodolojik zaafalarının ve epistemolojik temellerinin zayıflığının farkındalar mı ? Kim bilir ? Ama bildiğimiz bir şey var ki, o da bu tür şaka yollu saldırı ve eleştirilere karşı durabilmek için iktisatçının donanımlı ve bilinçli olması gerektiği ve bu noktada iktisat metodolojisinden öğreneceği çok şey olduğudur. Başarılı sporcuların antrenmanlarına gösterdiği ilgi ve özeni, iktisatçılar da, en azından metodoloji konularında düşünce sporu ile göstermelidirler diye düşünüyoruz.

Dar anlamda metodoloji kavramı bilimsel bir disipline ilişkin teknik süreçleri içerir ve "araştırma teknikleri ve yöntemleri" ile eş anlamlı kullanılır. Geniş anlamda metodoloji kavramı ise, bir bilim dalına ilişkin kavramların, kuramların ve temel düşünce ilkelere sorgulanmasını araştırılmasını kapsar ve bu anlamda *iktisat metodolojisi* bilim felsefesinin iktisada uygulanmasıdır. (Bkz: M.Blaug, *The Methodology of Economics. How Economists Explain ?* Cambridge Univ. Press. 2d ed. 1997). Kuşkusuz bu konuda bile, daha tanım düzeyinde, birbirinden farklı düşünen pek çok yöntembilimci iktisatçı vardır ve burada bir kez daha "anlaşamama özelliği" göze çarpmaktadır. İktisatçıların iktisadi olguları nasıl açıkladıklarını (Blaug'un kitabının alt başlığı) anlamaya ve anlatmaya çalışmanın altında ise iktisat biliminin ne anlamda ve nasıl bir bilim olduğu sorusu yatmaktadır.

İktisat öğrencileri, lisans düzeyinde öğrendikleri iktisat kuramlarının bilimsel, bilimsel oldukları için de "doğru", "geçerli" olduklarını sanırken, birden iktisat bilgilerinin düzeyi yükseldikçe, aynı iktisadi olguların birbirinden çok farklı varsayımlara dayanan, hatta birbirleriyle çelişen farklı kuramlarca değişik biçimlerde açıklandığını fark ederek, bilimlerinin "bilimselliğinden" kuşku duymaya başlarlar ve kendilerini karmaşık duygular içinde bulurlar. İşte iktisat metodolojisi, bu olgunun genelde toplumsal bilimler, özelde ise iktisat öğretilerinin tarihsel ve toplumsal göreceliği ile ilgili olduğu ve sorunun basit bir "doğru-yanlış" biçiminde algılanamayacağı konusunda çok önemli ve anlamlı bir işleve sahiptir.

İktisat Dergisi'nin bu sayısının amacı da, metodoloji konusuna ilgi duyan her düzeyde okuyucuya (öğrenci, akademisyen, uygulamacı profesyonel iktisatçı vd.) Türkiye'de bu konuda çalışan değerli iktisatçılarımızdan bazılarının çalışmalarını iletmek, tartışmaya açmak ve "karınca kararınca" küçük bir katkıda bulunmak, düşünmeye çağırarak. Aslında çok daha kapsamlı ve zengin içerikli plânladığımız bu sayı Nail Satlıgan, Ayşe Buğra, Tuncer Bulutay vd. değerli iktisatçılarımızın şu ya da bu nedenle (Değerli arkadaşımız Nail Satlıgan'a burada geçmiş olsun dileklerimizi iletiyoruz) yazılarına ulaşamamamız ve bir öğrenci arkadaşımızın Mark Blaug'dan yaptığı çok önemli bir çeviri metnini üzerinde yeteri kadar çalışamadığı ve aceleye geldiği için son dakikada dergiden çıkarmak zorunda kalmamız gibi nedenlerle, düşündüğümüz gibi gerçekleşemedi. Kusur, kuşkusuz bizdedir. Bunun için içtenlikle özür diliyorum. Yazılarıyla katkıda bulunan tüm yazarlarımıza teşekkür ediyoruz. Londra SOAS'dan Sedat Aybar, kendi makalesinin yanısıra, Ben Fine'in makalesi ve kendisiyle yapılan bir söyleşiyi de çevirerek Fuat Ercan ile bize yolladı. Kendi içinde Fuat Ercan'ın makalesi ile birlikte içsel bir bütünlük taşıyan bu dört çalışmayı, süren bir tartışmanın Türkiye'ye taşınması amacıyla yayınlıyor ve özellikle Marksist açıdan neo-klasik iktisada karşı geliştirilen eleştirilerin iktisat biliminin yöntembilimsel çözümleme ve açıklamalarını zenginleştirdiğini düşünüyoruz. Saygılarımızla ve keyifli okumalar dileklerimizle...

Kaya ARDIÇ

İ.Ü. İktisat Fakültesi

İktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 389 Mayıs 1999 Fiyatı: 750.000.- TL

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları

Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibt: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Osman Çetinkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akççek

Özel Sayı Editörü:

Kaya Ardu

Yayın Kurulu:

İlker Aktükün, Kaya Ardu,

Fuat Ercan, Eser Karakaş, Oğuz Oyan,

Metin Sarfatı, Ümit Şenesen

Danışma Kurulu:

Öztin Akgüç

Erdoğan Alkin

Nihat Falay

Tamer İşgüden

Naci Kepkep

Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

İsmail Azgıt

Reklam Sorumlusu:

A. Güliz Çöllüoğlu

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6

80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55

Fax: (0212) 255 17 73

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 8 milyon TL.

Altı aylık: 5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 6 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

Dergide yayımlanan yazılar Cemiyeti

bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen

yazıların iki nüsha olarak mümkünse

bilgisayar disketiyle birlikte

ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

6

İktisat Metodolojisi
"Nereden Nereye; 1950-1999"

Ercan Eren

18

Modern İktisat Teorisi: Neoklasik
Fondamentalizmden, Metodolojik
Neoklasisizme Mi?

Gündüz Fındıkçıoğlu

25

J.M. Buchanan'ın "Penceresinden"
İktisatta Kapsam ve Yöntem

Turan Yay

37

İktisattaki Paradigmik Dönüşüm:
Kozmik İktisattan Kaotik ve
Kuantum İktisadına Geçiş

Murat Ali Dulupçu

47

Üniversitelerde Metodoloji Öğretimi

Ömer Demir

51

Yeni ve Eski Keynezyenler

Greenwald Bruce- Stiglitz Joseph E.

66

Matematiksel İktisatta Bazı
Gelişmeler (II)

Gündüz Fındıkçıoğlu

YENİ BİR TARTIŞMA...

76

İktisatta Yeni Devrim

Ben Fine

Ben Fine ile Söyleşi...

80

Ekonominin Yeni Misyonu:
Toplum Bilimlerinin
Sömürgeleştirilmesi!

86

İktisat Teorisi Üzerine Eleştirel
Önergeler

Fuat Ercan

94

İktisatta Devrim ve Ekonomi
Teorisinin Eleştirisi

Sedat Aybar

100

Yaralı Bilinç: Geleneksel
Toplumlarda Toplumsal Şizofreni -
Daryuhs Shayegan

Adil Bakıraya

102

Türkiye'de Sosyal Sigorta

G. Kessler

İktisat Metodolojisi

"Nereden Nereye; 1950-1999"

Ercan Eren *

K. Popper tarafından geliştirilen eleştirel akılcılık öne çıkmaktadır.

İktisat metodolojisine olan ilgi artarak devam etmektedir. İlgi, iktisadın her geçen gün çok daha fazla "teknik" hale gelmesine karşın artmaktadır. İktisat metodolojisi konusunda çok geniş bir yazın oluşmuştur. Özel olarak yalnız metodoloji konularının ele alındığı dergiler yayımlanmaktadır. *Economics and Philosophy*, *Journal of Economic Methodology*, *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, *History of Political Economy*, *Philosophy of the Social Sciences* adlı dergiler metodoloji konularının yer aldığı dergilerdir. Ayrıca *Journal of Economic Issues*, *Journal of Post Keynesian Economics*, *Cambridge Journal of Economics* gibi dergilerde yaygın olarak metodoloji konularına yer verilmektedir.

İktisat metodolojisine artan ilginin klasik nedeni iktisadın bilim olup olmadığı sorusudur. Gerçekte soru soruları doğurmaktadır; bilim nedir?, hakikat nedir?, mutlak hakikat var mıdır?, hakikat göreceli midir? vb.. sorular devam etmektedir. Elinizdeki dergide yayımlanan diğer makaleleri bilmiyorum, fakat değişik makalelerde bu soruların tartışılacağını umuyorum. Bu açıdan makalede 1950-1999 arasında iktisat metodolojisinde öne çıkan konular, görüşler, tartışmalar, düşünürler özet olarak incelenecektir.

Mantıksal Pozitivistlerden Feyerabend'e İktisat Metodolojisi

İktisat metodolojisi tartışmalarını egemen iktisat (mainstream economics) geleneğine öncelik vererek incelemek daha doğrudur. Bu çerçevede, 1950'li yılları başlangıç kabul edersek, mantıksal pozitivistler ve

1920'lerde Viyana'da seminerler düzenleyen bir grup bilim adamı ve felsefecinin çalışmalarına dayanan **mantıksal pozitivizm**, kısa sürede iktisatçıları, özellikle egemen iktisat geleneğini etkilemiştir. Ekonometrinin ortaya çıkışı ve gelişiminde mantıksal pozitivizmin yansımaları oldukça fazladır.

Mantıksal pozitivistlerde yöntem süreci; kısmi gözlem, temel hipotez, genel kuram, kuramın deney ve gözlemlerle sınanmasıdır.

Sınamadan başarılı çıkılırsa, kuram kabul edilir. Aksi takdirde reddedilir.

Mantıksal pozitivistlerde;

- Bilimsel ve bilimsel olmayan önermeler arasındaki sınırı kanıtlanabilirlik çizer.
- Bilimsel önermeler, sentetik önermelerdir. A posteriori kanıtlanır. Kanıtlanabilirlik ilkesi ancak sentetik önermelere uygulanabilir.
- Bilimsel yöntem tektir ve evrenseldir.
- Tek tek gözlemlerden kuram inşa edilir. Kalıf noktası gözlemdir. Tekil gözlemler arasında simgesel mantık yoluyla ilişki sağlanarak genele ulaşılır. Genel ifadelerle tekil olaylar açıklanır.
- Temel sorun hakikate ulaşmaktır. Felsefi spekülasyonun terk edilmesi, bilimsel yöntemin kabulü ve bilimsel nesnellığe inançla hakikate varılır. Felsefi spekülasyona karşı, bilimsel deney gereklidir. Hakikat mutlaktr.
- Bilimsel bilginin gelişme kaynağı olarak tarih kullanışsızdır.

Kısaca özetlediğimiz mantıksal pozitivist yaklaşım, iktisadın da fizik gibi bir bilim olduğu, veya ol-

* Prof. Dr., YTÜ İİBF eren@yildiz.edu.tr

ması gerektiği görüşü çerçevesinde yaygın kabul görmüştür. Fizik gibi bir bilim olmanın koşulu ise bellidir; ampirik sına.

Mantıksal pozivistlerle birlikte, iktisat metodolojini etkileyen bir diğer gelişme, kendisi de Viyana çevresinden gelen, ama onu eleştiren K. Popper'in *eleştirel akılcılık* yaklaşımıdır. Yaklaşım en saf biçimiyle, ilk basımı 1934 de yayımlanan *Logic of Scientific Discovery* (Bilimsel Keşfin Mantığı) adlı yapıtta geliştirilmiştir.

K.Popper'de dikkat çeken noktalar şunlardır: Bilimsel her şey yanlışlanabilir; kuramın ortaya atılmasında bilimsel sezgi vardır; gözlemle kuram - yapılmaz; psikolojik sezgi ve kuram birlirinden ayrılmaz; tümevarım saçmadır; bir kuram doğrulanmaz, ama yanlışlanabilir; hakikate yaklaşma vardır; her yeni bulgu yeni sorunlar yaratır; bilgisizlik bilgimizle birlikte büyür; bilimsel olmayan bir önerme sına madığı için anlamsız değildir.

K.Popper'de bilimsel ve bilimsel olmayan önerme arasındaki sınır, yanlışlanabilirlik ilkesidir. Bilimsel önerme yanlışlanabilen önermedir. Yanlışlanabilirlik ilkesiyle nesnel bilgi, yeni kuramlar elde edilir. Hakikate daha çok yaklaşılr. Yanlışlanabilirlik derecesi yüksek önermeler yoluyla bilimsel ilerleme olanaklıdır. Yanlışlanabilirlik derecesi, kuramın ampirik içeriğine, dolayısıyla potansiyel yanlışlayıcıların sayısının artmasına bağlıdır.

Popper'de yanlışlanabilirlik, varsayımsal tüm dengelim yönteminde işler; tüm dengelimle kuram(lar) kurulur ve somut (alt düzey) ifade(ler) ile reddedilir. Evrensel kuram, tekil ifadelerle çıkarsanmayabilir, fakat reddedilebilir.

Popper'e göre bilimsel ilerleme, yanlışlanabilirlikle sağlanabilir. Bilimsel ilerleme, evrimci bir süreçtir.

Popper'de dikkat çeken bir nokta olasılık konusundadır. İlk dönem yapıtlarında olasılık konusunda daha kesin görüşleri vardır; olasılıkla yeni kuramın ortaya çıkmasından çok, tümevarımsal önerme tümevarım mantığı ile ele alınmaktadır. Oysa hakikate hangi oranda (%75, %90) yaklaşıldığı bilinemez.

Popper'de tekil ifadelerden genele ulaşılamaz. Her bilim bakış açısına ve kuramsal ifadelerle gerek

duyar. Kuramın olasılıklı tercihi olmaz, bu tümevarıma özgüdür. Oysa kuram yanlışlanır, tercih edilir.

Popper, olasılık ve yanlışlanabilirlik arasında ters yönde ilişki kurmaktadır; bir ifadenin yanlışlanabilirlik derecesi yüksekse mantıksal olasılığı daha düşük, azsa mantıksal olasılığı daha fazladır. Bir ifadenin evrensellik veya kesinlik düzeyi yükseldikçe daha kolay yanlışlanabilir. Tümevarım mantığında ise bir hipotezin olasılığı olayların olasılıklarına dönüşebilir, yani yanlışlama olanaklı olmayabilir.

Popper'in olasılık konusundaki görüşleri *olgun dönem* yapıtlarında bir parça değişmiştir. Daha doğrusu eski katılıkta karşı çıkmamıştır. Popper, bunun için nesnel ve öznel olasılık ayrımı yapmaktadır. Öznel olasılık eğilim olasılığıdır. Öznelci olasılık tümevarımcı mantıksal olasılıktır. Karşı çıktığı

olasılığın öznelci-tümevarımcı olasılık olduğunu belirtmektedir. Ona göre tüm dengelimci mantığın genellemesi gerçek olasılıktır. Tüm dengelimci olasılık nesnel olasılığı temsil etmektedir. Popper, nesnel olasılığa karşı görünmemektedir.

Popper'de önemli bir sorun, hakikate yaklaşmadır. Bilimsel ilerleme hakikat sorunu üzerine inşa edilir.

Popper'e göre *mutlak hakikat* vardır, ama hakikate erişildiğinin ölçütü yoktur.

Popper üzerine kısa özetten sonra, iktisat metodolojine yansımalarına değinmek gereklidir. Popper'in iktisattaki ilk yansımaları açısından öne çıkan dört isimden söz etmek istiyoruz; T.W.Hutchison, M.Friedman, F.Machlup, F.A.Hayek.

T.W.Hutchison, ilk basımı 1938 de yayımlanan *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* adlı yapıtında Popper'e oldukça yakın çizgidedir. Bazı iktisatçılarca Popper'in iktisatta en iyi temsilcisi olarak adlandırılmaktadır. Hutchison, ilk dönem yapıtlarında, F.Machlup'un eleştirdiği ve kısmen kendisinin kabul ettiği gibi *ultra ampristtir*. Son dönem yapıtlarında iktisatta ampirik sına için çok sayıda güçlüğün olduğunu kabul etmekle birlikte, iktisadın bilim olması ve ilerleme için başka yol olmadığı görüşündedir. Ona göre, aksi takdirde bir çok örnekte görüldüğü üzere, dogmatizm kaçınılmazdır.

İktisatta, iktisat-Popper arasındaki ilişki daha çok M.Friedman vasıtasıyla kurulmuştur. M. Friedman,

1953 yılında yayımlanan **Essays in Positive Economics** adlı yapının ilk bölümünde iktisat metodolojini ele almıştır. Burada Popper'e yakın görüşler vardır. Friedman'ın ileri sürdüğü bir görüş bugüne kadar belki de üzerinde en çok tartışılan tartışma zincirini doğurmuştur. Friedman'a göre hipotezlerin başarısı için önemli olan varsayımların gerçekliliği değil, öndeyilerinin başarısıdır. Buna göre *sanki* modeller vasıtasıyla öngörüler yapmak olanaklıdır.

Varsayımların gerçekliliği tartışması zaman içinde çeşitli boyutlar almıştır. Varsayım nedir? Üst düzey genelleme nedir? Varsayımlar ideal tipler midir? Varsayım soyutlama ilişkisi kurulabilir mi? Model ve kuramda varsayımlar farklı mıdır? Soyutlama ve ideal tip aynı mıdır? vb. çeşitli sorular tartışılmıştır. Ayrıca bilimsel açıklama ve öndeyinin aynı olup olmadığı bir diğer tartışma alanını oluşturmuştur. Bütün bu tartışmaların özellikle L.A.Boland (ve I.W.Frazer)'in çalışmaları ile belli bir noktaya geldiği söylenebilir. Boland'a göre, Friedman'da enstrümentalizmin savunusu vardır. K.Popper enstrümentalist değildir ve buna karşıdır. Gerçekten, Popper çeşitli yapıtlarında enstrümentalizmi eleştirmiştir:

Yakın dönem çalışmalarda varsayımlar sorunu konusunda eski *katı* tutumun azaldığı söylenebilir. Modelde varsayımların gerçekliliğinin o kadar önemli olmadığı veya soyutlamanın gerekliliği kabul edilmektedir. Tartışma daha çok varsayımdan ve bağlı olarak model ve kuramdan ne anlaşıldığına ilişkindir.

Söz edilmesi gerekliliğini düşündüğümüz bir diğer isim F. Maclup'tur. Maclup, iktisatta, özellikle varsayımların gerçekliğinin sınanmasının savunusunu ultra-amprist olarak nitelendirirken, aynı zamanda nesnellığe dikkati çekmektedir. Varsayımlar sorunu konusunda, M.Friedman'ı a priorizm çerçevesinde savunmaktadır. Avusturya Okulu geleneği ve Popper sentezi, değişik bir yönden Maclup'u enstrümentalizmi savunuya götürmüştür.

Popper, iktisat metodolojisi ilişkisi açısından söz edilmesi gerekli bir diğer kişi F. A. Hayek'tir. Hayek, ilk dönem yapıtlarında Avusturya Okulu geleneğine, özellikle Menger-Mises çizgisine sıkı bağlıdır. **Economica**'da 1941-1944 arasında çıkan makalelerinde bilimciliği eleştirmekte, yöntemsel dualizmi savunmaktadır. Doğal ve sosyal bilimlerin yönteminin farklı olduğu görüşündedir. Daha sonra K. Popper'le bireysel ve akademik ilişkilerin de etkisiyle bir miktar Popper'e yakın çizgiye gelmiştir. Fakat bu yakınlaşma, metodolojik anlamda tam değildir. Hayek'de her

zaman bilimciliğe eleştirel veya mesafeli bir tutum söz konusudur.

İktisatçıların Popper'den etkilemeleri elbette dört isimle sınırlı değildir. Dört isim öne çıkanlar olduğu için seçilmiştir. Buna başkalarını da eklemek olanaklıdır. Örneğin 1932'de yazdığı **An Essay on the Nature and Significance of Economics** adlı yapıtında J. M. Keynes temelli Neo Klasik iktisadın metodolojik yaklaşımıyla Avusturya Okulunun sentezini yapmaya çalışan L. Robbins, daha sonraki yapıtlarında, 1932'deki yapıtında Popper'i bilmediğini, şimdi (1976) ona yakın çizgide olduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki katkı ve tartışmalara ek olarak, Popper'in iktisat metodolojisi içinde ve yanında değerlendirilebilecek bir diğer önemi *durumsal rasyonellikten* söz etmesidir. Özellikle son yıllarda çok söz edilen mutlak rasyonellik yerine durumsal rasyonelliğin geçerli olduğu görüşünü, Popper'de görmek olanaklıdır. Belki Popper-Hayek ilişkisinde de durumsal rasyonellik kavramı önemli rol oynamıştır.

Popper, metodoloji ve iktisat metodolojisi tartışmalarında 1970'lerden itibaren biraz geri plana itilmiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. İktisat metodolojisi tartışmaları açısından konuya yaklaşırsak, geleneksel iktisat metodolojisi tartışmaları (zaman sorunu, deney yapmanın olanaksızlığı, iktisadın konusunun insan olması, hızlı değişim, kurumların önemi, vb...) dışında, S.C.Dow'ın (1997) vurguladığı iki nokta dikkati çekmektedir; Duhem-Quine sorunu ve olasılık üzerine gelişmeler.

Duhem-Quine sorunun iktisatta yansımaları, yanlışlamanın olanaksız olduğudur. Özellikle R.Cross'un 1982'de yayımlanan, örneğin parasalcı iktisatçıların ileri sürülen para talebinin istikrarlı olduğu önermesini, yanlışlamanın olanaklı olmadığına ilişkin, makalesi geniş bir iktisatçı grubu tarafından kabul görmüştür. Duhem-Quine sorunu, genel olarak bilimlerde, özel olarak iktisatta kuramların reddedilmesi yerine doğrulamanın geçerli olduğunu göstermektedir.

Popper'le çelişen bir diğer gelişme olasılık üzerine gelişmelerdir. İktisatta, özellikle Bayesyen temelli olasılık çok hızla gelişmiş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Olasılık, kesinlik yerine sıklık (frekans) üzerine geliştirilir. Olasılıkta, sıklık içinde hataya yer verilir. Dolayısıyla yanlışlama ortadan kalkmaktadır.

Popper yanında, kısmen sonrasında iktisatçıların yoğun ilgisini çeken bir diğer isim T.Kuhn'dur. Kuhn'la birlikte özellikle *paradigma* kavramının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kuhn'da öne çıkan noktalar paradigma, bilimsel devrim(ler) ve normal-normal olmayan bilim ayrımıdır.

Paradigma, Kuhn'da çok kullanılan kavramdır. Kuhn, **Bilimsel Devrimlerin Yapısı** adlı temel yapıtının 1962'de yaptığı ilk basımında paradigma kavramını yirmi iki farklı anlamda kullanmıştır. Yapıtının 1970 basımında Kuhn, paradigma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: *Belli bir bilimsel topluluğun bütün kollarınca paylaşılan tüm inanç kümeleri, değerleri ve tekniği ifade eden disiplinler bir matristir.* Bu tanımlamada disiplinler, bir özel disiplinin pratisyenlerinin ortak iyeliği; matris, her biri ayrıntılarıyla tanımlanan çeşitli türlerin düzenlenmiş elemanlarının bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Bu tanımlamaya göre, rekabet halindeki kuramlarda aynı kavramlar farklı olayları içerir. Gerçekte farklı çerçevelerin gözlemleri de farklıdır.

Kuhn'da bilim iki anlamda kullanılmaktadır: Normal ve normal olmayan bilim. Gerçekte bu iki bilim birbirinden ayrılmaz. Normal olmayan bilim, normal bilime dönüşebilir. Bir başka deyişle, bilim iki şekilde yapılabilir; a) Bir paradigma veri kabul edilir ve normal bilim yapılır veya b) paradigma değiştirilmeye çalışılır ve devrimci bilim yapılır. Bu çerçevede normal bilim, kabul edilen kuramsal çerçeve içinde sorun çözmeden, devrimci bilim, paradigmanın atılması, tekrar eden reddedişler ve birikimlerden, anormalliklerden hareket etmektedir.

Normal bilim şu anda yaşayan bilimdir. Hemen herkes tarafından kabul görür. Bir anlamda *nesnel* olarak kabul edilen, yanlışlamanın söz konusu olmadığı bilimdir. Normal bilim içinde bir takım sorunlar çıksa da, kolayca çözülür. Çünkü bunlar bulmaca anlamındadır ve yanıtları önceden bilinir. Dolayısıyla bir paradigmadan diğerine geçiş, normal olmayan bilimin normal bilim haline gelmesidir.

Normal bilimde bir paradigma veri kabul edilirse, hem çözümü gereken sorunları tanımlayacak, hem de bunların kabul edilebilir çözümlerinin neler olduğunu belirleyecektir. Biri sorunu çözmede başarısızlığa uğrarsa, bu paradigmanın bir yere atılacağı anlamına gelmez. Daha yetenekli biri ileride mutlaka çözecektir.

Normal bilim dönemlerinde kuramlar değil, bilim adamları sınanır. Bu dönemlerde bilim adamları, bulmaca çözmeye çalışan kimselere benzer. Bulmacanın sorunu çözmek için tüm parçacıkları baştan verilmiştir. Bütün iş, parçacıkları doğru yere oturtmaktan ibarettir.

Kuhn'a göre, bilimsel gelişmede bir süreklilik yoktur. Tarih içinde şu veya bu şekilde bilimsel süreç bir bozulma, yıkılma aşamasına girmektedir. Bu arada

araştırmacıların görüş açılarında, ilgi konularında önemli değişimler gözlenmektedir. Kesin oluşum ve dönüşümlerin meydana geldiği bu dönemler *bilimsel devrim dönemleri*dir.

Kuhn'a göre, bilimsel devrim normal bilimde krizlerin doğması ve alternatif paradigmanın gerçekleşmesiyle olur. Yeni paradigmayla, a) bilimsel krize çözüm sağlanır, b) yeni kavramsal çerçeve içinde, yeni dünya görüşünde çalışılır. c) Bilim adamlarına yeni araştırma ajanması sağlanır. Bilim adamları artık bunlarla ilgilenir. Yani normal bilim olur. Normal bilim kendi içinde gelişirken aynı zamanda anormallikler de artmaktadır. Yani normal bilim olgunlaşırken, kriz de ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Etkili olarak bazı bulmacılara yanıt verilememektedir. Listenin uzaması devrimi getirmektedir.

İktisat metodolojisi tartışmaları açısından Kuhn değerlendirildiğinde şunlar dikkati çekmektedir. Kuhn, iktisatçıların yakın ilgisini çekmiştir. Özellikle paradigma kavramı en çok kullanılan kavramlardan birini oluşturmuştur. Fakat bilimsel devrim görüşü 1970'li yıllarda kısmen ilgi ve taraftar toplasa da, genellikle kabul görmemiştir. Bunda Lakatos'un etkisi vardır. Ayrıca, iktisatta terk edilen bir araştırma programının değişik versiyonlarda tekrar güncel hale gelebilmesi söz konusudur; 1930'larda revaçtan düşen Neo Klasik iktisat 1970'lerde tekrar güncel hale gelmiştir. Aynı durum Keynesci iktisat açısından da geçerlidir. 1970'lerde revaçtan düşen Keynesçi iktisat, 1990'lara Yeni Keynesci iktisat bağlamında tekrar yükselmiştir.

İktisat metodolojisi tartışmalarında yakın dönemde, belki de en etkili isim **I. Lakatos**'dur. Lakatos, iktisadi *azgelişmiş bilim* olarak adlandırmasına karşın,

iktisat metodolojisi üzerinde etkisi fazladır. Lakatos, Popper ve Kuhn'da çözülemeyen bazı sorunları çözmesi açısından da etkili olmuştur. Popper'de ortaya çıkan Duhem-Quine sorunu, Kuhn'daki bilimsel ilerleme ve terk edilen bir paradigmanın tekrar canlanabilmesi sorunu Lakatos'da ortaya çıkmaz.

Lakatos'un yaklaşımı *Bilimsel Araştırma Programı (BAP)* üzerine temellenir. BAP, aynı bakış açısına sahip kuramlardan oluşan tarihi süreci ifade etmektedir. Tanımlamada öne çıkan aynı bakış açısı ve tarihi süreç kavramlarıdır.

Lakatos, özele ilişkin kuramların tek başına ele alınmalarını reddetmiştir. Bir bilimsel kuram, kesin bir biçimde doğrulanamaz veya yanlışlanamaz. Önergeleri yardımcı önergelerle birlikte sınarız. Sonuç olarak onları doğruladığımız veya yanlışladığımızı bilmek konusunda emin olamayız. O halde tekil kuramlar yerine, bağlı kuramlar (BAP) söz konusudur.

Lakatos'da BAP üç öğeden oluşur: Sert çekirdek, koruyucu kuşak ve pozitif negatif anlama aracı. Sert çekirdek metafizik öğedir; inançları oluşturur. Bütün bilimsel araştırma programları sert çekirdek ile karakterize edilir. Vizyon, ideoloji, a priori doğrular, postülarlar, aksiyomlar seti gibi anlamda kullanılmaktadır. Doğru kabul edildikçe doğrudur. Koruyucu kuşak, sert çekirdeği meydan okumadan koruyan hipotezlerdir. Lakatos'da sert çekirdek kolay kolay değişmez. Koruyucu kuşak ise daha esnektir; değişebilir. Koruyucu kuşak sınanabilir. Anlama aracı, BAP'ın nasıl anlaşılması gerektiğini belirler. Araştırma programının dışarı ile temasını sağlar. Bir başka deyişle bilgi *büyümesi* olarak değerlendirilebilmesi için her araştırma programı, kendi anlama aracına sahiptir. Anlama aracı pozitif ve negatif anlama aracı olarak ikiye ayrılır. Negatif anlama aracı, sert çekirdeğin araştırılmasına izin vermez. Araştırmacının reddedilemez parçasıdır. Pozitif anlama aracı kısmen araştırma programının reddedilebilir varyantlarını geliştirir.

Lakatos'a göre, yanlışlama ölçütü bilimsel olan olmayan önerme arasında ölçüt değildir. Bilim adamları gerçeklerle çelişiyor diye bir kuramı atmazlar. Normal olmayan durumu açıklayan, imdada yetişen bir hipotez geliştirirler. Veya anormallikler açıklanamıyorsa onu göz ardı ederler ve dikkatleri diğer sorulara yoneltirler.

Lakatos'da bilgi büyümesi, araştırma programı ile tanımlanır. Bilgi büyümesini ilerleyici araştırma programı sağlar. Bu açıdan Lakatos'da kuramlar sına-

nır, fakat araştırma programları sınanmaz, değerlendirilir.

Lakatos, bir araştırma programını önceki formülasyonunun ampirik içeriğini büyütüyorsa kuramsal olarak *ilerlemeci*, bunu sağlamıyorsa *yozlaşan* olarak nitelendirmektedir. Yozlaşan program yavaş yavaş dışarıya kapanır. Kendine kapanma sürecinde kuramın korunması açısından yardımcı hipotezler çok önemlidir. Onların sayesinde dışarıya karşı korunur. İlerleyici program ise dışarıya yeni önermeler, yeni güçlü öngedilerle tepki gösterir. Böylece daha önce beklenilmeyen bir olayı, yeniliği öndeler. Eğer ampirik içerik onaylanırsa ampirik olarak ilerlemeci demektir. İlerleyici program ampirik içeriğin artması anlamına gelir. Burada bir noktaya özellikle dikkat çekmek gereklidir. Lakatos'da ilerleyici-yozlaşan program ayrımı mutlak değil, görelidir. Ayrım veri zaman anı yerine, zaman döneminde yapılır. Zaman içinde ilerleyici statüden yozlaşan statüye geçilerek bilimsel nitelik yitirilebilir. Tersi de olanaklıdır. Terk edilen (yozlaşan) bir araştırma programı tekrar ilerleyici bir nitelik kazanabilir.

Lakatos açısından bilimsel gelişme, yozlaşan BAP'dan ilerleyici BAP'a geçiştir. Bu süreçte dıştan çok BAP'ın kendi içindeki gelişmelerine ağırlık verilmektedir. Önemli olan BAP'ın ampirik içeriğinin artıp artmadığıdır. Fakat bu yozlaşan bir araştırma programının ilerleyici programa tercih edilmeyeceği anlamına gelmez. Yozlaşan BAP'ın yerini alan BAP her zaman genel olmayabileceği gibi, eğer yozlaşan BAP'ın ampirik içeriği hala ilerleyiciden fazlaysa ilki tercih edilir.

Lakatos'a göre BAP'lar, hiç bir zaman birdenbire yok olmazlar. Kısırlıklar hissettirdikçe yavaş yavaş kaybolurlar. Bunu için yılların geçmesi gereklidir. Bazen eski ile yeninin sentezi için umutsuzca eğilimlerden sonra karşı yönde hareket görülecektir. Bir diğer deyişle, geçmişle bağlantısı olmayan, kesin bir değişme anlamında *bilimsel devrimler* yoktur.

İktisatçıların Lakatos'la tanışmaları M. Blaug vasıtasıyla olmuştur. Blaug, 1975'de yazdığı makalede Kuhn ve Lakatos'un iktisatta geçerliliğini tartışmış ve iktisattaki gelişmelerin Lakatos'a yakın olduğunu ileri sürmüştür. Blaug, sonrasında Lakatos-iktisat metodolojisi ilişkileri üzerine bu günde devam eden çok sayıda çalışma yapılmıştır.

İktisatta, BAP'ların karşılığı iktisat okullarıdır. İktisat okulları-BAP karşılığı çerçevesinde iktisat okullarını değerlendiren çok sayıda çalışma vardır. Burada bir kaç örnek vermek istiyoruz.

Bankaya kadar yorulmayın!

www.garanti.com.tr

Havale. E.F.T. Repo. Döviz. Hisse senedi. Yatırım fonu.
Vadeli, vadesiz mevduat. Kredi kartı, elektrik, telefon, su ödemeleri.
Hepsi bir tuşla. Hepsi bedava. Hepsi **İnternet Şubesi**'nde.
Üstelik garanti.net ile İnternet'e ulaşmak çok daha cazip.
garanti.net İnternet Erişim Paketi'nden yararlanmak için
(0 212) 630 17 30'u arayabilir ya da herhangi bir
Garanti şubesine başvurabilirsiniz.

ŞubeSiz Bankacılık,
hem telefonla hem İnternet'le,
sadece Garanti'de.

GARANTİ

ŞubeSizTM Bankacılık

Başka bir arzunuz?

En avantajlı tüketici kredileri Etibank'ta!

Konut Kredisı

Taşıt Kredisı

Özel İhtiyaç Kredisı

Neye ihtiyacınız olursa olsun, Etibank'a gelin. Çünkü en uygun vadeli ve düşük faizli tüketici kredileri Etibank'ta. Etibank tüketici kredilerinin avantajlarından yararlanmanız için, yurt çapındaki 151 şubemizle hizmetinizdeyiz.

Ayrıntılı bilgi alabileceğiniz size en yakın şubemizi
(0-212) 236 85 85 numaralı telefonu arayarak öğrenebilirsiniz

www.etibank.com.tr

ETİBANK

sizinle

1935'den beri

Neo-Klasik İktisat:

Sert çekirdek: a) Tüketiciler ve üreticiler ne istediklerini bilen, mantıklı, rasyonel karar vericiler olarak varsayılır. b) İktisadi faaliyet kendi çıkarını gözetme düşüncesinde motive edilir. c) Daha fazla daha azdan iyidir. d) İktisadi refah, serbest rekabet tarafından maksimum kılınır. e) Refah ve iktisadi refah eş anlamlıdır. f) Birimde ve bütünde, ilgili iktisadi araştırma ve analiz için denge tanımlanabilir. g) Her şey fırsat maliyetine sahiptir. h) Soyut, indirgenmiş biçim modeller ve varsayımların basitleştirilmesi iktisadi analizin geçerli araçlarıdır.

Pozitif anlama aracı: Sınırlamalara duyarlı, kendi çıkarını gözetken bireysel iktisadi ajanların fayda maksimizasyonu davranışlarının sonuçlarını incelemektir.

Koruyucu kuşak: a) Fiyatlar negatif olamaz, b) tüketiciler fiyat alıcısıdır, c) azalan marjinal fiziksel ürünler, d) uzmanlaş ve iş bölümü, e) üretim faktörleri arasındaki mobilite ve esneklik, f) U biçimli kısa dönem ortalama maliyet eğrileridir.

Neo-Klasik Sentez (ortodoks Keynescilik):

Sert çekirdek: a) Karar vericiler sınırlamalara duyarlı olarak optimize olurlar. b) Karar vericilere sinyaller sağlayan fiyat mekanizması modern kapitalizmde mükemmel çalışmaz. c) Kapitalist ekonomide optimal olmayan işsizlik veya enflasyon durumu sık sık meydana gelir. d) Rasyonel ve ileriye görebilir demokratik hükümet, tam istihdamda ekonominin istikrara ulaşması için makro ekonomik politikalar uygular.

Pozitif anlama aracı: a) Genel teoriye biçim vermek için Keynesci efektif talep kuramıyla Walrasçı fiyat kuramı arasında bağlantı kurulur. b) Tam istihdam olmadan dengenin gerçekleştiğini göstermek, c) talep idaresi politikalarına yol göstermek için analitik olarak idare edilebilir para ekonomisi modelleri kurmak, d) başarılı maliye ve para politikalarının uygulanmasının Walrasçı tam istihdam edilen kaynakların dağılımı ilkelerini geçerli kıldığı gösterilmektedir.

Negatif anlama aracı: a) Klasik analiz araçlarını atmamak, b) makro ekonomik sonuçları öndelemek için denleştirilmemiş modeller kullanmamaktır. Koruyucu kuşak: a) Mikro iktisat; arz ve talep yasaları, marjinal üretkenlik analizi, b) Keynesci iktisat; tüketici-gelir denklemi, sermayenin marjinal etkinliği, harcama çarpanı, gelir-harcama modeli, likidite tercihi, IS-LM modelidir.

Chicago Okulu:

Sert çekirdek: a) Gönüllülük bir davranış değişkeni değildir, b) hislerin yalnız en düşük sırası ile ilgilenecek, c) dışsal olarak belirlenen zevk ve donanımların bölüşümü, d) değişim ilişkileri, e) piyasa açıklığı, f) paranın önemidir.

Pozitif açıklayıcılık: a) Sınırlamalara duyarlı, kendi çıkarlarını gözetken iktisadi ajanların fayda maksimizasyonuna yönelik davranışlarının piyasa sonuçlarını ele almak, b) nominal gelir üzerine paranın etkisini incelemek, c) doğal işsizlik oranını tanımlamak, d) sıfır enflasyon oranı koşullarını incelemektir.

Koruyucu kuşak varsayımları: a) Fiyatlar negatif olamaz, b) tüketiciler fiyat alıcısıdır, c) üretim faktörlerinin azalan marjinal fiziksel ürünü, d) uzmanlaşma ve iş bölümü, e) üretim faktörlerinin mobilitesi, f) nominal para stoku dışsaldır. g) Miktar kuramı reel para talebi kuramıdır. h) İktisadi ajanlar "sanki" ilgili ve doğru iktisat teorisini bilir gibi hareket ederler.

Walrasçı iktisat:

Sert çekirdek: a) Ekonominin ajanları bireysel hane halkı ve firmalardır. b) Ekonominin ajanları rasyonel, kendi çıkarlarını ve sınırlamalara duyarlı olarak optimize olurlar. c) Ajanlar, fiyat mekanizmasının tam haber almayı taşıdığı birbirine bağlı tam rekabetçi piyasalarda seçimlerini yaparlar. d) Rekabetçi sürecin sonu, kaynakların optimal dağılımı ile genel dengenin gerçekleşmesidir. e) Kamu politikaları piyasa sisteminin etkin işlemlerini teşvik eden fiyat sinyallerini sağlar.

Pozitif anlama aracı: a) iktisadi ajanların optimize olduğu kuramlar yapmak, b) rekabetçi dengenin var olması için gerekli koşulları sağlamak, c) dengenin istikrarı için gerekli koşulları üretmektir.

Negatif anlama aracı: a) İrrasyonel davranışın herhangi bir rol oynadığı kuramlar yapmamak, b) genel denge sonuçları sağlamayan kuramlar yapmamak, c) kamu müdahalesinin etkin olmadığını göstermektir.

Koruyucu kuşak: Marjinal üretkenlik kuramı, arz-talep yasası, gayri safi ikame aksiyomu, Walras yasası, miktar kuramıdır.

Post Keynesci iktisat:

Sert çekirdek: a) Realizm (nedensel mekanizmaya önem, ajan ve yapı arasındaki etkileşim), b) birikim (motivasyon yasaları, "genişleyen" yeniden üretim, anahtar ajanlar tüketicilerden çok firmalardır), c)

piyasa ekonomilerinin temel istikrarsızlığı (kompozisyon yanlışı, özel ve sosyal teşviklerin farklılığı, efektif talep başarısızlıkları), d) tarihsel zamanın önemi (tersinemezlilik, denge analizinin sınırlı faydası, belirsizlik) dir.

Pozitif anlama aracı: a) mikro ve makro iktisadın entegrasyonu, b) büyüme kuramı ve konjonktür analizinin entegrasyonu, c) gelenekler ve teknik değişiminin rolü, d) fiyatlama davranışı, e) finansal sistemin evrimi, f) farklı kurumlar ve tarihleri dikkate alan karşılaştırmalı analizdir.

Koruyucu kuşak varsayımları: a) Para arzının içselliği, b) fiyat ve ücret esnekliği, c) bireyselden çok sosyal davranıştır.

Avusturya Okulu:

Sert çekirdek: a) Öznel ihtiyaçlar, algılama ve bilgi (veri kamusal olarak mevcut olmayabilir), b) ihtiyaçları karşılamak için bireysel, amaçlı, supontene insan faaliyeti ve faaliyetin sonuçları, c) diğer bilgi, reaksiyon tam veya eksik veya hatalı olabilir. d) Gelecek belirsizdir. Çevre sürekli değişir. e) Süreç deterministik değildir. f) İktisat niyet edilmeyen, tasarlanmayan sonuçları içerir.

Pozitif anlama aracı: a) Nasıl gelenek ve pratik tarihsel olarak evrime uğrar?, b) ekonomik faaliyetler nasıl koordine edilir?, c) bağımsız, kendi çıkarını gözetken çok sayıda karar vericinin tutarlı iktisadi sistem oluşturduğunu göstermektir.

Kurumsal Okul:

Sert çekirdek: a) Kurumlar-değişme-sosyal karmaşıklık, b) evrimci, derneştirilmeyen süreç-yapısal değişimin dinamiği, c) tarihsel zamandır.

Pozitif anlama aracı: Kurumların oluşumunu (ekonomik ve yasal sistemler arasındaki ilişkinin değişmesi, güç ve inanç sistemleri arasındaki ilişki, kurumsal değişme üzerine teknik değişimin etkisi) anlamaktır.

Koruyucu kuşak varsayımları: Örneğin, fiyatlama idari prosedürdür.

Marksist ve Radikal İktisat:

Sert çekirdek: a) Tarihsel gelişimi etkileyen, potansiyel olarak çatışan ilişkiler ve yapılar, b) maddeci determinizm ve halkların öznel değerlendirmeleri arasındaki kompleks ilişkiler, c) kapitalist sermaye birikiminin temel motivasyonu, d) kapitalist ve emekçi arasındaki çıkar çatışmalarıdır.

Pozitif anlama aracı: a) Kapitalist sistemin kötülüklerini (uyumsuz işlem çatışması, ayrımcılık, eşitsizlik, adaletsizlik, yabancılaşma, etkinsizlik, istikrarsızlık) göstermek, b) kapitalizmin temel özellikleri ile başlamaktır.

Koruyucu kuşak varsayımları: a) İktisadi artığı yalnız emek (değişken sermaye) yaratır. b) Toplam kar, toplam artığa eşittir. c) Kapitalistler, sermayenin organik bileşimini değiştirerek karları artırmaya çalışır.

İktisat metodolojisi tartışmaları açısından son olarak kısaca ele alacağımız kişi **P. Feyerabend**'dir. Feyerabend, 1975 de yayımlanan **Against Method** adlı yapıtında, bilimde yöntem olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre bilim temelde anarşik girişimdir. Bunun için yasa ve düzen olmaksızın, bilim adamına özgürlük taraftarıdır. Çünkü entelektüel süreç yöntem ve bilim otoritesinden çok, bilim adamının yaratıcılığı ve arzuları ile başarılabilir. Kuramsal anarşizmin yasa ve düzen seçeneklerinden daha fazla insani, daha fazla ilerlemeyi teşvik etmesi olanaklıdır. İlgiler, güçler, propaganda ve beyin yıkayan teknikler bilginin büyümesinde inanılandan daha fazla rol oynarlar. Bu açıdan, örneğin Galilei'nin başarısı rasyonel sav ileri sürmesinden değil bahane, belagat ve propaganda karışımıdır. Bilim, bilim felsefesinin izin vermeye hazırlandığından daha fazla mite yakındır.

Feyerabend'in sorunu, metodolojiye karşı yeni metodoloji ileri sürmek değil, metodolojinin sınırlarını göstermektir.

Feyerabend'e göre, kuramların çoğalması bilim için faydalıdır. Tek düzelik, bilimin eleştirel gücünü azaltır. Tek düzelik aynı zamanda bireyin özgür gelişmesini tehlikeye sokar.

İktisat metodolojisi tartışmalarında Feyerabend'in etkisi, özellikle D.N. Mc Closkey ve B.J. Caldwell'de görülmektedir. Ayrıca E.R. Weintraub gibi Lakatos'a yakın iktisatçılarda da bazı etkilenmeler söz konusudur. Feyerabend'in bir diğer etkisi modernizm, post modernizm ve hakikatin görececiliği tartışmalarında görülmektedir.

B.J. Caldwell, 1982 de yayımlanan **Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century** adlı yapıtında yöntemsel çoğulculuk kavramını geliştirmiştir. Yöntemsel çoğulculuk, metodolojik bir tercih yerine her metodolojiyi kendi terimlerinde analiz etmeye yönelik bir tutumdur.

Feyerabend-iktisat metodolojisi tartışmalarında öne çıkan isim D.N. McCloskey'dir. McCloskey ilk önce 1983 de makale, daha sonra 1985 de kitap olarak yayımlanan **The Rhetoric of Economics** adlı yapıtlarında anarşik *rhetorici* (insanlar neye inanırlarsa onlara inanmaları gerektiğini araştırma sanatı) savunmaktadır. Bu çerçevede nesnel hakikat reddedilmektedir. McCloskey, daha sonraki çalışmalarında rhetoric yanında, ikna edebilme gücü kavramına önem vermektedir.

İktisat metodoloji tartışmalarında öne çıkan bir diğer tartışma modernizm-post modernizm tartışmasıdır. McCloskey'den hareketle modernizm (pozitivizm) i şu şekilde özetleyebiliriz;

1. Bilimin amacı öndeyi (ve kontrol) dur.
2. Bir kuramın gerçekliliğini yalnız gözlenebilir çıkarsamaları (veya öndeyileri) belirtir.
3. Bilim gözlenebilir, nesnel, yeniden yapılabilen deneyleri içerir.
4. Eğer (ve yalnız) kuramın deneysel çıkarsamasının yanlışlığı gösterilirse, kuramın reddi sağlanır.
5. Nesnel ölçülendir. Öznel gözlem bilimsel değildir.
6. Sayılarla açıklanamayan kuramın sağladığı bilgi, zayıf ve tatmin edici değildir.
7. Öznel gözlem, metafizik inanç, estetik ve benzerleri hipotezin keşfinde figür olabilir, fakat savunma aracı olamaz.
8. Yöntemin görevi bilimsel olanla olmayan arasında bilimsel olanı; pozitif ve normatif önermeler arasında pozitif olanı göstermektir.
9. Bir olayın bilimsel açıklaması, yasaya bağlı açıklamadır.
10. Bilim adamları, örneğin iktisatçılar ahlak mı, sanat mı diye değerler hakkında görüş bildirmeyen kimselerdir.

Post modernizmde hakikatin tekliği kabul edilmemektedir. Epistemolojik çoğulculuk temelinde sosyal yorumlayıcılık, metodolojik çoğulculuk ve hakikatin

çokluğu savunulmaktadır. Post modernistlere göre, bilginin kıyaslanamaması, ölçülemez oluşu ve çoğulculuğu söz konusudur. Bağlı olarak karar veremezlik, belirsizlik, kararsızlık geçerlidir. Hakikat görecelidir.

İktisatta post modernizm tartışmaları, özellikle feminist ekonomi tartışmalarına yansımaktadır. Bazıları feminist ekonomiyi post modernizm bağlamında değerlendirirken, bazıları eleştirel realizm içinde değerlendirmektedirler.

İktisatta post modernizm tartışmaları, özellikle feminist ekonomi tartışmalarına yansımaktadır. Bazıları feminist ekonomiyi post modernizm bağlamında değerlendirirken, bazıları eleştirel realizm içinde değerlendirmektedirler (Feminist ekonomi ve metodolojisi tartışmaları için bkz. U. Serdaroglu, 1997).

İktisatta Realizm Tartışmaları

İktisat metodolojisi tartışmalarında, 1990'lı yıllarda üzerinde oldukça fazla durulan, hızla geniş bir yazın oluşturan görüş realizmdir. Özellikle U. Maki ve T. Lawson'ın çalışmalar ile realizm konusunun belli bir olgunluğa eriştiği söylenebilir. T. Lawson'ın görüşleri 1997'de yayımladığı **Economics and Reality** adlı yapıtıyla oldukça fazla kabul görmüşe benzemektedir.

Realizm veya gerçekçilik, yeni bir kavram değildir. Realizmi eski Yunan ve ortaçağ felsefesine kadar götürmek olanaklıdır. Ayrıca sağduyu gerçekliliği, ılıman gerçeklilik, yeni gerçeklik, ampirik gerçekçilik, eleştirel gerçeklik, metafiziksel gerçekçilik gibi çok sayıda çeşidi vardır. Realistler, kendi aralarında oldukça farklı görüşleri savunmaktadırlar.

İktisatta realizm tartışmalarında ise, öne çıkan nokta gözlenemeyenlerdir. Ayrılık gözlenemeyenlerden ne anlaşıldığı, kuram ile ifade edilip edilemeyeceği üzerinedir.

Lawson ve Maki çerçevesindeki realizmin kaynağı R. Bhaskar'ın 1978 yılında yayımlanan **A Realist Theory of Science** adlı yapıtıdır. Bhaskar'da transandantal realizm (transcendental realism) savunulmaktadır. Transandantalizm düşüncesinin özünde yaratılışın özsel birliği, insanın içkin iyiliği ve en derin doğruların kavranmasında sezginin mantık ve deneyime üstünlüğü görüşleri savunulmaktadır. Lawson, Bhaskar'daki transandantal realizmi, iktisatta eleştirel realizm bağlamında geliştirmektedir. Lawson'a göre başta Keynes, Post Keynesci iktisat, Marx, Menger, Menger

temelli Avusturya okulu, Kurumsalcı iktisat ve feminist iktisatta eleştirel realizm geçerlidir. Ayrıca evrimci iktisat ta transandal realizme dahil edilmektedir. (P. Philip,1995)

Bhaskar'da ifadesini bulan transandalist realizme göre, dünya yalnız olaylar, işler, deneyimler veya izlenimlerden oluşmaz. Aynı zamanda onların altında yatan yapılar, güçler, mekanizmalar ve eğilimlerden oluşur. Bunlar olayları keşfedebilir, meydana çıkartabilir; olaylara hakim olabilir veya kolaylaştırabilir. Ayrıca realitenin farklı düzeyleri vardır. Tümevarım ve tümdengelim kabul edilmemektedir. Bilgi, sosyal bir üründür. Tersinemez olaylar, tanımlamadan bağımsız var olan ve hareket eden olaylar söz konusudur.

Lawson, Bhaskar'ın realizmini iktisada uyguladığında, matematik, ekonometri, formalizme şüpheyle yaklaşmaktadır. Monizme şüpheyle yaklaşmaktadır. İnsan seçiminin önemine dikkat çekmektedir. Atomizm, iktisadi ajanların pasifliği (kuramların öngördükleri biçimde hareket etmeler), determinizm, tümdengelimcilik, tümdengelimci nedenselliğe dayalı kuramların sosyal gerçeklerle ilgisi olmadığı düşüncesindedir.

Lawson insanın niyetliliğine, insan faaliyetinin açık doğasına (dışarıdan etkilenen ve dışarıyı etkileyen), sosyal bilimlerin kendi içinde kapalı olmasının olanaksızlığına (kapalı sistem değil, açık sistem), sosyal bilimlerin öndeyici olmamasına, niyetli insan faaliyetini anlamamanın (hermeneutics, yorum bilim) önemine dikkat çekmektedir. Lawson, bu çerçevede atomizmin reddini, sosyal yaşamın tersinemezliğini, sosyal kuralların etkisini, sosyal ilişkiler ve sosyal pratikler yükümlülükler, görev ve sorumluluklar, ajan yapı ilişkisi ve sosyal değişmeyi öne çıkartmaktadır.

Lawson, atomizmi (Hume'cu yaklaşım) eleştirirken, dışsallık unsuruna dikkat çekmektedir. Pür dışsallığı kabul etmemektedir. Lawson, aynı zamanda Hegelci kaynaklı organizmi de eleştirmektedir. Bütün ilişkilerin içsel olduğunu kabul etmemektedir. İçsel ve dışsal etkileşiminin her ikisinin de geçerli olduğu düşüncesindedir.

Benzer durum determinizm açısından da geçerlidir. Tümdengelimciliğe, a prioriizme dayalı determinizmi eleştirirken ve iktisatta geçerliliğini sorgularken, aynı zamanda sübjektivizme dayalı volontarizmi de eleştirmektedir. İkisini de reddetmektedir.

Lawson, iktisatta öznenin faaliyetinde niyetlilik, tersinemezlik, saklı (tacit) bilgi, farkında olmama, ay-

nılık ve devamlılık, dışa karşı tutarlılık, belirsizlik gibi unsurlara dikkat çekmektedir. Ona göre, ne söyleyip, ne yapıldığı ayrımı önemlidir.

Lawson'a göre realite ilişkileri, güçleri, mekanizmaları, eğilimleri içeren bir planlanmışlık; bağımsız olarak var olma ve hareket etme; ve açık olma (x olayı olduğunda y'nin olmasının tipik bir durum olmaması.) dır.

Lawson, transandal realizm-eleştirel realizm çizgisinde kendisini Post Keynesci iktisat yanında, özellikle C. Menger'e yakın bulmaktadır. Bir anlamda eleştirel realizm, hermeneutizmi de içermektedir. Gerçekten, Menger'de kendini izleyen iktisatçılar, örneğin Mises'den farklı olarak pür a priorizm savunusu yoktur. Hayek'in 1934 de *Economica* da yayımlanan C.Menger üzerine yazdığı makalede belirttiği gibi, Menger'de gözlem niyet edilen anlamayı da içermektedir.

Lawson, eleştirel realizme bağlı olarak durumsal rasyonelliği savunmaktadır. Durumsal rasyonellik savunusunun kalkış noktası güdü, dinamik süreç, yapı ve ajanın birbirine bağlılığıdır. Ayrıca sosyal yapı yeniden üretilemez. Aynı durum birey için de geçerlidir.

Sonuç

İktisat metodolojisi konusunda sonuç yazmak olanaklı değildir. Tartışmalar, yeni görüşler var olmaktadır. Bütün sakıncalarına rağmen bazı çıkarılmalar yapmaya çalışacağız;

- Varsayımların gerçekliliği tartışması eski önemini kaybetmiştir. Burada iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, Friedman'ın metodolojik tutumunun enstrümantalist olduğu genellikle kabul edilmektedir. İkincisi, modellerde değişik varsayımlar yapılarak çalışılabilir. Soyutlama ve belki de ideal kavramlarla çalışma kaçınılmazdır.
- Genel olarak bütün bilimlerde kuramların (Duhem-Quine savı), özelde iktisat kuramlarının (iktisatta kontrollü deneyin olanaksızlığı) ampirik sınamalarla yanlışlanması olanaklı değildir.
- İktisatta ampirik sınamanın zorluğu konusunda binlerce neden vardır. Buna rağmen, yine de sınama konusunda pür a priorizmi savunanlara bile eski katılık yoktur.
- İktisatta öndeyi yapmanın zorlukları bir yana;, yorumlama ve anlayıcılık, açıklama ve öndeyi

kadar, belki daha fazla önemlidir. Veya açıklama, anlamayı içermek durumundadır. Çünkü iktisadın öznesi insandır.

- e. A.Marshall'ın 1890 larda belirttiği, "iktisatta en önemli sorun, zaman sorunudur" sorunu devam etmektedir. Tarihsel zamanı içerilmedikçe "gerçek" kuramlar yapmak olanaklı değildir.

Kaynakça

Bachouse, R.E. "Should economists embrace postmodernism", ed. S. Dow ve S. Hilland, *Keynes, Knowledge and Uncertainty* içinde, Edward Elgar, 1995, s.357-365

Blaug, M. "Kuhn versus Lakatos or paradigms versus Research programs in the history of economics", *History of Political Economy*, 7, 1975, s.399-433

Boland, L.A. "A critique of Friedman critics", *Journal of Economic Literature*, 17, 1979, s.503-522

Cross, R. "The Duhem-Quine thesis, Lakatos and the appraisal of theories in Macroeconomics", *Economic Journal*, 92, 1982, s.320-340

Dow, S.C. "Mainstream economic methodology", *Cambridge Journal of economics*, 21,1997,s.73-93

Eren, E. *İktisatta Yöntem*, 3. Basım, Ezgi Kitabevi,1994

Frazer, I.W ve Boland, L.A. "An essay on the foundation of Friedman's methodology", *American Economic Review*, 1983,s.129-144

Friedman, M.Essays in *Positive Economics*, Chicago University Press, 1953

Groenewegen, P. *Economics and Ethics*, Routledge,1996

Hausman, D. "Problems with realism in economics", *Economics and Philosophy*, 14,1998,s.185-213

Hayek, F.A. "C.Menger", *Economica*, 1934, s.393-420

Hayek, F.A. "The counter revolution of science", *Economica*, 1941

Hayek, F.A. "Sciencitism and the study of society", *Economica*, 1942, 1943, 1944

Hutchison, T.W. *The Significance and Basic postulates of Economic Theory*, N.Kelley, 1960(1938)

Klein, P.G. *Collected Works of F.A.Hayek*, v.4, Chicago,1992

Kuhn, T. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev.N.Kuyaş, Alan Yayıncılık, 1982(1962)

Lawson, T. *Economics and Reality*, Routledge, 1997

Lawson, T "Situated rationality", *Journal of Economic Methodology*, 4 (1),1997, s.1 O 1125

Lawson, T. "The Nature of Post Keynesianism and its links to other traditions", ed.D.L.Prychitko, *Why Economists Disagree* içinde, 1998

Maclup, F. *Methodology of Economics and other Social Sciences*, Academic Press, 1978

Maki, U. "Separtness, inexactness and economic method", *Journal of economic Methodology*, 5(1),1998,s.147-154

Mair, D ve Miller, A.G.(ed). *A Modern Guide to Economic Thought*, Edward Elgar, 1991

Mulberg, J. *Social Limits to Economic Theory*, Roudledge,1995

Parsons, S.D. "Post Keynesian Realism and Keynes's General Theory", *Journal of Post Keynesian Economics*, 18(3),1996,s.419-441

Philip, P. "Transcendental realism-a foundation for evolutionary economics", *International Journal of Social Economics*, 22(12), 1995

Popper, K.R. *Logic of Scientific Discovery*, 10. Basım, 1980(1934)

Prychitko, D.L (ed). *Why economists Disagree*, State University of New York Press,1998

Rappaport, S."Abstraction and unrealistic assumptions in economics", *Journal of Economic Methodolgy*, 3(2),1996,s.215-236

Robbins, L. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Macmillan, 1972(1932)

Robbins, L. *Political Economy : Past and Present*, Macmillian, 1976

Runde, J."Assesing causal economic explanations", *Oxford Economic Papers*, 50,1998,s.151-171

Runde, J ve Anand, P. "Special issue on rationality and methodology", *Journal of Economic Methodology*, 4(1),1997, s.1-21

Samuels. W.J. "Postmodernism and economics: A middlebrow view", *Journal of Economic Methodology*, 3(1),1996,s.113-120

Serdaroğlu, U. *Feminist İktisat*, Sarmal Yayınevi, 1997

Modern İktisat Teorisi: Neoklasik Fondamantalizmden, Metodolojik Neoklasisizme mi?

Gündüz Fındıkçioğlu

Modern iktisat teorisinin tamamının neoklasik olduğunu iddia etmek mümkün müdür? Evet mümkündür, çünkü modern iktisat teorisi denince dünyanın en iyi üniversitelerinde hakim olan ana akımı (mainstream) anlamak olasıdır: nedenleri ne olursa olsun yan akımlar (marksizm, post-Keynezyanizm, neo-Ricardianizm, kurumsalcı iktisat vs) güçsüz kalmış durumdadır. Ancak, tanımlar netlik sağlamak içindir¹ ve ana akım *dahi* acaba tamamen neoklasik sayılmalı mıdır? Japonya'nın bir "likidite tuzağına" düştüğünü ve Keynesyen kavramların günümüz kapitalizminde de hem açıklayıcı, hem de operasyonel olabileceğini söyleyen Paul Krugman'ı (MIT), en azından söz konusu makalesi bazında, neoklasik mi sayacağız?² Arrow-Debreu dünyasının hem açıklayıcı olmadığını, hem de iktisatı yanlış yönlendirdiğini yazan ve Stiglitz-Greenwald teoremi ile eksik piyasalar varsayımı altında tam rekabetin enformasyonel açıdan etkinlik-altı olduğunu gösteren -ayrıca, zaten Pareto etkin değil- Joseph Stiglitz'i nereye koyacağız?³ Genel denge teorisini eleştirerek "İmparator çıplak" yazısını 1989'da yazmış olan matematiksel iktisatçı Alan Kirman'ı (Aix-Marseille III) ne yapacağız?⁴ LSE'deki bir ileri mikroiktisat dersinde "bırakın Varian'daki ispatları falan da mikroiktisat ne işe yarayabilir hakikaten: ona bakalım" diyen ve bir dönem boyunca *eksik rekabeti* vurgulayarak dersin son günü öğrenciler tarafından ayakta alkışlanan Anthony Atkinson'u nasıl sınıflandıracacağız? (Atkinson şu anda Oxford'da dekan) Hiç değilse "makroekonomi bilim olma illüzyonundan kurtulmalıdır" -fizik bilimleri manasında- diyen Lawrence Summers'ı bile klasifiye etmenin çok kolay olmadığını düşünebiliriz (Summers (1991)). Hatta Sonnenschein-Debreu-Mantel teoremlerini nasıl yorumlamalıyız⁵ ve bu teoremlerin anlamı üzerinde anlamlı çalışmalar yapan Donald Brown (Yale), Werner Hildenbrand (Bonn) gibi önemli isimleri ne yap-

alım? Örnekler çoğaltılabilir: Robert Barro ve Xavier Sala-i Martin'in 1990 NBER Macroeconomics Annual'daki makalelerine bakarsak "sağcı" diye bilinen ve geçenlerde 300.000 dolar transfer ücretiyle Harvard'dan Columbia'ya geçen Barro'nun kullandığı iki temel denklemden birisinin IS-LM türü olduğunu, ayrıca yatırım fonksiyonunun "q-benzeri" diye nitelendirildiğini -yani Tobin'vari olduğunu- ve yazarların IS-LM kullandıkları için Lucas tarafından eleştirildiklerini görebiliriz. Bu iktisatçılar ve benzeri onlarca *tanınmış* iktisatçı elbette ki modern iktisatçılar ve *ana akımın önde gelen isimleri* arasındalar. Zaten ders verdikleri üniversitelerden de bu anlaşıyor. Ama bu iktisatçılar *neoklasik* mi? Bir ölçüde evet, ama hangi ölçüde? Hicks-Keynes ve Tobin üzerinden bir ekonometrik çalışma yapan iktisatçılara nereye kadar "neoklasik" diyebiliriz? *Modern iktisat teorisinin tamamının neoklasik olduğunu iddia etmek mümkün olmasına mümkündür ama bunu yapmak doğru mudur?*

Neoklasik tanımımızın işe yarayacak bir tanım olması için toptancı bir tanım olmaktan çıkması gerektiği kanısındayım. *Bence şu anda Türkiye'de soldaki iktisatçılar nezdinde geçerli görünen neoklasik tanımı çok fazla geniştir ve neredeyse tüm modern hakim ekolü neoklasik diyerek reddetmeye götürmektedir.* Buna paralel olarak, ilgili ve gayretli iktisat/siyaset öğrencilerinin eksik ve yanlış yön tayin ettiklerini/yönlendirdiklerini düşünüyorum. *Açıkçası, bir optimizasyon çerçevesi çizen ve bir teoriyi modelleyerek ekonometrik olarak tahmin edilebilir bir biçime sokan herkes neoklasik sayılmaktadır.* Kaldı ki, bazen optimizasyon çerçevesi dahi çizmeden IS-LM türü toptan değişkenlerle çalışanlar bile neoklasik sayılıyorlar. Bu tanım doğruysa "alternatif üretmiyorsunuz" diyen çekirdek neoklasik iktisatçılar, örneğin Hal Varian, tamamen haklıdırlar çünkü neredeyse her formel iktisat çalışmasını neoklasik diyerek

reddedince geriye iktisat namına fazla birşey kalmıyor. Kendimi de, hem geniş hem de dar açılardan, sol da gördüğüm için neoklasik iktisat tanımını sol cenahta biraz daha az karışıklığa yol açacak şekilde daraltmak taraftarıyım. Örneğin, *her matematiksel iktisat çalışması neoklasik değildir ve neoklasik çerçevede kullanılarak neoklasik olmayan sonuçlara da ulaşılabilir*. Bu yazı bu iki önerme üzerine kuruludur. Bu iki önermeden sonra bir üçüncü önermede de bulunacağım: *tüm neoklasik iktisat (marksizme rölâtif olarak) "yanlış" değildir*.

Tüm Matematiksel İktisat Neoklasik Değildir

Ne tüm neoklasik iktisat bugün anladığımız anlamda matematiksel, ne de tüm modern matematiksel iktisat neoklasiktir. Mantıksal olarak, tüm neoklasik iktisatın bugün anladığımız anlamda matematiksel olmadığını göstermek için "tüm neoklasik iktisat matematiksel" önermesine *bir karşı örnek* göstermek yeterlidir. Müteveffa Mancur Olson'u (Maryland) alalım. Yaptığı *neoklasik politik ekonomidir* ama bir satır matematik kullanmadan yazmıştır. Avner Greif'i (Stanford) alalım. Yaptığı, neoklasik tanımı geniş tutulduğunda, neoklasik iktisat tarihidir ama bir satır matematik kullanmamıştır. İsterseniz Douglas North'u da sayabilirsiniz. Richard Layard'ı (LSE) alalım. Yaptığı neoklasik çalışma iktisatıdır ama kullandığı matematik elemanterdir. Armen Alchian'ı ve Ronald Coase'ı alalım. Tek satır matematik var mı? Üstelik Coase Nobel aldı. Tüm neoklasik iktisat matematiksel olmayabilir ama *sert çekirdeği* matematiksel olarak denilebilir. Elbette, ama bu zaten burada gösterilmek istenen şey oluyor. Matematiksel bir operatöre (optimizasyon) dayalı bir iktisatın *sert çekirdeği* haliyle matematiksel olacaktır. Ancak, *tamamı* zorunlu olarak matematiksel değildir ve kanımca verdiğim örnekler bu iddiayı doğrulamaya yeter. Ayrıca, bu örnekler çok bilindikleri için referansa dahi gerek yoktur.

Tersini alalım. "Tüm modern matematiksel iktisat neoklasiktir" önermesini yanlışlamak için bir tek karşı örnek yeterlidir. Görüldüğü gibi, "modern" sıfatını da ekleyerek iddiayı daha da zorlaştırmış olduk çünkü modern olmayan, artık klasikleşmiş örnekler bulmak daha da kolay. Sraffa'yı ve tüm 1960'ların "sermaye tartışmalarını" alalım, olur biter. 1970'lerin matematiksel marksist iktisat literatürü de yeterli kadar karşı örnek sunabilir. Benoit Mandelbrot neoklasik midir? Kaos ve nonlinear dinamik literatürü ne kadar neoklasiktir? Jean-Michel Grandmont'un 1985 *Econometrica*

makalesini alalım. {Grandmont (1985), "On Endogenous Competitive Business Cycles", *Econometrica* 22, 995-1037 veya Benhabib (1992, editör) içinde, 82-138} Bu makalenin neresi neoklasiktir? Oyun teorisi neoklasik midir? Oyun teorisinin kurucularından Oscar Morgenstern 1971'de "hayır, değildir" diyordu. Hiç değilse, kooperatif oyun teorisi ne kadar neoklasiktir? {"Çekirdeğe yakınsama" (core convergence) sonuçları neoklasiktir, Walras'ı doğrulamaktadır: ama yaklaşımın kendisi neoklasik sayılabilir mi?} Türkiye'de yaygın şekilde bilinen University of Massachusetts Amherst'ten tanınmış -amerikan deyiimiyle *radikal*- iktisatçı Herbert Gintis'in *Game Theory Evolving* isiminde Princeton Üniversitesi yayınlarından çıkacak bir ders kitabı hazırladığını ve önsözde oyun teorisinin genel denge kadar büyük hedefleri olmadığını, ama belki de daha yararlı olduğunu yazdığını biliyor muyuz? Emsallerine oranla hoş farkları olan bu zevkli oyun teorisi kitabını bir "analitik siyasal iktisat" veya bir "politik ekonomi/evrimci oyunlar eksenli oyun teorisi" dersine giriş olarak okutmayı düşünen marksist iktisatçımız var mı?⁶ Herbert Gintis neoklasik mi?⁷ Rus matematiksel iktisat mektebi ne kadar neoklasik olmuştur ve bazen teknik iktisat dergilerinde boy gösteren rus matematikçilerinin makaleleri ne kadar neoklasiktir? Duménil ve Lévy'nin matematiksel iktisat makaleleri neoklasik midir? Rose-Anne Dana ve diğerlerinin JME makalesi neoklasik midir?⁸ Bir sonraki bölümde bu bölüme de alınabilecek bazı örnekler vereceğim. Ayrıca, "matematiksel" ifadesinin içine ekonometriyi de alırsak karşı örnekler daha da çoğalacaktır.

Bu bölümün tezini tekrar yazıyorum: ne tüm neoklasik iktisat matematiksel, ne de tüm matematiksel iktisat neoklasiktir. Oyun teorisini de dahil edersek bugün matematiksel iktisatın çoğunluğunun *neoklasik olmadığını* iddia etmek için örneklerle dayalı ayrı bir yazı da yazabilirim. Kanımca, oyun teorisinin tamamını neoklasik iktisata dahil etmek marksist akademik faaliyet açısından yararlı bir davranış olmayacaktır.

Tüm Neoklasik İktisat Neoklasik Sonuçlar Vermez

Ne tüm neoklasik sonuçlar neoklasik iktisatla elde edilir, ne de tüm neoklasik iktisat neoklasik sonuçlar verir. İlk önermeyi yanlışlamak için şu örnekler yeterli olacaktır. Sraffa'yı alalım. Hahn'ı alalım. Sraffa, neoklasik ders kitaplarına *nonsubstitution* teoremi diye geçirdiği bir özel hale neoklasik olmayan bir

tarzda ulaşmadı mı? Hahn 1982 tarihli makalesinde aynı sonuçlara neoklasikle de ulaşılabilceğini ve neorikardiyen/sraffiyen bir yolla da (converse) aynı neoklasik sonuçlara ulaşılabilceğini göstermiyor mu? Neoklasik iktisata tamamen karşı olarak yola çıkabilir ve ayrı bir formalizasyon deneyebilirsiniz. *Ama, bazen neoklasik genel denge teorisinin özel hallerinden başka bir yere çıkamayacağınızı da bilmeniz gerekiyor.* Okuyucu Hahn (1982), Duménil & Lévy (1985) tarihli makaleleri dikkatle inceleyip kendi adına bunların bir karşı örnek oluşturup oluşturmadığına karar vermeli. Keza, okuyucu biraz gerilere gidip "nonsubstitution theorem" 'e de bir göz atabilir.

Tersi önermeye karşı örnekler daha da zengin: üstüste binen kuşakları, eksik piyasaları ve eksik kontratlar literatürünü ele alabiliriz. Örnek olarak eksik piyasalar literatürüne bir bakalım. Yapılışı itibarıyla eksik piyasaların varlığında/efektif belirsizlik karşısında Arrow-Debreu modelinin uzatılması demek olan neoklasik yaklaşım ne gibi sonuçlar vermiştir? Eksik sermaye piyasalarıyla genel denge ilk donanımlar, tercihler ve sermaye (varlık, kıymet: asset) yapısına bağlı olarak *jenerik*⁹ biçimde varolmaya devam eder. Ancak, rekabetçi denge tipik olarak Pareto etkin olmaz. Geanakoplos & Polemarchakis (1986) reel varlıklarla rekabetçi dengenin jenerik olarak daha da kuvvetli bir manada etkinlik-altı olduğunu gösterdiler: *kısıtlı sub-optimalite* (constrained suboptimality).

Sermaye piyasaları tamsa veya, aynı anlamda, belirsizliğe şartlı mallarda (contingent commodities)¹⁰ tam bir piyasa kümesi varsa rekabetçi genel denge vardır. Toplam talebin fiyatların sürekli bir fonksiyonu olması şarttır; ayrıca bireysel tercihlerin doyuma ulaşmama özelliği göstermesi gerekir. (non-satiation)¹¹ Piyasaların eksiksiz olduğu varsayımı ile fiyatların malların toplam kıtlığını (scarcity) yansıttığı düşünülür. Sermaye piyasaları tam teşekküllü olmayınca fiyatlar menkul kıymetlerin getiri matrisinin uzantısını (span)¹² -elde edilebilecek getiriler kümesini- de belirler.¹³ Bireylerin bütçe tahditleri zayıf bir eşitsizlik olarak yazılmışsa ve piyasalar eksikse rekabetçi denge var olmayabilir. Ancak, dengenin varlığı için bütçe tahditlerinin bir eşitlik olarak yazılması yeterlidir. Veya doyuma ulaşmayı (satiation) engellemek için kıymet yapısını (asset structure) sınırlayabiliriz. Kıymetlerin getirileri çok sayıda mal cinsinden ifade edilmişse, ulaşılabilir gelir dağılımlarının fiyatlarla bağımlı oluşu talep fonksiyonunda süreksizliklere yol açabilir: rekabetçi denge var olmayabilir. Başka türlü söylenirse, portföy seçiş uzayının kompakt olmaması ve bütçe çok-değerli fonksiyonunun

(correspondence) süreksizliği dengenin varlığını engelleyen iki nedendir.

Yine de, nominal varlıklarla jenerik denge ve reel varlıklarla -her zaman- denge elde edilebilir. Olası referanslar: Werner (1985), Geanakoplos & Polemarchakis (1986), Duffie (1987), Duffie & Shafer (1985), Hussein & Lasry & Magill (1990), Hirsch & Mas-Colell & Magill (1990) ve Geanakoplos & Shafer (1990). Lineer reel varlıklarla bütçe kısıtları fiyatlarda -kıymet ve mal fiyatlarında ortak olarak (jointly)- homojendir. Fiyatlar bir normalizasyonla tanımlanabilirler. Yani, bilinen Arrow-Debreu hikayesi. Ayrıca, *düzgün* (regular) Arrow-debreu ekonomilerinde olduğu gibi jenerik lokal teklik (uniqueness) sonuçları elde edilebilir. Nominal varlıklara izin verirse tam tersine bir dengeler continuumu elde ederiz.¹⁴ İyi tanımlanmış bir parasal sistemin yokluğunda denge lokal olarak tek olmayabilir (belirsizlik : indeterminacy). Dengenin tek olmayışı varlıkların fiyatlarının da tek olmayışına yol açabilir. Ayrıca, aktörler farklı enformasyona sahip iseler *Radner tipi rasyonel beklentiler dengesi*¹⁵ tamamen yetersiz/enformasyon taşımayan (totally non-informative) olabilir. Olası bazı referanslar: Mischel & Polemarchakis & Siconolfi (1990) ve dengenin belirsizliği (indeterminacy) için Geanakoplos & Mas-Colell (1989). Menkul kıymet piyasalarının eksik olduğu durumda elde edilen bir başka sonuç denge dağılımlarının mikro seviyede finansal politikalara bağlı oluşudur. Hisse senetlerinin fiyatlarına non-lineer olarak bağlı fiyatları olan ikincil kıymetler -mesela, opsiyonlar- mevcutsa, ulaşılabilir gelir dağılımları kümesi firmaların sermaye piyasasındaki pozisyonlarına göre değişebilir. Şirketlerin finansal politikaları önem kazanır. Kıymetler *nominal* ise, açık piyasa işlemleri ile yürütülen makro para politikaları her hangi bir *nötrallite* veya iktisat politikalarının *işlevsizliği* (policy ineffectiveness) önermesine cevaz vermezler. Bu literatürün muhtemelen en ilginç argümanı yukarıda bahsedilen kısıtlı etkinlik-altı olma argümanıdır. (constrained sub-optimality) Piyasalar eksikse Walras'ın tellalı (auctioneer) geliri çeşitli belirsizlik durumları arasında dağıtamaz ve Pareto optimaliteye ulaşılabilmesi bu koşullarda zaten beklenmelidir. Ancak, rekabetçi piyasalar varolan piyasalar kümesi içinde dahi etkin çalışmamaktadır. Bu tarz kısıtlı sub-optimaliteye bir örnek Hart (1975) tarafından verildi. Hart'ın modelinde biri diğerini Pareto-domine eden birden fazla denge elde ediliyor. Kısıtlı etkinlik-altı olma, ayrıca, *jeneriktir*. Geanakoplos (1990) bu durumun teorik ve, muhtemelen, pratik sonucunu net bir şekilde ifade ediyor: *rekabetçi piyasaların varlığını,*

pratisyen iktisatçıların ve bazı akademisyenlerin yaptığı gibi, bir tür sezgisel etkinlik nosyonuyla otomatik olarak ilişkilendirmek artık imkansızdır. Piyasaların bilinen nedenlerle etkin olmayabilmeleri bir yana, efektif belirsizlik karşısında rekabetçi ideal tip bile Pareto etkin olmayabilir.

Bu sonuçlar neoklasik mi? Hiç sanmıyorum. Görüldüğü gibi, neoklasik iktisatla neoklasik olmayan sonuçlar elde edilebilmektedir. Üstüste binen kuşaklar (overlapping generations) da bu konuda başka bir örnekler sınıfı sunabilir. Ayrıca, neoklasik olmayan iktisatla da neoklasik sonuçlar elde edilebildiğini gördüğümüzü sanıyorum. Bir Leontief egzersiziyle de neoklasikğin bir özel hal olarak bulduğu sonuca ulaşabilirsiniz.

Tüm Neoklasik İktisat "Yanlış" Değildir

Ne tüm "yanlış" iktisat neoklasiktir, ne de tüm neoklasik iktisat "yanlıştır".

Ad if: "Tüm "yanlış" iktisat neoklasiktir". Karşı örnekler: avusturyacı, neo-avusturyacı, post-keynesyen, neo-institutionalist vb ekollere de marksist bir açıdan "yanlış" demek mümkündür. Bu tür *fondamentalist marksist* bir tavır alınırsa "yanlışın" tekeli neoklasik iktisatta olmayacaktır.

Ad only if: "Tüm neoklasik iktisat "yanlıştır". Karşı örnekler: Roemer & Sylvestre, referanslardaki makale. Ayrıca, Roemer'in referanslarda belirtilen çeşitli makalelerine ve Moulin'in çeşitli kitaplarına ve makalelerine bakılabilir. Örneğin, Moulin (1995). *Neoklasik bir mantıkla bütünüyle yazılan iktisat makaleleri marksist bir açıdan "doğru" bulunabilecek sonuçlara pekala da götürebilmektedir*. Örneğin, neoklasik kamu iktisatıyla da kamu mülkiyetinin etkin olduğu modeller dizayn edilebilir. Mesela, burada çok bilinen bir hikaye -"The Tragedy of the Commons"- anlatmaya başlayabiliriz.¹⁶ Bir balıkçı toplumu düşünelim. Balıkçılarımız bir gölde balık tutuyor olsunlar. Göl sınırlı ve balık sayısı sonlu ise bu ekonomide azalan verimler yasası vardır. Göl daha az balık-yoğun hale geldikçe balıkçılık verimini yitirmeye başlar: aynı aletlerle, aynı emekle giderek daha az balık tutulur. Bu ekonomide emek-değer yasası işlemektedir. Emek homojen ise bir saat balık tutan balıkçı iki saat balık tutanın yarısı kadar balık tutmuş olacaktır. Bu bir olasılık meselesidir ve eşitlikle ilgili bir tarafı yoktur. Böyle bir ekonomide fiyatlardan bahsedilebilse bile fiyatlar emek-değerlerden sapmaz. Gölün kamu mülkiyetinde olduğunu varsayalım. Balıkçıların diğerleri-

nin harcadığı emek miktarlarını, ortaya çıkacak balık (gelir) dağılımını ve kendi optimal emek harcamalarını hesapladıkları durumda ortaya bir Nash dengesi çıkabilir. Bu bir *dengedir* çünkü karşılıklı hesaplar uyumaktadır ve dengeden sapıldığı takdirde sapanın refahı azalır. Balıkçıların bireysel refahlarını maksimize etme amaçları onları böyle bir dengeye götürebilir. Söz konusu kamu mülkiyetli Nash dengesi *Pareto-etkin* midir? Yoksa, en az bir kişinin refahını diğerlerinin refahını azaltmadan artırmak mümkün müdür? Bu mümkünse denge Pareto-etkin değildir ve eldeki denge sosyal bir optimum oluşturmaz: balıkçıların bireysel rasyonaliteye dayalı davranışları sosyal bir optimuma götürmemiştir.

Gerçekten de, eldeki denge Pareto-etkin değildir. Balıkçılar bireysel fayda maksimizasyonu yaparken davranışlarının diğerlerine bir *negatif dışsallık* yüklediğinin farkında olmazlar.¹⁸ Başka türlü ifade edilirse, bireyler optimal balık tutma miktarlarını bireysel rasyonaliteye dayalı olarak saptarlarken davranışlarının göldeki balık yoğunluğu üzerinde etkili olabileceğini hesaba katmazlar. N balıkçılı bir gölde $x_i > x_i^*$ miktarında balık tutmak ($x^* = \sum x_i^*$ sosyal optimuma teka-bül eden miktar olsun) bireysel açıdan rasyonel olabilir: ancak, herkes $x_i = x_i^* + \epsilon$ ($i = 1, 2, \dots, N$) kadar balık tutarsa limitte gölde balık bile kalmayabilir ve bütün balıkçılar daha kötü duruma düşerler. Azalan getiri ekonomisinde herkesin sosyal açıdan optimuma götüren miktarları biraz aşması bile sosyal refahı o kadar azaltabilir ki, bireyler eskisinden daha az müreffeh hale gelebilirler. Fakat *bireysel* açıdan hesap yaparken, *sosyal* açıdan optimuma götüren ölçeğin aşılması rasyonel görünebilir. *Bireysel rasyonalite toplumsal akıl ile uyumuyor* bile diyebiliriz bu durum için.¹⁹

Söz konusu "negatif dışsallık" kamu mülkiyetinin hem sosyal, hem de, sonuçta, bireysel açıdan etkin olmayan bir dengeye götürdüğünü savunmak için sık sık kullanılır. Özel mülkiyeti etkinlik bazında savunmaların başvurdukları temel argümanlardan birisinin ana iskeleti bu *tezde* mevcuttur. Hisse senedi çıkaran ve tüm balıkçılar -veya bir kısmı- tarafından sahip olunan bir firma olarak idare edilen bir balık-göl ekonomisinin Pareto-etkin bir dengeyi bulabileceği gösterilebilir. Özel mülkiyetteki firma kamu mülkiyetinde "içselleştirilemeyen" dışsallıkları içselleştirmekte ve söz konusu bireysel rasyonalite *versus* toplumsal rasyonalite sorununu çözmemektedir. Tekrar etmek pahasına: *kamu mülkiyeti bir kolektif aksiyon problemi, bir koordinasyon sorunu, bir negatif dışsallık yaratmakta ve özelleştirme, tekelliliğe set çekildiği varsayımıyla, tam rekabette bu sorunu çözmemektedir*.

Kamu mülkiyetinin etkinlik-altı bir dengeye götürdüğü iddiası, yukarıdaki örnek çerçevesinde, iki şekilde yanıtlanabilir. Argüman şöyle ifade edilsin: "Kamu mülkiyeti koşullarında Nash-Walras dengesi (varsa) Pareto sub-optimal olur." Ya da, kamu mülkiyeti $(p) \Rightarrow$ etkin olmama hali (q) . {"If p, then q".} O zaman buna mantıksal olarak denk olan argüman "etkin olma hali $\Rightarrow$ özel mülkiyet" olur. {"If not-q, then not-p"} Aslında, argüman daha kuvvetli versiyonunda, "özel mülkiyet $\Leftrightarrow$ etkinlik" olarak ortaya konulmak istenmektedir. {"Iff (if and only if) there is private property, then efficiency obtains".} Bu durumda cevap, *if* ve *ad if* şeklinde olabilir. Yani, (a) kamu mülkiyeti de etkin olabilir {"kamu mülkiyeti $\Rightarrow$ etkin olmama hali"} (b) özel mülkiyet de etkin olmayabilir {"özel mülkiyet $\Rightarrow$ etkinlik"}.

Bu cevap argümanı neoklasik çerçevede kalınarak ortaya konabilir. Dolayısıyla, sonuçlar açısından (marksist bir pozisyonun da onaylayacağı) "doğrunun" tekeli de neoklasik olmayan iktisatta değildir. Yani, neoklasik iktisatla da "doğruya" ulaşılabilir. {Ayrıntılar için: Fındıkçıoğlu (1999)}.

Neoklasik Fondamantalizm versus Metodolojik Neoklassisizm Mi?

Solda neoklasik iktisata duyulan allerjinin (olası) teorik temellerinin -en azından sanıldığı kadar- sağlam olmadığının görüldüğünü sanıyorum. Burada söylemek istediğim iki noktadan ilkinin böylece üç katlı bir argüman şeklinde ifade etmiş bulunuyorum. Bu üç katlı argümanın vargısı şu olabilir: *Neoklasik iktisat ifadesi çok dikkatli olunarak ve her örnekte ne kastedildiği açıkça belirtilerek kullanılmalıdır. Ayrıca, bu etiketin sola eğilimli iktisatçı açısından artık hiç bir küçümseyici anlam taşımadığı/taşıyamayacağı anlaşılmaktadır.*

İkinci nokta, modern iktisatın neoklasik olarak nitelendirilmesi gereken bölmesinin dahi değişme sancıları çekiyor olduğu saptamasıdır. Bu noktayı görebilmek için d'Autume & Cartelier (1997, editörler)'deki kollokyum bildirileri uygun bir çıkış noktası olabilir. Sadece Mirowski'nin "s sofistike" bulduğu Kirman ve Foley gibi iktisatçılar değil (Mirowski, 1998), bir dizi başkası da neoklasik iktisatta bir tür "zayıf heterodokslik" eğiliminin doğduğuna işaret ediyorlar. Debreu-Sonnenschein-Mantel teoremlerinin yarattığı rahatsızlığın giderek açığa çıkıyor olması ve Hildenbrand'ın hem eksik piyasalar araştırmalarına, hem de kendi ampirik talep araştırması programına verdiği

destek bu eğilimin varlığına dair bir gösterge olabilir. Hildenbrand'ın bu eğilime gelmesiyle beraber Almanya'da non-parametrik ekonometriye ilginin de çok artmış olduğunu vurgulayalım.

Non-linearite ve kaos literatüründen gelen etkilerle de değiştiğim *Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler (II)* başlıklı yazıda neoklasik matematiksel iktisatın son zamanlarda nasıl değiştiği ve neoklasik sayılamayacak doğrultulara evrilme potansiyeli gösterdiği daha ayrıntılı olarak sergileniyor. En azından, fondamantalist bir neoklassisizmi kabul edenlerin sayısı azalıyor. Frank Hahn'ın ifade ettiği gibi (Hahn, 1984) metodolojik neoklassisizm denge, bireysel rasyonalite, metodolojik endividüalizm şeklinde üç metodolojik temele indirgenerek "zayıf" bir şekilde savunulabilir. Daha da önemlisi, bu üç metodolojik öncülün eşit güçte savunulmaması ve bazılarını feda etmeye hazır olan "mainstream" iktisatçıların sayısının artıyor görünmesidir. "Neoklasik" ifadesi giderek soluklaşan ve yekpare olmaktan uzaklaşan parçalı bir yapıya referans vermeye başlıyor. Kaostan ve evrimci dinamikten beslenen bir "neoklasik" ne kadar "neoklasik" sayılabileceği sorusunu sormanın zamanı yaklaşıyor olabilir.

Kaynakça

- ___ Antoine d'Autume & Jean Cartelier (1997, editörler), *Is Economics Becoming a Hard Science?*, Edward Elgar.
- ___ Benhabib Jess (1992, editör), *Cycles and Chaos in Economic Equilibrium*, Princeton University Press.
- ___ Debreu Gérard (1959), *Theory of Value*, Wiley.
- ___ Debreu Gérard (1974), "Excess Demand Functions", *Journal of Mathematical Economics* 1, 15-21.
- ___ Duffie Darrell (1987), "Stochastic Equilibrium with Incomplete Financial Markets", *Journal of Economic Theory* 41, 406-416.
- ___ Duffie Darrell & Wayne Shafer (1985), "Equilibrium with Incomplete Financial Markets (1): A Basic Model of Generic Existence", *Journal of Mathematical Economics* 14, 285-299.
- ___ Duménil Gérard & Dominique Lévy (1985), "The Classicals and the Neoclassicals: A Rejoinder to Frank Hahn", *Cambridge Journal of Economics* 9, 327-345.
- ___ Duménil Gérard & Dominique Lévy (1996), *La dynamique du capital: un siècle d'économie américaine*, Presses Universitaires de France.
- ___ Fındıkçıoğlu Gündüz (1999), "Kamu Mülkiyetinin Yapısı Üzerine", mimeo.

—Geanakoplos John D. & Heracles M. Polemarchakis (1986), "Existence, Regularity and Constrained Suboptimality of Competitive Allocations when the Asset Market is Incomplete", W. Heller, R. Starr and D. Starrett (editörler) : *Uncertainty, Information and Communication : Essays in Honor of K.J. Arrow*, vol. III, Cambridge University Press, 65-96.

—Geanakoplos John D. & Andreu Mas-Colell (1989), "Real Indeterminacy with Financial Assets", *Journal of Economic Theory* 47, 22-38.

—Geanakoplos John D. & Wayne Shafer (1990), "Solving Systems of Simultaneous Equations in Economics", *Journal of Mathematical Economics* 19, 95-106.

—Geanakoplos John D. (1990), "An Introduction to General Equilibrium Theory with Incomplete Asset Markets", *Journal of Mathematical Economics*, 19, 1-37.

—Greenwald Bruce & Joseph E. Stiglitz (1986), "Externalities in markets with Imperfect Information and Incomplete Markets", *Quarterly Journal of Economics* 101 (2), 229-264.

—Guesnerie Roger (1975), "Pareto Optimality in Non-Convex Economies", *Econometrica* 43, 1-30.

—Hahn Frank (1982), "The Neo-Ricardians", *Cambridge Journal of Economics* 6, 353-374.

—Hahn Frank (1984), *Macroeconomics and Equilibrium*, Cambridge University Press.

—Hart Oliver d'Arcy (1975), "On the Optimality of Equilibrium when the Market Structure is Incomplete", *Journal of Economic Theory* 11, 418-443.

—Hirsch Morris & Andreu Mas-Colell & Michael Magill (1990), "Existence of Equilibrium with Incomplete Markets", *Journal of Mathematical Economics* 19, 95-106.

—Hüsseini S.Y. & Jean-Michel Lassry & Michael Magill (1990), "Existence of Equilibrium with Incomplete Markets", *Journal of Mathematical Economics* 19, 39-67.

—Kirman Alan P. (1989), "The Intrinsic Limits of Modern Economic Theory : The Emperor Has No Clothes", *Economic Journal* 99, 126-139.

—Kirman Alan P. (1997), "The Evolution of Economic Theory", Antoine d'Autume & Jean Cartelier (1997, editörler), *Is Economics Becoming a Hard Science?*, Edward Elgar içinde, 92-108.

—Krugman Paul (1998), "It's Baaack ! Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap", MIT, mimeo, Ekim.

—Laffont Jean-Jacques (1988), *Fundamentals of Public Economics*, MIT Press.

—Mantel Rolf (1974), "On the Characterization of Aggregate Excess Demand", *Journal of Economic Theory* 7, 348-353.

—Mas-Colell Andreu (1985), *The Theory of General Economic Equilibrium: The Differentiable Approach*, Cambridge University Press.

—Mirowski Philip (1998), "Is Economics Becoming a Hard Science?", Kitap eleştirisi, *Journal of Economic Literature* XXXVI, 937-939.

—Mischel K. & Heracles M. Polemarchakis & Paolo Siconolfi (1990), "Noninformative Rational Expectations Equilibria when Assets are Nominal: An Example", *CORE Discussion Paper* No: 9012, Université Catholique de Louvain.

—Moulin Hervé (1995), *Cooperative Microeconomics*, Princeton University

—Roemer John E. (1982), *A General Theory of Exploitation and Class*, Harvard University Press.

—Roemer John E. (1989), "A Public Ownership Resolution of the Tragedy of the Commons", *Social Philosophy & Policy* 6(2), 74-92.

—Roemer John E. & Hervé Moulin (1989), "Public Ownership of the External World and Private Ownership of Self", *Journal of Political Economy* 97, 347-367.

—Roemer John E. & Joaquim Silvestre (1993), "Investment Policy in Market Socialism", *Market Socialism : The Current Debate* (editörler: P. Bardhan & J.E. Roemer) içinde, 108-119, Oxford University Press.

—Roemer John E. & Joaquim Silvestre (1993), "The Proportional Solution for Economies with Both Private and Public Ownership", *Journal of Economic Theory* 59, 426-444.

—Sonnenschein Hugo (1972), "Market Excess Demand functions", *Econometrica* 40, 549-563.

—Sonnenschein Hugo (1973), "Do Walras Identity and Continuity Characterize the Class of Community Excess Demand Functions", *Journal of Economic Theory* 6, 345-354.

—Starrett David (1972), "Fundamental Non-Convexities in the Theory of Externalities", *Journal of Economic Theory* 4, 180-199.

—Stiglitz Joseph E. (1992), "Market Socialism and Neoclassical Economics", *Market Socialism* (editörler John E. Roemer ve Pranab K. Bardhan) içinde, Oxford University Press, 21-41.

—Stiglitz Joseph E. (1994), *Whither Socialism?*, Princeton University Press.

—Summers Lawrence H. (1991), "The Scientific Illusion in in Empirical Macroeconomics", *Scandinavian Journal of Economics* 93(2), 129-148.

—Werner Jurgén (1985), "Equilibrium with Incomplete Financial Markets", *Journal of Economic Theory* 36, 110-119.

Dipnotlar

¹ Eski türkçe ifadeyle -yanlış yazıyorsam veya son kelimede a harfinin üzerindeki şapka dizgide çıkarılmışsa affolsun- tanımlar "efradını cami, ağyarını mani" olmak durumunda.

² Krugman'ın likidite tuzağını konvansiyonel bir modern makroekonomik çerçevede ortaya koyduğu kapsamlı çalışması: "It's Baaack ! Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap", MIT, mimeo, Ekim 1998.

³ Greenwald & Stiglitz teoremi için: Greenwald Bruce & Joseph E. Stiglitz (1986), "Externalities in Markets with Imperfect Information and Incomplete Markets", *Quarterly Journal of Economics* 101 (2), 229-264. Ayrıca, Stiglitz (1992), "Market Socialism and Neoclassical Economics", Market Socialism (editörler John E. Roemer ve Pranab K. Bardhan) içinde, Oxford University Press, 21-41, Stiglitz (1994), *Whither Socialism?*, Princeton University Press Stiglitz'in pozisyonuna ilişkin fikir verebilir.

⁴ Kirman Alan P. (1989), "The Intrinsic Limits of Modern Economic Theory : The Emperor Has No Clothes", *Economic Journal* 99, 126-139. Ayrıca, Kirman (1997), "The Evolution of Economic Theory", Antoine d'Autume & Jean Cartelier (1997, editörler) içinde., 92-108.

⁵ Referanslara bakınız. Alternatif olarak, herhangi bir yeni tarihli genel denge teorisi kitabına bakabilirsiniz.

⁶ Ben şu anda üniversitede değilim. Olduğum anda siyaset ve iktisat öğrencilerine ortak bir lisansüstü dersinde bu kitabı da okutabilirim.

⁷ "Oyun teorisi kadüktür" buyuran *fondamentalisi marksistler* lütfen konuyla ilgilenin.

⁸ Dana, Florenzano, Le Van & Lévy (1989), "Production Prices and General Equilibrium Prices: a Long-Run Property of a Leontief Economy", *Journal of Mathematical Economics* 18, 263-280.

⁹ Yani, sıfır mezür bir kümenin dışında. Daha uygun biçimde söylenirse, bir özelliğin jenerik olarak geçerli olduğunu söylemek o özelliğin tam Lebesgue mezüründe bir açık ve yoğun küme için geçerli olduğunu söylemek demektir. (More appropriately, a property holds *generically* if it holds for an open and dense set of economies of full Lebesgue measure.) Sonsuz boyutlu uzaylar için bu *mezür-teorik* (measure-theoretic) tanımın *topolojik* bir tanımla değiştirilmesi gerekir. Jeneriklik özelliği hakkında Mas-Colell (1985), bölüm 8, çok iyi bir referans.

¹⁰ Burada belirsizlik Debreu (1959), 7. bölümde olduğu gibi aslında saf dışı edilmiştir. (trivial)

¹¹ Rekabetçi dengenin varlığını gösteren argümanda mallardan masrafsızca kurtulabilme (free disposal) denge fiyatlarının -var oldukları durumda- negatif olmamalarını garanti eder. Doyuma ulaşmama (non-satiation) ise her hangi bir aktör tarafından seçilen mal sepetinin değerinin söz konusu aktörün ilk donanımının değerinden aşağı olmamasını sağlar: böylece toplam talep Walras Yasası'na uyar. Rekabetçi dengenin etkinliğini gösteren argümanda, "non-satiati-on" bireylerin dengede talep ettikleri mal sepeti ile maliyeti daha düşük bir mal sepeti arasında kayıtsız kalmamalarını sağlar. Bu durumda denge dağılımına Pareto-dominant bir denge yapılabilir (feasible) değildir. Bir değişim ekonomisinde "free disposal" bireylerin fayda fonksiyonlarının (zayıf) monotonikliği varsayımı ile ifade edilebilir. Bu varsayım geçersizse bireysel tüketim kümesi sınırlı (bounded) olabilir veya bir fayda fonksiyonu bazı yönlerde veya

hepsinde azalan bir fonksiyon olabilir. Bu durumda "free disposal" varsayımının tutmaması "non-satiation'un" da tutmaması sonucunu doğurur. Hem "free disposal", hem de "non-satiation" eksik piyasalar çerçevesinde geçerli olmayabilirler.

¹² Bir vektör uzayında S sayıda vektör olsun. S'e dahil vektörlerin tüm olası lineer kombinasyonlarının kümesine (linear) span denir. $span S = \{x \mid x = \sum_{i=1}^S \alpha_i v_i, \alpha_i \in \mathbb{R}\}$

¹³ Tüm gelir yeniden dağılımları ulaşılabilir ise bir piyasa sistemi tamdır (complete). Değilse piyasalar eksiktir. Piyasaların tam olabilmesi için kıymetlerin (assets) sayısının belirsizlik durumlarının (states of nature) sayısına eşit olması gereklidir -fakat yeterli değildir.

¹⁴ Getirileri mal sepetleri cinsinden ise varlıklar (kıymetler: assets) *reeldir*. Alternatif olarak, varlıklar nominaldir: getirileri soyut muhasebe birimleri şeklinde ifade edilir ve *inside fiat money* net arzı sıfırdır.

¹⁵ Makroekonomik rasyonel beklentiler teorisi ile ilgili kaynakların okunması rasyonel beklentiler dengesinin zorunlu olarak optimal olacağı gibi bir izlenim yaratabilir. Oysa ki, tam rekabet koşullarında bile her rasyonel beklentiler dengesi enformasyonu optimal olarak taşımayabilir.

¹⁶ "Hikaye" çok bilinen bir hikayedir. {Çok bilinen versiyonda bir "ortak otlak" vardır ve köylülerimiz hayvanlarını burada otlatmaktadırlar. "Commons" terimi buradan geliyor. "Tragedy" ise az sonra görülecek.}

¹⁷ Emek-değer teorisiyle ilgili literatürde üzerinde tartışma olmayan çok az önermeden birisi bu olmalı. Bu konuyu Morishima'dan Roemer'e gözden geçiren ve yorum ve modellemenin dışında kapsamlı bir literatür taraması da sunan bir çalışma yakında yayınlanacak. (*Mathematical Marxian Economics : The Linear Model* . ("On the Current Status of Marxian Economics : Three Essays" başlıklı çalışmanın (Boğaziçi Ekonomi Bölümü tarafından 1989'da kabul edilmiş master tezinin ilk denemesinin) yeniden yazılmış versiyonu)

¹⁸ Starrett (1972), Guesnerie (1975). Ders kitabı düzeyinde kamu iktisatı için Laffont (1988) mükemmel bir referans.

¹⁹ Klasik versiyonda, kamu mülkü olan otlaklarda çoban-bireylerin her biri refahını artırmak için sürüsüne biraz daha hayvan katabilir. Herkes böyle yaparsa otlak bu yükü kaldırmaz hale gelebilir.

J.M. Buchanan'ın "Penceresinden" İktisatta Kapsam ve Yöntem

"Bizim disiplinin çekirdeği; iktisadi sürecin gözlemlenen sonuçlarının, bilinçli bir düzenleme (design) olmaksızın ortaya çıktığını ve aynı zamanda bu sonuçların bilimsel olarak analiz edilebilir bir düzeni tanımladığını ifade eder."
(BUCHANAN, 1994:21)

Turan Yay *

I. Giriş

Bilim felsefesine göre, bilimin birinci boyutu, bir kez üretildikten sonra üreticisinden bağımsız bir kimlik kazanan ve geleceğe / gelecek kuşaklara kalan, *bilimin nesnesi (eser, bilimsel önermeler, ya da teoriler)* dir. Ancak eser ya da teoriler ne aramakla (ağacın kovuğundan?) bulunur, ne de gökten zenbille iner. Bilimin ikinci boyutu, *bilimin öznesini*, bilim adamının bilgi üretim sürecini ifade eder. Nasıl insanoğlu, bir toplumun içine doğması ve onunla birlikte yaşaması anlamında toplumsal bir varlıksa; onun bir "türü" (!?) olan bilim adamının "bilim üretme uğraşı" da, bir kurum ya da toplulukta / cemaatte yetişmesi, fikirlerini geliştirmesi, eser vermesi ve tartışması anlamında toplumsal bir faaliyet ya da süreçtir. Bilimin, bu iki boyutunun karşılıklı-etkileşimi içinde gelişim süreci ise bilim sosyolojisinin alanını tanımlar.

Araştırma programı, paradigma, vizyon, ya da daha basit ifade ile bir "gözlük", "pencere" ya da "bakış açısı" olarak ifade edilebilecek dünden günümüze kalan bilimsel bilgi (teoriler, kavramlar, teknikler) bütü-

nü/demeti (ya da demetleri); bir yandan "yarının bilim adamları"nın eğitimi işlevini görürken, bir yandan da bugünün bilim adamlarının tartışma gündemini belirler: Bilim adamları dünden kalan/varolan bilgi birikiminden hareketle, toplumsal olay ya da olguları anlamaya, açıklamaya ve geleceğe yönelik tahmin ve önerilerde bulunmaya çalışırlar. Kısaca, dünden kalan bi-

Bilim felsefesine göre, bilimin birinci boyutu, bir kez üretildikten sonra üreticisinden bağımsız bir kimlik kazanan ve geleceğe / gelecek kuşaklara kalan, bilimin nesnesi (eser, bilimsel önermeler, ya da teoriler) dir.

limsel bilgi birikimi, bugünkü bilim adamlarının düşüncelerini ve onların bilimsel bilgi üretim sürecini belirler. Aynı şekilde bugünkü bilimsel bilgi üretim süreci de, dünden aktarılan "bilgi birikiminin", "bakış açısının", bir yandan açıklama alanını büyütürken, yeni tekniklerle eksikliklerini gidererek ya

da daha sıklaştırarak *büyümesini* sağlarken, bir yandan da yanlışlarını düzelterek ya da yerine "yeni bakış açısı (sı/ları)" koyarak *gelişmesini* sağlar.

Bilimin bu iki boyutunun karşılıklı etkileşim sürecini, *bilimin yazı-ile-gelişim süreci* diye adlandırabiliriz: *nesne (eser) - özne (bilim adamı) - nesne (eser)*. Bilimin yazılı gelişim süreci, vurgu nesne üzerinde olmak üzere bir *nesne-özne ilişkisidir*. "Bir kitap okudum dünyam değişti" sözü, tıpkı lambanın mekanı aydınlatması gibi, nesnenin (kitabın) özneyi (insanı) aydınlatmasını, ona bir ufuk/ bakış açısı sağlamasını ifade eder. Bu anlamda bilim adamının hocası, "ki-

* Prof.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

tap(lar)" dır. Bilim adamlarının; bazen yüzünün bile nasıl olduğunu bilmediği, bazen yalnızca bir fotoğrafını görebildiği, aynı zaman ve/veya mekanda hiç bir araya gelemediği, "kitaplarla-özdeşleşmiş-hocaları" ya da "kitap-hocaları" vardır.

Ancak bilimin gelişim süreci, yazı-ile-gelişim sürecinden ibaret değildir. İnsanoğlu, yazının icadından önce de geçmişten geleceğe önemli miktarda bilgi birikimi aktarabildiği gibi, yazının icadından sonra da yazıyı kullanmadan bu işi başarmış, geçmişten günümüze önemli bilgi birikimi taşıyabilmiştir: *Gelecek, kültür* dediğimiz şey, biraz da (?) yazıya aktarılmamış/aktarılmamış, toplumların ve kurumların sözle ya da yaşam biçimleri ile günümüze aktardıkları bilgi birikimleri değil midir? İşte bilginin nesilden nesile sözle aktarılma olgusu, bilimin ikinci gelişim sürecini ifade eder: *Bilimin sözle, insan-insan (usta-çırak) ilişkisi ile gelişimi*. Bu sosyolojik süreçte çırak/öğrenci, ustasından/hocasından (ya da birden fazla hoca anlamına gelen bir bilim kurumundan), eğitimi esnasında, yazıya dökülmemiş (sırları, tespit ya da görüşleri), yazıya dökülmemiş (tecrübeleri), öyle kitabi-olmayan-bilgiler edinir ki; bu bilgiler, kavram, önerme, teori ya da kitapların özünün, aralarındaki bağlantıların anlaşılmasında, giderek bilimsel bilginin gelişiminde önemli rol oynar.

Bilimin yazılı (nesne-insan ilişkisi)-gelişim-kanalı ile usta-çırak-gelişim(insan-insan ilişkisi)-kanalı arasındaki bir fark, ilkinde *kamusal (public) bilimin* (BUCHANAN, 1996) söz konusu olmasıdır: Eser/kitap bir kez yayımlandı mı, mevcut kapasite (baskı sayısı) kısıtı içinde herkes yararlanabilir; tüketimde rekabet yoktur. İkincisinde ise, bir hocanın ömrünce yürüttüğü tez sayısı, belki en fazla iki haneli bir rakama karşılık gelir; bu kanalla bilginin gelişimi herkese açık değildir.

Sözünü ettiğimiz bilimin iki gelişim biçimi arasında köprü vazifesi gören ve genelde gözden kaçan önemli bir kaynak, bilim adamlarına ilişkin *biyografi* ya da çok daha önemlisi oto-biyografilerdir: *oto-biyografiler*; bir yandan bilimin yazı-ile-gelişimindeki nesne-insan ilişkisini (bilimsel teori ya da kitap, Karl Popper'in "üçüncü dünya" olarak adlandırdığı cansız

diğer nesnelerden farklı bir dünyaya ait olsa da, nihayetinde nesnedir) bir ölçüde insan-insan ilişkisine dönüştürme (bir anlamda yazıyı/teoriyi/kitabı, ete kemiğe büründürme) işlevini görürken, diğer yandan da bilimin usta-çırak gelişim sürecini kamulaştırma (ustanın/hocanın hiç karşılaşmadığı çıraklara/öğrencilere sahip olması) ve belki çok daha önemlisi, sözlerde, tavırlarda kalmış, "sırları", "tecrübeleri", "önemli bağlantıları", kurumların çatısı altında "solunmuş ha-

vayı", yazıya dökerek gelecek kuşaklara aktarma işlevi görürler. Ve yine otobiyografilerdir ki, bilimin gelişiminde tesadüflerin önemine, *bilimin amaçlanmayan/kendiliğinden gelişim çizgisine* ışık tutarlar.

Bu bağlamda iktisat metodolojisi ile uğraşanların temel sorunsalları "İktisatçı-

ların iktisadı nasıl ürettikleri"ne (How Do Economists Do Economics?) (MEDAMA ve SAMUELS, 1996) ilişkin tartışmaların bir adım sonrası, belki de şu sorulara yanıt aramak olacaktır: İktisadı üreten iktisatçı nasıl yetişir? İktisat üretiminin yolu yordamı olup olmadığının tartışılması gibi, iktisatçı olmanın da belirli kurallarından söz edilebilir mi? İktisat üretimi ile iktisatçı yetişmesi arasındaki ilişkinin keşfinde otobiyografiler ne derece yol gösterici olabilir?

Bu çalışmada yukarıdaki sorunsal bağlamında James M. Buchanan'ın iktisadın kapsamı ve yöntemine ilişkin görüşleri ele alınacak, kendisinin otobiyografik makalesinden, ya da otobiyografik dipnotlarından hareketle, söz konusu düşünceleri ile dayanakları arasındaki bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

II. J.M. Buchanan'ın Düşünsel Temelleri

Buchanan, kendisinin iktisatçı olarak yetişmesinde, bir başka ifade ile, "iktisatçı" sıfatını kullanacak bir kişi için "olmazsa-olmaz" koşul kabul ettiği, "iktisadi ilişkiler sürecine ilişkin (kişinin, metodolojisinden temel araştırma sorunsalına, pozitif analiz alanından normatif bakış açısına kadar kendi tavrını belirlemesi anlamına gelen) tutarlı bir vizyon sahibi" (BUCHANAN, 1989 ve 1995) olmasında rolü olan, iki iktisatçıdan söz eder: Chicago üniversitesinden hocası Frank Knight ve İsveçli iktisatçı Knut Wicksell.

Bizim giriş bölümünde geliştirdiğimiz çerçevede, Buchanan, Frank Knight'la "*Chicago Üniversitesinde hoca-öğrenci ve sonra 25 yıllık bir dostluk ilişkisi*" olarak tanımladığı süreçte, usta-çırak (insan-insan) ilişkisi-kanalı ile iktisadın konusunu oluşturan "ekonomi" ya da "piyasa"yı bir düzen (order) ya da sosyal kurum olarak algılamayı öğrenmiş ve bu sayede iktisadın temel/çekirdek/odak tartışma konusunun ne olması gerektiği konusunda kendi görüşünü oluşturabilmiştir². Bu Buchanan'ın araştırma programını geliştirme sürecinde önemli bir köşe taşdır.

Öte yandan Buchanan'ın iktisadi düşüncesinin gelişiminde rol oynayan, bizim *bilimin yazılı-(nesne-insan ilişkisi)-gelişim süreci* olarak adlandırdığımız kanalla gerçekleşen iki etkiden söz edebiliriz: Bunlardan ilki, doktorasını yeni vermiş bir iktisatçı olarak 1948'de Chicago Üniversitesi'nin kütüphanesinde Knut Wicksell'in *Finanz Theoretische Untersuchungen* (1895) adlı doktora tezini tesadüfen bulmasıyla "*bazen beklenmedik bir anda ne kadar önemli şeyler keşfedilebileceğini, (...) geleneksel maliye teorisinin nasıl eleştirilebileceğini görüp*" bir "*paradigma değişikliği*" (BUCHANAN, 1991:8 ve 300) yaşamasıdır. İkincisi ise, 1955-1956 akademik yılını Fulbright burslusu olarak İtalya'da geçirmesi (ATKINSON, 1987:7) ve burada aralarında Pantaleoni, De Viti De Marco, Einaudi gibi maliyecilerin bulunduğu İtalyan Maliye Geleneğini incelemesi ve bunu uzunca bir makaleye dönüştürmesidir (BUCHANAN, 1966 b).

Sözkonusu bu iki etkilenme sayesinde ki, Buchanan; bir yandan iktisadın 1950'li yıllardaki bir kurum olarak devletin analizindeki *yetersizliklerinden*, diğer yandan maliye teorisinin *mali/politik kararların alındığı yapıyı (structure) tamamen ihmal ederek bir vergi teorisine indirgenmiş içeriğinden duyduğu rahatsızlıklara bir çıkış yolu bulabilmiştir*. Böylece, Knight'tan aldığı piyasa analizi ile Wicksell ve İtalyan Maliye Geleneği'nden aldığı "*politikalar ve politikacıardan çok, politikaların gerçekleştirildiği kurum ve kuralların daha önemli olduğu*", "*sosyal ya da kolektif faaliyetlerin de bireysel tercihlere (choice) dayanırılması ve bu faaliyetlerin işbirliği kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi*" düşüncelerini birleştirerek, yaklaşık yirmi-otuz yıllık bir süreçte inşa edeceği, iktisadın alanını politik kurum ve kuralları da içerecek şekilde genişleten kendi *araştırma programının çekirdeğini* oluşturabilmiştir.

Burada belirtmemiz gereken, Buchanan'ın araştırma programının kökenleri, Knight, Wicksell ve İtalyan Maliye Geleneği'nden ibaret olmayıp, hem ken-

dinden önceki iktisadi bilgi birikiminden [örneğin, iktisadi kurumların önemi konusunda Adam Smith, devletin felsefi temelleri konusunda John Locke ve Thomas Hobbes (Leviathan devlet)], hem de çağdaşı çeşitli düşüncelerden [iktisadın subjektif niteliği, piyasanın koordinasyon işlevi, makroanalize karşı çıkma ve liberal felsefe konularında Avusturya Okulu (Mises ve Hayek), sözleşmecilik etik konusunda John Rawls, kurumların önemi ve dönüştürülebileceği konusunda kurumcu iktisat, evrimci iktisat] beslenmiş, etkilenmiştir. Ancak Knight ve Wicksell'de dahil olmak üzere, bu etkilenme hiç bir zaman tek taraflı olmamış, fikirlerle sürekli tartışarak onların katkıları ile eksikliklerini, kendisinin nerede ayrıldığını hep net bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

Buchanan'ın iktisatçı olma, ya da bir araştırma programı geliştirme süreci, kendisinin kaleme aldığı ilk otobiyografik makalesinin adından da anlaşılacağı gibi bilinçli bir seçimden çok, kendi ifadesi ile "*yarı bilinçli*" bir seçimdir: "*Çiftçilikten Daha İyiye*" (*Better Than Plowing*)³. Ancak geçmişe baktığında sonuçtan memnun olduğu da ikinci otobiyografik makalesinin adından anlaşılmaktadır: "*Yine İktisatçı Doğmak [İsterdim]*" (*Born-again Economist*) (1995). Sonuç; kendi sözcükleri ile, "*kendini hep 'dışarıdan' hissedemeyen, bir disiplin olarak iktisadın araştırma programını değiştirmeye çalışan, yeni bir paradigmaya geçmiş olmasa da kendisinin geleneksel bakış açısı içinde değerlendirilemeyeceğini ileri süren [ve yine kendini] felsefi olarak, metodolojik ve normatif bireyci (individualist), radikal subjektivist, sözleşmecilik ve anayasalcı olarak tanımlayan*" (BUCHANAN, 1989:80), bir iktisatçı ve "*bireysel özgürlük için felsefi destek sağlama çabası*" (BUCHANAN, 1995) olarak değerlendirdiği sayısı belki de 500'lere varan bir iktisat külliyatı⁴ anlamına geliyordu.

Frank Knight, Buchanan için bir "usta", bir "hoca" (my professor) dır ve hep ona örnek teşkil etmiştir. Özellikle sözlü-usta-çırak ilişkisi kanalı ile Knight'tan edindiği genel bir felsefi ilke vardır ki, bunu, Buchanan'ın hem bir bütün olarak araştırma programında hem de tekil konuları ya da alt-programları ele alış tarzında sık sık saptamak mümkündür: *The relatively absolute absolute* ilkesi. Bu ilke; bir boyutu ile, her şey, herkes, her zaman ve her yerde eleştiri ve tartışmaya açık olmalıdır, o kadar ki, kendi disiplininde ya da başka bir alanda "tanrı", "otorite" tanımamak, hiç bir şeyi dokunulmaz/kutsal saymamak anlamına gelirken, bir boyutu ile de düşünce, davranış ve kurumlar için geleneğin, kuralların önemini vurgular. Bir başka ifade ile, *mutlak-kesinlik (absolutism)* ve

tam görecelik (relativizme) gibi iki uca saplanmaksızın, ikisinin arasında bir felsefi yol izlemeyi; otorite ve geleneği kabul etmekle, düşünme ve araştırma özgürlüğüne sınır konmamasına özen göstermeyi aynı bünyede barındıran bir yaklaşımı ifade eder. *Mutlak, nisbi mutlak ilkesi*, kurallar-seti olarak tanımlanan bir oyun içinde strateji seçimi ile oyunlar/bir dizi kurallar arasında seçim arasındaki farkla örneklendirilebilir. Buchanan'ın kendi örneği ile ifade etmek gerekirse, ilke, anayasal-düzeyde seçimle, anayasa-sonrası seçim arasındaki farkla anlaşılabilir. Anayasal kurallar içinde politik tercih ya da eylemde bulunan kişi için, anayasanın kendisi, mutlak-nisbi-mutlaktır; hem oyunun kurallarını, sınırlarını belirten toplumsal yaşamın bir parçasıdır (mutlak), hem de evrimi, reformu ya da değişimi sözkonusu olabilir (nispi mutlak)⁵ (BUCHANAN, 1995).

Bu ilkenin iyi bir uygulaması denebilecek Buchanan'ın külliyatından [bir başka ifade ile O'nun "*üçüncü dünya*"ya (Popper) sunduğu bilimsel nesneler bütününden] hareketle, Buchanan'ın araştırma programını; gerek neoklasik iktisadın ve kamu ekonomisi teorisinin toplumsal gerçeklerden (social reality) soyutlanmış, *economicse* indirgenmiş çerçevesine getirdiği eleştirilerle, gerekse iktisadın alanını, iktisadi ilişkilerin içinde gerçekleştiği kurumsal ve politik yapıyı içerecek şekilde [kamusal tercihlerden (public choice), anayasal politik ekonomiye (constitutional political economy) uzanan çizgide] genişletme çabaları ile, Adam Smith geleneğine, *political economy*'ye dönüş çabası olarak değerlendirebiliriz.

Ancak, Buchanan'ın araştırma programını; hem bilimin nesnesi (Buchanan'ın külliyatı), hem de bilimin öznesi /bilimsel bilgi üretim süreci (kişisel özel yaşamı) bağlamında daha genel düzeyde değerlendirdiğimizde, toplumların anlaşılmasında kurumların, toplumların yönlendirilebilmesinde fikirlerin ve fikirlerin yetersiz kaldığı yerde *çıkarların* ne kadar önemli olduğunun anlaşılması ve anlatılması çabası olarak tanımlayabiliriz.

O kadar ki bu çaba yalnızca düşünce düzeyinde kalmamış, somut yaşamında da sürmüştür. Buchanan 1957 yılında bir Chicago Üniversitesi mezunu olarak Virginia Üniversitesine atandığında Warren Nutter ile birlikte *Thomas Jefferson Politik Ekonomi ve Sosyal Felsefe Araştırmaları Merkezi*'ni kurmuştur. Sosyalist düşüncenin üniversitelere hakim olduğu bir dönemde, bireysel özgürlüğe dayalı bir sosyal düzeni koruma arzusunda olan bir aydınlar/düşünce topluluğu oluşturabilme amacını taşıyan Araştırma Merkezi; on yıl için-

de, bir yandan *Leland Yeager, Ronald Coase, Alexandre Kafka, Andrew Winston, Gordon Tullock ve William Breit* gibi iktisatçıları akademik kadrosuna dahil etmesi, bir yandan da uluslararası üne sahip *Frank Knight, F.A. Hayek, Michael Polanyi, Bertin Ohlin, Bruno Leoni, Terence Hutchison, Maurice Allais, Duncan Black ve O.H. Taylor* gibi bilim adamlarına misafir öğretim üyesi olarak ders verdirmesi ile adını duyurmuş, *Virginia Politik Ekonomi Okulu* olarak anılır olmuştur. Merkezin programlarının diğer üniversitelerin programlarından farklılığı, özgür kurumların ve bireysel özgürlüklerin sürdürülebilmesini destekleyecek nesiller yaratabilme gayesiyle, belirli yasa ve kurumlar çerçevesi içinde bir iktisadi organizasyon olarak piyasa sürecini ve bu sürecin fiyat mekanizması ile nasıl işlediğine (kısaca fiyat teorisine) ağırlık vermesiydi. Bu dönemde Virginia Politik Ekonomi Okulu'ndan Otto Davis, Charles Goetz, Matt Lindsay, Jim Miller, John Moore, Mark Pauly, Charles Ploot, Paul Craig Roberts, Craig Stubblebine, Bob Tollison, Dick Wagner, Tom Willett gibi iktisatçılar yetişmiştir (BUCHANAN, 1986: 11).

Buchanan, Gordon Tullock ile birlikte 1963'de *Kamusal Tercihler Cemiyeti*'ni kurmuş, 1969'da ise Virginia Polytechnic Institute'ye geçerek *Kamusal Tercihler Araştırma Merkezi*'ni açmıştır. Özgür bir toplumun entelektüel-analitik temellerinin kurulabilmesi için piyasa sürecinin anlaşılmasının gerekli fakat yeterli olmadığı, dolayısıyla bunun politik sürecin anlaşılması ile desteklenmesi gerektiği görüşü, kamusal tercihler alanının, iktisat biliminin aletlerinin politika bilimine uygulanması ya da genişletilmesi olarak daha belirginleşmesine yol açmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru Virginia Politeknik Enstitüsü, Buchanan'ın ifadesi ile, "*iktisatçıların, politika bilimcilerinin, sosyologların, felsefecilerin mekkesi*" olmuş; 1982'de ise Enstitü, tam kadro George Mason Üniversitesine taşınmıştır (BUCHANAN, 1986: 13).

1986'da "*iktisadi ve politik karar-alma teorisinin sözleşmecesi (contractual) ve anayasal (constitutional) temellerinin gelişimine yaptığı katkılar*" nedeniyle İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'nce Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülen Buchanan, günümüzde "*Kamusal Tercihler Yaklaşımının kurucusu ve lideri*" olarak gösterilmektedir (ATKINSON, 1987). Nobel İktisat Ödülü'nü alması, "*ödülün, politikacılar kişisel çıkarları peşinde koşarlar' apacık gerçeğini söylediği için kendisine verildiği*" (ROMER, 1988), "*akademik yaşamı ile 'kamusal tercihler'in ayrı bir araştırma alanı olarak kurulması ve gelişimi arasında bire bir koşutluk olduğu ve bu anlamda ödülün Buchanan'ın*

bilimsel katkıları kadar, bir araştırma alanı yaratmasındaki başarısının tescili olarak değerlendirilebileceği" (MULLER,1990) gibi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

III. J.M. Buchanan'da İktisadın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmamızın başlığında da vurguladığımız gibi, Buchanan sık sık Nietzsche'nin "*insanların dünyaya değişik pencerelerden baktıkları*" görüşüne gönderme yapar. Bu onun iktisada, paradigma ya da vizyon kavramları bağlamında yaklaşmasının bir sonucudur. Bu nedenle, bir iktisatçının uğraş konusu olan "ekonomi" kavramından ne anladığı ile, iktisadın kapsamı, temel sorunsalı (çekirdek) konularına ilişkin görüşleri ve normatif tercihleri arasında yakın ilişki olduğunu, hatta ilkinin diğerlerini belirlediğini ileri sürer.

Buchanan'a göre *ekonomi*, birbirinden bağımsız insanların, özgür iradeleri ile gönüllü olarak mal ve hizmet değişimine giriştikleri düzen (order) ya da beşeri kurumsal yapı olan piyasa ile, bireylerin basit piyasa mübadelesi ile sağlayamayacakları özel/bireysel amaçlarını kolektif olarak sağlamaya çalıştıkları, baskı(cebir) ya da potansiyel baskı niteliği olan karmaşık değişim ilişkileri yapısı diyebileceğimiz *politikadan* oluşur. Aynı cümleyi, sırasıyla, *ekonomi*, *piyasa* ve *politika* sözcüklerinin yerlerine, *piyasa*, *iktisadi piyasa* ve *politik piyasa* sözcüklerini kullanarak da okuyabiliriz.

Bu çerçeveden hareketle, bir sosyal disiplin olarak *iktisadın araştırma alanını*, *değişim/mübadele* (change), *ticaret* (trade) ilişkileri ve bu ilişkilerle ilgili [politik yaşamın kurallarını belirleyen anayasal-kolektif nitelikli olanlar da dahil olmak üzere] her türlü sözleşme ve kurumsal yapıların incelenmesi olarak tanımlayan Buchanan (1987b:22); bu araştırma alanının *economics* olarak adlandırılmasına karşı çıkmış, bunun yerine önce *political economy*, daha sonra da sırasıyla *catallaxy/catallactics*, *symbiotics* sözcüklerini önermiştir. O'na göre iktisadın temel (çekirdek) sorunsalı, simbiyotik sözcüğünde anlamını bulan "çıkarları farklı olan bireylerin arasındaki, işbirliği gerektiren ilişkiler" olmalıdır.

Buchanan *katalaksi/değişim paradigması* adını verdiği bu yaklaşımından hareketle; *kaynak dağılımı/tercih (choice) /maksimizasyon paradigması* olarak adlandırdığı yerleşik (mainstream) (neoklasik) iktisadın, hem piyasa kavramını algılamasını, hem de iktisadın temel sorunsalına ilişkin görüşünü eleştirmiştir.

Kaynak dağılımı paradigmasında, "ekonomi" kavramının teleolojik bir anlaşılma ve yorumlanması söz konusudur: "*Ekonomi*", sistem-bazında tanımlanmış amaçları gerçekleştirip gerçekleştirememeye derecesine göre değerlendirilebilecek kurumsal bir düzenleme (arrangement) olarak tanımlanır. Bu çerçevede *İktisat*, toplumların temel iktisadi problemlerinin nasıl çözülebileceğini inceleyen bir disiplindir. Her toplumun ortak "*iktisadi problemi*", Lionel Robbins'in meşhur iktisat tanımına tekabül eden "kıt kaynakların alternatif amaçlar arasında dağılımı" sorunudur. *Kıtlı* olgusu, beraberinde *seçim/tercih (choice)* yapılmasını, yapılan seçimlerin ne derece başarılı olduğunu değerlendirmek ve tercihleri karşılaştırmak ise, çeşitli tercih ya da talepleri tek bir paydaya indirgeyecek bir ölçü birimi ya da kriteri gerektirir ki, bu da "*fayda*" ya da "*değer*" kavramları ile karşılanır. Sonuçta, kaynak dağılımı paradigmasının "*iktisadi probleme*" getirdiği çözüm, soyut ve normatif niteliktedir: Kıt kaynaklar, alternatif kullanım alanları arasında, her bir biriminin çeşitli kullanım alanlarında sağlayacağı değer birbirine eşit olacak şekilde dağıtıldığında, maksimum değer elde edilmiş demektir. Bir başka ifade ile, iktisadın temel (çekirdek) sorunsalı, kıt kaynak kısıtı altında değer maksimizasyonu probleminin çözümünden ibarettir ve bu haliyle iktisat, uygulamalı matematiğe indirgenmiş bir görünüm arzeder.

Üstelik kaynak dağılımı yaklaşımında, insan ihtiyaçlarının önemli bir kısmının karşılandığı kamu kesimi; ya analize dışsaldır ya da gerçek yaşamdaki kurumsal yapı ve ilişkilerden yoksun, *organik devlet* anlayışı bağlamında bir maksimizasyon probleminin çözümü anlamına gelir. Gerçekten de 1950'lere kadar iktisat teorisinde devletin analizi, bir başka ifade ile maliye teorisi, Marshallgil kısmi denge teorisinin bir uygulama alanı, pozitif yansıma teorisi ile "eş marjinal fedakarlık" ilkesine dayalı Pigoucu normatif vergi teorisinden ibaretti. Yine Buchanan'ın ifadesi ile "*Wallas modelini devletten mücerret olarak kur(arken), Pareto tamamiyle farklı seçim(choice) prensipleri tatbik edileceği düşüncesiyle kolektif faaliyeti iktisattan çıkar(mıştır)*" (BUCHANAN, 1966 b:29). Bu nedenle 1950'lerde yerleşik/neoklasik kamu maliyesi teorisi, hem kamu harcamalarına hem de kolektif karar alma yapısına/politik sürece ilişkin bir analizden yoksundu (BUCHANAN,1991:3-7).

Buchanan'a göre Robbins'in tanımladığı çerçevedeki iktisat anlayışının sakıncası; iktisatçıların ilgilerini ekonominin kurumsal yapısından uzaklaştırması ve böylece çeşitli/alternatif kurumsal yapılar arasındaki farklılıkların karıştırılmasına ve yanlış anlaşılmalara

yol açmasıdır. O kadar ki piyasanın kaynak dağılımı problemi (ya da Hayek'in terminolojisi ile çok sayıda bireyin planları arasındaki uyumu ifade eden koordinasyon sorunu ve buna ilişkin koordinasyon teorisi) ile tek (her şeyi bilen!) (omniscient) bir planlamacının maksimizasyon problemi (ve ona ilişkin planlama teorisi) özdeş kabul edilir. 1930'lardaki sosyalist hesaplama tartışmasında da asıl sorun; kurumsal boyutun dikkate alınmaması, tek bir planlamacının kararlarına dayanan tercihlerle, (sanki organik bir varlıkmiş gibi) kaynakların alternatif kullanımlarına ilişkin "sosyal tercihleri" düzenleyen piyasa[nın] "tercihleri" arasında bir nitelik farkı gözetilmemesi idi.

İki paradigmanın temel sorunsalları, *tercih süreci* (*choice process*) ve *değişim süreci* (*exchange process*), birbirinden nitelik olarak farklıdır: Değişim/mübadele sürecinde, iki ya da daha çok tarafın/kişinin ilişkisi sözkonusudur ve taraflar karşılıklına çıkan teklif yada fırsatları değerlendirmek için birbirlerinden ayrı ve bağımsızca tercihte bulunurlar. Değişim sürecinin sonucunda ortaya çıkan durum, sürece katılan bir kişi ya da grubun tercihi değildir. Bir başka ifade ile, değişim sürecinin nihai çözümü, değişim sürecine katılan bir kişi ya da bir grubun tercih kümesi içinde yer almaz.

Buchanan, iktisadın çekirdeğinin değişim sürecinden oluşması ve değişim sürecinin, tercih sürecinden nitel olarak farklı olmasından hareketle, yerleşik (neoklasik) iktisatta matematiğin yeri, iktisadın kapsamı ve metodolojik temellerine çeşitli eleştiriler yöneltir:

(i) *İktisatta matematiğin yeri*: Buchanan iktisatta matematik kullanımını tasvip etmekle birlikte, kullanılan matematik türüne/teknikğine karşı çıkar. O'na göre iktisadın soyut düzeyde anlaşılmasını kolaylaştıracak teknik, belirli kısıtlar altında amaç (fayda) fonksiyonlarının maksimizasyonu değil, oyun teorisidir. Çünkü değişim paradigmasında, değişim ilişkisine katılan bireyler, tıpkı (basit-normal) oyun teorisinin oyuncularını gibi, kurallar, sahip olunan donanımlar ve diğer bireylerin tercihlerinden oluşan kısıtlar altında, ayrı ayrı kişisel faydalarını maksimum kılma davranışı içinde olacakları varsayımı ile modelleştirilirler. Öte yandan, rasyonel tercih modellerindeki standart maksimizasyon davranışı, oyun teorisi çerçevesinde ele alındığında, ne tek bir birey/oyuncu, ne de bir

grup, sonucun maksimum olduğuna karar verir. Kısaca basit ya da karmaşık bir değişim sürecinin çözümü, maksimizasyon probleminin çözümü ile özdeş değildir (BUCHANAN, 1989).

Bir değişim ilişkisinin *dengesi*, değişim ilişkisine giren taraflar için karşılıklı kazanç olanaklarının bitmesi anlamına gelir ki bu tarafların sonuçları değiştirmeleri için bir müşevvik kalmaması demektir. Değişim sürecinde maksimizasyonu gerçekleştiren şey, değişime katılan tarafların, başlangıçta sahip oldukları donatım ve diğer kişilerin açıklanmış tercihleri kısıtlaması altında, *bireysel ve sübjektif değerlerinin maksimizasyonudur*. Bu anlamda değişim sürecinde, bir "sosyal" ya da "kolektif" değer maksimizasyonu söz konusu değildir. Değerin maksimum kılınması, piyasa sürecinin sonunda ortaya çıkan tanımsal bir durumdur. Bu anlamda, merkezi-planlı ekonomide planlamacının maksimizasyonunu amaçladığı bir amaç fonksiyonu kurması gibi, iktisatçının bir "sosyal refah fonksiyonu" oluşturması mümkün değildir. Planlamacının maksimizasyon problemi, ancak tekil bireyin maksimizasyon problemine benzetilebilir.

Bir değişim ilişkisinin dengesi, değişim ilişkisine giren taraflar için karşılıklı kazanç olanaklarının bitmesi anlamına gelir ki bu tarafların sonuçları değiştirmeleri için bir müşevvik kalmaması demektir.

(ii) *İktisatta Makroekonomik Analizin Gerekliliği?*: Buchanan'a göre ulusal gelir, istihdam, kapasite kullanım ya da büyüme oranları gibi ekonomi bazında bütüncül değişkenler, ne ekonomideki bireylerin ne de toplumun tümü ya da bir grubu adına davranan politikacıların, doğrudan ya da dolaylı olarak seçimlerine konu olurlar. Oysa (keynesci) makroiktisat; bir ülke ekonomisini, bir normatif amaç fonksiyonunun (gelir ya da istihdam) maksimizasyonu sorunsalı bağlamında modelleştirir. Ancak makro modellerdeki daha önemli hata, çok sayıda bireyin özgür iradeleri ile iktisadi ilişkilerini gerçekleştirdikleri iktisadi yapıyı (structure) unutmaması/dikkate almaması ve yalnızca bir kaç makro değişkenin ayarlanması ile ekonominin kumanda edilebileceği düşüncesiydi. İlginç olan Keynes'in kendisi de bu gerçeği kabul etmiş, Genel Teori'nin Almanca baskısına önsözünde (1981:xxvi) "*makroteorinin totaliter devlet şartlarına daha uygun olacağı*"nı ifade etmiştir.

(iii) *Tutarsız Metodolojik Bireycilik Anlayışı*: Neoklasik iktisat analize, değerlendirme, tercih ve faali-

yet birimi olarak bireyle başlar. Ne var ki bu metodolojik bireycilik anlayışı, bireylerin kendi zevklerine uygun mallar arasında tercihte bulunacakları varsayımının ötesine gitmez. Açık ya da gizil olarak bireylerin fayda fonksiyonlarına gerek olmadığı belirtilir. Öte yandan, "ekonomi"nin, "değer maksimizasyonu" amacı için var olduğu kabulünün bir çıkarsaması olarak, kaynak dağılımında etkinlik, bireysel tercihlerin belirlenme sürecinden bağımsız/dışsal bir kriterle tanımlanır. Buchanan bu durumu, "bireyin adı var kendi yok durumuna indirgenmesi" ve "iktisat teorisinin deli gömleği giymeye zorlanması" olarak yorumlar (BUCHANAN, 1987g; 305).

(iv) *Bireyle Toplum Arasındaki Köprü*: Kaynak dağılımı (L. Robbins) yaklaşımında, bireyin analizdeki yeri kadar, bireyden topluma nasıl geçildiği de muğlaktır. Bir anlamda bireysel karar birimleri ile sosyal bütünlükler (aggregates) arasındaki köprünün geçilmesinden çok, sorunun "geçştirilmesi/atlatılması" söz konusudur. Bu analiz biriminin, "açık-uçlu" bırakılmasından, bazen birey, bazen firma, bazen de devlet ya da toplum olmasından da anlaşılmaktadır. Yine Buchanan'ın ifadesi ile (1987b:24): "*Çoğu iktisatçının kabul ettiği gibi, temelde bu köprü geçilmesi en zor olanıdır. Ve benim itirazım bir anlamda iktisatçılara geri dönün ve köprünün ait olduğunuz tarafında kalın şeklinde özetlenebilir. Faydacılar köprüyü faydaları toplayarak geçmeyi denediler, Robbins onlara durmalarını ve vazgeçmelerini söyledi. Fakat benim açık uçlu olarak adlandırdığım, tercih ajanını tanımlamaksızın dağılım probleminin evrenselliğini vurgulamasıyla, Robbins'in yönetime katkısı, önlemeyi umduğu birçok karışıklığı artırmak olmuştur. İktisatçılar Robbins'e bakarak köprüyü geçerken şimdi biliyorlar ki, 'sosyal refah fonksiyonu' [adı altında] açıkça kendi değer yargılarını belirtiyorlar.*" (abç)

Bu nedenle maksimizasyon problemi, bireyin tercihlerinin anlaşılması ve açıklanması ile sınırlanır ve bütüncül ekonomiye genişletilmezse; metodolojik bireycilik, farklı kurumsal çerçevelerde bireyin ve onun kurumsal çerçeve ile etkileşiminin analizinde kullanılabilir. Bu nedenle kamu borçlarının analiz birimi, bir bütün olarak ekonomi değil, demokratik bir toplumda birey (ve onun fedakarlık ya da yükleri) olmalıdır.

(v) *Tercih Teorisi Paradoksu*: Buchanan'a göre, tercihte bulunan bireyin tercih fonksiyonu önceden bilinirse/tanımlanırsa, tercih işlemi ortadan kalkar; mekanik bir çözüm işlemine dönüşür. Ne karara, ne de tercihlerin ağırlıklandırılmasına gerek kalır. Aksine tercih fonksiyonu tanımlanmazsa, tercih gerçek olur

ve öndeyilenemez-mantıksal olaylara dönüşür. Aradaki fark bireyin fayda fonksiyonuna ilişkin nesnel bilginin olup olmamasından kaynaklanır. Neoklasik modelde tek nesnel bilgi fiyat olduğundan ve fiyatın açıklanmasında önemli bir kavram olan fırsat maliyeti kavramının, yalnızca tercihte bulunan kişinin kafasında olan, geleceğe yönelik, gözlenemez ve ölçülemez anlamında *sübjektif* olmasından dolayı, nesnel çözüm sonuçları, fayda ençoklaştırıcısı birey / firma için başka, sosyalist planlamacı için başka şey ifade eder (BUCHANAN, 1987c; 1987f).

(vi) *Homoeconomicus Varsayımı*: Bireylerin karşılaştıkları kısıtlar altında faydalarını ençoklaştırma davranışı içinde olacaklarını ifade eden bu varsayımın önemi; veri kurumsal çerçevede bireylerin bu şekilde davranmasının tüm toplum için yaralı sonuçlar yaratacağının keşfedilmesi ve bu sayede iktisadın ayrı bir sosyal disiplin olarak doğmasına yardımcı olmasından kaynaklanır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, önemli olanın, varsayımın, gerçek yaşamdaki bireye tekabül edip etmemesi ya da iktisadi ya da politik alanların ikisinde de geçerli olup olmamasından çok, farklı sosyo-ekonomik düzenlerin niteliklerinin karşılaştırılmasına yardımcı olmasıdır. Bu nedenle, varsayım, insan doğasının genelleştirilmiş bir tasvirinden çok, farklı kurumsal/anayasal çerçevelerin, bireysel çıkarları toplumsal çıkarlara dönüştürüp dönüştüremeyeceği açısından karşılaştırılmasına yardımcı olacak bir araç olarak değerlendirilmelidir (BUCHANAN, 1987d).

(vii) *İktisadın Sübjektif Niteliği*: Buchanan'a göre iktisadın sübjektif niteliği, "iktisadi teori geliştirme işleminin sübjektif-değer boyutu olmalıdır önermesi" ile, "sübjektif boyutu nedeniyle işlerlik kazanmış (operational) teori geliştirmek mümkün değildir" önermelerinin karıştırılmasından kaynaklanır. Bunlardan ilki kabul edilmelidir, iktisat teorisi değerlendirmeler, değerlerle ilgilidir; yalnızca fiziki boyutu düşünmek yanıltıcıdır.

İşlevsel olarak anlamlı bir iktisat teorisi alanının kabulü; mutlaka reel dünyaya ait öndeyi yapılabileceği ve bu öndeyilerin insan davranışının somutta kontrolüne yardımcı olacağı anlamına gelmez. Kavramsal olarak yanlışlanabilir hipotezler içeren bilimle, kesin çürütme (refutation) ya da teyit etme (corroboration) içeren bilim arasında fark vardır. Bu nedenle fiili test edilebilirlikleri düşünülmezsizin yine de teorilerin bir ampirik içeriği olduğunu ve insan ilişkilerinin iktisadi boyutunun anlamımıza katkıda bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Öte yandan işlevsel olarak anlamlı bir iktisat teorisinde, yanlışlanabilir hipotezler geliştirme çabasının epistemolojik olarak hata olduğu bir insan faaliyeti alanı vardır. Buchanan'a göre, bu alan sübjektif iktisat teorisi/alanı olarak adlandırılabilir. Analizin nesneleri bireylerin seçimleridir; bunlar hem öndeyiye konu olmazlar hem de gerçek anlamda tercih olarak alınmazlar. Bu alandaki teorinin işlevselliği olmasa da açıklayıcı değeri vardır. Teori, iktisadi değerlerin yaratıldığı ve dönüştüğü iktisadi dünyayı *anlamamıza (verstehen)* katkıda bulunur (BUCHANAN, 1987e:76): "*Sübjektif iktisat, iktisadi sürece ilişkin bir düşünce [geliştirme] yolu, insanın statüsünü bilimsel bir nesneye, hayvanlardan farklı olmayan bir şeye indirgemeksizin açıkça kaos ortamına entellektüel bir düzen getirme aracı sağlar.*"

Ancak yararlarına rağmen bu bakış açısının (vision) sınırları kabul edilmelidir: Sübjektif iktisat teorisi, değerlerin dağılımının açıklanması ve anlaşılmasına ya da aktörlerin kısıtlarında görülen değişime gösterecekleri tepkilerin öndeyilemesine çok az yardımcı olabilir. Bu teori, bilimin yalnızca işlemsel (operational) tercih alanına sıkıştırılmış öndeyilerden ibaret olarak görülmesinin yanlış olacağını öne sürer. İktisatçılar öndeyileyici bilim alanını 1960'lı yıllarda doruğuna çıkararak ekonomilerin yönlendirilmesinde kullandırlarsa da, karşılaşılan başarısızlıklar, insan faaliyetine ilişkin öndeyileme alanı dışında da bir araştırma alanının gerekliliğini ortaya koymuştur. Kısaca öndeyi bilimi alanı ötesinde, tamamen insana özgü farklı, pozitif-öndeyibilimi paradigmasının içermediği bir iktisat alanı vardır.

Bu anlamda iktisat, nitelik olarak öndeyi bilimi ile ahlak felsefesinin arasında bir yerde olan bir sosyal disiplin olarak değerlendirilmelidir (BUCHANAN, 1987e).

IV. Normatif İktisat Ya Da Devletin Sınırları

Buchanan'a göre iktisatçının "ekonomi" kavramından ne anladığı, bir araştırma alanı olarak nasıl kavramsallaştırılması gerektiği görüşü, onun, iktisatın kapsamı kadar normatif boyutuna ilişkin görüşlerini de belirler. Bu anlamda normatif çıkarsamalara ilişkin görüş farklılıkları, tarafların farklı değerleri (values)

savunmalarından çok, farklı *anlamalarından* (undersstandings) doğmaktadır. Daha açık ifade ile, bir ekonomide devlete ve kollektif müdahaleye biçilen rol, "ekonomi"nin bir araştırma alanı olarak nasıl kavramsallaştırıldığına bağlıdır (BUCHANAN, 1989).

Eğer "ekonomi"nin, spesifik olarak tanımlanmış (değer ölçüsünün saptanması, üretimin organizasyonu,

bölüşümü, büyümenin sağlanması, arzla talebin denkleştirilmesi gibi) belirli amaçları gerçekleştirmek için düzenlenmiş bir araç, bir organizasyon şeklinde, mekanistik, işlevselci ve teleolojik algılanması söz konusu ise [ki Buchanan bunu, "*işlevselci saçmalık*" (functionalist

fallacy) olarak adlandırır (BUCHANAN, 1994:21)], devletin müdahale işlevi gündemdedir. Bu yaklaşımda değerlendirme kıstası; tıpkı idealist felsefede *mutlak güzelin/ hakikatin* araştırılması/keşfedilmesi gibi, iktisadi bireylerin üzerinde anlaşıkları, onlardan ayrı ve onların dışında (dışsal) bir ideal iktisadi durumun var olduğu ve buna ne ölçüde ulaşılabilirdiğinin tespiti, bir başka ifade ile faaliyetlerin sonuçlarının karşılaştırılmasıdır: Değişim öncesi ve sonrasında tarafların fayda seviyeleri karşılaştırılarak, değişimin yararlı olup olmadığına karar verilir. Bu anlamda toplumun rızası olsun ya da olmasın fayda artırıcı nitelikte olmak üzere devlet ekonomiye müdahale edebilir.

Aksine "ekonomi"nin, belirli kurallar ve kısıtlar kümesi ile sınırlanmış bir beşeri ilişkiler düzeni olarak anlaşılması söz konusu ise, ekonominin değerlendirilmesinde vurgu, iktisadi ilişkilerin süreci üzerindedir: Eğer iktisadi-politik mübadele ilişkisi, gönüllü ve hile katılmamış ise, ya da "*bilgisizlik perdesi*" / "belirsizlik" gibi bir araçla kişiler arasındaki uyumsuzlukları giderecek bir anayasal düzeyde anlaşma (oybirliği) ile gerçekleşmişse, sonuç etkin, fayda artırıcı olarak yorumlanır. Devletten beklenen; ayırım yapmaksızın kişilerin can ve mal güvenliğini koruyan, kişiler arasındaki gönüllü sözleşmeleri güçlendiren, gönüllü mübadeleye/ticarete getirilen kısıtlamaları kaldıran ve ekonomideki para biriminin değerinin istikrarını sağlayan yasa ve kurumlar çerçevesini oluşturabilmektir (BUCHANAN, 1994:27).

Tartışma, iktisadi ilişkiler dünyası üzerindeki, politik kontrolün ya da devlet müdahalesinin sınırları ya da derecesi ne olmalıdır? sorusundan kaynaklanmak-

tadır. Tartışmanın sınırlarını, iki ideoloji belirlemektedir: Bir tarafta *her şeyi bilen/iyiliksever* sosyalist devlet düşü (hayal kırıklığı?), diğer tarafta, bireylerin özgür seçimlerinin, kişilerin ve mülkiyetin korunması da dahil olmak üzere her türlü mal ve hizmet piyasalarının yaratılıp sürdürülmesi için gerekli ve yeterli olduğu şeklindeki anarko-kapitalistlerin *laissez-faireci* romantik düşüleri. Buchanan'a göre pozitif ya da normatif, gerçekçi bir sosyal düzen analizi, bu iki uç görüşün arasında bir yerde olmalıdır. Bu anlamda, varolan yapıya, ya daha fazla müdahale ya da daha az müdahalenin gerekçeleri tartışılmakta; normatif yargıları, ekonominin algılanma-biçimi (modeli) belirlemektedir (the ought is derived from the presumed is)(BUCHANAN, 1995).

Buchanan'a göre devlet, ne (tanrı gibi) *herşeyi bilen (omniscient)*, ne de (baba gibi) *iyiliksever (benevolent)* nitelemeleriyle tanımlanabilir. Devlet, insanların "özgür, barış ve refah içinde" yaşamasını sağlayacak toplumsal düzeni (order) nin önemli ve gerekli bir ögesi; yasal-politik bir çerçevedir. Söz konusu bu devletin anlaşılma biçimi ile ekonominin anlaşılma biçimi birlikte, iktisatçıların iktisat politikaları çıkarsamalarını belirler.

Buchanan "devlet"e ilişkin algılamaları üç başlık altında toplar: Bunlardan ilki, iktisatçıların politik karar alıcılara danışmanlık yaptıklarında ve onlara iktisadi reformlar önerdiklerinde, aydın, bilgili, iyiliksever politikacıların bu önerileri, herhangi bir kişisel motivasyonunun (kişisel çıkar) ya da politik süreçteki diğer unsurların (seçmen, diğer politikacı ve partiler) etkisinde kalmadan politik karara ve uygulamaya dönüşürebilmelerini ifade eden *iyiliksever despot devlet anlayışı* ya da varsayımdır. Buchanan (ve Brennan) (1991b: 51)'a göre varsayım, fiili-reel politik sürecin nasıl işlediğine hiç dikkat etmeyen *ütüpik* bir bakış açısını yansıtır. Bu yaklaşımın en iyi ifadesi keynesci iktisat politikalarında görülür: Ekonominin gidişatı/fonksiyonları kendi haline bırakılırsa, *piyasa başarısızlıkları* olgusu ile karşılaşılır. Yapılması gereken, iyiliksever, dürüst, güvenilir ve aydın kişilerden oluşan danışmanlarca/hükümet üyelerince, ekonominin "ayarının" tekrar tutturulmasını sağlayacak maliye politikası araçlarının kullanılmasıdır.

Oysa Buchanan (1991b:53)'ın ifadesiyle tarihsel ya da güncel anlamda reel politik yaşamdan uzak (ütüpik) bu varsayımı izlemektense, reel-politik yaşamın unsurlarına bakarsak; politikacıların, harcamaları artırmak]dan hoşlandıklarını, vergi koymaktan kaçındıklarını, çok mecbur kalmadıkça bütçe fazlası verme-

ye çalışmadıklarını (oy maksimizasyonu güdüsü), seçmenlerin ise vergi konulması ya da artırılmasından hoşlanmazken harcamaların artırılmasından hoşlandıklarını (miyop seçmen tezi) rahatlıkla görebiliriz. Sonuçta, keynesci maliye politikalarının bütçe açıkları üretme eğilimi de şaşırtıcı olmamalıdır. Buchanan ve Wagner, 1970'li yıllarda başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin içine girdiği yüksek enflasyon, büyük işsizlik, büyük bütçe açıkları ve kamu borçları sorunlarını bunun kanıtı olarak gösterirler (BUCHANAN ve WAGNER, 1977; BUCHANAN, WAGNER ve BURTON, 1978).

Devlet anlayışlarından ikincisi, *Demokratik Seçimle Sınırlanmış Devlet* varsayımı, *İyiliksever hükümet* varsayımına daha gerçekçi bir alternatif olarak ileri sürülmüştür: Hükümet, tamamen keyfi-istediği gibi davranabilen organik bir varlık, bir kişi gibi düşünülemez; aksine hükümet, seçilmiş politikacılarla atanmış bürokratların farklı roller yüklendiği karmaşık ilişkiler bütünüdür. Dolayısıyla bir hükümetin faaliyetlerinin sonucu, tek bireyin davranış motifine/güdüsüne atfedilemez. Demokratik toplumlarda hükümetler açıkça ortanca seçmen oyları ya da tercihleri ile sınırlanmışlardır. Hükümetler, seçmenlerin adına hareket ediyorsa, bu "kamu çıkarı"na değil, çoğunluğun (ortanca seçmenin) çıkarına hareket ediyorlar demektir ve eğer politik kararlarında temsil ettikleri/oy aldıkları seçmenlerin tercihlerine öncelik ve önem vermezlerse, iktidarı, çoğunluğun tercihlerini daha fazla dikkate alacak partiye bırakacaklardır.

Ve nihayet, her ne kadar kamusal tercihler yaklaşımına geliştirilmiş olsa bile (yalnızca periyodik seçimlerin hükümetlerin iradi/keyfi davranışlarını sınırlamaya yetmediği somut gözlemden hareketle) gerçeklerden çok ideali yansıttığı gerekçesiyle eleştirilen *demokratik seçimle sınırlı hükümet* modeli/varsayımı yerine önerilen *tekelci hükümet (monopoly government)* ya da *leviathan hükümet* varsayımı: Bir kez kurulduktan sonra, anayasal seviyedeki sınırlamaların dışında vatandaşın hiç bir şekilde etkin ya da işlevsel kontrolünün söz konusu olmadığı, para, vergi, düzenleme gibi politik kararların tamamen kendi çıkarını düşünen bürokrat-politikacılarca belirlendiği, bir gelir ençoğlaştırıcısı (maksimizeri) olarak hükümet varsayımı. Eğer bir hükümete sınırsız para basma imtiyazı verilmişse, hükümet de bu yetkiden hareketle "gereğini yapacak", maksimum gelir elde etmeye çalışacaktır. Hükümetin bu idari davranışları anayasal sınırlamalarla/kurallarla önenebilir ve önlenmelidir de (BUCHANAN, 1991b:55-56).

İşte, bir yanda *tekelci hükümet (monopoly government)* ya da *leviathan hükümet* varsayımı, diğer yanda bir anlamda kişilerin politik tercihlerine "benden sonra tufan" anlayışının hakim olması diyebileceğimiz, bireylerin (seçmen, politikacı ya da çıkar/baskı grubu olarak) politik tercihlerinin zaman ufkunun, iktisadi tercihlerinde kullandıkları zaman ufkuna göre daha kısa olması (politik süreçteki sosyal iskonto oranlarının, piyasa davranışlarında kullandıkları zaman tercih oranından daha büyük olması) varsayımı, Buchanan'ın iktisat politikası anlayışını belirler (BRENNAN ve BUCHANAN, 1985:82-92): 1970'li yıllarda bir çok ülkede yaygınlaşan "yüksek vergi, kamu borçları ve enflasyon tuzakları", demokratik toplumlardaki hükümetlerin sınırlanmamış, basiretsiz iktisat politikalarının sonucudur. Dolayısıyla yapılması gereken daha 1896'da Knut Wicksell tarafından önerilen, "*dürüst olsa da yanılabilir politikacıların politikaları ve politika sonuçları*" ile uğraşmaktansa, "*politik kurumların ve politikacıları yöneten kuralların*" üzerinde durulmalı hükümetlerin iradi politikaları anayasal kurallarla sınırlanmalıdır (BUCHANAN, 1991b:52).

V. Sonuç Yerine

Buchanan'ın, "penceresinden" iktisada baktığımızda, ya da bir anlamda O'nun "manifesto"su olan (ATKINSON, 1987) "*Saf Maliye Teorisi*" (1949)'nden günümüze uzanan yaklaşık yarım yüzyıllık dönemde ortaya koyduğu çalışmalarını ele aldığımızda, görülen belirgin özellik; hemen her çalışmasında metodoloji ve iktisadi düşünce boyutunun ön plana çıkmasıdır. Giriştiği tartışmalarda yönelttiği eleştirilerin çıkış noktası, O'nun iktisadın temel sorunlarına (çekirdeğine) yaklaşım biçimidir: İyi ya da kötü niyetli, iktisadi ya da politik bir dışsal yönlendirmeye maruz kalmaksızın işleyen bir koordinasyon düzeni olarak ekonominin/piyasanın analizi ve bu analizin metodolojik bireycilik, gönüllü değişim (katalak-si) ve *homo economics* metodolojik ilkelerine dayanırılması. İktisadi düşünce tarihine verdiği önem de hocası Knight'tan öğrendiği bir ilkedir kaynaklanmaktadır: "[*İktisadi düşünce tarihi*] klasik yazarların hataları, karıştırmaları ve muğlaklıklarından yararlanmak için okunmalı, [hocalarının düşünceleri de dahil olmak üzere] hiç bir şey [eleştiriden muaf] tabu olarak bırakılmamalıdır" (BUCHANAN, 1987h:75). Bu bağlamda iktisadi yaklaşımları, "metodolojik ilkeler, çekirdek, pozitif ve normatif analiz bütünü" olarak ele alması onu Thomas Kuhn ve Imre Lakatos'a yaklaştırırken, eleştiriye verdiği önem de Paul Feyer-

bend'i çağrıştırmaktadır. Çalışmamızı, bir anlamda bu saptamamızı doğrulayacak, Buchanan'ın bazı iktisadi düşünce tarihine ilişkin değerlendirmelerine ve giriştiği tartışmalara değinerek tamamlamak istiyoruz.

Buchanan'ın, kendisini yakın hissettiği klasik politik iktisada (Adam Smith) ilişkin tezi, Adam Smith'de malların nispi fiyatlarının saptanmasından (değer teorisinden) çok, bir sosyal düzen ya da kurum olarak serbest piyasa ile merkantil düzenin karşılaştırılmasının önemli olduğudur. Klasik iktisadın değer paradoksunu çözmemesi, geliştirdiği çözümün tek yanlı (maliyet/arz) ve çok açık bir nesnel ölçüte (emek-zaman) dayandırılmasının doğal sonucudur. Öte yandan neoklasik iktisat, değer paradoksunu subjektif fayda kavramı ile çözmekle beraber, iktisadi aşırı nesnellikten aşırı soyutluğa itmiş, bu da beraberinde iktisatta matematiğin yerini "sofistike matematik"ten "eksantrik matematiğe" dönüştürmüştür. Yerleşik neoklasik iktisat, iktisadın çekirdeğine kaynak dağılımı sorununu yerleştirerek, piyasanın (bir koordinasyon düzeni olarak) gerçek anlamının anlaşılmasını engellemekte, iktisadi bir insan-doğa ilişkisine indirgemektedir. Bir başka ifade ile yerleşik neoklasik iktisatta birey-toplum ilişkisi "geçştirilirken", birey-devlet ilişkisi "ütöfik" bir şekilde ele alınmaktadır. Birey-devlet ilişkisine ilişkin eleştiri keynesci iktisat için de geçerlidir. İktisadi ya da politik kararların oluşturulduğu politik süreç, analize dışsaldır. Bu nedenle birtakım makro kavramlarla ekonominin "ince ayar" tutturulması da başarısızlıklara neden olacaktır. Bu eleştiriler bağlamında, Buchanan'ın görüşlerinin Avusturya Okulu'nun (Hayek'in) görüşlerine yakın olduğunu, Avusturyen görüşlerin kamu kesimine genişletilmesi olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

Buchanan, iktisadi düşüncesinin gelişiminde önemli rolü olan iktisatçıları da eleştiriden muaf tutmamıştır: Hocası Knight'ın doğumunun yüzüncü yılı anısına verdiği konferansta, Knight'ın (*The Ethics of Competition ve The Economic Organization* kitaplarında) Rekabetçi/Kapitalist düzene yönelttiği ahlaki eleştirilerin; piyasaya teleolojik yaklaşmanın, ekonomiye bir işlev atfetmenin, kısaca tutarsız metodolojik bireycilik yaklaşımının bir ürünü olduğunu, dolayısıyla metodolojik olarak doğru olmadığını savunmuştur (BUCHANAN, 1987h)⁶. Yine Buchanan, "kitap-hocası" Wicksell'den almış olduğu oybirliği ilkesini, günlük politika kararlarının alınma işlevinden anayasa-sonrası tercihlerin değerlendirilme aracına genişletmiş ve böylece hem hocasını aşmış hem de anayasa-sonrası kolektif kararlarda çıkabilecek anlaşmazlıkların (baskı unsurunun) anayasal kararlarda nasıl gönüllü-

mübadele ilişkisine dönüşebileceğini göstermiştir: "Anayasal 'değişim' çıkarlarını genişlettiği takdirde, bireyler devletin ve politikanın baskısını [gönüllü olarak] kabul ederler" (BUCHANAN, 1987g:308).

İlginç bir nokta Buchanan ile, opus-magnumu diyebileceğimiz *Calculus of Consent*'i birlikte yazdığı Gordon Tullock'ın iktisada yaklaşımları arasındaki farklılıktır: Buchanan iktisat, Tullock hukuk eğitimi almakla birlikte, kitaptaki *homoeconomicus* vurgusu Tullock'a, *bir-değişim-ilişkisi olarak-politika* vurgusu Buchanan'a aittir. Bu anlamda bazen "iktisadın emperyalizmi" olarak adlandırılan, Buchanan'ın "*doğal iktisatçı tavrı*" dediği, konuya daha pozitif iktisatçı gibi, rasyonel *homoeconomicus* çerçevesinde yaklaşan, *homoeconomicus* varsayımını politik alana taşımak isteyen Tullock olmuştur (BUCHANAN, 1987i).

Buchanan ise kendi yaklaşımını "*Wicksell gibi, su katılmadık bir bilimsellikten çok normatif nitelikli, her derde deva politika tavsiyeleri üretmeye başlamadan önce fertle devlet arasındaki ilişkinin ekonomik anlamını anlamaya gayret etmek*" olarak tanımlar (BUCHANAN, 1991:301). Bu bağlamda yanıt aranması gereken soru şudur: "*Kendi değerlerini yaratabilen ve yaratması gereken bağımsız fertler olarak, özgürlüklerimizi korurken, nasıl barış, refah ve ahenk içinde birlikte yaşayabiliriz?*" (BUCHANAN, 1991:316).

Buchanan'ın bu soruya yanıtı bir anlamda, Hayek'in kurumlara ilişkin *kendiliğinden düzen/evrimci yaklaşımıyla*, kendisinin *sözleşmeci-anayasacı yaklaşımı* arasındaki farkı ifade eder. Buchanan'a göre, bir iktisadi ilişkiler düzeni olarak piyasa için kendiliğinden düzen kavramının önemli olduğu, dolayısıyla bütüncül değil, küçük küçük müdahalelerin yeğlenmesi görüşü doğru olmakla birlikte, kavramın kurumların evrimine genişletilmesi yanlıştır. Bir kültürel evrimci olarak nitelediği Hayek'in kurumlara evrimci bakış açısını; "anlaşılamayan ve bu anlamda faaliyetlerimiz için her zaman bir kısıt oluşturan *kültürel davranış kuralları*" ile, bu kurallar yanında, içinde bizim faaliyetinde bulunmak üzere oluşturacağımız kurumlar setini birbirinden ayırmamakla eleştirir. Bu nedenle her kendiliğinden düzenin etkin olacağı görüşü, piyasa ile biyologların canlıların evrim teorisinin birbirine karıştırılmasını (dünden bugüne kalan etkindir görüşü) ve dolayısıyla bir yanlışlığı ifade eder: "*Çağdaş bir toplumda insanoğlunun bulunduğu seviye, bir tür olarak hayatta kalabilişimiz için gerekli seviyeden oldukça yüksektir. Bu nedenle sahip olduğumuz tüm sosyal kurumlar/ilkeler karmaşık yapısını bir birim olarak*

alırsak, bu kurumun hayatta kalması, tek başına, diğer alması yapılara göre daha etkin olup olmadığı konusunda bize bir şey söylemez. Bize miras kalan kurumsal yapı içinde yaşadığımız biçimimizle çok daha iyi ya da çok daha kötü olabiliriz." Bu nedenle anayasal kurallara herkesin gönül rızası (oy birliği) kriteri bağlamında müdahale edilebilir (BUCHANAN, 1986:75-86; VANBERG, 1994:195-234).

Buchanan'ın iktisada bakış açısı ve metodolojisi, kendimizin geliştirmiş olduğu bir bilim sosyolojisi hipotezi bağlamında ele almaya çalıştığımız bu yazının sonu bir dilek-soru: Başkasını bilmem ama Buchanan'ın neoklasik ve keynesci iktisada yönelttiği eleştiriler, bana oldukça anlamlı geliyor. Eğer kendisiyle karşılaşma şansım olsaydı, iktisadî bir değişim-ticaret ilişkisinin incelenmesi olarak tanımlamasının, (her ne kadar kamu "hizmetleri" için kabul edilebilirse de) piyasada mal-üretim ilişkilerinin bir geçirtilmesi anlamına gelip gelmediğini sormak isterdim. Bilmem, neoklasik iktisadın üretim, bölüşüm, sermaye alanına eğilmemeyi, "arı kovanına çomak sokmak" dan kaçınma olarak tanımlayabilir miyiz?

Dipnotlar

¹ Otobiyografilerin ne derece yararlı olacağı ve yorumlanmasına ilişkin Bkz. (BUCHANAN, 1986b)

² Buchanan'a göre, bu süreç "bir kaç haftalık bir süre" idi. Chicago Üniversitesi'ne doktora programına gelirken mezun olduğu okuldan öğrendikleri "biraz New Deal politikaları, biraz Merkez Bankası ve bütçe teorisi ve biraz da temel istatistik bilgileri" idi. Ne var ki, piyasanın bir koordinasyon süreci ya da düzeni olarak rolünü bilmiyordu (BUCHANAN, 1995).

³ Buchanan, bir çiftçi çocuğudur. Tennessee eyaletinde lise ve üniversiteyi okumuş ve Tennessee Üniversitesindeki Chicago'dan doktoralı politika bilimi hocası C.C. Sims'in önerisiyle hakkında pek bilgisi olmadığı Chicago Üniversitesi'ne doktora yapmaya gitmiştir. Bunu, farkında olmadan olabilecek en iyi seçim olarak ifade eder. Dolayısıyla otobiyografisi iktisatçı olmasının bir tesadüf olduğunu, aksi takdirde çiftçi olacağını ima etmektedir.

⁴ Buchanan'ın 1987'de Scandinavian Journal Of Economics [89 (1), 17-37] 'de yayımlanan külliyatı 374 sayımı içermektedir. Aradan geçen oniki yıllık sürede herhalde 500'e yaklaşmıştır.

⁵ Buchanan'ın mutlak-nispi-mutlak ilkesini, bir oyunun içinde strateji seçimi ile, kurallar demeti olarak oyunlar arasında seçim arasındaki fark benzetmesi ile politika ve anayasa alanına uygulamasında, destek gördüğü kişi, yine Knight'ın öğrencisi olan ve Virginia Üniversitesi'nde birlikte çalıştığı Rutledge Vining'dir (Bkz. YEAGER, 1990:200-201).

⁶ Buchanan, bir anlamda kendisinin geliştirmiş olduğu "kamusal tercihler" yaklaşımı ile hemen aynı dönemde ortaya çıkan ve fakat farklı bir gelişme çizgisi gösteren Arrow'un "sosyal tercihler" yaklaşımına da aynı metodolojik temellerden (tutarsız metodolojik bireycilik ve gönüllü işbirliği ilişkisi olarak politika) hareketle karşı çıkmıştır.

Kaynakça

ATKINSON, A. B. (1987): "James M. Buchanan's Contributions to Economics", *Scandinavian Journal of Economics*, 89(1), 5-15

BRENNAN, G. ve BUCHANAN, J. M. (1985): *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy*, Cambridge University Press

BUCHANAN, J.M.(1949): "Saf Maliye Teorisi: Bir Yaklaşım", *Maliye Teorisi ve Politik İktisat*, (1966 a) (Çev. A. Nemli ve S.Y. Öncel), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1-20

BUCHANAN, J.M.(1966b): "La Scienza Delle Finanze: Maliye Teorisinde İtalyan Geleneği" *Maliye Teorisi ve Politik İktisat*, (1966) (Çev. A. Nemli ve S.Y. Öncel), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 21-66

BUCHANAN, J.M. (1986a): *Liberty, Market and State*, Wheatsheaf Books

BUCHANAN, J.M. (1986b): "A Theory of Truth in Autobiography", *Kyklos*, 39(4), 507-511

BUCHANAN, J.M. (1987): *Economics: Between Predictive Sciences and Moral Philosophy*, College Station: Texas A&M University

BUCHANAN, J.M. (1987a): "Positive Economics, Welfare Economics and Political Economy" BUCHANAN, J.M. (1987) içinde 3-19

BUCHANAN, J.M. (1987b): "What Should Economists Do?", BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 21-33

BUCHANAN, J.M. (1987c): "Is Economics the Science of Choice?", BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 35-50

BUCHANAN, J.M. (1987d): "The Normative Purpose of Economic 'Science': Rediscovery of an Eighteenth Century Method", BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 51-65

BUCHANAN, J.M. (1987e): "The Domain of Subjective Economics: Between Predictive Science and Moral Philosophy", BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 67-79

BUCHANAN, J.M. (1987f): "L.S.E. Cost Theory in Retrospect" BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 141-151

BUCHANAN, J.M. (1987g): "The Constitution of Economic Policy", BUCHANAN, J.M. (1987) içinde, 303-314

BUCHANAN, J.M. (1987h): "The Economic Element in Knight's Ethical Critique of Capitalist Order", *Ethics*, October, 61-75

BUCHANAN, J.M. (1987i): "The Qualities of a Natural Economist", C. ROWLEY, *Democracy and Public Choice*, Blackwell, 9-19

BUCHANAN, J.M. (1989): "The State of Economic Science", W. SICHEL(ed.) *Views of Six Nobel Laureates*, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo, Michigan, 79-96

BUCHANAN, J.M. (1990): "The Domain of Constitutional Economics", *Constitutional Political Economy*, 1(2), 1-18

BUCHANAN, J.M. (1991): *Kamu Tercihi ve Politik İktisat*, (der.) A.EKER ve C.C. AKTAN, İzmir

BUCHANAN, J.M. (1991b): *Constitutional Economics*, Basil Blackwell

BUCHANAN, J.M. (1994): "On The Structure of an Economy: A Reemphasis of Some Classical Foundations", *The Economics and the Ethics of Constitutional Order*, The University of Michigan Press, 19-28

BUCHANAN, J.M. (1995): "Born Again Economist", W. BREIT and SPENCER (Edts.): *Lives of the Laureates*, The MIT Press, 165-182

BUCHANAN, J.M. (1996): "Economics as a Public Science", S.T. MEDEMA ve W.J. SAMUELS (Edts.): *Foundations of Research in Economics: How Do Economists Do Economics*, Edward Elgar, 30-36

BUCHANAN J.M.ve WAGNER,R.E.(1977): *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes*, New York: Academic Press

BUCHANAN, J.M., WAGNER,R.E. ve BURTON,J.(1978): *The Consequence of Mr. Keynes*, IEA, London

KEYNES, J. M. (1936): *The General Theory of Money, Interest and Employment*, 1980

MULLER, D.C. (1990): "James M. Buchanan: Economist Cum Contractarian", *Constitutional Political Economy*, 1(2), 169-196

ROMER, T. (1988): "Nobel Laureate, On James Buchanan's Contributions to Public Economics", *Journal of Economic Perspectives*, 2(4), 165-179

VANBERG, V.J. (1994): *Rules and Choice in Economics*, Routledge

WAGNER, R.E. (1988): "The Calculus of Consent: A Wicksellian Retrospective", *Public Choice*, (56), 153-166

YEAGER, L.B. (1990): "Buchanan on Scope and Method", *Constitutional Political Economy*, 1(2), 197-220

İktisattaki Paradigmik Dönüşüm: Kozmik İktisattan Kaotik ve Kuantum İktisadına Geçiş

Murat Ali Dulupçu *

Giriş

Sosyal bilimciler arasındaki fizik özentisi ya da hayranlığı (physics envy), yani bilimsel olabilmek için yöntemlerin fizik ve matematikle ilişkilendirilmesi inancı, sosyal bilimlerin palazlandığı modernizm projesinin başlangıcına göre giderek azalmaktadır.¹ Bu paradigma kayması "yeni bilimeler" adı altında şiddetlenirken, belkide post-modernist söylemin etkisiyle iktisat da bu oluşumdan payını almaktadır. Aslında iktisatta tahtı sarsılan fizik değil, Newtongil kozmos anlayışına dayalı fiziktir. Çekim ve hareket yasaları ile günlük yaşamda insanoğluna bir çok kolaylık sağlayan Newtongil fizik, Einstein sonrası fizikte genel eğilimi değil, özel bir denge durumunun temsilcisi kabul edilmektedir. Kuşkusuz fiziğin sosyal bilimlerde, dolayısıyla iktisatta metodolojik ve metaforik temel oluşturması, felsefenin yani madde ile insanı anlama ve açıklama uğraşısının fizik bilimi ile doğrudan ilişkili olması ile meşrulaştırılabilir.

20. yüzyılın sonuna yaklaşırken, bilim adamları yeni bir yüzyılın (ve de bin yılın) bilim yolcuları olarak yeni bir dünya görüşünün gereksinimini, daha doğrusu baskısını hissetmektedirler. Klasik sosyal bilimler araştırma yöntemi bir çok akademisyen ve uygulamacı tarafından gereğinden çok daha fazla bir süredir gündemde kaldığı, çok önceleri toplum için yararlılığını, bilim için açıklama ve öngörme yeteneğini kaybettiği gerekçesiyle eleştirilmekte; bu eleştirel yaklaşım hızla iktisat dışındaki sosyal bilimlere yayıl-

makta. Çünkü pozitif ve yarı-deneysel ya da tümevarım yöntemi, hipotez testi, tesadüfi (random) veya amaçlı (purposive) örnekleme, Likert ölçeği, lineer modeller ve benzeri bilimsel çabalar, yani klasik sosyal bilim yöntemleri gerçeklik, geçerlilik, evrensellik, anlama ve açıklama standartlarını karşılamada başarıya ulaşamamaktadır. Klasik sosyal bilim yöntemi bir

çok güncel ekonomik sorun ve sorunsalların karmaşıklık ve indeterminizmi karşısında (yanlışığ) bir yana) yetersiz kalmakta, başa çıkamamaktadır.

Son üç yüzyıla damgasını vuran pozitivist-modernist yöntem ve hatta bilim, 20. yüzyılın başından itibaren

değişim ve dönüşüm içersindedir. Sosyal bilimlerde bu dönüşüm daha önce belirtildiği gibi yeni bilimler adı etrafında toplanmaktadır. Yeni bilim; fizik ve biyoloji gibi ayrı bilimsel disiplinlerden türetilen ve klasik bilimsel açıklamalarla benzeşmeyen fikir ve teoriler için kullanılan yeni bir konsepttir. Yeni bilimlerin en bilinen örnekleri arasında yer alan kaos ve kuantum teorileri metaforik ve metodolojik açıdan başta yönetim bilimleri olmak üzere sosyal bilimlerde hızla kabul görüp uygulanmaya başlanmıştır. Kaos ve kuantum teorileri, eski bilim ve yöntemleri yeniden/tekrar keşfetmenin ötesinde yeni bir sosyal bilimi yaratıcı düşünce ile formüle etmeye yol açmaktadır.² Bu oluşum fizik hayranlığının tekrar canlandırılması değil, yeni bilimler ışığında insanoğlunun günlük yaşam çevresindeki sosyal fenomenlerin yeniden ele alınıp haritalandırılmasıdır. Bu girişimde kaos ve kuantum teorileri sosyal bilimcilere hem metodolojik hem de metaforik boyutta zengin yeni düşünce ve çalışma alanları üretmektedir.

20. yüzyılın sonuna yaklaşırken, bilim adamları yeni bir yüzyılın (ve de bin yılın) bilim yolcuları olarak yeni bir dünya görüşünün gereksinimini, daha doğrusu baskısını hissetmektedirler.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Ashında, genelde sosyal bilimlerde özelde iktisatta, modernist dünya görüşünün yetersizliği uzun zamandır hissedilmektedir. Ancak kapitalizm ve marksizmin, ekonominin iki temel işleyiş teorisinin (aynı zamanda paradokssal olarak ideolojisinin), modernist bilim anlayışına göre kurgulanması, iktisatta belirgin bir paradigmatik değişime yol açmamıştır. Bir başka deyişle kapitalist ideolojinin eleştirisini yapan marksist ve belki neo-marksist kanat, modernist ideolojinin bir ürünü olmasından dolayı anti-modernist bir dünya görüşü geliştirememiştir. Böylece iktisat tartışmaları ancak modernizmin belirlediği sınırlar içinde kalmış, sıkışmıştır. Halbuki iktisat, kökeni (şayet Smith kurucu kabul edilirse) ahlak felsefesine uzanan bir disiplindir. Kaldı ki etik ve kültür tartışmaları modernizmin genelde görmemezlikten geldiği, post-modernist söylemin ilgisini daha fazla çeken konulardır.³ Bu noktada çok net bir bulgu olmamakla birlikte Adam

Smith'in bir dikotomi içinde kaldığından bahsedilebilir. Söz konusu dikotomi Smith'in Newton hayranlığı ile ahlak felsefesini birlikte yaşamasından başka bir şey değildir. Smith'in az bilinen eseri "The Principles Which Lead and Direct Philosophical Inquires-Illustrated by History of Astronomy" ve bu eserden sonra yazdığı "The Theory of Moral Sentiments" fizik ve ahlak gibi modernist paradigmanın pek bir arada görmek istemediği, ama Smith'in ilgisini çeken konulardır. Smith sonrası iktisat, ahlak yerine fiziğe yaklaşılarak dikotomi sona ermiş/erdirilmiştir.

Bu çalışmada ilk önce iktisat-fizik ilişkisinin kurulması ile iktisadın nasıl mekanikleştirildiği ve deterministik ilkelerle işler hale nasıl getirildiği, eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir. Ardından sosyal bilimlere metodolojik ve epistemolojik ekseninde değişim ve dönüşüm sunan, modern bilimin derinden ve sarsılmaz bağ ile bağlandığı mutlak determinizmi yıkan kaos ve kuantum teorilerinin nasıl bir meydan okuma içerdiği açıklanacak, son bölümde ise bu meydan okumanın iktisattaki metodolojik görünümü ile getireceği bazı bakış açıları tartışılacaktır.

Tüm bu uğraşı modern bilimin bir bilim olduğu, ama tek bilim olmadığını anlama/kavrama çabasıdır. Modernizm tartışması bir dünyayı algılama biçimidir. Kaos ve kuantum teorileri hem algılanan dünyanın hem de onu algılayanın bütünleştiği farklı bir bi-

lim anlayışı getirmektedir. İktisat, bilimsel ontolojisi modernist dünyayı algılama biçimine dayandığından, yeni bilim anlayışının getirdiği ve gerektirdiği radikal bazı dönüşümleri, dinamik oluşumları ve anti-modernist söylemleri içselleştirmede zorlanacak ve tansiyon yaratacaktır. Fakat dönüşüm sadece iktisatta değil, bilimin kendisinde yaşanmaktadır.

İktisadın Kozmolojik Temelleri

Kozmos, evrendeki düzen ve işleyişindeki ahenk, Newton öncesi evren modellerine teist beklentileri karşılamak için girmiştir.⁴ Newton ise çekim yasasını formüle ederek kozmosu bilimselleştirir, mistik ortamdaki kurtarıcı ve modernizm projesinin bir parçası haline getirir. Newton; dünya işlerine karışmayan monarşik tanrısını evrenden soyutlar, bu tanrı mükemmel bir makina olan evrene karışmaz. Bu fikri

Smith, Newton ve gizli uzantısı fizyokratik düşüncelerden de etkilenecek piyasa mekanizmasına yansır. Piyasa mekanizmasında, Newton'un monarşik tanrısı yerini Smith'in monarşik devletine bırakır. Bu, monarşik devletin ekonomiden soyutlanması, tahtında tıpkı tanrı gibi kendi işleriyle uğraşmasından başka bir şey değildir. Zaten piyasa mekanizması kavramı Newtoncu-Descartesci evren makinasının iktisadın mini evren modeline aktarılmasıdır. Ekonominin doğal durumu denge durumudur, sapmalar tekrar kendiliğinden dengeye yönelir. Durkheim aksini savunsa da, kozmosun bilimselleşmesi organik dünya görüşünün mekanistiklikle yer değiştirmesidir.⁵

İktisattaki kozmos, belirlenebilen ve bu belirlilikte öngörülebilirliğin (yani determinizmin) kutsandığı evren anlayışını insana ve onun şekillendirdiği iktisat teorisine yansıtmakta, Descartes'in saat dünyasından miras kalan matematik dili ile yanılmazlık ve kesinliği perçinlemektedir. Kozmosun dayandığı kendiliğinden düzen, ahenk, uyum ve tanrısal müdahaleye gereksinim duymayan evren modeli fizik ve diğer benzeri bilimlerde 20. yüzyılın başına kadar anlamlı kabul edilebilir bir nitelik sunmasına rağmen, aynı varsayım iktisat ve diğer sosyal bilimler için ne kadar gerçekçi gözükmektedir veya kabul edilebilir? Dinamik, yaratıcı, dönüşümsel ve evrimleşen⁶ bir toplumsal evrende denge üzerine kurulan teorilerin gereksizlik ve alaka-

sızlığı artık daha fazla iktisatçı tarafından kabul edilmektedir.⁷ Çok farklı geleneklerden gelen iktisatçılar denge olgusunun kemikleştiği ekonomi öğretisini değiştirme güdüsüyle hakim paradigmayı değiştirme çabasındadırlar.⁸

İktisadın kendiliğinden dengelenen mekanizma üzerine inşa edilmesinde Newton-Smith arasındaki bilimsel ilişkinin merkezi rolü vardır. Capra'nın belirttiği gibi 18. yüzyılda sosyal bilimlerde sosyal fizik bağlamında değerlendirilmiş, sosyal bilimciler bu gelişimi bilimselliklerini gerekçelendirdiği için alkışlamışlardır.⁹ Böylece henüz atom ve atom-altı çalışmalar gelişmediğinden, makro evren modeli iktisada baz alınmıştır. Smith, iktisadi nesnelliği Newton'un teorilerinden alırken, klasik iktisatçıları takip eden Marjinalist Devrim ya da neo-klasizm kendi periyodunun fiziğini, özellikle enerjinin korunması yasasını kendisine baz alır, emek-değer olmaktan kurtarttığı değer teorisini fayda (gerçekte enerji) ile ilişkilendirir.¹⁰ Mirowski'nin üstünde durduğu gibi, neo-klasik iktisadın anlaşılmasında olmazsa olmazların arasında yer alan Lagrange çarpanı ve Hamilton mekaniği enerji prensiplerinin iktisattaki somut görünümüdür.¹¹ Hatta Mirowski çağdaş neo-klasik iktisadın en belirgin karakteristiğinin iktisat söylemine açıkça matematiksel akıl yürütmeyi entegre etmek olduğunu söyler.¹² İktisat, fiyat ve miktarların birbirini eş-anlı belirlediği piyasa davranışını kurmayı hedefleyen bir matematik dalı gibidir.

Faydanın doğal yasaları tüketimin seyir ve sınırını şekillendirir. Tüketim teorize edildikten sonra, gereksinimlerin karşılanmasında değişim teorisi kolaylıkla elde edilir, oradan da tüm bu teorileşme sürecini zorunlu sonucu arz ve talep yasalarına ulaşırlar.

Hedef ya da zorunlu sonuç fiyatın belirlediği arz ve talep yasalarına ulaşmak olunca, bunun matematiksel örgülenmesi olanaklıdır. Bireylerin davranışsal optimizasyonunu, şayet optimizasyon gelirin birim para başına marjinal faydaların eşitlenmesi ise, azalan marjinal fayda sağlamakta, bir başka deyişle optimum ancak azalan marjinal fayda varsayımına koşut ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bireysel talep eğrisi ve orada bireysel talep eğrileri toplanarak piyasa talebi veri bir mal için elde edilebilmektedir. Arz tarafında

ise benzer bir oluşum kar maksimizasyonu temel alınarak gerçekleştirilmektedir. Oluşturulan bağımsız piyasa arz ve talep eğrilerinin kesişimi malın denge fiyatını belirler. Walras bu teorizasyon sürecini daha da geliştirerek, tek bir mal piyasasının ötesinde tüm mal piyasalarında denge fiyatlarının oluşum, istikrar ve sıradanlığını formüle eder.

Neo-klasik iktisadın yukarıdaki doğrusal-deterministik yapısı, kozmos perspektifinde iki açıdan değerlendirilebilir.

Açıkça görülüyor ki, ortodoksinin her teorisini, her yasasını kozmosla veya Newton fiziği ile ilişkilendirebilmek olanaklıdır. Bu olanağı sağlayan ontolojik düzeyde iktisadın metaforik yapısı ile Newton ve 19. yüzyıl fiziğine bağlı olmasıdır.

Birincisi, matematiksel ilişkilerin varlığı fizik ile iktisat arasında doğal ve zorunlu bir benzeşme kurar. Örneğin sınırlı optimizasyon fizikte de iktisatta da aynıdır. Öyleyse benzeşmenin olması kaçınılmazdır. Bu iyimser bir perspektiftir. Aksi yönden (kötümser) değerlendirildiğinde,

Newton'un dünyasına benzetmek için liberal öğretisi kendine bilimsel temel olarak kozmolojiyi seçer, teleolojik bir davranış sergiler. Üçüncü bir perspektiften bahsetmek de olanaklıdır. Modernizm projesinin bilim ayağı, deterministik-mekanistik bilimi tüm disiplinlere yayma çabasının sonucunda kozmos ile iktisat arasındaki bağ ontolojik olarak ortaya çıkar. Bilimi kopyalamak bilimsel olma çabasının ötesinde projenin bir parçası kabul edilebilir.¹³

Elbetteki bu teorik gelişmelerde, bireysel maksimizasyon davranışından bağımsız olan değer formasyonu postülası merkezi rol oynar. Halbuki iktisatta değer olgusu bireysel subjektiftir, atomistik objektifliğe dayandırılmaz.

Mirowski ile benzer bir misyonu üstlenen Nicholas Georgescu-Roegen kozmik mekaniğin yetersizliğini tartışırken, Bruno Ingrao ve Giorgio Israel de neo-klasik iktisadın anlamlılığını kaybetmiş 19. yüzyıl fiziğini izlediğini ve izlemeye devam ettiğini vurgulamaktadır.¹⁴ Özde yukarıdaki iktisatçıların hepsi neo-klasik iktisadı bir başka deyişle ortodoksiyi, zamanın tersinebildiği, bireylerin atomistik birimlere dönüştüğü ve kronik bilgi sorunlarının dışlandığı bir yapay dünya yaratmakla suçlarlar.¹⁵ Neo-klasizmin bu ve benzeri eleştirilere maruz kalması bilinen, belirli ve belirlenebilecek bir kozmosda yaşam bulmasından kaynaklanır. Arrow bile tam bir genel denge sisteminin işleyebilmesi için gelecek piyasalarının tüm mallar ve tüm dönemler için var olması gerektiğini söyle-

yerek kozmosdaki genel denge sisteminin öz eleştirisini yapar.¹⁶ Böylece Walras'a Arrow ve Debreu'un yaptığı katkı sadece gelecek piyasalarını eklemek değil, aynı zamanda bu işi yapacak auctioneer'in enerji ve eforunu yükseltmek, mekanikliğini artırmaktan ibarettir.

Açıkça görülüyor ki, ortodoksinin her teorisini, her yasasını kozmosla veya Newton fiziği ile ilişkilendirebilmek olanaklıdır. Bu olanağı sağlayan ontolojik düzeyde iktisadın metaforik yapısı ile Newton ve 19. yüzyıl fiziğine bağlı olmasıdır. O halde görünmez el prensibi, piyasa mekanizması, çarpan türleri, girdi-çıkı modelleri, Dr. Quesnay'in Ekonomik Tablosu, para arzı ve talebi eşitlikleri, overlapping nesil modelleri ve burada sayılamayacak kadar çok teori kozmik temellendirmenin ürünü olarak iktisat bilimi içerisinde yer almaktadır.

Dikkat edilirse bu örneklerin genelinde bir kendiliğindenlik göze çarpar. Bu kendiliğindenlik tıpkı Smith'in görünmez eli gibi bir öz-bilinçle dengeye yönelik hareket eder, teleolojik bir yönelim söz konusudur. Sanki Newton'un çekim yasası cisimler arasında nasıl görünmez bir bağ kurup, bu bağ kozmosu yaratıyorsa, görünmez el de çekim kuvveti gibi görünmemesine rağmen olgusal olarak sonuçları gözlemlenmekte ve ekonomideki dengesizliği denge yönüne hareket ettirmektedir.

İktisat, Newton'un yasaları adapte ederken yasaları saf haliyle aktarmıştır. Öyle ki hareket yasasının hipotetik sürtünmesiz hali, piyasanın sapma durumunda bir engelle karşılaşmadan tekrar dengeye yönelmesinde kullanılmıştır. Halbuki fizikte hareketi engelleyebilecek ve uygulanan kuvvetin artırılmasını gerektirecek kadar ciddi bir sürtünme direnci bulunmasına rağmen, aynı dirençle piyasa güçlerinin dengeye yönelik hareketlerinde bile karşılaşılmaz.

Newton'un statik evreni, yaratıcılığı öldürür. Yaratıcılığı liberalizmle ikame eder. Bir başka deyişle her şey olacağına varır düşüncesinden hareket eder. O halde madem müdahale etmeniz de ya da yaratıcılığınıza kullansanız da olayların akışını değiştiremezsiniz, hatta sadece kötüleştirirsiniz, o zaman yaratıcı faaliyetlere gereksinim yoktur. Tıpkı Kondratieff çeviri-

minde olduğu gibi, uzun dönemde ekonomi kendi yolunu izleme eğilimindedir. Keynesyen, arz-yanlı, monetarist veya rasyonel beklentiler gibi teorilerin politika imaları fazla bir anlam ifade etmez. Fizikte ise sistem, daha küçük zaman aralıklarında incelendiğinde aşağı-yukarı dalgalanmanın/sapmanın değeri artar, ancak yinede ortalama bir değere yaklaşır.¹⁷ Ekonomi de enerji sistemleri gibi aynı yolu izler. Nasıl bir yıl sonraki güneş tutulması hatasız hesaplanabiliyorsa, bir yıl sonraki enflasyon kapalı sistemde hesaplanabilir.

İktisat, Newton ve modern bilimden oluşan mekanik kozmos buraya kadar yapılan eleştirilerin mer-

Bilimde yaşanan mekanik-organik tartışmasının post-modernizm ile tekrar gündeme geldiği 20. yüzyılın sonu, kaos ve kuantum teorileri ile modern bilimi organik dünya görüşünü destekler biçimde eleştirmekte, hatta bu teoriler her iki paradigmaya üst bir çerçeve oluşturacak kadar güçlenmektedir.

kezidir. Ancak bu makalenin hareket noktası mekanikliğin iktisattaki varlığını tartışmanın ötesinde, bilimsel krizi ve bu krizin iktisattaki yansımalarını netleştirmektir. Kozmos anlayışının şekillendirdiği ortodoks iktisadın geliştirdiği teoriler ve dolayısıyla çözümler, bugün iktisat gündeminde daha rahat tartışılır/eleştirilir hale gelmiştir. Bilimselliğin göreceliliği daha çok taraftar toplamaktadır. Orto-

doks iktisada yapılan heterodoks eleştiri, modernist paradigmanın yaratıcılığı sınırlayan bilimsel nesnellik kaygısını aşabilmekte, mekanikleşmeye karşı organikleşmeyi savunabilmektedir. Organik görüşün dinamikliği bu iktisatçıları şöyle veya böyle evrimci iktisatçılar başlığı etrafında toplayabilmektedir. Organik dünya görüşü mekanik dünya görüşünün alternatifi olması doğal her iki görüşün farklı paradigmalara sahip olması anlamına gelir.

Bilimde yaşanan mekanik-organik tartışmasının post-modernizm ile tekrar gündeme geldiği 20. yüzyılın sonu, kaos ve kuantum teorileri ile modern bilimi organik dünya görüşünü destekler biçimde eleştirmekte, hatta bu teoriler her iki paradigmaya üst bir çerçeve oluşturacak kadar güçlenmektedir. Bu noktada iktisat temellerini kozmos mekaniğinden aldığı için çoğu sosyal bilimler gibi ontolojik bir tehlike/tehdit altındadır. Bu tehlike, iktisadın bilimsel temelini sarsarak modern bilime zarar vermekte, öte yandan farklı bir iktisat biliminin oluşumuna alt yapı hazırlamaktadır. O halde bilimsel dönüşümde baş rolü paylaşan kaos ve kuantum teorileri determinizme nasıl karşı gelebilmektedirler?

2. Kaos ve Kuantum: Yeni Paradigma¹⁸

Organik dünya görüşünün ortaya attığı evren modeli, Newton'un sosyal bilimlere ve buna bağlı olarak iktisadın bilimsel ontolojisine nüfuz eden kozmos evreninin özüne ait ciddi eleştiriler geliştirmiş olsa da, hem iktisadi düşüncede hem pozitivist bilim geleneğinde bu eleştiriler sesini yeteri kadar duyuramamıştır. Kaldı ki bu durum modern bilimin monobilim karakteristiğinin doğal sonucudur. Yani organizma modern bilim standartlarına göre bilim veya bilimsel faaliyet değildir.¹⁹

Pozitif bilime yönelik eleştiriler ilk önce 1900'lü ve sonra 1950'li yıllardan itibaren farklı iki boyuta taşınmıştır. İlk kuantum ve yaklaşık yarım yüzyıl sonra filizlenen kaos teorisi geleneksel bilimi organik dünya görüşüne benzer yönlerden eleştirmekle beraber, yeni eleştirilerin kaynağının bilimsel temellere dayanması, kozmik-deterministik evren modelinin özüne karşı bir meydan okuma içermektedir. Böylelikle, günümüz bilim standartlarına göre organik dünya görüşünün mekanistik dünya görüşünü eleştirirken yetersiz kaldığı bilimsellik yeni bilimler tarafından sağlanmakta ve kozmik bilim anlayışını sarsan yeni bir paradigma veya alternatif dünya görüşü sunulmaktadır.

Başta fizik olmak üzere kimya ve biyolojiden türeyen yeni bilimlerin ortaya attığı bilimsel yöntem, klasik bilimsel yöntem ve açıklamalardan farklılaşmakta. Ancak fizik ve kimya kaynaklı bu yeni bilimlerin yönteminin sosyal bilimlere nüfuz etmesi doğası gereği bir süreci içermektedir. Daha da önemlisi yeni bir dünya görüşünün şekillenmesi fiziki bilimlerin sosyal bilimlerle etkileşimine ve insanlığın gündemine yeni paradigmanın pratik olarak girmesine bağlıdır. Ancak kaos ve kuantum teorileri insanlığın günlük yaşantısına ne girebilmiş ne de sosyal bilimlere, yöntemini eş-anlı olarak aktarabilmiştir. Fakat proses tamamlandığında paradigmatik kayma, bilimsel dönüşüm gerçekleşecek, yeni dünya görüşü şekillenecektir.

Sosyal bilimlerin yöntemi, genelde matematikçi ve fizik bilimcilerin sosyal bilimlere ilgi duyması sonucunda biçimlenmiştir. Özellikle iktisat yöntem ve felsefesini bu disipline giren mühendis ve matematikçilerden etkilenecek geliştirir. Bu durum yadsınacak ya da eleştirilecek bir oluşum olarak değerlendirilmemelidir. Modernist bilim bilimsel devrime bağlanınca bu sonuç kaçınılmaz gözükmemektedir. Fakat kaos ve kuantum teorilerinin sosyal bilimlere aktarılmasında fizikçilerin rolü farklılaşmakta, bu kez paradigmatları

nı övmek yerine eskiyen paradigmatlarını yermeyi tercih etmektedirler.

Yeni bilimleri sosyal bilimlere aktarma çabasında Capra kuşkusuz bu projenin başını çeken itici güçtür. Prigogine-Stengers ise yeni bilimi popülerleştirmişlerdir. Capra bir fizikçi olarak 1980'lerin başında kozmos evren modelini hakim kılan bilim anlayışını eleştirerek, özellikle kuantum teorisinin yöntemini fizik dışı bilimlere yansıtmaya çalışmış, aynı tarihlerde sırasıyla biyolog ve kimyacı olan Prigogine ve Stengers ise kaos teorisini sonraları trafikten işletme yönetimine kadar bir çok alanda uygulama fırsatı bulacak kadar popüler hale getirmişlerdir. Zohar ve Bach ise bu misyonu 1990'lı yıllara taşıyarak kendilerinden önceki çalışmaları daha da geliştirmişlerdir.²⁰

Çekirdeğinde kaos ve kuantum teorilerini barındıran yeni bilimlerin modern bilimi temelde iki boyutta sorgulamaktadır. Birinci boyutta kaos teorisini lineerleştirme eğilimimizi, ikincisinde kuantum teorisini mekanistik neden-sonuç ilişkisine dayalı dünya modelimizi sorgular. Elbetteki kaos teorisine de determinizmi eleştirir. Ancak bu kavramı derinden sarsan kuantum teorisidir. Dolayısıyla kronolojik olarak kuantum kaosa göre daha önce var olsa da, determinizme kaosun meydan okuması daha zayıftır. Bu nedenle determinizmi eleştirme şiddetinin artışı açısından yapılacak sıralamada kaos teorisine kuantumdan önce yer alınacaktır.

Kaos teorisine henüz tek bir çatıda birleştirilmiş ve eklemlenmiş olmamasına rağmen, olaylar veya şeyler arasındaki ilişkilerin kozmik oransallığını sorgular. Yani basit olayların basit olaylara neden olurken, karmaşık olayların yine karmaşık olaylara neden olduğu ifadesini ters yüz eder. Oransızlık yani non-lineer ilişkiler basit sistemlerin karmaşık davranışlar göstermesine ya da tam tersine yol açabilir.²¹ Böylelikle kozmik evrenin determinizmi ile determinizmin öngörü/tahmin yeteneği ve bunlara koşut var olan modern bilim geleneği ve metodolojisi eleştirilir.

Teorinin tarihsel gelişimine bakıldığında terk etmekte olduğumuz yüzyılın başında, düzensiz doğal fenomenlerin araştırılmaya başlanması, matematikçilerin 1960'lara kadar süren bir kabusla başbaşa bırakmıştır. Benoit Mandelbrot Nil'in akış kayıtları, emtia fiyat dalgalanmaları ve kıyı şeritlerinin şekli gibi karmaşık doğal kalıpları inceleyerek karmaşıklığın ve basitliğin bütünü birer tamamlayıcı parçası olduğunu gösteren matematiksel açıklamalar geliştirmiştir.²² Bu teorinin gelişiminde diğer önde gelen isimlerden biri de meteorolog Edward Lorenz'dir.²³ Hava yüzyıllar bo-

yunca öngörülebilirliğe meydan okuduğundan, dalgalanmalarının incelenmesi düzensiz fenomenlere en güzel örneklerden biridir. Lorenz'in geliştirdiği argümana göre olasılıksız öngörünün olanaksızlığı insanın gözden kolaylıkla kaçırabileceği ilksel koşullara duyarlılıktan (sensitivity to initial conditions) kaynaklanmaktadır. Belirli aralıkta parametrelerin tekrarlanan geribeslemesi ilksel koşullara duyarlılığa yol açar. Lorenz biraz da abartarak Brezilya'daki bir kelebeğin kanat çırpışının oto geribeslemelerle Texas'da bir fırtınaya yol açmasının olanaklı olduğunu belirtir.²⁴ Kuşkusuz bu örnek basit olayların basit olaylara yol açmayacağına dair çarpıcı bir örnektir. 1975 yılında ise matematikçi Jim Yorke kaos kavramını eşyaya yeni bakış tarzını tanımlamak için kullanmıştır.²⁵ Böylece kaos teorisi fizik, kimya ve atmosferik bilimlerde ortaya çıkmasına rağmen, hızla biyoloji, tıp ve sosyal bilimlerde etkili olmaya başlamıştır. 1980'lerin sonuna gelindiğinde de iktisatta da uygulanmaya başlanmıştır.²⁶

Kozmik evrenin izole edilmiş sistem (principle of isolation) ve bireysel varlıkların toplamı olduğu (particularism) determinizmin inanç sisteminde tam öngörülebilirliği doğurur.²⁷ Yine kozmik evrende matematiğin giderek sofistikleşen kullanımı bilimsellik düzeyini yükseltir. Kaos teorisindeki matematik kullanımı ise fenomenlerin niteliksel yönünün araştırılmasına yöneliktir.²⁸ Bu nitelişellik non-lineer fenomenlerin sadece belirli aralık ve şekillerde öngörülebilmesinden kaynaklanır. Temelde kaos teorisi kaotik yapılardan nasıl düzenin ortaya çıktığını gösterir. Dolayısıyla karmaşık ve dinamik sistemleri kendine konu edinir. Ancak kaos adlandırması kaotik davranışlardan düzen kalıplarını nasıl çıktığını araştırdığından çok da doğru değildir.²⁹

Kaos teorisi metodolojik boyutta dinamik düşünmeyi geliştirir. Mekanistik modern bilimin indirgemeci anlayışına karşın kaos holistiktir. Sistemleri kendi tarihselliklerinin bir parçası olarak anlamaya çalışır. Halbuki mekanistik bilim geleceği şimdiden matematiksel düzlemde belirler.³⁰ Bu alternatifsiz gelişim dinamizmi öldürür, evrende insanın dahil olmak üzere hiç bir yaratıcılığı kabul etmez.

Modern bilime meydan okumasına rağmen kaos teorisi hatırı sayılır bir olasılıklı akıl yürütmeye dayandığından deterministiklikten kurtulamamıştır. Bu bağlamda bilimsel bir kopuşu veya paradigmatik bir dönüşümü içermez. Doğayı objeleştirir ve onu mekanistiklikte olduğu gibi kontrol altına almaya çalışır. Ama yinede kaos teorisi bilim camiasında kültürel boyutta

dönüşüme yol açmıştır. Kellert'e göre kaos teorisinin yaygınlaşmasının 1970'lere kadar ertelenmesi teknik nedenlere değil, fizikçilerin "kurumsal dışlamasına" yani meslek gereği düzen ve lineerliği görmek ve araştırmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte ideolojik engeller Sovyet Blokundaki nonli-neer fenomenler üzerine yapılan çalışmaları Batıya yansımaya engel olmuştur. Ayrıca doğayı kontrol etme amacı modern bilimin öngörü yeteneğinin azalacağı yeni alanlara girmesinde çekince yaratmıştır. Sonuçta kaos teorisi kozmosu yıkmaya da, öldürücü darbenin geldiği kuantum teorisine zemin hazırlar.

Kuantum teorisi kaos teorisinde olduğu gibi kozmik bilimin lineerleştirme eğilimini ve determinizmini sorgular, hatta daha da radikal yapıcı (constructivist) bir yaklaşımla bulunan yanıtların, yanıtları araştırma yöntemiyle ilişkili olduğunu savunur. Bu nedenle teori öznel ve paradoksaldir. Kaos teorisi ekstrem karmaşık ve dinamik sistemleri incelerken, kuantum teorisi mistik hatta olağan dışı ve batıl bir görünüm alır. Dolayısıyla kuantum teorisi kaos teorisindeki neden-sonuç ilişkisindeki oransallığın tersyüz olmasının ötesinde bir indeterminizmi savunur.

Kuantum teorisinin Bohr ve Heisenberg'in öncülük ettiği ilk Kopenhag yorumu Newtongil fiziği kuantum fiziğine dönüştürme sürecini başlatmıştır. Einstein haricindeki kuantum teorisyenleri kesinliğin ve belirliliğin olmadığı kozmos dışı bir evreni tanımlayarak, insanoğlunun bilebileceklerinin yaptığı gözlemlerin sonuçları ile sınırlı olduğunu, temel gerçek veya düzenin bilinemeyeceğini ortaya atmışlardır. Özellikle ışığın parçacık ve dalga düalitesi bu teorisyenlerin görüşlerini desteklemiş ve sonraları parçacıkları ayıran ve aralarındaki ilginç ilişkileri ortaya çıkaran deneylerini sürdürmüşlerdir. Işığın düal yapısı açıkça göstermiştir ki araştırmacı ışığın hangi özelliği görmek için deneyini tasarlıyorsa ışık gözlemciye o özelliğini göstermektedir. Yani Kopenhag okuluna göre obje ve süje arasındaki karşılıklı etkileşim belirsizliği doğurur. Çünkü süjenin perspektifi veya araçları objenin davranışını değiştirir, bunun doğal sonucu objenin durumunun objektif biçimde belirlenememesidir.

Heisenberg geliştirdiği belirsizlik ilkesinde araştırmacının atom-altı parçacık evreninde bir parçacığın hem hızı hemde yerini eş-anlı belirlemenin olanaksız olduğunu açıklamaktadır. Bu ilkeye göre gözlemci parçacığın yerini belirlediği anda, deney araçları parçacığın hızını öngörülemez bir şekilde etkilemektedir. Bu durum modern bilimin kendisini kutsamak için kullandığı objektifliğin aslında nasıl bir sübjektiflik

olduğunun ortaya çıkarılmasından başka bir şey değildir. Zaten atom altı dünyası olguları açıklayan alternatif biçimlerin bulunduğu ve gerçeğin fundemantalist olarak yapılandığı bir evrendir. Örneğin birbirlerinden kilometrelerce uzaklaştırılan ve hiçbir iletişime olanak verilmeyen parçacıklar davranışlarında korelasyon sergilemişlerdir.³¹ Bu gözlem atom-altı evrenin holistik bir yapı içerisinde bulunduğunun delilidir. Newton'un tanımladığı parçacık veya maddenin somut realiteye bağımlı olduğu kozmostan farklı olarak, kuantum evreninde parçacıklar arasında görünmez alanlar bağ kurarlar ve görünmez alanlar Newton'un fiziksel maddeleri kadar gerçektir. Fakat bu görünmez alanlar açık ve ölçülebilir etkileri olan çekim gücü veya manyetik güçten farklıdır.

Erwin Schrodinger kuantum fiziğinin modern bilim gibi ya böyledir ya şöyledir determinizmini red ederek hem böyle hem şöyle sonucuna ulaşılabilirliğini zihinsel bir deneyle (kutudaki kedi) ispatlar. Böylelikle birbirine zıt iki alternatif sonucun aynı anda var olabileceğini gösterir.

Özetlersek dört ilke ile kuantum teorisini geleneksel Newtongil dünya görüşünden ayırmak mümkündür. Birincisi parçacıkların hız ve yerini ölçmede belirsizlik vardır, her iki ölçüm eş-anlı yapılamaz. İkincisi, veri bir sonucun tekrar ortaya çıkacağı söylenemez, yani olasılıksızlık. Üçüncüsü, bütün sistemin nasıl işlediği anlamak/kavramak için sistem küçük parçalara bölünemez çünkü ilişkiler parçalar kadar önemlidir. Son olarak ölçüm ve gözlem faaliyeti gözlemlenen nesnenin davranışlarını değiştireceğinden objektif gerçeğe ulaşılamaz.

Kaos ve kuantum teorileri indeterminist özellikle ri ile kozmik bilime alternatif bir paradigma sunsalar da, her iki teorisinin indeterminist yapılarında temel bir fark bulunmaktadır. Bu fark Knight'ın risk ve belirsizlik ayırımına benzetilebilir.³² Riskte veya kaos teorisinde olasılıklı bir dağılım söz konusudur. Newton fiziğinde zar veya yazı-tura atılmasının sonucu olasılıklı olarak hesaplanabilir. Hatta deneyi yapan tüm düzene hakkında tam bilgiye sahip ise (fizikteki karşılığı ile Laplace cini ise) sonucu kesin olarak hesaplayabilir. Örneğin havaya atılan paraya uygulanan kuvvet, ağırlık, atış eğimi, rüzgar vb bilgilerin bulunması durumunda deney öngörülebilir niteliktedir. Ancak böyle bir deney pratik değil ve aynı zamanda çok maliyet-

lidir. Kaos teorisinde Laplace cini gibi ilksel koşullar hakkında tam bilgiye sahip olunulması durumunda, teori indeterminist olma özelliğini kaybedebilir. Yani risk veya kaos teorisini gözlemcinin yetersizliğine bağlı ek-sik bilgiden ortaya çıkar. Halbuki kuantum teorisindeki olasılık objenin doğasından kaynaklanır, objenin kendisi belirsizdir.

3. İktisat İçin Birkaç Metodolojik Yansıma

Kaos ve kuantum her ne kadar sosyal bilimler dışında gelişen teoriler olsalar da iktisat için önemli çıkarımları beraberinde ister istemez getirmektedir. Çünkü en başta bu teoriler daha önce vurgulandığı gi-

bi hegemonik bir karakteristik sergileyen modernist bilime ya da insanlığın dünyayı algılama biçimine bir alternatif sunmaktadır. Modern bilim veya dünyayı algılama biçiminde meydana gelecek bir kayma iktisadın bilimsel dayanaklarına doğrudan bir

saldırıdır ve disiplin için dönüşüm kaçınılmazdır.

Teknik açıdan kaos teorisini sadece geleneksel iktisatta değil ana akım dışı iktisatta da uygulama alanı bulmaktadır.³³ Fakat kuantum teorisini farklı fenomenleri kendine konu edindiğinden teknik olarak iktisatta uygulanmamaktadır. Asıl olarak, kaos ve kuantum teorilerinin iktisat bilimine getireceği dönüşüm metodolojik ve metaforik boyuttur.

Metodolojik boyut söz konusu teorilerin, geliştirdikleri yöntemlerin iktisat biliminin kemikleşen neoklasik yöntemi eleştirmesine ve aşmasına olanak tanıyacaktır. Bilimsel gücü fizikten alan ana akım iktisat fiziğinin değişmesi karşısında direnç gösterse de, hegemonik gücünü bu bağlam yitirmiştir. Alternatif iktisat bilimlerinin var olma mücadelesi yeni bilimlerle anlam ve daha da önemlisi gündem kazanmıştır.

Kaos ve kuantum teorilerinin iktisattaki bazı metodolojik yansımalarına bakalım olursak:

-Gözlemci sadece bir nesnenin, sistemin veya paradigmanın özelliklerini gözlemlemekle kalmaz, bu özellikleri tanımlar. Bu bağlamda obje, sistem veya paradigma ancak gözlemci ile etkileşimi sonucunda anlam kazanır. Daha da öte gözlemlene faaliyetleri gözlemlenenin değiştirir. Peat'ın ifadesi ile gözlem veya ilksel koşulları belirlemeye yönelik bir hareket evren üzerinde tersinemez bir etki bırakır. Bu durumda göz-

lemci yerine katılımcı ifadesinin kullanılması daha doğrudur. Heisenberg gözlemlediğimiz doğanın kendisi değil, gözleme yöntemine verdiği yanıt olduğunu belirtir.³⁴

-Heisenberg'in belirsizlik ilkesini iktisat için yorumlarsak, iktisadın bilimsel niteliği geliştikçe ekonomik fenomenlerin araştırılmasının dışında aynı zamanda yeni fenomenleri de yaratır. Zaten göz önünde bulundurulmuş değişkenlerin değiştirilmesi veya üzerinde küçük ayarlamaların yapılması bilimin kendisini değiştirecektir. Einstein matematik için sarf ettiği sözleri iktisada uyarlarsak: "İktisat yasaları gerçeğe ilişkin olduğu sürece belirsiz, belirli veya kesin olduğu sürece gerçeğe ait değildir."

-Herhangi bir sosyo-ekonomik sistem devinir, büyür ve sürekli değişir, karşılıklı bağımlılıkları statik değil dinamiktir. Kuantum teorisinin vurguladığı gibi sistemler tek bir bireysel birim gibi hareket ederler, ancak bu birim içindeki her parçanın doğası belli bir noktaya kadar çevreyle bağıntılıdır. Başka bir deyişle, sosyal ve ekonomik fenomenler gözlemcinin bilinci ile var olan bir süreçler zincirindeki ilişkiler biçimde algılanmalıdır. Margenau bu realiteyi şöyle özetler: "İnsanın kendisi ve dünya hakkındaki tüm bilgisi kendisinin veya başkalarının bilinci ile ortaya çıkar."³⁵

-Ceteris paribus yaklaşımı yani indirgemecilik ekonomik evreni küçük tanımlanabilir segment veya objelere bölerek daha iyi anlayacağını zannederken, anlama olanaklarını kendisi kısıtlamaktadır. Böylece sadece ekonomik realiteye müdahale etmekle kalmakla, probleminde bir parçası haline dönüşmektedir. Bu nedenle ekonominin ilgili çıkar düzenlerinin istekleri doğrultusunda işleminin istenmesi, ister kapitalizm ister sosyal demokrasi olsun, arzu edilen sonuçları vermemekte siyasetçi ve teorisyenler sosyal ve ekonomik dünyayı kendiliğinden dengeye gelen Newton saati gibi görmeye devam etmektedirler.

-İndirgemeciliğin diğer bir sonucu iktisattaki teori ve varsayımların kavramsal olarak var olabilmesi bazı diğer teori ve varsayımlarla dayanmayı gerektirir. Mikro ya da kuantum düzeye yani basit/elementer formlara inilerek teorilerin analizi makro bir çerçevede ilişkilili olduğu kabul edilince anlamsızlaşmaktadır.

-Yukarıdaki mikro-makro bütünlüğünün iktisat teorisinde doğası gereği bulunmaması doğal çevrenin değer teorilerinin formülasyonunda dışlanmasına yol açmıştır. Hobbes gibi doğayı hediye veya Bacon gibi insanlığın hizmetinde sömürülecek bir varlık gibi görmek nihayetinde iktisatta doğanın sonsuza kadar var

olacak ve sürekli kendini türetecek bir mucize kabul edilmesine yol açmıştır. Öyleki Smith fiyatlara yansıyacağını öngördüğü için doğayı dışlamıştır. Halbuki çevrenin sömürülmesinin bir maliyeti vardır. İnsanlık doğanın bir parçasıdır. Bu gerçek iktisat teorsine ise 1980'lerden itibaren girmeye başlamış ve gerekli ilgiyi yeterince görememiştir. Bu çerçevede iktisat teorisinin yeniden oryantasyonuna gereksinim vardır.

-İktisat teorisi özde insan davranışlarını incelerken, pratikte insanların nasıl davrandığını değil, hipotetik homo economicus insanının davranışlarını inceler. Böylece belirsizliği ortadan kaldırır. İnsan ise kaos teorisinde olduğu gibi karmaşık, kuantum teorisinde olduğu gibi belirsizdir. Bu bağlamda iktisat kozmik insandan yaşayan insana yönelmeli, farklı insan modellerini bir arada barındıracak perspektife sahip olmalıdır.

-Yanısıra insan karşılıklı etkileşim, oluşum ve değişim içindedir. Soyut, çevresinden izole edilmiş bir insan modeli bir başka açıdan metodolojik bireysellik, holistik evren modeli içinde anlamsızdır.

-İktisat bilimi içinde gelişen okullar, aynı gerçeği farklı yaklaşımlarla açıklamaya çalışan teorik oluşumlar olarak değerlendirilmemeli, aksine bunların gerçeği kurmaya çalıştığı, dolayısıyla farklı gerçekliklere dayandıkları kabul edilmelidir.

-Son olarak bilimin bir dünyayı algılama biçimi olduğu kabul edilmelidir. Yeni bilimsel perspektif, bilgi ve bilimi, obje-süje arasındaki ilişkiden ziyade süje-süje arasındaki ilişki şeklinde tanımlamalıdır.

Sonuç

Bilinenlerin hızla eskidiği, güzeli çirkini, iyiyi kötüyü, beyazı siyahı ayırt etmenin güçleştiği bir dünyaya hızla ve karmaşılaşarak dönmeye devam etmekte ya da göreceliğe göre dünya durup evren dönmekte. Böyle bir ortamda dönüşüm dinamiklerine direnç göstermek modern insanın bile altından kalkamayacağı bir çok sorunu beraberinde getirmektedir. Tıpkı organik dünya görüşünde olduğu gibi insan evreni kontrol altına almak yerine, onun bir parçası olarak onunla uyum içinde yaşaması gerektiğini açıkça görmektedir. Aksi takdirde evrenin insana vereceği yanıt acımasız olabilecektir. Ayrıca iktisadın bilimsel açıdan bu gelişmeleri dışlaması veya görmemezlikten gelmesi gerçeği değiştirmez. Mekansız, zamansız ve sonsuz düzlemde çalışmaya ve yaşamaya alışmış olan iktisat, insan-toplum-çevre-evren dinamiklerinin eskimiş düzlemlerle uyummadığını, teknik ve formülasyonlarının ha-

ricinde felsefe ve yöntemlerini yeniden yaratması gerektiğini kabullenmelidir. Çünkü bilimselliğin kriterleri artık değişmiştir.

Sonuç: Kral hem çıplak hem çıplak değil.

Kaynakça

ARROW, K. J. (1986) "Rationality of Self and Others in an Economic System", *Journal of Business*, vol.59, s.385-399.

BRIGGS, John- David PEAT (1984) *Looking Glass Universe*, Simon & Schuster, New York.

BACH, Richard (1988) *One*, William Morrow & Company, New York.

BAUMOL, W.J.-J. BENHABIB (1989), "Chaos: Significance, Mechanism and Economic Applications", *Journal of Economic Perspectives*, Vol.3.

BERSTEIN, Peter (1996) *Against Gods*, John Wiley & Sons, New York; Türkçe çevrisi için Bkz. (1998) *Tanrılara Karşı*, Çev. Meral Tüzel, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul.

BOZKURT, Nejat (1998) 20. Yüzyıl Düşünce Akımları, 2. Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

CAPRA, Fritjof (1992) *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, (Çev.Mustafa Armağan), 2.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.

CARLSON, Mathieu J. (1997) "Mirowski Thesis and The Integrability Problem in Neoclassical Economics", *Journal of Economic Issues*, vol.31, No.3.

CARTWRIGHT, T.J. (1991) "Planning and the Chaos Theory", *Journal of the American Planning Association*, Vol.57.

COSGEL, Metin (1996) "Metaphors, Stories, and the Entrepreneur in Economics", *History of Political Economy*, Vol.28.

ÇAKIR, Necip (1998) *Physics and Economics*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.

d'ESPAGNAT, Bernard (1979) "The Quantum Theory and Reality", *Scientific American*, Vol.241.

d'ESPAGNAT, Bernard (1983) *In Search of Reality*, Springer-Verlag, New York.

HARRISON, David (1991) *The Sociology of Modernization and Development*, Routledge, London and New York.

HODGSON, Geoffrey M. (1993) *Economics and Evolution: Bringing Back Life into Economics*, Polity Press, Oxford.

INGRAO, Bruna- Giorgio ISRAEL (1990) *The Invisible Hand-Economic Equilibrium in the History of Science*, The MIT Press, Cambridge.

GEORGESCU-ROEGEN, Nicholas (1971) *The Entropy Law and the Economic Process*, Harvard UP, Cambridge.

GLEICK, James (1978) *Chaos*, Viking Press, New York.

GLEICK, James (1987) *Chaos: Making a New Science*, Penguin Books, New York.

KARSTEN, Siegfried (1990) "Quantum Theory and Social Economics: The Holistic Approach of Modern Physics Serves Better Than Newton's Mechanics in Approaching Reality", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol.49.

KELLERT, Stephen H. (1993) *In the Wake of Chaos: Unpredictable Order in Dynamical Systems*, University of Chicago Press, Chicago.

KHALIL, Elias (1997) "Chaos Theory versus Heisenberg's Uncertainty: Risk, Uncertainty and Economic Theory", *American Economist*, Vol. 41.

KRABBE, Jacob (1993) "New Organizisma: A Sketch of the Development of Organismic Thought in Economics", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol.52.

LEYDESORFF, Loet (1994) *Evolutionary Economics and Chaos Theory*, St. Martin's Press, New York.

LORENZ, Edward (1963a) "Deterministic Nonperiodic Flow", *Journal of the Atmospheric Sciences*, Vol.20.

LORENZ, Edward (1963b) "The Mechanics of Vacillation", *Journal of the Atmospheric Sciences*, Vol.20.

LORENZ, Edward (1964) "The Problem of Deducing the Climate from Governing Equations", *Tellus*, Vol.16.

LOASBY, Brian (1991) *Equilibrium and Evolution: An Exploration of Connecting Principles in Economics*, Manchester University Press, Manchester.

MCGUIRE, Michael (1991) *An Eye For Fractals*, Addison-Wesley, Redwood City.

MARGENAU, Henry (1984) *The Miracle of Existence*, Ox Bow Press, Woodbridge.

MIROWSKI, Philip (1989) *More Heat Than Light: Economics as Social Physics: Physics as Nature's Economics*, Cambridge University Press, Cambridge.

MIROWSKI, Philip (1988) *Against Mechanism: Protecting Economics From Science*, Rowman&Littlefield, Lenham.

MORCOL, Goktug (1996) "Fuzz and Chaos: Implications for Public Administration Theory and Research", *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol.6, No.2, s.315-326.

NELSON, Richard R. (March 1995) "Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change", *Journal of Economic Change*, Vol.33, No.1, s.48-90.

NELSON, Richard R. ve Sidney G. WINTER (1982) *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Harvard University Press, Cambridge.

OVERMAN, Sam (1996) "The New Science of Management: Chaos and Quantum Theory And Method", *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol.6.

PENROSE, Roger (1997) Fiziğin Gizemi, Çev. Tekin Dereli, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul.

PRIGOGINE, Ilya- Isabelle STENGERS (1998) Kaostan Düzene, Çev. Senai Demirci, İz Yayıncılık, İstanbul.

ROBINSON, Joan (1979) "History versus Equilibrium", Collected Economic Papers, Vol.5, Oxford University Press, Oxford.

RUELLE, David (1991) Chance and Chaos, Princeton UP, Princeton; Türkçe çevirisi için Bkz. (1998) Rastlantı ve Kaos, Çev. Deniz Yurtören, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

SHIMONY, Abner (1988) "The Reality of Quantum World", Scientific American, Vol. 258.

Teorinin Aynasından Görünen Pratik: Sosyal Bilimler, Anonim (1995) YPK Yayınları, İstanbul.

Webster's New Collegiate Dictionary, G. & M. Merriam Company, Springfield.

WHEATLEY, M.J. (1994) Leadership and the New Science: Learning about Organization From Orderly Universe, Berrett-Koehler, San Francisco.

WITT Ulrich (editör), (1992) Explaining Process and Change: Approaches to Evolutionary Economics, University of Michigan Press, Ann Arbor.

ZOHAR, Danah (1998) Kuantum Benlik, Çev. Seda Kervanoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Dipnotlar

¹ Sosyal bilimciler arasındaki fizik özentisinin eleştirisi için Bkz. (Wheatly, 1994)

² James Gleick kaos ve kuantumun önemini şöyle belirtir: "20. yüz yıl bilimi sadece üç şeyle hatırlanacaktır: görecelilik, kuantum ve kaos teorileri". Gleick (1987, 4-5)

³ İktisat ve etik konusunda ilginç bir tartışma için Bkz. Teorinin Aynasından Görünen Pratik: Sosyal Bilimler, (1995, 55-58)

⁴ Kozmos düzenli, uyumlu sistematik bir evren görüşü olarak tanımlanabilir, Bkz. Webster's Dictionary, (1981, 254 veya cosmos maddesi)

⁵ Harrison (1997, 3)

⁶ Buradaki evrim modernist darwinci evrim teorisinden farklıdır. Çünkü toplum ve bireydeki evrim fiziksel olmanın çok ötesinde bilişseldir.

⁷ Nelson (1995, 48-90)

⁸ Bu iktisatçılara örnek olarak Bkz. Veblen geleneğini takip eden Hodgson (1993); Schumpeteryan Nelson-Winter (1982); Austurya Okulundan Loasby (1991) ve Witt (1992); Keynesyen Robinson (1979).

⁹ Capra (1992, 211-265)

¹⁰ Çakır (1998, 6 ve 228)

¹¹ Mirowski (1989, 30)

¹² Mirowski (1988, 12)

¹³ Carlson (1997, 741-760)

¹⁴ Bkz. Ingrao-Israel (1990) ve Georgescu-Roegen (1971)

¹⁵ Ortodoksi moral hazard, market for lemons ve spillover effect ve benzeri can simitleri ile denge dışı olguları incelese de, ontolojik handikapını çözmek için bu tip açılımlar yeterli değildir. Çünkü dengesizlik hala denge baz alınarak incelenmektedir.

¹⁶ Arrow (1986, 393)

¹⁷ Briggs-Peat (1984, 80)

¹⁸ Bu çalışmanın kapsamını çok genişleteceğinden yeni bilimlerin ilgi alanları olan fuzzy logic ve autopoiesis konuları başka bir çalışmada ele alınacaktır.

¹⁹ Halbuki modern bilim mekanizmayı sorgulamadan bilimselliğin kaynağı kabul eder.

²⁰ Bkz. Capra (1992); Zohar (1998); Bach (1988); Prigogine-Stengers (1998)

²¹ Morcol (1996, 317-318)

²² McGuire (1991, iv-v)

²³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Lorenz (1963a, 1963b, 1964) ve Ruelle (1991)

²⁴ Kaos teorisine ait Lorenz'in örneği abartma gibi gözüke de popüler kültürde Jurassic Park (1993)'da Dr. Malcolm'un el üzerinde kendi yolunu şekillendiren su damlası kaos teorisini popülerleşmesine katkıda bulunmuştur.

²⁵ Ruelle (1991, 67)

²⁶ Baumol-Benhabib (1989), Cartwright (1991), Bernstein (1996)

²⁷ Kellert (1993, 46-47)

²⁸ Kellert (1993, 115)

²⁹ Overman (1996, 76-77)

³⁰ Kellert (1993, 56-60)

³¹ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Shimony (1988), d'Espagnat (1979), d'Espagnat (1983), Penrose (1997), Bozkurt (1998)

³² Khalil (1997, 27-28)

³³ Bkz. Leydesdorff (1994)

³⁴ Karsten (1997, 387)

³⁵ Margenau (1984, 21, 30-31, 36)

Üniversitelerde Metodoloji Öğretimi

Ömer Demir*

Giriş

Her sosyal bilim dalının bir metodolojisi vardır. Formel bilim öğretiminde bu metodoloji öğretimi, önemli bir sosyal işlev görür. Metodolojinin sosyal işlevinin daha rahat anlaşılabilmesi için formel bilimsel öğretim süreç ve mekanizmalarında metodoloji öğretiminin nasıl yapıldığından yola çıkmak, uygun bir hareket noktası sağlayabilir. Bu varsayımdan yola çıkan bu yazı, önce bir kurum olarak üniversitelerin sosyal işlevi, ardından bu işleve uygun biçimde yürütülen metodoloji öğretimi arasındaki ilginç ilişkiyi ele almaktadır.

Metodoloji Dersi Ne İş Görür?

Bugün dünyadaki neredeyse bütün ülkelerde, üniversitelerin sosyal bilimlere ilişkin lisans programlarının çoğunda birer metodoloji dersi vardır. Bu dersin öğretim programı içindeki ağırlık ve içeriği, ülkeden ülkeye, üniversiteden üniversiteye, hattâ hocadan hocaya değişiklik göstermektedir. Ayrıntılarda ortaya çıkan farklılıklar gözardı edilecek olursa bu değişikliğin iki kategoride ele alınması mümkündür:

Birincisi, metodoloji dersinde, daha çok bilimsel araştırma yöntemleri anlatılır. Bilimsel bilginin aşamaları, veri toplam ve değerlendirme yöntemleri, kaynak kullanma ve gösterme usulleri ele alınır ve incelenir. Ders sürecince öğrenciye eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısı kazandıracak tartışmalara pek yer verilmez. Çünkü burada amaç, öğrencinin *daha iyi bir bilim adamı olabilmesi için yerleşik bilim normlarını içselleştirmesini sağlamaktır*. Bu nedenle farklı yorum ve düşünce tarzları ile kafasının karıştırılmaması gerektiği düşünülmektedir.

İkincisi, araştırma yöntemleri veya metodoloji adı altında çağdaş bilim felsefesinin sınırları çerçevesinde

ve sunduğu imkanlar kullanılarak bilimsel yöntem konusundaki tartışmalar öğrencilere aktarılır. Buradaki amaç ise bilimin niteliği üzerinde öğrencinin düşünmesine zemin hazırlamak ve mümkünse bunu gerçekleştirmektir. Bu ikinci yol, bilimi mutlak meşruluk kaynağı olarak görenler için çok güvenli bir öğretim stratejisi değildir. Çünkü bilimin niteliği üzerine düşünmeye başlayan öğrencilerin bir kısmı, bu arada bilimsel bilgilerin sorgulanabileceğini de öğrenerek bilime olan mutlak güvenlerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır. Bu güvenin kısmen de olsa kaybolması, farklı arayışları gündeme getirecek, mevcut eğitim-öğretim materyallerine karşı kuşkucu, küçümser veya önemsenmez tavırların oluşmasına neden olacaktır. Bu sonucun, eğitim-öğretim kurumunun amaçları arasında yeralıp almadığı, mikro olmaktan çok makro bir sorudur ve uygarlıklar arası ilişkiler düzeyinde ele alınmalıdır. Bu nedenle metodoloji dersinin içeriğinin nasıl belirlendiği ve niçin o şekilde belirlendiği sorusunu, üniversite kurumunun gördüğü sosyal işlevlerle birlikte ele almak gerekmektedir.

Eğitim-Öğretim Kurumlarının Sosyal ve İktisadi İşlevleri

İlkokuldan üniversiteye kadar bütün eğitim-öğretim kurumları, sadece bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılması açısından değil, sosyal kültürel, siyasal ve ekonomik açılardan da önemli ve hayati işlevler görmektedirler. Bu işlevleri üç başlık altında ele almak mümkündür:

a) *Yeni bilgilerin üretimini sağlamak.* Bilgi, sosyal hayatın temelini oluşturur. Yeni bilgi üretimi, toplumsal refahın artırılmasının en temel şartlarından birisidir. Yeni bir mal ve hizmet üretimi için yeni bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgiler daha çok üniversite, firmaların Ar-Ge birimlerinde ve araştırma kurumları tarafından üretilir.

b) *Mevcut bilgilerin düşük maliyetle yaygınlaştırılmasını sağlamak.* Üniversiteler daha önce veya ay-

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

nı dönemlerde başkaları tarafından üretilmiş olan bilgilerin yaygınlaştırılmasını sağlarlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi, toplumsal örgütlenmede, bilgi en temel unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bilgi ile ilgili kurumlar da en genel anlamda iki grupta toplanabilir: Bilgi *üreten* kurumlar ve *bilgi ileten* kurumlar. Bugün özellikle ülkemizdeki üniversitelerin bilgi iletim işlevleri, bilgi üretme işlevlerinden önde gelmektedir.

Bilgi üretimi ve bilgi iletimi ayırımı, toplumsal gelişmede bilginin rolünün konu edildiği her yerde büyük önem taşımaktadır. Zira bir toplum çok iyi bilgi üreten kurumlara sahip olabilir ancak *bilgiyi edinme maliyeti* çok yüksek ise o toplumun o bilgiyi gerektiği kadar ve verimli bir şekilde kullanması zorlaşacaktır. Bu yüzden bilginin üretimi kadar onun ihtiyaç duyan kişilere kolay ve ucuz bir maliyetle aktarılmasını sağlayacak kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi de önemlidir. Bilgi, maddi ve manevi üretime en çok katkı sağlayan, yani iktisadi tabirle, *dışsallığı en fazla olan* faktör olduğu için edinme ve kullanma maliyetinin düşük olması, her tür üretimin artması sonucunu getirecektir.

Bilginin iletilmesi ve yaygınlaştırılması, beraberinde belirli standartlar geliştirmeyi de getirmektedir. Eğitim-öğretim kurumlarını başarı ile tamamlayarak belirli diplomaları alan kişilerin formasyon itibarıyla benzeşmesinden dolayı piyasada bu kişilerin değerlendirilmesinin işlem maliyeti önemli ölçüde düşmektedir. Bir sonraki bölümde bu konu üzerinde biraz durulacaktır.

c) *Toplumsal rol ve statü dağılımını düzenlemek.* Çok önemli olmasına rağmen eğitim-öğretimin kurumlarının bu işlevi kolayca gözardı edilebilmektedir.

Eğitim öğretim kurumları sadece kişilerin belirli formasyon kazanmasını sağlamakla kalmaz aynı zamanda, toplumsal işbölümü ve sosyal statü dağılımının düşük bir sosyal maliyetle gerçekleştirilmesini sağlarlar. Bütün toplumlarda, toplumsal hiyerarşinin oluşmasında "meşru" kriterler gerekmektedir. İnsanla-

rın birbirinden farklı gelir ve statülere razı olmalarını sağlamak, toplumsal düzenin ve barışın sağlanabilmesinin en önemli ön gerekliliklerinden biridir. İşte modern toplum örgütlenmesinde üniversite kurumu, dağıttığı diplomalarla bu statü dağılımında herkesin razı olduğu bir ortak kriter sağlamaktadır. Diplomasızların diplomalıların konumlarına yönelmemeleri, toplumsal rollerin *tanımlanmasında ve dayatılmasında* büyük kolaylık sağlamaktadır. Bir çok üniversite mezununu, gördüğü yüksek öğretimin, üniversite sonrası çalıştığı işe çok fazla katkıda bulunmadığını söylemesine rağmen,

üniversiteye girmek için üniversitelerin önünde milyonların yığılması ve bu milyonların üniversitede öğretilenlere değil de, sonuçta verilecek diplomaya ihtiyaç duyduklarını ifade etmeleri, diğer yandan, akademik hayatı boyunca kendi standartlarında bile özgün sayılabilecek hiçbir eser vermeyen (veremeyen veya verdiğini iddia etmeyen) bu nedenle üniversitenin bilgi üretim işlevine katkıda bulunmayan veya verdiği derslerde öğrenciliğinde okuduğu bilgilere ek olarak çok fazla bir içerik taşımayan güncelleştirilmemiş ders

kitaplarının dışında herhangi bir bilgi aktarmayan (aktaramayan veya bunu gerekli görmeyen) bu nedenle de güncelleştirilmeyen 'mevcut' bilgi birikiminin yaygınlaştırılmasını bile piyasaya yükleyip, kısaca bir çok üniversite hocasının üniversitelerin ilk iki işlevi açısından bakıldığında herhangi bir kayda değer katkıları olmadığı halde ve üstelik içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına karşı kayıtsız ve duyarız olmalarına rağmen konumlarını, hem de pekiştirerek muhafaza edebiliyor olmaları başka türlü nasıl izah edilebilir?

Üniversite bu statü düzenleme işini yerine getirirken birçok araç kullanmaktadır. Bunların başında da sınavlar gelmektedir. Diplomalar, eğitim-öğretim süresince yapılan onlarca sınavdan sonra verilmektedir. Dolayısıyla bu sınavların işlevinin de göz önüne alınması gerekmektedir.

Toplumsal işbölümünde insanlar, sadece *istedikleri* değil, aynı zamanda toplumsal eleme mekanizmaları yoluyla *layık görüldükleri* işleri yapabilmektedir-

ler. Layık görülebilmek için de toplumun üzerinde uzlaşma sağladığı ortak ölçütler çerçevesinde bir eleme- yerleştirme mekanizmasına ihtiyaç vardır. Bu *eleme- yerleştirme mekanizmasının* araçları arasında sınavlar çok büyük yer tutmaktadır.

Sınavlar, insanlar arasındaki yeteneklerin sıralan- masını amaçlarlar. Ancak bütün sınav yapanlar bilirler ki, hiç bir sınav amaçladığını tümüyle ölçme özelliği- ne sahip değildir. Çünkü insanların olduğu her yerde sınav sürecini akamete uğratacak ve çoğu zaman da insan iradesinden bağımsız olan subjektif koşullar va- rolacaktır. Çünkü bizzat sınavın kendisi karşılıklı bir sosyal etkileşim sürecidir. Her şeyden önce, bireyle- rin, konum, beklenti ve hissiyatı sınav sürecinin sonu- cunu etkilemektedir. Yazılı sınavlarda merakını ve birikimini yazı ile aktaramayan kişiler tam olarak de- ğerlendirilemezler. Sözlü sınavlarda da durum bundan pek farklı değildir. İnsanı konu edinen her tür sınav için bir geçerlilik sorunundan bahsetmek mümkündür.

Sınavlar sonunda insanlara birer sertifika verilir. Bu sertifikalar bir sonraki değerlendirmede ön şart olarak kabul edilir. Diyelim ki bir iş yeri, daktilo me- muruna ihtiyaç duymaktadır. Bunun için mevzuatta en az lise mezunu olmak şartı vardır. Bu şart niçin konu- lur? Bunun nedeni, lise mezunu olmadığı halde, lise mezunlarından çok daha iyi düzeyde daktilo memur- luğunun tüm gereklerini yerine getirebilecek bir kişi- nin olmama ihtimali değildir. Böyle bir işe müracaat edeceklerin sayısı sınırlıysa ve ilgili değerlendirme heyetinin, tüm adayları bütün özellikleri ile de ğerlen- dirme imkanları ve zamanları varsa, diploma veya ser- tifika ön şartının anlamını kaybettiği görülecektir. Dolayısıyla diploma veya sertifika gözle görülür bir biçimde *de ğerlendirme sürecinin işlem maliyetini dü- şürmektedir*. Yüzlerce insan arasından seçim yapmak yerine, sınırlı sayıda insan arasından seçim yapmak, seçim sürecini kolaylaştırmakta, seçim yapmanın mali- yetini düşürmektedir. Belki bu arada çok yetenekli bazı kişilerin diploma ön şartı nedeniyle de ğerlendir- me sürecinin dışında kalmaları bir toplumsal kayıp olarak düşünülebilir. Ancak bunun verdiği kayıp, de- ğerlendirme için gerekli işlem maliyetlerinin azalma- sının sağlayacağı tasarrufla fazlasıyla telafi edilmekte- dir. Bu nedenle denebilir ki, *diplomalar, insan de ğer- lendirme ve sıralama sürecinin işlem maliyetini dü- şürmektedir*.

Aynı şeyi referans mektubu için de söylemek mümkündür. Bilindiği üzere, daha çok itibarlı firma- larda işe girmek veya yurt dışına lisans üstü öğretime gitmek için müracaatta bulunanların karşılaştıkları bir

işlem olan referans mektubu bireylerin nitelikleri ko- nusunda güvenilir üçüncü bir şahısların verdiği bilgi- dir. Bu bilgi, sözkonusu kişinin özelliklerinin belirlen- mesi için harcanabilecek emek ve zamandan büyük tasarruf sağlamaktadır. Güvenilir bir referans, uzun boylu araştırmalara gerek kalmadan karar vermeyi ko- laylaştırmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, referans mektubunun gördüğü bu işlev daha çok özel sektör için geçerlidir. Kamu sektöründe bunun adı, ar- kasında 'hamili kart yakınımıdır, gereğini rica' notu dü- şülmüş torpil aracıdır 'kartvizittir'. Bu yüzden referans dendiğinde, *kamu sektörünün ahlaki ile ahlaklanmış* toplumumuzda akla hemen torpil gelmektedir. Topril de diploma ve referans mektubu gibi karar verme sü- recinin işlem maliyetini düşürmektedir. Zira 'topril' de uzun uzun düşünme ve araştırma yapmaya gerek kal- madan kişilerin adaylar konusunda karar vermelerini kolaylaştırmaktadır. Aradaki fark nedir? Aradaki fark iktisadi değil, sosyaldır. Çünkü topril toplumun üze- rinde uzlaştığı hakkaniyet ölçülerine uymayan bir iş- lem maliyeti azaltıcı kurumdur. Aynı şey rüşvet için de söylenebilir. Rüşvet de çoğu yerde atıl kamu sektö- ründe hareket getiren bir kurumdur ve iktisadi işlevine baktığımızda işlemeyen mekanizmaları işler hale geti- ren yahut mevcut işleyişin işlem maliyetini oldukça düşüren bir kurumdur. Ancak bu kurum toplumun uz- laştığı ortak de ğerlere dayanmadığı için meşru görül- memektedir, meşru görülmemesine rağmen bütün top- lumlarda varlığını sürdürmesinin nedeni de gördüğü iktisadi işlevdir. Herkesin yaptığı bilinebilir olsa, yani asimetrik bilgi sorunu veya bilgi maliyeti söz konusu olmamış olsaydı, serbetçe piyasa koşullarında kişilere hizmetlerinin üstünde bir gelir ödenmeyeceği ve top- lumun kendisine yüklediği görevlerin dışına çıkan ve- ya haksız yetki kullananların anında kendilerini huku- kun önünde bulacakları için rüşvetin adı 'ücret' olurdu.

Bilginin eşit dağılmadığı bir toplumda, diploma ve referans mektubu gibi kurumlar toplumun meşru kabul ettiği insan değerlendirme sürecinin işlem mali- yetini azaltırken, yine aynı süreçte işlem maliyetini düşüren torpil ve rüşvet bütün iktisadi faaliyetleri çev- releyen de ğer ve ilkelerin aşınmasıyla sonuçlanan gayri meşru bir piyasa oluşmasına zemin hazırlamak- tadır. Bu gayri meşru piyasanın topluma yüklediği maliyet, orta ve uzun dönemde azaltılan işlem mali- yetlerini onlarca katlayan boyutlara varmaktadır. İşte bir sosyal kurum olarak üniversite, giriş sınavları, ay- rıntılı ders programları ve bu programların uygulan- masındaki objektif kuralları, sınavları ve tüm bunların sonucunda verdiği diplomalarla toplumsal pozisyonla- rın dağılımının düşük maliyetle ve meşru bir çerçeve-

de gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Öğretilen bilgilerin hiç bir pratik değerinin olmaması, yani işe yarar bilginin tamamen piyasadan öğrenilmesi durumunda bile bu işlev önemini korumaktadır. Ancak diploma yoluyla sağlanan meşruiyet, diploma sahiplerinin nitelik itibarıyla farklılaşıp farklılaşmadığı ile yakından ilgili olduğu için, pratikle bağını koparan öğretim kurumlarının meşruiyet krizi içine düşecekleri gayet açıktır. Dolayısıyla üniversitelerin bilgi iletme ve yaygınlaştırma işlevleri ile toplumsal düzenin yeniden üretimde ve rol dağılımında meşruiyet sağlama işlevlerinin birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Üniversitelerin İşlevleri ve Metodoloji Dersi

Üniversitelerin, toplumsal düzenin yeniden üretimindeki bu işlevlerini iki başlık altında ele almak mümkündür. İlk olarak üniversite, bir yandan toplumun kullanabileceği bilgiyi görece düşük işlem maliyetiyle yaygınlaştırırken diğer yandan da kişilere diploma sağlamak suretiyle toplumsal işbölümünde gerekli elemanın hukuki bir zemine oturtulmasına katkıda bulunmaktadırlar. Bu işlev, hukuki ve iktisadi yönü ağır basan bir işlevdir. İkinci olarak üniversiteler toplumun etkin süreçlerinde iş görenlerine, özellikle de elit kesimine, *meşru düşünme tarzı* kazandırmaktadırlar. Buradaki meşruiyet, hukuki olmaktan ziyade sosyal, siyasal ve ideolojik bir meşruiyettir. Toplumdaki egemen düşünce tarzının içselleştirilmesiyle sağlanır.

Üniversite öğretiminde metodoloji derslerinin konumu ve içeriğinin, kurumun bu işlevlerden ikincisi ile sıkı bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Eğer toplumsal düzenin istikrar ve kendine güven sorunu varsa, başta üniversite olmak üzere tüm öğretim kurumları, sadece mevcut bilginin ve bilimsel normların içselleştirilmesini sağlamayı amaçlayacaklardır. Çünkü sürekli sorgulayan, eleştiren ve alternatiflere yönelten bir yöntemle bilime ve bilimsel birikime yaklaşılması, ancak mevcut sosyal ve hukuksal sistemin kendinden emin olduğu durumlarda mümkündür ve kurumsal olarak bu pozitif bir işlev görür.

Toplumsal düzeninin güven ve 'oturtma' sorunu olan ülkelerde, sorgulayıcı ve eleştirel yaklaşımlar yerine, boyun eğdirici ve tekdüze yaklaşımlar daha mu-

teberdir. Bu yaklaşımın toplumsal yaşamda ve karar süreçlerinde etkin olacak elitlerin yetiştirildiği kurumlar olan üniversitelerdeki, metodoloji derslerinin programlardaki yer, ağırlık ve öngörülen içeriklerinde kendisini açıkça hissettirecektir. Bu nedenle Türk yüksek öğretim sisteminde metodoloji dersi ile araştırma yöntemleri dersi, neredeyse eşit iki ders gibi kabul edilmektedir. Çağdaş bilim felsefesindeki tartışmalardan hiç haberdar olamadan, hatta buna hiç ihtiyaç hissetmeden, bilimsel yöntem konusunda ders kitapları yazılmaktadır. Bilimin ve bilimsel yöntem üzerine *sorgulayıcı ve eleştirel* biçimde hiç düşünmemiş öğretim elemanları, öğrencilere, bilimsel bilginin temel özelliklerinden birinin *eleştirel* niteliği olduğunu ezberlettirmektedirler. Burada bilimsel bilgi üzerine diğerlerine göre daha fazla düşünmesi gereken metodoloji hocalarının katı düşünceli, kesin inatlı ve ileri sürdükleri her fikirde kendinden emin olmaları da ilginç bir paradoks oluşturmaktadır. Öğrenciye özgür düşünmesini ve olaylara eleştirel bakmasını öğütleyen bir hocanın, bilimsel yöntemin ne olduğu konusundaki görüşlerini birer doğma gibi sunması, eleştirel düşünce zeminini adete kurmaktadır. Doğal olarak bilimsel bilginin oluşmasında çok önemli olan eleştirel bakış açısı, böyle bir sosyal siyasal bağlamda, düşünce ve bakış açısı zenginliği sağlayacak ortam oluşturma yerine, ideolojik konumunu güçlendirmeye amaçlayanların aynı şeyi farklı cümlelerle ifade etmelerine yarayan yeni bir işlev yüklenmektedir. Bu tutumun bireysel tavırlarla açıklanması çok anlamlı olmayabilir: Zira eleştirel olmak, sosyal, kültürel ve siyasal bağlam gözardı edilerek sadece epistemolojik gerekçelerle açıklanamaz.

Sonuç olarak, üniversitelerimizde metodoloji dersinin konum ve içeriğine ilişkin ortaya çıkan bu durum, öğretim elemanlarının kişisel eğilim ve özelliklerinden hareketle açıklanamaz. Bu sebeple de, kişisel çabalarla değiştirilmesi de oldukça zor görülmektedir. Bilim de diğer etkinlikler gibi bağlam içinde ele alınmalıdır.

Toplumsal düzeninin güven ve 'oturtma' sorunu olan ülkelerde, sorgulayıcı ve eleştirel yaklaşımlar yerine, boyun eğdirici ve tekdüze yaklaşımlar daha muteberdir.

Yeni ve Eski Keynezyenler*

Greenwald Bruce- Stiglitz Joseph E.
Çev. Bekir Gövdere **

Yeni ya da eski olsun, tüm Keynezyenler üç öneride anlaşılır: 1-Bazı dönemler boyunca cari reel ücretlerde (ve gelecekteki fiyat ve ücretlerle ilgili bekleyişlerde) aşırı emek arzı mevcuttur.

2-İster kapasite kullanımı, ister GSYH ya da işsizlik ile ölçülsün, toplam (makro) seviyede ekonomik faaliyetler göze çarpan bir şekilde dalgalanır. Bu dalgalanmalar kısa dönemde hesaba katılabilecek olan teknoloji, zevk ve nüfustaki değişimlerin etkisinden kalıp ve önem olarak daha büyüktür.

3-Para politikası bazı dönemlerde etkisiz olsa da (büyük depresyonda olduğu gibi) para önemlidir.

Bu üç öneriden bazı önemli politika sonuçları çıkar: Her ne kadar yeni ve eski Keynezyenler, politika önerilerinin tam biçimi hakkında anlaşamamışlar da, genelde hükümet müdahalesinin en azından bazı zamanlar (çoğunluğu bunun sık sık olacağını savunacaktır) ekonomik faaliyetleri stabilize etmede arzu edilir olduğunda hemfikirdirler.

Bu üç öneri ve bağlı politika bakış açısı üzerinde fikir birliğinde olmaları, yeni ve eski Keynezyenleri, yeni klasikler ve reel iş çevrimi (real business cycle) teorisyenlerinin de içinde bulunduğu, diğer önde gelen makroekonomi okullarının düşüncelerinin savunucularından ayırır. Örneğin, bu iki grup yani, yeni klasikler ve reel iş çevrimi teorisyenleri, emek piyasası ve diğer piyasaların gerçekte daima fiyatlar ve ücretlerin herhangi bir baskı karşısında uyum göstererek, te-

mizleneceğine inanırlar. Yani, emek arz ve talep eğrilerindeki kaymalar gözlemlenen istihdam seviyelerindeki dalgalanmaları açıklar. Diğer bir ifade ile, ekonominin (etkin olduğu varsayılan) şoklara tepkileri, çıktıdaki bu dalgalanmaları açıklar. Reel iş çevrimciler teknolojiye olan şoklar üzerinde ve bir çok yeni klasik teori de para arzına olan şoklar üzerinde yoğunlaşır.

Bütün bu farklı okulların temel bakış açısı farklılıklarına karşın, hepsi iki metodolojik dayanak noktasında hemfikirdirler. Bunlar; makroekonominin, mikroekonomik yöntemleri temel alması ve makroekonomik davranışı anlamak için (basit) genel denge modelinin kurulması gerektiği, ilkeleridir. Gerçek fark da burada ortaya çıkar: Reel iş çevrimcileri ve (daha az da olsa) yeni klasik iktisatçılar teorilerini; tam bilgi, tam rekabet, işlem maliyetlerinin olmadığı ve tam bir piyasanın varlığı varsayımlarını kullanarak piyasa modelleri

***Her ne kadar yeni ve eski
Keynezyenler, politika önerilerinin tam
biçimi hakkında anlaşamamışlar da,
genelde hükümet müdahalesinin en
azından bazı zamanlar (çoğunluğu
bunun sık sık olacağını savunacaktır)
ekonomik faaliyetleri stabilize etmede
arzu edilir olduğunda hemfikirdirler.***

ile açıklarlar. Bu okullar sık sık "temsilci acenta" (representative agent) modelini de kullanırlar¹. Bu varsayımlar çoğu zaman birbirleriyle etkileşir: Risk piyasasının olmaması tüm bireylerin birbirinin tıpkısı olduğu bir dünyada ithalatın olmamasıdır. Çünkü bir temsilcinin, bireyler birbirinin tıpkısı olduğundan, risk transfer edeceği kimse yoktur. Eğer tüm bireyler birbirinin tıpkısı ise asimetrik bilgi oluşmayacaktır. Dahası, eksik bilgi ve aksak piyasaların genellikle pareto etken (pareto efficient) olması gerekeceğinden kullanılan güçlü varsayımlar, piyasanın modelde pareto etken çıkmasına yol açacaktır. (Greenwald ve Stiglitz, 1986, 1988a)². Tersine, modern Keynezyenler bu gerçek dünya "kusurlarını" (imperfections) problemin kaynağı olarak varsaymışlardır. Bu "kusurları" modelde yok

* "New and Old Keynesians", Journal of Economic Perspectives, Cilt:7, S:1, Kış-1993, s. 23-44.

** Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniv., İİBF, İktisat Bölümü.

varsaymak; Hamlet'i, (Hamlet) oyunundan dışlamak gibi olacaktır.

Mikro temeller üzerinde ısrar edilmesi iktisatçıların alternatif teorileri ayırt etmelerine ve araştırma programı kurlmalarına yardımcı olacaktır. Temel toplam zaman serilerinin varyansı ve kovaryansına dayalı istatistiki analizler, birçok alternatif teoriyi ayırt edebilme gücüne yeterince sahip değildir. İyi makro teoriler daima çok iş yapabilmelidir. Bir diğer gerçekler ordusu (facts clamor) açıklanmak için haykırmaktadır. Örneğin, iyi makro teoriler, çalışırken toplam saatlerdeki dalgalanmaları neden iş paylaşımı (work-sharing) yerine iş bıraktırma olarak ele aldığını açıklamalıdır. Neden iş bıraktırmalar işgücünün belirli bazı parçalarında yığılma eğilimindedir? Neden genelde yatırımlar, özelde ise envanterler ve inşaatlar böyle değişkendir? Ve daha niceleri. Bütün bunların ötesinde toplam davranışların türetildiği mikro temeller sık sık test edilebilir. İlgili mikro-hipotezin reddedilmesi, türetilmiş makro teorisinin doğruluğuna şüphe atfetmemiz için yeterli olacaktır.

Daha yeni mikro-temellerle çalışmak yeni Keynezyenlerin önündeki temel görevdir³. Gerçek uğraştıracak olan şey, içinde aksak piyasaların da olabileceği çok sayıda yollardan seçim yapmak ve açıklanacak ana soru ve bilmecelere karar vermektir.

Yeni Keynezyen ekonomideki farklı araştırma kolları, iki farklı ve kapsamlı yaklaşım oluşturdular⁴: Birincisi, nominal fiyat rijitliklerinin/katıllıklarının olması, Walrasçı Arrow-Debreu Modeli'nden ayrılan piyasa ekonomileri için hayatidir, fikrinde buluşur. Böyle rijitlikler olmaksızın, esnek fiyatlar, ekonominin, çabucak tecrübe ettiği şoklara uyumlu cevap vermesine neden olabileceklerdir. Bu da her durumda tam istihdam ve ekonomik etkinliğe yol açacaktır. Bu alandaki ilk çalışmalar fiyat rijitliklerini içeren genel denge modelleri kurmaya yönelik olmuştur⁵. Daha yakın zamandaki çalışmalar, fiyat rijitliklerinin nedenleri konusuna eğilmişlerdir.

Yeni Keynezyen literatürün ikinci kolu Keynesçe tavsiye edilen başka bir yolu keşfetmektedirler: Bu konu ücret ve fiyatların artan esnekliğinin (flexible) ekonominin kötüleşmesini hızlandıracaktır. Bu bakış, fiyat ve ücret rijitliğinin tek problem olmadığını, hatta ihtimaldir ki, merkezi problem dahi olmadığını ima eder. Bu bakış açısı, hatta fiyat ve ücretler tam esnek (flexible) olsa da, çıktı ve istihdamın yüksek derecede değişken olabileceği fikrine inanır. Ekonominin tecrübe ettiği şokları çoğalttığı ve etkilerinin sürüp gittiğini benimserler. Merkezi piyasa güçsüzleştikçe,

piyasa küçülmeleri algılanır ve özelde de eksik göstergelerle eksik bilgi elde edilir. Bu bakış açısı, açıkça piyasanın başarısızlıklarının neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışır.

Açıkça, bu iki yeni Keynezyen yaklaşımın, ekonominin nasıl çalıştığına ilişkin farklı imaları vardır. Birinci yaklaşım, klasik dikotominin/ikiliğin önemini yitirdiğini ve fiyat seviyesi üzerine etkileri hariç, para politikasının etki edici olmasına müsaade etmiştir. Çünkü nominal fiyatlar en azından şöyle böyle ekonomide zaman içerisinde rijittir. Bununla birlikte ikinci yaklaşım, para politikasının ücret ve fiyatlar esnek olduğu zaman bile, yine gerçek etkilerinin olduğuna inanır.

Ek olarak, nominal fiyat rijitliği teorileri, fiyat ve ücretler gerçekte tüketimin tekrar (kendini) toparlamasına yetecek kadar (düşüğünde) veya sermaye mallarının aşım, eskidiği hatta düşük seviyede çıktı üretimi için sermaye malının bile yenilenmesi gerektiği, dolayısıyla gayri safi yatırımın mutlaka yapılması durumuna gelindiğinde, ekonominin nasıl toparlanacağını açıklar. Ancak ne şokların kaynakları ne de ekonomiyi düşen ücret ve fiyatların tekrar dengeye getiren mekanizması büyük çapta dikkat toplamıştır/çekmiştir. Üstü kapalı bir şekilde açıklarsak; birçok modelde bu, gizli reel balans etkisi olarak gözüktür. Bu durumda, fiyatlar ve ücretler düşerken, bireylerin tuttukları paranın reel değeri artar ve bireyleri daha fazla tüketmeye iter.

Fiyat esnekliğini vurgulayan yeni Keynezyen bakış, alternatif ve daha karmaşık bir perspektif teklif eder. Birincisi, doğal ekonomik güçler, küçük gözükenden ekonomik şokları büyütebilirler. İkincisi, Keynesin savunduğu gibi, varolan fiyat rijitlikleri dalgalanmaların büyüklüğünü azaltır⁶. Hatta tamamen esnek fiyat ve ücretlerle, ekonomi önemli ölçüde istihdamda değişimler yaşayabileceği için, fiyat ve ücret rijitliklerine tek-yanlı yoğunlaşmanın yanlış yönlendireceğine inanılır. Küçük etkilendirmeler geniş etkilere neden olabileceğinden, etkilerin kaynağını saptamak konusuna ilgi azdır. Bu, bir durumda arz şoku (1973 ve 1979 petrol şokları), diğer durumda ise parasal şok (Volcker resesyonu) olabilir.

Temel İçerikler

Bu makalenin amacı, yeni Keynezyen literatürün ikinci kolunu tanımlamak ve fiyat rijitliğine dayanan alternatif yeni Keynezyen literatürden ve diğer bakış açılarıyla zıtlıklarını açıklamaktır. Burada açıklanan

modellerin her biri, altında yatan makro ekonomik açmazları açıklamada farklı rol oynayan üç temel nitelik içerir, fakat hepsi ekonomide ortaya çıkan eksik bilgi ve tamamlanmayan sözleşmelerden ortaya çıkan problemleri temel alır. İçerikler şunlardır: İlki, riskten kaçınan firmalar (risk averse firm); kredi paylaşımının olduğu kredi tayin mekanizması. Bunda riskten kaçınan bankalar merkezi rol oynarlar. İkincisi etkin ücret ve içerdekiler-dışardakiler (insider-outsider) modellerinin de içinde olduğu yeni işgücü piyasası teorileri. Bu yapı taşları, fiyat esnekliğinin, makroekonomik dalgalanmalara ve işsizliğe nasıl katkı yaptığını açıklamaya yardımcı olacaktır. Özelde, ilk iki yapı taşı ekonomideki küçük şokların, çıktıda büyük değişimlere neden olacağını açıklayacaktır. Bu arada, yeni emek teorileri çıktıdaki bu değişimlerin (emek talep eğrisindeki ilgili değişim ile birlikte) işsizlik üzerine etkilerini açıklayacaktır.

Riskten Kaçınan Firma

Firmaların makroekonomik davranışlarının çoğu firmaların riskten kaçınan olması gerçeğiyle açıklanabilir. İlk olarak neden firmaların riskten kaçınan olduğuyla ilgili alternatif teorileri keşfedelim ve ardından bu bulgunun sonuçlarını inceleyelim⁷.

Riskten kaçınan firmalar üzerine ilk açıklama hisse senedi piyasasındaki kusurlarla ilgilidir. Geleneksel Keynezyen teoride, paranın hisse senedinden mi yoksa borçtan mı geldiği önemli değildir. Hisse senedi ile firma finansmanı sağlayanla riski paylaşır ve firmanın geri ödeme mecburiyeti yoktur. Borç ile, firmanın belli bir yükümlülüğü vardır ve eğer bu yükümlülükleri karşılamada başarısızlığa uğrarsa, iflas etmeye zorlanır. Böylece firmalar hisse senedi ile finansmana hazır bağlantıları yoksa, risk alma eğilimine girerler ve borçla finansmanı zorlarlar.

Gerçekte, hisse senedinin görünen avantajlarına rağmen firmalar, yatırımlarının nispeten küçük bir kısmını yeni hisse ihraç ederek yaparlar. Bunun bir açık izahı, firmalar yeni hisse ihraç ettiklerinde, onların piyasa değeri belirgin bir şekilde azalma eğilimindedir. Çünkü piyasa, yeni hisse ihracını negatif işaret olarak algılar. Bunu şu şekilde düşünelim: Firma sahibinin şirketin değerini bildiğini varsayalım. Hisse senetlerini firma içinde satması, bizzat dolar banknot satmasından farksızdır. Eğer cebimdeki dolar banknot adedini biliyorsam ve hissem %1'ini satarsam, denge fiyatı ne olur? Sıfır! Bunun nedeni açıktır. Eğer arka cebimde 100.000 \$ varsa ve eğer siz bana hissenin %1'ini 1000 \$'dan daha aza teklif ederseniz, teklifi ka-

bul etmeyeceğim, eğer bana daha fazla önerirseniz kabul ederim. Sizin kaybetmeyeceğiniz tek fiyat sıfır fiyatıdır.

Asimetrik bilgi varolduğu zaman, nasıl yeni hisse ihraç piyasaları zaten varolabiliyor? Firma sahipleri riskten kaçınır ve firmalarının değeri hakkında tam bir bilgiye sahip değildirlir. Çok maliyetli olmadığını varsayarsak, firma sahipleri hisselerinin bir kısmını satmak ve riski dağıtmak isteyeceklerdir. Fakat ters seçim etkisi (adverse selection effect) hâlâ adamakıllı işbaşındadır. Piyasanın kendi hisselerine değerinden fazla değer verdiğini bilenler, daha fazla hisse satmak için istekli olacaktır. Böylece rasyonel bekleyişler denge noktasında, "en kötü firmalar" (en çok değerinin üzerinde olanlar veya değerinden aşağıda olanlar) hisse arz etmeye en çok arzulu olanlardır; ve bu şartlarda, hisse arz etme negatif işaret olarak algılanacak ve hisse senedi piyasası cılız olacaktır.

Yatırımcılar, özendiricilere etkisi nedeniyle hisse senetlerine karşı genellikle kuşkuludurlar. Bu argümanın müdür-agenta teorisini (principal-agent theory) kullanan bir ilk versiyonu, hisse senedinin anlamının idarenin çabalarının getirisini diğerleri ile paylaşması gerektiği olduğuna işaret ederler. (Ross, 1973; Stiglitz 1974). Daha yakın bir zamanda, muhtemelen de daha önemli etkisi Robert Hall'un şirket finansmanının "duvarlara dönüş teorisi" (backs to the wall theory) olarak değiştiği veya Jensen'in (1986) değiştiği "serbest nakit akımı" (free cash flow hypothesis) hipotezidir. Bu teorilerde, yüksek borç yükümlülükleriyle ortaya çıkan sabit yükümlülükler yüksek idari özentiler sağlayabilir.

Literatür, firmaların neden riskten kaçınan olduğuyla ilgili, başka sayılı nedenler teklif eder. Buradaki tartışma her şeyin tüketilmediği/bitmediği anlamındadır⁸. Örneğin literatürün bir önemli kolu, modern şirketlerin riskten kaçınan idareciler tarafından kontrol edildiğini vurgular. İdareyi özendirici (incentive) düzenlemeler, bu davranışı azaltmaya teşebbüs ederlerse de, sadece kısmen işe yaramaktadır.

Geldiğimiz bu noktada, makro ekonomistler şöyle sorabilir: Bunların tamamı ilginç mikro-teorik konularsa, makroekonomi ile ilgisi nedir? Bu uğraştırıcı soruyu cevaplamak için, riskten kaçınmanın, firma davranışını nasıl etkilediğini biraz daha açıklamamız gerekir.

Riskten kaçınan firma herhangi bir hareketle gelen her türlü riske karşı duyarlı olacaktır (hareketsizlik

dahil). Üretimin kendisi risklidir; zaman alır ve malların satılması için gelecek piyasası (future market) yoktur. Çoğu zaman firmalar yaptıkları hareketlerin sonuçlarında kuşkuludurlar ("instrument uncertainty/enstrüman kuşkuculuğu" diye adlandırılır) ve değişimin boyutu büyüdükçe bu kuşkuculuk büyür. Firmalar genellikle varolan durumları hakkında, faaliyet tarzlarını değiştirirlerse, muhtemelen neler olabileceğinden daha çok bilirler.

Bu belirsizlik şartları altında firmanın riske karşı doğası, firmanın "portföy teorisi" nin temelini oluşturur. Bu teoride firmalar, riski (varyans ve kovaryanslar) ve kararlar "portfolyosunun" herbirinin beklenen getirilerini dikkate alarak, yapacakları herbir hareketleri simultane olarak seçerler. Firmalar yaptıkları çeşitli hareketlerin sonuçlarını tayinde, bu hareketlerin nakit, makinalar, işçiler, müşteriler ve bunun gibi varlıkları üzerine yapacağı etkilere bakarlar. Firmanın riske katlanma istekliliği veya çeşitli varlıkların değerini ve riskliliğini algılaması gibi ekonomik durumlardaki değişmeler, portfolyosunu değiştirme isteğine itebilir. Örneğin, stokların değerindeki artan belirsizlik, onları daha az stok tutmaya itecektir.

Ekonomik çevredeki değişmeler, genel olarak firmanın bazı hareketlerini değiştirmelerini gerekli kılacaktır. Böylece eğer firmanın mallarına olan talep eğrisi sola kayarsa ya fiyatı, ya sattığı miktarı ya da bulundurduğu stoku değiştirmek zorundadır. Fiyatı sabit tutarsa, satılan miktar azalır veya tersi durumda zıttı geçerli olur. Ne yapılması gerektiğini değerlendirmek yapılacak bu değişikliklerin herbirinde ortaya çıkabilecek olan risk ve maliyet düzenlemelerinin değerlendirilmesini gerektirir.

Firmaların hareketleri, enstrüman belirsizliğini nasıl algıladıkları (herhangi hareketlerin sonuçlarıyla ilgili belirsizlik) ve çeşitli varlıkların değerleriyle ilgili belirsizlik dolayısıyla algıladıkları riske bakışlarından etkilenmektedir. Firmanın yüzyüze olduğu riskleri ve bu riskleri göğüslemelerini en az üç faktör etkiler. Bir anahtar faktör, tüm ekonominin durumudur. Ekonomi resesyona girerse ve firmalar kötümserlik ve belirsizlikten bahsediyorlarsa, bu algılamalar reel sonuçlar doğurur. İkinci faktör, firmaların nakit (veya likit

varlık) pozisyonudur. Firmanın nakit pozisyonundaki değişmeler üretim aktivitelere devam etmek için ne kadar borçlanmak zorunda olduğunu etkiler. Firmaların nakit pozisyonu kârlardan etkilenir ve kârlar ortak alan olduğundan, fiyatlardaki küçük değişmeler kârlarda önemli ölçüde değişmeye neden olabilir ve bu da, özellikle zorlanmakta (leveraged) olan firmaların likiditesini etkiler. Şüphesiz, daha düşük kârlar firmanın değerini de düşürür. Üçüncü önemli faktör, fiyat seviyesindeki değişmelerdir. Hemen bütün borçlar nominal şartlarla yapıldığından, bu tip değişmeler firmanın reel likidite ve reel servetine geniş etkiler yapar⁹.

Riskten kaçınan firma teorisi böylece, herbir firmanın ve sonuçta toplam arz eğrisinin niçin -her fiyat seviyesinde üretmeye razı oldukları miktar- aniden ekonomi resesyona girerken belirgin bir şekilde kaymak zorunda olduğuna açıklama getirir. Üretimin riski artar ve firmanın bu riske göğüs germe yeteneği ve istekliliği azalır.

Düşük kârlardan gelen daha az nakit akışı ile, firma aynı seviyede ekonomik

faliyetlerine devam etmek için daha çok borçlanmak zorundadır. Fakat artan borç, gelecekteki getirilerin sabit ödeme yükümlülüklerini ödenmeme riski ihtimalini artırır. Firma üretimini artırdıkça sabit ödeme yükümlülüklerini artırarak daha çok borçlanmak zorundadır. Bu artan sabit ödeme yükümlülüklerini karşılamamanın giderek artan ihtimali vardır. "Marjinal iflas maliyeti" (marjinal bankruptcy cost) ile belirtilmek istenen iflas durumunda beklenen ek maliyettir. Normalde daha düşük nakit akışından (daha az kâr) doğan borçlanma ihtiyacı, sadece iflas ihtimalini artırmakla kalmaz (her hangi bir sabit ekonomik faliyette) aynı zamanda marjinal iflas maliyetini de artırır. İflas maliyetlerini hesaba katmaya başladığımızda, bu firma genişlerken fiyatı (marjinal hasılat) marjinal maliyetle kıyaslayan standart firma teorisini düzenlemek gerekecektir.

Böylece toplam arz eğrisi sola kayar, firma (ve toplam) arz eğrisinin bu kayması firmanın her fiyatlar ve ücretler seviyelerinde üretmeye istekli olduğu miktarı azalttığını ifade eder. Tersine, her çıktı seviyesinde firmanın fiyatlarının marjinal maliyet üzerindeki mark-up aralığı (bu genellikle ücretlerle belirlenir) ar-

tacaktır. Dahası, aynı nedensellik bu durumda, neden toplam arz eğrisinin sola kaymasına neden olduğuna bir açıklama sağlar: Firmanın yatırım talebi belirgin bir şekilde aşağı kayar.

Dahası bu teori, büyük fiyat değişimlerinde ortaya çıkanlarda olduğu gibi, geniş çaplı yeniden dağıtımların (1970'lerdeki petrol şokları gibi) neden ekonomiye büyük negatif etkiler getirdiğini açıklar. Zenginlikteki artış, fiyat değişimlerinden faydalanan sektörlerdeki yatırım ve üretimin artmasına neden olurken azalan getiriler vardır. Örneğin, bundan faydalananların artırdığı üretim kaybedenlerin azaltılmasından daha fazlasını geri getirir.

Riskten kaçınan firma teorisi, ekonominin devresel (cyclical) davranışlarının diğer bazı yönlerini de açıklar. Örneğin, hisse senedi piyasasında ki aksaklıklar ve hisse senedine destek vermenin büyüklüğü sektöre göre değişir. Örneğin, inşaat sektöründe küçük firmalar baskındır. Çoğunun hisse senedi piyasasına bağlantısı yoktur ve inşaat firmaları faaliyetlerini ağır biçimde borçlanma ile finanse ederler. Özellikle bu tip sektörler hassastır (volatile).

Riskten kaçınan firmanın teorisinin (parasal ya da reel olsun) ekonomiye şokların neden reel, çaplı ve devamlı etkisinin olduğunu açıklayabildiğini bir örnek ile izleyelim. Örneğin ihracat fiyatlarındaki (beklenenden daha az) bir düşüş, ihracatçının net değerini, azaltır. Bu onları arzlarını azaltmaya ve diğer üreticilerden daha az girdi almaya iter. Bu başkalarının ürettiklerine olan talep eğrisindeki beklenmedik değişime diğer sektörlerde beklenenden daha düşük fiyatlara neden olur, bu da onların varlıklarına ve likidite pozisyonlarına ve üretim üzerine ve girdi taleplerine (yatırım dahil) ters etki yapar.

Stok ayarlamaları, süreci daha da azdırır (exacerbate): Daha çok risk ve daha az zenginlik ve sonuçta azalmış risk alma isteği ile birlikte, firmalar arzladıkları stok seviyesini azaltırlar. Bu da üretimde daha fazla düşüş demektir. Not edelim ki, riskten kaçınan firma teorisi makro ekonomide çoktandır bulunan bir bilmeceye cevap önerir: Neden stoklar, yapmaları gereken üretim düzeltme rolünü icra edemez görünüyorlar (konkav bir üretim fonksiyonu ile): Eğer bir şey yapıyorlarsa bu da, stokların ekonomik dalgalanmaları artırdığıdır. (Blinder and Maccini, 1991).

Biz böylece şokların ücret etkilerini iletme, bü-yütme ve devamlılığı için, ücret ve fiyatların tam esnek olduğu durumlarda dahil olmak üzere, bir mekanizmaya sahibiz. Böyle bir model beklenmeyen değiş-

meyi ve dahası bu makalenin başında ortaya koyduğumuz iki soruya cevap verir. Birisi standart para talebi modelini benimserse, örneğin sabit hızıyla (constant velocity) para arzındaki beklenmeyen değişimler, fiyat seviyesinde beklenmedik değişimlere neden olur. Bu yukarıda belirtilen süreci belirginleştirir. Şunu hatırlamalıyız ki, fiyat seviyesindeki değişimler, borçlar nominal olarak belirlendiğinden, firmanın borcunun değerini etkiler.

Dahası, işçi almak bir yatırımdır. Ekonomi resesyona girerken, firmalar için optimal varlıklar portfolyosu daha az "beşeri sermaye" içerir. Bunun ötesinde sermayenin gölge maliyeti hesaba katıldığında, örneğin yeni işçi alımı ve eğitimi nedeniyle artan borçlanmanın getirdiği artan iflas riski resesyonda yüksektir. Eğer işçi sayısını artırmak isterlerse resesyonun derinliği böyle bir yatırım için uygun bir zaman değildir. Böylece yeni işçi alımları azaltılır¹⁰. Bu işsizliği, işten ayrılmalar yeni işçi alımlarını aşması sonucunda artırır. Bu teorisin tahmin ettiği gibi, yeni işe alımlar oranı, işten ayrılmalar oranına göre daha büyük devri beklenmeyen ani değişimler gösterir.

Kredi Piyasaları ve Riskten Kaçınan Bankalar

Riskten kaçınan firma teorisi bize önemli bir message aldırılmaktadır. Fakat kredi piyasası ve bankacılık sistemiyle işleyen etkiler, diğer bir süreç üretir. Bu süreçle ekonomiye gelen şoklar büyür ve etkileri ziyadeleşir. Bu, esnek fiyat ve ücretlerin olduğu bir dünyada bile, niçin para politikasının işe yaracağını belirten diğer nedenler kümesidir¹¹.

Son zamanlardaki ekonomik çalışmalar, kredi tahsis sürecinin, kim daha yüksek faizi verirse borcu o alır türü bir açık artırma ile oluşmadığını vurguluyorlar. Bunun yerine, borç verenler borcun geri ödenmemesi riski ile yüzyüzedirler ve bankalar gibi kurumlara borç isteyenleri incelemeyi ve borçları gözlemlemeyi artırmışlardır. Bankalar yüksek derecede (desteklenerek kaldırılmıştır= leveraged); sabit zorunlulukları (tuttukları mevduat) ile ve riskli varlıklarıyla, bankalar iflas riski konusunda endişelenmelidirler. Artan faiz oranlarının borca başvuranların karışımını ve borçlananların riskli faaliyetlere girme isteğini ters etkilediği çok iyi bilinmektedir. Bu ters isteklilik ve seçme etkileri o kadar güçlü olabilir ki, böylece borç verenlerin beklenen getirisi faiz hadleri arttıkça gerçekten azalabilir. Bu durum uygulanan faiz tutarının borç verenlerin beklenen getirisini maksimize edecek düzeye çıkaran kredi tayinine gitmesine yol açar ve bu faiz haddinde kredi için aşırı talep vardır.

Son zamanlardaki çalışmalarında, Greenwald ve Stiglitz (1990a) bu analizi riskten kaçınan borç vericileri de (risk averse lenders) kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Daha önce açıklanan hisse senedi-kısıtlı (equity-constrained) firmalar gibi iflas etme riski konusunda endişelenmeleri gereken bankalarda riskten kaçınan bir tavırla hareket ederler. Borç veren "beklenen fayda"sını maksimize edecek faiz haddini veya beklenen getiri eksi iflas maliyeti (yaklaşımını) seçerek kredi tayinini yapacaktır. Fakat riskten kaçınan bankalarla, firma davranışını etkileyen aynı tip faktörler -riski göğüslemeyi etkileyen riski algılamadaki değişimler ve net değerdeki değişimler- banka davranışını da etkiler.

Bankaların bu riskten kaçınan davranışları, başlangıçtaki ekonomik şoku büyütecek ve resesyonu daha derin ve uzun yapacaktır. Bankanın portfolyo faaliyetleri faydalı bir şekilde yeni müşteri bulunması ve ilgili süreçlere sokulması, varolan müşterilere borç verilmesi (ve gözlenmesi) ve hazine bonosu gibi güvenli varlıklar alınması şeklinde ikiye ayrılabilir. Ekonomik şartlar kötüleştiğinde, bankaların verdikleri borçlarla ilgili algıladıkları göreceli riski artar; kötü ekonomik şartlar kendiliğinden daha yüksek faiz oranlarıyla birlikte olduğundan bankaların net değeri ve riske göğüs germe istekleri azalır. Her iki halde de, bankalar kötü şartlara portfolyolarını daha güvenli olana doğru yönlendirerek cevap verirler. Yani hazine bonosuna yatırım yaparlar. Borç piyasasında denge sadece daha yüksek reel faiz haddinde elde edilebilir, bu da yatırım faaliyetlerini caydıracaktır. Bankalar çoğunlukla faiz hadlerini artırmada isteksiz olacaklardır. Çünkü, bu daha yüksek faizin özendirme etkisinin ters seçim etkisiyle kredi vermeye değer müşterilerini kaçırmasına ve bu bankaları daha yüksek risk altına girmesine sevkedecektir. (Stiglitz and Weiss, 1981).

Para politikası bu durumda (zaman zaman) hâlâ işe yarar ancak, bu alışılmadık bir yolla olur. Geleneksel para politikası hikayesi, Merkez Bankası'nın faiz hadlerini düşürmesi ve bunun da yatırımları uyarmasıdır. Fakat bu durumda, para politikası hazine bonolarındaki faiz haddini azaltmayı başarabilirken, bankaların fatura ettikleri faiz haddindeki değişme oldukça minimal olabilmektedir. Borç, para arzında eğer herhangi bir değişme olsa bile, bu çok az olabilmektedir. Bunun anlamı şudur: Borçları göreceli olarak çekici hale

getiren bir ikame etkisi var iken, diğer yönde hareket eden bir gelir etkisi vardır (eğer bankaların giderek azalan bir riskten kaçınan yapıları varsa). Kredi tahsis rejiminde, kritik olan borç arzı önemlidir. Firmalar kredi azlığı nedeniyle yatırım faaliyetleriyle ve hatta muhtemelen üretim faaliyetleriyle kısıtlanmışlardır (çalışma sermayesi için banka sermayesine dayanıyorlarsa)¹².

Ancak, para politikası diğer mekanizma setleri yoluyla da çalışır. Zorunlu rezervler (rezervler çok az ya da hiç faiz getirmeyen hesaplarda saklanır) mevduat vergisi olarak hareket eder. Yüksek zorunlu rezervler bu vergiyi artırır ve bankaların zenginliğini azaltır; daha düşük zorunlu rezervlerin ters etkisi vardır. İşkonto haddinin (bankaların Merkez Bankası'ndan fon elde etmesinin maliyeti) düşürülmesinin bankaların

yüzyüze olduğu bir maliyetin azalması etkisini yapar. Bu değişiklik bankaların reel zenginliğini artırır. Bu da onları daha çok risk almaya ve borç vermeye iter. Bankaların borçlarının net değerine oranı tipik olarak çok büyük olduğundan, bankanın net değerindeki küçük değişiklikler verilebilecek kredi varlığını geniş oranda artırır¹³.

Her ne kadar para politikası bütün bu kanallarla güçlü etkileri olsa da, bazı zamanlar göreceli olarak güçsüz olabilir. Eğer ekonomi çok zayıfsa, banka borçlarından beklenen getiriler taşıdıkları risklere göre oldukça düşükse, bankaların zenginliğini artırmak borç vermelerini hâlâ kârlı hale getirmeyebilir¹⁴.

Emek Piyasaları

Eski Keynezyen analizin tuhaf gelen bir yönü, ana meselesi işsizlik iken, emek piyasası konusunda çok az tartışma yapmasıdır. Ancak, emek piyasasını anlamının herhangi bir makroekonomik teorisinin merkezinde olması gerektiği üzerindeki konsensus büyümektedir. (Lindbeck, 1992).

Emek piyasasında temel bilmece, reel ücretlerde çok küçük değişimlerle istihdam seviyesinin belirgin bir şekilde değişmesidir. Bir açıklama emek arz eğrisinin yatay olmasıdır. Fakat bu, tüm mikro ekonomik kanıtlara ve iç gözlemlere zıttır. Diğer açıklama ise şudur; bazı mucizevi tesadüfler ile talep ve arz eğrilerindeki kaymalar birbirlerini mükemmel bir şekilde

dengelemektedir. Örneğin, resesyon talep eğrisinin sola kayması ile belirginleşir. Fakat neden emek arzı kazara böyle düşsün? Gelecekteki ücretlerle ilgili reel faiz hadleri ve bekleyişler, şüphesiz zamansal ikame ile (intertemporal substitution), emek arzındaki değişimleri teşvik eder. Fakat mikro-kanıtlar bu zamansal ikame etkilerinin istenen etkileri elde etmeyecek kadar küçük olduğunu ima eder. Bir diğer problem reel faiz hadlerindeki zıt hareketlerle ortaya çıkmaktadır: Büyük depresyonda aniden yükseldiler; 50'lerin, 60'ların ve erken 70'lerin resesyonları sırasında hemen hemen hiç değişmediler.

Yeni Keynezyenler alternatif bir açıklama (interpretation) sunarlar. Onlar neden reel ücretlerin muhtemelen hareket etmeyeceğini keşfediyorlar. Sonuç olarak, emek talebindeki kaymalar, insanların cari ücretten çalışmak istedikleri ancak iş bulamadıkları bir durum yaratabilir. Diğer bir ifade ile, gönülsüz/istekdışı (involuntary) bir işsizlik vardır. Yapışkan reel ücretlerle ilgili muhtemel bazı nedenler etkinlik ücreti (efficiency wage), içerdekiler-dışardakiler (insider-outsider) teorisi, eksik rekabet ve zımnı anlaşmalardır. Her biri hakkında birkaç şey söyleyelim. Bu teorilerin tüm değerlendirmesiyle ilgilenen okuyucular Stiglitz (1992a) veya Newbery ve Stiglitz (1987)'ye başvurabilirler.

Etkinlik ücreti teorilerine göre verimlilik çoğunlukla reel ücretlerle birlikte artar. Sonuç olarak, ücret kesintileri firmalara kazanç sağlamaz. Yüksek ücretler ya kaliteli emeği çekerek ya da işçilerin eforunu artırarak veya emek dolaşımını azaltarak işe alma ve eğitime maliyetlerinin düşmesi yoluyla, verimliliği artırabilir¹⁵. Etken ücret teorileri, neden gereğinden çok işçi varken firmaların ücretleri düşürmediklerini ve neden yeni giren işçilerin varolan işçilere göre daha az ücretle işe başlamadıkları "iki aşamalı/katlı ücret sistemi"(two-tier wage system)'ni uygulamaktan kaçındıkları, fikirlerini açıklamada kullanılabilir.

İçerdekiler-dışardakiler teorileri ve pazarlık teorileri işçilerin işe giriş çıkış hızı maliyetinin (turnover costs) varlığıyla başlarlar ve "içerdeki/işte çalışan" eğitilmiş bir işçinin yerine eğitilmemiş "dışardaki/işte çalışmayan" işçi mükemmel bir ikame değildir. Bu durum pazarlık problemini ortaya çıkarır. Çalışan (içerde olan) işçiler eğitim sürecini kontrol ettiklerinden, potansiyel olarak kendi yerlerine geçebilecek işçilerin düşük ücretle işe alınmalarına negatif reaksiyon verirler. Dahası, firmaların "ucuz" işçi kiralamamalarının diğer bir nedeni de, yeni işçilerin eğitim aldıktan sonra, bu işçilerin daha yüksek ücret

talep etmekten çekinmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Ürün ve emek piyasalarında aksak rekabet varsa, firmalar ücretler, fiyatlar ve istihdamlarını belirlerler. Önceden açıkladığımız, firmanın riskten kaçınan doğasının varolduğu kabul edilirse, etkinlik ücretleri ve içerdeki-dışardaki etkileri veriyken, daha düşük ücretleri düşünen bir firma işgücünün efor, kalite ve işten ayrılma-işe girme hızının muhtemel etkilerinin hatırı sayılır belirsizliği gerçeği sorununu gözönüne almak zorundadır.

Bu noktaya kadar tartışma emek piyasasının "arz yönü" üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fakat talep yönü de bir bilmeceyi gündeme getirir. Emek talebi, her bir reel üretim ücretinde, doğrudan üretim fonksiyonundan elde edilebilir. Reel üretim ücretlerinde küçük değişimler olurken, istihdamda önemli değişimlerin olması bir bilmece (puzzle) ortaya koyar.

Veri teknoloji ve sermaye stoku ile, firmalar aksine arz fonksiyonları boyunca işlerse (konkav üretim fonksiyonu ile) bu taktirde gözlemlenenin aksine çıktıdaki bir azalma reel ürün ücretlerindeki artışla, birlikte gerçekleşir. Bunun birkaç muhtemel açıklaması vardır. Birisi, her nasılsa teknolojiye bir büyük negatif değişim olmuştur. Bu hipotezin akla yatkın olmaması ve buna karşı olan ampirik kanıtların anlatımı başka bir yere bırakılmıştır. İkincisi, rekabetin derecesindeki ve dolayısıyla marjinal maliyet üzerindeki mark-up'da değişim olabilir. Üçüncüsü, firmalar basitçe arz eğrisinin üzerinden ayrılmış olabilirler. (Bu alternatif açıklamaların kritiği için bkz., Stiglitz, 1992b).

Biz riskten kaçınan firma teorisinin sağladığı dördüncü bir teoriyi tercih ediyoruz. Daha önce, ekonomi resesyona girerken firma ve toplam arz üretim eğrisinin neden kaydığını açıklamıştık. Herhangi bir kişi kolayca bunları toplam ve firma emek talep eğrisinin kaymasına dönüştürülebilir.

İşgücü iktisadında yer alan yeni Keynezyen araştırma programı, geleneksel makro iktisadi takip ederek, gözlemlenen istihdam ve reel ücret kalıplarını açıklamaya, çalışmaktadır. Bütün bu açıklamalar emek piyasasının diğer sayılı anahtar yönleriyle test edilmektedir. Örneğin, emek talebindeki azalmalar, neden herkesin çalışma saatlerinin azaltılması yerine, işten çıkarılma biçimini almaktadır? Neden işsizlik nüfustaki belirli gruplar da yoğunlaşmış gibi görünüyor? İşsizliğin bütün bu karakteristikleri üzerinde yoğunlaşmak önemlidir. Çünkü, emek talebindeki azal-

ma, her bir ferden çalıştığı saatlerde azaltma biçiminde olursa, işsizliğin sosyal ve ekonomik sonuçları gerçekte olandan daha az olabilecektir. Yukarıda açıklanan emek piyasası teorileri bu fenomenleri açıklayabilme yeteneğine sahiptir.

Alternatif Teoriler Üzerine Görüşler

Bu makaledeki ana amacımız, geniş anlamda yeni Keynezyen literatürün ortaya çıkan kollarını açıklamaktır. Bu noktaya kadar, eksik bilgiyi temel alan teorilerin, bu makalenin başında ifade edilen ana bilmeceyi nasıl açıklayabildiğini, anlattık. Bu bilmece (sorular) devamlı işsizliğin varlığı, çıktıdaki değişebilirlik ve neden para önemlidir idi. Gerçekte, burada açıklanan teoriler daha ileri gider ve neden ekonominin belli sektörlerinin diğerlerine göre daha büyük değişebilirlik eğiliminde (volatility) olduğuyla ilgili açıklamalar önerir: Çalışılan saatlerdeki değişimler neden işten çıkarılma biçimini alır, stokların, çalışılan saatlerin ve istihdamın devri kalıpları arasındaki mantık nedir?

Bu bölümde, alternatif teorilerin bizleri, en iyi ihtimalle eksik, en kötü ihtimalle yanlış olduğuna ikna eden argüman türlerini açıklayacağız. Bizim teorimiz dahil, bu makalede tartışılan teorilerin hiçbirisi tamamen geniş bir makroekonomik modelde bütün olarak toplanmamıştır. Böyle modelleri kurmanın ve bununla beraber reel iş çevrimlerini desteklemeye yarayan çeşitli simulasyon çalışmalarını icra etmenin, gelecekteki araştırma acentasında olması gerekmektedir. Fakat bir modeli bu tip kapsamlı bir teste sokup denemeden önce, biz (bu modelin) en azından ekonomiyle ilgili, kritik temel gözlemlenen gerçekleri gösterilebilmesi gerektiğine inanıyoruz. Böylece, tartışmamızda bizim değerlendirmemize göre, büyük rakip teorilere ciddi şüpheler atfedecek olan anahtar gözlemleri belirlemeye çalışacağız¹⁷.

Yeni Keynezyen Fiyat Rijitlikleri

Daha önce belirtildiği gibi, yeni Keynezyen ekonominin bir kolu nominal fiyat rijitliğini vurgular ve bu rijitliği açıklamak için "menü maliyeti" (menu costs) adı altında geçen açıklamalar kullanır.

Sayıli bazı gerçekler, fiyat rijitliklerinin, belli bir minimumda işsizlik ve volatilité gibi ekonomik problemlerin tek kaynağı olmadığını ima ederler. Örneğin, Keynezyen-tipte işsizlik problemleri enflasyoncu basıkcı tecrübesi yaşayan ekonomilerde bile ortaya çıkıyor

gibi gözükmetedir ve bu tip ekonomilerde nominal ücretlerin düşmesine gerek yoktur ve sadece daha yavaş artar. Dahası, nominal ücretler ve fiyatlar büyük depresyonda ve diğer ekonomik inişlerde azaltılmıştır. Biz; hattâ fiyatlar daha da düşer, ekonomi daha çabuk iyileşmek yerine daha kötüye doğru bozulur, fikrinde Keynes'le aynı düşüncedeyiz.

Gerçekte, birçok yeni Keynezyen modellerde kendisiyle ücret ve fiyat esnekliğinin er-geç ekonomiyi tam istihdama geri getiren mekanizma, eski reel balans etkisidir. Reel balans etkisinin yıllar boyunca topladığı büyük dikkat meslek (profesyonel iktisatçılar) için birşey değildir. Kantitatif olarak şüphesiz bu n'inci dereceden etkidir: Bir hesaplama şunu ortaya koyuyor; fiyatların en hızlı oranda düştüğü büyük depresyon da bile, ekonomiyi tekrar eski tam istihdam seviyesine çıkarmak iki on yıl almıştır ve kısa dönemde bile, işareti belirsizdir. Zamansal ikame etkisi (bekleyişlere bağlı olarak), servet etkilerini fazlasıyla giderir. (Neary ve Stiglitz, 1982; Grandmont, 1983).

Fakat fiyat rijitlikleri farklılıkları fenomenin merkezinde olmayabilirken ve birisinin para politikasının reel etkileri olduğunu kurmak için fiyat rijitlikleri varsayımı gerekmezken, fiyatlar ve ücretlerin görece rijitliği açıklanması gereken bir fenomen olarak kalmaktadır.

Menü maliyeti literatürü, menü basmak gibi yeni düzenlemenin maliyetleri fiyatları sadece periyodik olarak değiştiren firmalar da olur fikrini savunmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu fiyat yapışkanlığının varlığını savunmanın diğer bir yoludur. Taktik bir açıdan, menü maliyetinin savunucuları önemsiz bir konu olduğunu göstermek ister gibi "menü maliyeti" ismini seçerek kendilerine yapılan eleştirileri altetmişlerdir. Gerçekte, bu maliyetler küçüktür ve bilgisayar programları günlük olarak birkaç centlik marjinal maliyete menülerin basılmasına yardımcı oldukça daha da küçültmektedir. Bu görünüşte ufak gözükten etkilere herhangi bir akla uygun açıklama yapmak için iki argümanı sunmak gerekiyor. (Akerlof ve Yellen, 1985). İlki, eğer firmalar zaten fiyatlarını optimal olarak seçiyorlarsa, fiyatı değiştirmemenin maliyeti ikinci dereceden önemlidir. Böylece, düzenlemenin maliyeti küçük olabilirken, fiyatları da aynı şekilde az olabilir. İkincisi, firmaya küçük kayıplar vermesine rağmen (ikinci dereceden) bunun topluma maliyeti "birinci derecedendir"¹⁸. Bu önermelerin ikisi de doğru iken, menü maliyeti literatürüne bu kadar fazla dikkat göstermeyi haklı kılmak için yeterli değildir. Her iki

önermede firmanın herhangi bir kararına uygulanabilir: Fiyatlandırma kararlarını (biri birer) ayırmak için hiçbir sebep önermezler.

Tersine, biz firmaların tüm kararlarını bir bütün olarak görmeleri gerektiğini vurguluyoruz; fiyatları ayarlamamanın maliyeti, (üretim) miktarları ayarlamamanın maliyetiyle (veya ayarlamamanın) aynı kefiye konup karşılaştırılmalıdır. Girdi ve çıktıları ayarlamamanın maliyetinin sadece basitçe fiyatları ayarlamamanın maliyetinden çok daha fazla olduğu konusunda güçlü ipuçları olduğundan, bu miktar rijitliklerinin lehine ve fiyat yapışkanlığının aleyhine bir argümandır. Fakat yaptığımız gibi risk üzerine yoğunlaştığımız zaman, sonuçlar değişir. Bir firma tepki gösterebileceği çeşitli yolları düşündüğünde, fiyat ve ücret ayarlamalarının sonuçlarının belirsizliğinin, çıktı miktarını ayarlamaya göre daha fazla olacağını sezecektir. Çünkü bu sonuçlar rakip firmaların, müşterilerin ve işçilerin belli olmayan tepkilerine bağlıdır. Gerçekte, stoklara konulabilecek mallar için, bunlardan oldukça az üretmekle birlikte ortaya çıkabilecek tek risk, bir sonraki periyotta stok kayıplarının tamamlanması gerektiğinden daha fazla üretmenin ortaya çıkaracağı risktir (Şüphesiz ekonomik patlama zamanları stokların tükenmesi riskini yaratabilir. Fakat bu risk resesyon dönemlerinde önemli değildir). Bu firmanın portfolyo teorisi düzenlemesi, en azından kısa dönem için, fiyat ve ücret rijitliklerine açıklama getirir. Uzun dönemde ise, teori fiyat ve ücretlerin uzun dönemde er-geç değişeceğini önerir¹⁹.

Emin olarak, eğer ekonomideki aktörler tam olarak para arzının değişeceğini umuyorlarsa ve eğer yine ekonomideki tüm aktörlerin para arzındaki bu değişimlere fiyatları oransal olarak değiştirerek cevap verecekleri herkesçe bilinen bir şey ise o halde, para nötr olabilir. Fakat para arzı tüm aktörler tarafından mükemmel olarak gözlemlenemediğinden, aktörlerin hepsi fiyatları aynı oranda değiştirmeyeceklerdir. Ve böylece onların, fiyat değişimlerinin mükemmelen, para arzındaki değişimleri gidereceğine inanmaları için neden yoktur. Diğer aktörlerin fiyatları oransal olarak gözlemledikleri değişimler kadar artırıp artırmayacakları ile ilgili belirsizlik ortaya konulduğunda, herhangi bir firma için fiyatları oransal olarak artırmak genelde optimal olmayacaktır. Böylece, fiyat değişimlerine oransal olmayan tepkilerin olmadığı inançları tutarlıdır.

O halde, risk piyasaları aksak olduğu müddetçe ve firmalar ve bireyler riskten kaçınan oldukları süreç ve borçlar aksak olarak sıralandığı müddetçe, para

arzını (kredi) genişletmenin reel etkileri olacaktır. Dahası, para arzının (kredi) artırılma tarzının paylaşımsal (distributional) sonuçları vardır. Kredi artırma etkisi bazı bireyler, firmalar ve endüstrileri diğerlerinden daha fazla etkiler. Özetle, para (kredi) önemlidir. Ancak nominal rijitliklerinden dolayı değil.

Gerçekte, bizim teorimiz özel bir tür menü maliyeti teorisi olarak görülebilir. Fiyatların değiştirilmesinin maliyetinden değil de, fiyatları değiştirmenin riskinden bahseden ve vurgulayan bir teori. Fakat teorimiz fiyat yapışkanlığı teorisini sağlarken, fiyat yapışkanlığının makro ekonomik fenomeni anlamada en önemli değil, tek önemli element olduğunu savunur. Ve söylediğimiz hiçbir şey, vurguladığımız risk maliyetlerine ek olarak, eğer fiyat değiştirmenin sabit maliyeti olsaydı dahi söylediğimiz şeyler yine de önemli ölçüde değişme uğramayacaktı²⁰.

Yeni Kezneyen literatürün iki kolu arasındaki diğer ana ayırım nominal mı yoksa reel fiyat rijitliklerinin mi vurgulandığıdır. Bir kolu, paranın neden önemli olduğunu açıklamada nominal rijitlikleri önemli bir adım olarak kullanır. Fakat, eksik anlaşma ve sıralamayı (indeks) içeren riskten kaçınma teorisine dayanarak, alternatif teoride, fiyatlar daha esnek oldukça para daha önemli olacaktır. Aksine, işsizliği açıklamak için, emek piyasasındaki reel rijitliklere yönelir (etkin ücret teorisinde olduğu gibi). Üretim piyasasında ne olursa olsun, reel ücret rijitliği teorisi olmaksızın, bir kimse işsizliği açıklayamaz. Emek talebi eğrisinde çok büyük kaymaların olduğu durumlar için bile reel ücretler esnekse, emek arz ve talebi dengelenebilecektir²¹.

Ancak, iki yaklaşım arasında politika açısından bakıldığında önemli bir fark vardır: Bir menü maliyeti teoristi, maliyeti azaltma ve fiyat değişimlerinin başlatılmasını hızlandırmayla ilgili makroekonomik yapısal reformlar üzerinde çabalarını yoğunlaştırır. 1970'lerde düşünüldüğü gibi anti-enflasyoncu fiyat artırımları cezalandıran bir takım önlemlerin bütün ekonomik refah üzerine potansiyel yıkıcı sonuçları olabilecektir. Bir menü maliyeti teoristi, tersine olarak, hızlı nominal fiyat ayarlamalarının yapılmasını sağlayıcı ölçütleri savunurdu. Zıttına, bizim modelimizde, hızlı değişimler iki tarafı keskin bir kılıçtır (two edged sword). Bir taraftan firmaların miktar ayarlamalarına bağımlılığını azaltır ve böylece toplam istihdam ve çıktı seviyesini istikrarlı hale getirebilir. Diğer taraftan daha büyük fiyat değişimleri firmalardan ve firmalara daha büyük ölçüde zenginlik transferi demek olacaktır. Bu da orijinal makroekonomik sıkıntıları büyüte-

rek, finansman dengesizliklerini artıracaktır. Dengede böylece, fiyat ve ücret rijitliklerini ilgili finans ve emek piyasalarının başarısızlıklarının bir semptomu (symptom) olarak değerlendirebiliriz. Yoksa, iş çevrimlerinin temel nedeni değildir. Biz o halde direkt olarak firmaların fiyat ve ücret düzenlemelerinin üzerine gitmek yerine bu temel alanlarda yapısal reformlar üzerine yoğunlaşmalıyız.

Diğer Keynezyen Teoriler

Şüphesiz fiyat rijitliklerinin yanında başka konularda yoğunlaşan diğer Keynezyen ekoller ve yeni Keynezyen düşünceler de vardır. 70'li ve 80'li yıllarda hatırı sayılır bir populariteyi yazan bir kol, bizim teorimiz gibi riskin önemini vurgulayan Tobin'in teorisidi. Bu teori varlıkların (assets) arz ve talebini açıklamak için portfolyo teorisini kullandı; ve firma yatırımlarını sermaye mallarının piyasa dengesinden dolayı oluşan hisse fiyatında görüldüğü gibi (varolan) fiyatlarıyla ilişkilendirdi. Para politikası fiyatı, dolayısıyla yatırım seviyesini de etkilemiştir.

Teori sınırlı ampirik başarı sağlamıştır. Bir muhtemel neden, firmalar yatırımlarının küçük bir kısmını hisse senedi yoluyla sağlarlar. Elde ettiği başarı yanıltıcı-yanlış (spurious) korelasyondan dolayı oluşur: Firmanın gelecekteki beklentileri olumluysa, firma yöneticileri daha çok yatırım yapar ve firmanın hisse senedinin değeri yükselir. Bu teori tarafından teklif edilen nedensel bağlantı (illa ki olacak diye birşey) yoktur.

Bu teori ve diğer Keynezyen teorilerin çoğu para politikasını, hanehalkının para talebine bakarak açıklarlar. Bankacılık sisteminin ve kredi paylaşımı ve riskten kaçınan firma davranışı üzerine kredi mekanizmasının ortaya çıkardığı sonuçların etkileri üzerine yoğunlaşır.

Reel İş Çevrimi Teorisi

Reel iş çevrimi teorisi, varlıklarını bu makalenin başında reddettiğimiz üç bilmecenin ikisi üzerinde fikir beyan etmiştir. Bu okulun savunucuları ya işsizliğin varolduğunu ya da paranın önemli olduğunu reddederler (bu görüşte ekonomide her durumda tamamen ve etkin bir şekilde kullanıldığından, para politikası etkisiz veya çok az önemlidir). Bu düşünce okulu ikinci problem üzerinde yoğunlaşır: Ekonomik değişebilirlik eğiliminde olma (volatilité) ve bu volatilitenin kaynağı olarak da teknoloji şoklarını gösterir. Bu

görüşün en çok eleştirilen yönü, resesyonu gösteren büyük negatif şokları açıklamadaki güçlükleridir; teknolojik yeterlilikde bir düşme mi vardır?²³.

Şüphesiz, eğer bir kimse ekonomik organizasyonu "teknoloji" ye ve ekonomideki çeşitli firmaların somut bilgilerinin içerildiği "sermaye" ye dahil ederse, bu makalede tartışılan resesyonla beraber ortaya çıkan risk ve finansal çözülme negatif teknoloji ve sermaye şoklarını temsil eder. Bu büyütülmüş kelime bilgisi, riskten kaçınan firmalar ve bankaların temel modeli, esnek ücretler ve fiyatlarla ve emek piyasasında, piyasanın temizlediği varsayımlarıyla birleşince, reel iş çevrimi teorisinin bir versiyonu olarak görülebilir. Fakat bu teorinin standart versiyonunun varsayımlarından tamamen farklı tahmin ve politika ipuçları ortaya çıkar.

Yeni Klasik Teori

Yeni Keynezyen teorinin burada vurgulanan kolu en azından yeni klasik teorinin bazı versiyonlarıyla ortak bir metodolojik noktayı paylaşır: Bu neoklasik teorinin tahminlerinden (prediction) gözlemlenen sapmaları açıklamada eksik bilginin önemidir. Fakat yeni klasik teoriler fiyat ve miktarı değiştirmenin arzulanabilirliğinde olduğu gibi, firmalarla ilgili çıkarsamalar yapmada eksik bilginin sonuçlarına yoğunlaşma eğilimindedir. Kanaatimizce, firmaların karşı karşıya olduğu talep eğrisindeki kaymaları yorumlamadaki zorluk bunun reel veya nominal bir şoktan mı kaynaklandığını çıkarsamadır ve bu "paranın neden önemli olduğunu" açıklamada, bir rol oynayabilir. Fakat açıktır ki, bu tek neden değildir ve hattâ en önemli neden de değildir, diye inanıyoruz. Bu konulara bakmanın önemini kabul ederken, biz piyasanın nasıl işlediğini açıklamada eksik bilginin getirdiklerini de vurguluyoruz. Örneğin, kredi tayini (paylaşımı), sınırlı hisse senedi piyasası ve etkin ücretin sebep ve sonuçları gibi.

Yeni klasik modellerin açıklamaya teşebbüs ettiği içeriklerden diğeri de, fiyatlardaki beklenmedik artışların (para arzındaki beklenmedik artışı takiben ortaya çıkan) neden normalden daha fazla çıktı ortaya çıkardığıdır. Bizim teorimiz alternatif bir açıklama sunar: Beklenenden daha çok fiyat artışları, firmanın net değerini artırır ve bu onların arz etmeye istekli olduğu miktarı artırır. Bizim teorimiz yanlış algılamalar (varsayım) üzerine kurulmamıştır: Borçlanma sözleşmesi yapıldığı vakitte, fiyatların bir miktar yükselebileceği ihtimali umulmaktadır.

Yeni klasik iktisatçılar beklentilerin önemini (King'in de bu sempozyumda vurguladığı gibi), özellikle rasyonel bekleyişlerin önemini vurgularlar. Bekleyişler üzerine düşünmek çok büyük oranda yeni değildir. Keynes bekleyişlerle ilgili çeşitli varsayımları ifade etmiştir. Ve bununla acaba kendi zamanının yaygın pratiğini mi yansıtıyordu? Bugün birçok Keynezyen, bekleyişlerin "rasyonel" olup olmadığının önemli durumlarda emin olarak olumsuz olarak yanıtlanacak ampirik bir soru olduğuna inanırlar. Örneğin, 1929 veya 1987 hisse senedi piyasası çöküşlerini "rasyonel" bekleyişlerle bağdaştırmak oldukça güçtür.

Aynı zamanda birçok yeni Keynezyen, uygun olduğu zamanlarda, rasyonel bekleyişler varsayımını kullanmaya karşı değildir. (örneğin Greenwald ve Stiglitz, 1986). Özellikle ilginç bir sonuç sunarlar: Hükümet politikasının etkisiz olduğu sonucunu çıkaran modellerin bu temel sonuçları, rasyonel bekleyişler varsayımına bağlı değildir, fakat dahası anlık piyasa temizlenmesi (instantaneous market clearing) ile ilgili daha az gerçekçi olan varsayımlara bağlıdır. Örneğin, Neary ve Stiglitz (1983), hükümet faaliyetlerinden dolayı rasyonel bekleyişlerin gerçekte çarpanları artırdığı, fiyat ve ücret rijitlikleri ile ilgili bir model sunarlar. Çarpanlar açık bir nedenden dolayı daha büyüktür: Rasyonel bekleyişlere sahip olan müşteriler gelirin tasarruflar "sızan" kısmındaki artışın, gelecekteki daha fazla gelir bekleyişleri, cari tüketimi daha yüksek tüketim şeklinde etkileyecektir (spillover).

Emin olarak, politika değişikliklerinin rasyonel bekleyişleri bireylerin o şekilde hareket ederek, politikayı etkisiz kılmalarına yol açabilir ve fakat açıkça hükümetin karşılıklı fiyatları değiştiren vergi ve sübvansiyonlar koyduğunda ve toplam etkileri olan yeniden dağıtım yaptığında geçerli olmaz. Açıkça, temsilci acenta içeren modellerde, yeniden dağıtım hiçbir anlam ifade etmez ve hiçbir etki yapamaz. Fakat bu, temel makroekonomik meselelere ışık tutmada bu tip modellerin ne kadar az kullanılabilirliğini ortaya çıkarır.

Özet

Ekonomi milyonlarca hanehalkı ve firmaların kararlarının koordinasyonunu gerektiren karmaşık

(complex) bir organizasyondur. İşsizlik ve diğer makroekonomik problemler, gerekli koordinasyon problemi etkin olarak çözmede toplumun başarısızlığı olarak görülebilir. Bizim araştırma programımızın yoğunluğu, neden piyasalar ve diğer sosyal kurumların bazen istediğimiz kadar iyi çalışmadığını anlamak üzerine olmuştur. Ekonominin karmaşık olduğu veriyken, çalışma altındaki herhangi bir makroekonomik fenomenin tek bir açıklaması olduğu umulmamalıdır. Kutsal bir açıklama (HOLY GRAİL) bulunmamaktadır. Fakat

bu çalışmada tanımlanan, ister birinci ister ikinci tipte olsun, yeni Keynezyen iktisatçılar iki ana önermede aynı fikirdedirler.

Birincisi Walrasyan müzayedecinin gerçekte varolmadığında ve "sanki" li ve müzayedeci ile ilgili hayal ürünü hikayeler, meslektekileri (iktisat) çok fazla yanlış yönlendirmiştir. Bunun yerine, firmalar fiyat ve ücretleri koordine olmayan bir şekilde belirlerler ve bu hareketlerinin sonuçlarıyla ilgili önemli belirsizliklerle yüzyüze kalırlar. Sonuç olarak çoğunlukla ücretler, fiyatlar ve faiz hadleri piyasayı temizleyecek seviyede değildir ve (bu seviyeye hızlıca gelmeyeceklerdir) sonuçta ekonominin büyük bölümü dengede olmayacaktır.

İkincisi, fiyatlar ve ücretlerin koordinasyonu ile ilgili problemlerin Robinson Crusoe'daki gibi sadece bir tek toplulaştırılmış temsili acenta modelinden oluşan makroekonomik içerikte çalışılmayacağı üzerinde hemfikirlerdir. Her ne kadar, en azından, örneğin asimetrik bilgi ile ilgili problemlerin olduğu ihtimaline bir kapı aralasa da, Robinson Crusoe ve Cuma'nın olduğu bir adanın makroekonomik çalışmalara verimli bir zemin sağlayacağı açık değildir. Gerçekte, burada tartışılan modellerin özünde olan firmalar arası ve hanehalkı ile firmaların parçaları arasındaki servetin yeniden dağıtım fikridir. Bunlar önem arzeder, çünkü eksik bilgidен doğan bir ticari giz perdesi mevcuttur. Temsilci acenta modelini kullanan makro yaklaşımlar, bu makroekonomik gerçekliği çalışmada çok kullanışlı değildir.

Burada tartışılan ve savunulan yeni Keynezyen literatür kolu, araştırma programının ilgi odağını iki yolla kaydırmaya çalışmaktadır. Bu meselelerin analizini, ürün piyasasından, sermaye ve emek piyasalarına kaydırılması fikrini savunur. Dahası, (bu kol) fiyat ri-

jitliklerinin neden ve sonuçlarının tek fikirli (single-minded) takibinden de uzaklaşılmasını savunur. Gerçekte buradaki analiz daha büyük fiyat esnekliğinin ekonomik dalgalanmalar problemini daha da büyütebileceğini ima eder²⁵⁻²⁶. Bunun yerine biz yoğunlaşmanın bilgideki eksikliklerin modern ekonomilerde risk saçan piyasaları nasıl sınırlayabileceği, hattâ bazen nasıl yokedeceği konusu üzerinde olması gerektiğine inanıyoruz. Diğer bir ifade ile ilgi odağı, bu piyasaya eksiklikleri ekonominin yüzleştiği şokları büyütmeye ve etkilerini kalıcı yapmaya hizmet eder ve (bütün bunlar) bilgi ve diğer problemlerle birleştiğinde emek piyasasını uyarladığından nasıl yüksek seviyede işsizliğe yol açtığı anlamındadır.

Dipnotlar

¹ Temsilci acenta yaklaşımının metodolojik çerçevesinin konularına yıkıcı, aleyhte sözler için bkz., Kirman 1992.

² "Sınırlı Pareto Etkinliği" anlamında "sınırlı" terimi sadece sınırlılıkların -eksiksiz bir piyasa setinin yokluğu, bilginin eksikliği ve bunun gibi- gerçekte hesaba katıldığını okuyuculara hatırlatmak için konulmuştur. Ekonomi Pareto etkin değil iken ve hükümet bu sınırlılıklarla yüz yüze iken, piyasaya yaptığı müdahalenin bireyleri daha iyi duruma getirmesi durumu vardır. Literatürde, eksik piyasa ve eksik bilgili ekonomilerin sınırlı Pareto etkin olabileceğini gösteren sayısız makale mevcuttur. Greenwald ve Stiglitz (1986)'ın makalesinin vurguladığı bütün bu makalelerin özel varsayımlara dayandığı ve genelde piyasa ekonomisi sınırlı Pareto etken değildir.

³ Bazı yeni Keynezyenler bu mikro temellerde ısrarın kendilerini, Keynes ve daha eski Keynezyenlerden ayıran şey olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Ancak, 1950 ve 1960'lardaki Keynezyen geleneğin makroekonomik analizlerinin çoğu, mikro temellerin (micro-foundations) sağlam temellerinden (solid grounding) türemiştir. Keynes'in kendisi de açıkça kendisinin makroekonomik ilişkilerinin herbirinin mikroekonomik temellere dayandığını ifade etmiştir. Gerçekte biz Keynes'in kendi zamanında var olan mikro temellerle yapabileceğinin en iyisini yaptığını ifade edebiliriz. 1950 ve 1960'ların makro iktisatçıları bir ikilemle yüz yüze geldiler: O zamanlar moda olan -ve tam bilgi, tam piyasa v.b. varsayımı- mikroekonomi açıkçası Keynezyen modelin ruhuyla tutarsızdı. Bu tip bir mikroekonomiyi önemsemek onlar için akla uygundu.

⁴ Hâlâ örneğin, eksik rekabet veya koordinasyon başarsızlıklarını vurgulayan diğer kollar mevcuttur.

⁵ Örneğin, Hansen (1951), Solow ve Stiglitz (1968), Barro ve Grossman (1971) ve geniş devam edegelen literatür Benassy (1982)'de özetlenmiştir.

⁶ Bu yaklaşımı ele aldığımızda yeni Keynezyen düşüncenin ikinci kolu, reel iş çevrimi teorisinin önemli bir eleştirimine değinmektedir. Ekonomiye olan reel şoklar açıkça gözlemlenen dalgalanmaların büyüklüğüne neden

olacak çapta değildir. Standart neoklasik modellerde ekonomiyi stabilize etmeye çalıştıran önemli güçler mevcuttur. Şok emiciler gibi fiyat düzenleme kanunu; tasarruflar ve stoklar tampon olarak hareket ederler. Gecikmeler, yeni yapılan önemli icatların dahi ekonomi tarafından benimsenip, emilmesi yıllar alacaktır, anlamına gelmektedir. Birçok şoklar diğer sektörlerde nötrleyici etkilere sahiptir, bu da ekonomiye sınırlı toplam etki demektir.

⁷ Bu bölümde tartışılan görüşlerin detaylı tartışmaları ve bunu destekleyen ampirik kanıtlar için ve daha toplu bir referans listesi için, bkz., Greenwald ve Stiglitz (1987, 1988b, 1988c, 1989, 1990a, 1990b, 1991a, 1993) ve Greenwald, Stiglitz ve Weiss (1984).

⁸ Bizim kredi vermediğimiz, firmaların hisse senedi ihraç etmediği fikrinin bir izahı maliyetli devlet onaylama modelidir. Bu model firmanın hisse senedi çıkarmasının devlete sormasına (firmanın kârları) bağlı olduğu ve böylece hisse senedi çıkarmanın borç sözleşmelerinin maliyetinden daha fazlaya geldiği için tercih edilmediğini anlatır. Bu argümanın küçük işletmeler için doğru olduğu söylenebilir, zaten hisse senedi çıkarmış firmalara ek hisse senedi çıkarmasının, devlete onaylatmanın maliyeti ya hiç yok ya da önemsizdir.

⁹ Bu teoride bir önemli açmaz (LACUNA) borç sözleşmelerinin neden nominal olarak yapıldığıdır. Ancak, Cooper (1990)'ın teorisi gibi, eksik indeksleme ile bile Nash eşitliğinin olabileceğini gösteren teoriler vardır. Diğer tüm sözleşmelerin indekslenmediği varsayılırsa, firmaları açıkça borç sözleşmelerinin indekslenmesini istemeyeceklerdir.

¹⁰ Hikaye buraya kadar anlatıldığı kadarıyla, tam bitmiş sayılmaz. Neden işçiler sermayenin yükseken bile kendilerinin işe alınmasını sağlamak için çalışmak istedikleri fiyatı düşürmüyorlar? Bazı cevaplar vardır: gereken fiyat düşmesinin çok olması gerektiğinden, işe alınmanın maliyeti düşene dek bekleme için tercih ederler (kısa bir zaman olduğunu varsayarsak). İşçiler sermaye azlığı, işçinin riskten kaçınması ve firmanın ahlaki zaafı gibi birçok nedenden işe alınmanın maliyetini artırmak istemezler. İşçiler işe alınmayı firmanın performansına bağlı kılarak risk almak istemezler. Eğer böyle olursa firmalar işçilere hisse verirler, böylece burada da hisse piyasasının başarısız olması için oluşan durumlar tamamen aynı güce oluşur ve işçiler kendilerine eğitildikten sonra içeridekiler-dışandakiler modelinin de vurguladığı gibi, düşük ücret verilmesine razı olmazlar.

¹¹ Bu fikirlerin geniş gelişimi için bkz., (1988, 1992a) ve Stiglitz ve Weiss (1992a, 1992b).

¹² Şüphesiz bu hikaye neden kredi için kendi bankalarından kısıtlanma ile yüz yüze gelen firmaların başka fon kaynaklarına yönelmedikleri sorusunu gündeme getirir. Hisse senedinin uygulanabilir bir alternatif olmadığını açıkladık. Diğer fon kaynakları az olan değerlerinden dolayı daha az ifade edildiği; Onlar muhtemelen krediyi daha az istenilebilecek şartlarda verecekler ya da hiç vermeyeceklerdir. Ters seçim aynı şekilde diğer kredi kaynaklarının daha kötü olması için çalışacaktır, yani firmalar dar ve uğursuz zamanlarda alternatif (kredi) arzlarına kendilerini açacaklardır.

¹³ Açık piyasa işlemlerinin de bankaların net değeri üzerine benzer etkileri olacaktır. Ancak bu, vadesiz mevduatlara ödenen faiz haddi, rekabetçi seviyenin altında doğrudan kanuni yolla ya da bankalararası (interbank) rekabetinin sınırlandırılması nedeniyle vadesiz mevduatlara ödenen faizlerin rekabetçi düzeyinin altında olması ölçüsünde meydana gelecektir. Vadesiz mevduatlara sıfır faiz verilmesiyle (kalıcı olduğuna inanılırsa) mevduatlardaki artışlar efektif banka hisselerinde eşit artışları temsil eder; böylece para arzındaki genişleme özellikle hanehalkından bankacılık firmalarına güçlü servet transferini temsil eder. (Diyelim ki; W = mevduattan dolayı bankalara gelen servet, r = faiz haddi, D =mevduatlar, $W = r(D/r) = D$ olur). Eğer para politikasının geçici olduğuna inanılırsa, böylece, önemli bir zenginlik etkisi olmaz. ($AW = \Delta M \cdot r + \Delta r \cdot M$; eğer r sıfıra yakınsa, bu sıfıra eşittir). Ancak eğer mevduatlara verilen faiz devlet düzenlemesini kaldırdığı için veya depresyon zamanında olduğu gibi, sıfır nominal oran rekabetçi orana yakın olarak rekabetçi ise, servet üzerine önemli bir etkiye sahip olmayacaktır.

¹⁴ Analizin bir seviyesinde modelin içeriğinin standart IS-LM modelinin hafif düzenlenmesi olduğu görülecektir. Yeni türetilen LM eğrisi para piyasası dengesini temsil etmemektedir. Para talep ve arzının eşit olduğu noktalarda faiz haddi ve gelir seviyesinin bulunduğu yer; ancak bu denge noktası sermaye piyasasındaki dengeyi temsil etmektedir. Sermaye piyasasının dengede olduğu ya da faiz haddi ve gelir seviyesinin bulunduğu yer. Sermaye piyasasının denge noktasında olabilmesi için, rezervlere olan talep halk tarafından tutulan ve arza eşit olan hazine bonolarının arz ve talebine eşit olmalıdır (Aksi takdirde bankalar davranışlarını değiştirirler). İşlevsel olarak, standart IS-LM analizi, bizim analizimizde dolaylı biçimde bulunlardan ilk köklü yolla ayrılır. Birinci, IS-LM eğrilerinin her ikisini de etkileyen bir değişkenler kümesi tanımladık-firma ve bankaların bilançolarının değişkenleri ve bu değişkenler bütününe bilançonun dağılımı- Ve bu değişkenler bu eğrileri aniden kaydırabilirler. İkinci olarak para politikası IS eğrisini kaydırabilir: Firma yatırımları bankalarca uygulanan faiz haddine ve kendilerinin elde edebildiği kredi miktarına bağlıdır. Bankalarca uygulanan faiz oranları sadece devletin uyguladığı faiz oranı değildir. Yayılımda ani değişiklikler olabilir (Örneğin 1901'de artmıştır). Sonuçta, banka borçlanma oranları, hükümetin faiz hadlerinden çok daha az oranda, aynı zamanda yayılımını da etkiler, ve sonuç olarak kullanımındaki para politikası IS eğrisini de kaydırır.

¹⁵ İşçilerin gayreti, eğer adil ücret olarak düşündükleri miktardan daha az ücret alıyorsa azalabilir, bunun yanı sıra "hediye değişimi" (gift exchange) olarak daha yüksek ücretlere, daha fazla gayret ederek cevap verebilirler (Akerlof, 1982).

¹⁶ Kesin mekanizma farklı teorilerde, farklılık gösterir. Örneğin Shapiro ve Stiglitz'in (1984) etken ücret teorisinde işçilerin işten kaytarmamalarını sağlayan güdüler işten atılma riski ve böylece elde edilecek toplam gelirin kaybedilecek olmasıdır. Ancak saatte aynı kazancı olan part-time çalışan işçiler, toplam olarak daha az kazanç elde ederler. Ekonomik koşullardaki belli değişiklikler işçilerin işten kaytarmasını önlemek için ücretlerin artırılmasını gerekli kılacak bir durum ortaya çıkarırsa, bu durumda part time işçilere

daha fazla zam yapmaları gerekecektir. Ve böylece bu işçiler daha az cazip hale gelecektir. Kaliteye göre değerlendirildiğinde onların maliyetleri artacaktır.

¹⁷ Burada tartışılmamış ancak özetle ifade edilebilecek olan bir grup teori de eksik rekabet üzerine yoğunlaşanlardır. Makro iktisadın ilgilendiği birçok merkezi meseleler gözönüne alınırsa, eksik rekabetin merkezi olduğuna inanmıyoruz. Örneğin eksik rekabet çıktı ve istihdamdaki çevrimleri/devri hareketleri çok zor açıklayabilir. Fiyatların tam rekabette olandan farklı olabilme ihtimali varken, ürün piyasasındaki eksik rekabet neden emek piyasasının temizlemeyeceğini/süpürmediğini açıklayamaz. Klasik farklılıklar geleksel olarak, tam rekabetçi modellerle belirtilirken bir kimse, klasik rekabetçi genel denge modellerinden tersi sonuçlar elde edebilir. Biz ancak, eksik rekabeti firmaların fiyat ve ücretlerini belirlemesine imkan verdiği ölçüde önemli görmekteyiz. Daha önce açıklandığı gibi, riskten kaçınan firmanın fiyat ve ücret belirleme davranışının önemli makroekonomik sonuçları vardır.

¹⁸ Bu sonuç Greenwald ve Stiglitz'in (1986) eksik piyasa ve eksik bilgili ekonomilerin refah iktisadı analizinin doğrudan sonucu olarak görülebilir. Ekonominin Pareto etken olmadığı (kısıtlı) şartlar altında bu ne zaman doğru olursa, parasal dışsallıklar önemli hale gelir.

¹⁹ Ancak bazı önemli durumlarda, hatta uzun dönemde dahi ekonomi nominal rijitlikler gösterir. Gerçekte, bu çoklu dengenin olduğu durumlardır. Eğer her firma diğer firmaların nominal ücretlerini sabit (rijit) tutacaklarına inanıyorsa, herbir firmanın kendi nominal ücretini değiştirmemesine yarar. O halde denge gösteren nominal ücret rijitlikleri vardır (Stiglitz 1985). Benzer şekilde eğer bir firma diğerlerinin nominal fiyatlarını değiştirmeden sabit tutacağına inanıyorsa, herbir firmanın nominal fiyatlarının değişmemesine yararlı olur. Böylece Nash dengesi nominal fiyat rijitlikleri bulunmaktadır (Stiglitz, 1987).

²⁰ Standart menü maliyeti teorisine (bizim teorimizde bahsi geçmişti) bir ampirik itiraz da şudur: Teori fiyat seviyesindeki değişmelerin rijitliklerini açıklıyormuş gibi gözükmektedir; enflasyonun değişmemesini açıklamakta zorlanmaktadır. Bu fiyatların değişme oranının ayarlanmasındaki rijitliklerdir.

²¹ Şüphesiz ücret ve fiyatlardaki nominal rijitlikler reel ücret rijitliklerinin artmasına yol açar. Her ikisindeki yapışkanlıkla uyum gösteren bir model için Solow ve Stiglitz 1968'e bakılabilir. Şüphesiz ücret ve fiyatları ayarlamının maliyetleri farklılaşırsa kimse her iki markette aynı derece yapışkanlığı ummayacaktır ve böylece kişi belli ekonomik etkileyicilere cevapla reel ücretlerde sistematik değişme umabilecektir.

²² Hanehalkının para talebinin standart teorisinin daha genişletilmiş bir eleştirisi için, bakınız; Greenwald ve Stiglitz (1991b).

²³ Reel iş çevrimi teorisinin güçlükleri ve iddialarıyla ilgili bir giriş için, bu dengenin 1989 yaz sayısındaki, Plosser ve Mankiw arasında geçen karşılıklı görüş bildirimine bakınız. Metinde belirtilenin yanında, diğer eleştiriler, farklı ülke içindeki endüstrilerin korelasyonuyla

karşılaştırıldığında, endüstrilerine belli şoklar gelen ülkeler arasındaki korelasyon eksikliğini ihtiva eder (bunların gerçekten teknoloji şoklu olup olmadığını düşünülebilir). Dahası, bu okul gereken büyüklükteki geniş pozitif şokları tanımlamada başarısız olmuştur (şok emicileri, tamponları ve gecikmeleri ve somutlaşmış teknolojiyi hesaba katarsa, bundan sonra ima edilen teknolojik şokları gerçekte daha çaplı olmalıdır). Dahası negatif teknoloji şokları faktör fiyatı sınırını içe doğru hareket ettirecektir. Bu reel ürün ücretleri değişmeden kalırsa, reel faiz hadlerinin aniden düşmesini zorunlu hale getirecektir. Fakat gerçekte, birçok resesyonda reel faiz hadleri biraz değişirken 1982 resesyonu ve büyük depresyon gibi diğer resesyonlarda reel faiz hadleri artmıştır.

²⁴ Zamanında Keynes bekleyişlerle ilgili tartışmasında tutarsız gözükmemektedir. Örneğin, likidite tuzağı tartışmasında, uzun dönemli bonoların-consol- değerinin kısa dönemli faiz hadleriyle ters orantılı olduğu savunulmuştur. Bu sonuç risk nötrallliği (risk neutrality) ve faiz hadlerinin ortalama olarak, gelecekteki faiz hadlerinin, şu andaki faiz hadlerine eşit olacağı bekleyişidir, statik bekleyişlerle ilgili temelinde yargılanabilir. O zaman bu savunulmuştur. Faiz hadleri çok düşük olduğu zaman, yatırımcılar faiz hadlerinin artacağından endişelenirler, bu takdirde konsolun fiyatı kısa dönem faiz haddi ile ters orantılı olmayacaktır. Ve kısa dönem faiz haddindeki değişimler konsolların fiyatı üzerine ihmal edilebilecek bir etki yapacaktır.

²⁵ Böylece, bu makalede açıklanan çalışmanın, borç-deflasyon teorisi yani büyük depresyon ve diğer ana ekonomik düşüşlerin standart yorumlarından birinin teorik temel desteklerini sağladığı düşünülebilir. Örneğin bakınız, Calomiris (1993) ve burada belirtilen makaleler (şüphesiz açıkladığımız etkiler gerçek deflasyonu gerektirmez, sadece enflasyon haddindeki beklenene göre bir yavaşlama).

²⁶ Keynes bitirdiğinde bu düşüncedeymiş gibi görünüyordu: "Bu düşüncelerin ışığında, parasal ücretlerin durağan genel seviyesinin devamı, dikkate alınanlar dengede iken, kapalı bir sistem için en çok tavsiye edilebilir olandır". Açıkça, Keynes merkezi sorun olan ücret (ve fiyat) esnekliğinin eksikliği fikrini dikkate almamıştı.

Kaynakça

Akerlof G.A., "Labor Contracts As Partial Gift Exchange," *Quarterly Journal Of Economics*, 97:4, November 1982.

Akerlof G.A., and J.Yellen, "A Near-Rational Model Of The Business Cycle With Wage and Price Inertia," *Quarterly Journal Of Economics*, 1985.

Barro, R. J., and H.I.Grossman, "A General Disequilibrium Model Of Income and Employment," *American Economic Review*, 1971.

Benassy, Jean-Pascal, *The Economics Of Market Disequilibrium*, New York: Academic Press, 1982.

Blinder, A. S., and L. J. Maccini, "Taking Stock: A Critical Assessment Of Recent Research On Inventories," *Journal Of Economic Perspectives*, Winter 1991.

Calomiris, Charles W., "Financial Factors in The Great Depression," *Journal Of Economic Perspectives*, Forthcoming Spring 1993.

Cooper, Russell, "Predetermined Wages and Prices and The Impact Of Expansionary Government Policy," *Review Of Economic Studies*, April, 1990.

Grandmont, Jean-Micheal, "Money And Value: A Reconsideration Of Classical And Neoclassical Monetary Theories" Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Externalities in Economies With Imperfect Information and Incomplete Markets," *Quarterly Journal Of Economics*, 101:2, May 1986.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Imperfect Information, Credit Markets and Unemployment," *European Economic Review*, February/March 1987.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Pareto Inefficiency Of Market Economies: Search and Efficiency Wage Model," *American Economic Review*, 78:2, May 1988a, 351-55.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Examining Alternative Macroeconomic Theories," *Brookings Papers On Economic Activity*, 1988b.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Imperfect Information, Finance Constraints and Business Fluctuations," in Khon, Melt, and S.C. Tsiang Eds., *Finance Constraints, Expectations And Macroeconomics*, Oxford: Oxford University Press, 1988c, 103-40.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Toward A Theory Of Rigidities," *American Economic Review*, May 1989.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Macroeconomics Models With Equity and Credit Rationing," in Hubbard, R. Gleen, Ed., *Information, Capital Markets and Investments*, Chicago: University Of Chicago Press, 1990a.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Asymmetric Information and The Theory Of The Firm. Financial Constraints and Risk Behavior," *American Economic Review*, May 1990b.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Capital Market Imperfections and Labor Market Adjustments," Paper Presented At NBER/CEPR Conference On Labor Market Dynamics, Cambridge, Massachusetts, October 1991a, Forthcoming in Conference Proceedings.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Towards A Reformulation Of Monetary Economics," Caffee Lectures Presented To The University Of Rome and The Bank Of Italy, April 1991b, To Be Published By Cambridge University Press, 1992.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, "Financial Market Imperfections and Business Cycles," *Quarterly Journal Of Economics*, Forthcoming 1993.

Greenwald, B. and J. E. Stiglitz, And A. Weiss, "Informational Imperfections in The Capital Markets and Macroeconomics," Forthcoming 1993.

conomic Fluctuations," *American Economic Review*, May 1984.

Hansen, Bent, *A Study On The Theory Of İnflation*, London: Allen Press, 1951.

Jensen Micheal C., "Agency Costs Of Free-Cash Flow, Corporate Finance And Takeovers," *American Economic Review*, May, 1986.

Kirman A., "Whom Or What Does The Representative Consumer Represent?" *Journal Of Economic Perspectives*, Spring 1992.

Lindbeck Assar, "Macroeconomic Theory And Labor Markets," *European Economic Review*, 1992.

Mankiw N. Gregory, "Reel Business Cycles: A New Keynesian Perspectiv es," *Journal Of Economic Perspectives*, Summer 1989.

Neary, P., and J.E. Stiglitz, "Expectations. Asset Accumulation and The Real Balance Effect." Presented At The Dublin Meetingss Of The Econometric Society, Sept.1982.

Neary, P., and J.E. Stiglitz, "Toward A Reconstruction Of Keynesian Economics: Expectations and Constrained Equilibria," *Quarterly Journal Of Economics*, Supplement 1983.

Newbery, D., and J.E. Stiglitz, "Wage Rigidity, Implicit Contracts, Unemployment And Economic Efficiency," *Economic Journal*, June 1987.

Plosser, C.I., "Understanding Real Business Cycles," *Journal Of Economic Perspectives*, Summer 1989.

Ross, S. A., "The Economic Theory Of Agency: The Principal's Problem," *American Economic Review*, May 1973.

Shapiro, C., and J.E. Stiglitz, "Equilibrium Unemployment As A Worker Discipline Device," *American Economic Review*, June 1984, 74:3. Reprinted In Mankiw, N. G., and D.Rmoner, Eds., *New Keynesian Economics*, 2. Cambridge:MIT Press, 1991.

Solow,R., J.E. Stiglitz, "Output, Employment and Wages In The Short Run," *Quarterly Journal Of Economics*, Vol.XLxxxii, November, 1968.

Stiglitz, J.E., "Incentives and Risk Sharing In Sharecropping," *Review Of Economic Studies*, April 1974.

Stiglitz, J.E., "Equilibrium Wage Distribution," *Economic Journal*, September 1985.

Stiglitz, J.E., "Competition and The Number Of Firms In A Market: Are Duopolies More Competitive Than Atomistic Markets?" *Journal Of Political Economy*, October 1987.

Stiglitz, J.E., "Money, Credit and Business Fluctuations," *Economic Record*, December 1988.

Stiglitz, J.E., "Alternative Approaches To Macroeconomics: Methodological Issues and The New Keynesian Eco-

nomics." In Vercelli, A., and N. Dimitri Eds., *Alternative Approaches To Macroeconomics*. Oxford: Oxford University Press, Forthcoming 1992a.

Stiglitz, J.E., "Capital Markets And Economic Fluctuations in Capitalist Economies," *European Economic Review*, "North-Holland, 36, 1992b. (Marshall Lecture Prepared For The European Economic Association Annual Meeting, Cammmbridge, U.K., August 1991).

Stiglitz, J.E. and A. Weiss, "Credit Rationing, N. Markets With Imperfect Information, *American Economic Review*, June 1981.

Stiglitz, J.E. and A. Weiss, "Banks as Social Accountants and The General Theory Of Credit Rationing." in *Essay in Monetary Economics in Honor Of Sir John Hicks*. Oxford:Oxford University Press, Forthcoming 1992b.

Stiglitz, J.E. and A. Weiss, "Asymetric Information in Credit Markets and its Implication For Macroeconomics," *Oxford Economic Papers*, October 1992 (Special Issues), 44.4. Reprinted in Courakis, A.S. Ed., *Financial Markets, Instutions, and Policy*. Oxford: Oxford University Press, Forthcoming 1993.

Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler (II)

Gündüz Fındıkçioğlu

Bu yazı İktisat Dergisi'nin Şubat 1997 tarihli sayısında çıkan "Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler (I)" başlıklı yazının devamı niteliğindedir. Burada ilk yazıda ele almadığım bazı konulara değiniyorum. İki yıllık bir ara uzun olmakla beraber, dosya konusu itibarıyla uygun bir fırsat ancak şimdi çıkabildi. Burada ele almaya çalıştığım konuların -son gelişmelerle uyumlu olarak seçilen-bazı tartışmaların bir küçük alt kümesi olduğunu unutmamak yararlı olabilir. Çok fazla detaya gir(e)memekle beraber, bu sayıda işlenen dosyanın amacına uyacak kadar "net-fakat-genel" bir usulup tutturabilmiş olmayı umuyorum. "Net-fakat-genel" olma çabasının vülgerliğin sınırlarına fazla yaklaşmadan hedefe yakınsamış olmasınysa sadece temenni edebilirim. İktisat Dergisi'nde ileride yayınlanacak "Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler (III)" başlıklı yazıyla bu seriyi tamamlamış olacağız. "Matematiksel İktisatta Bazı Gelişmeler (III)" esas olarak oyun teorisi üzerinde duracak ve metodolojik hiçbir önermede bulunmayarak çok sayıda "oyun" sergileyecek.

1. Walrasyen Genel Denge ve Agregasyon: Debreu-Sonnenschein-Mantel Teoremleri Üzerine¹

Neoklasik iktisattan veya neoklasik genel denge teorisinden bahsediyorsak bu teorisin içinde kalarak sorulan/sorulabilecek "anamlı" sorular üzerinde de kafa yormamız gerekecektir. Her zaman *harici* gibi *davranmamakta* yarar olabilir. Örneğin: genel denge teorisi Samuelson'un "anamlı teoremler" dediği türden teoremler ileri sürebiliyor mu? "Anamlı teoremler" Samuelson tarafından -yaklaşık olarak- "sadece ideal şartlar altında bile olsa (sonuçta) yanlıştır olan (ampirik veriler hakkındaki) hipotezler" şeklinde tanımlanıyor. Daha açık şekilde sorarsak, genel denge teorisi ampirik olarak yanlıştır hipotezler or-

taya koyabiliyor mu, yoksa sadece matematik/mantık açısından "tutarlı" ama ampirik olarak karşılığı olmayan (veya olup olmadığı bilinmeyen) tezler mi öneriyor? Aksiyomatik bir yapı ampirik karşılığı olan yanlıştır önermeler ortaya koyamıyorsa bir bilim olarak değil, bir matematiksel estetik veya mimari örneği olarak, hatta matematiksel siyaset/ideoloji örneği olarak görülebilir. Bu son önermelerin oldukça gevşek bir biçimde ve bilim felsefesinde benimsenen pozisyon hiç tartışılmadan ortaya konulduğunun farkındayım. Ama amacım bu değil ve bu "epistemolojik gevşekliğin" şimdilik hoş görülmesini önererek genel denge teorisinin yapısında içsel olarak varolan önemli bir probleme geri dönüyorum.

Teorem 1.1 (Sonnenschein-Debreu-Mantel): Toplam (aşırı) talep fonksiyonu bireysel (aşırı) talep fonksiyonunun sahip olduğu ve entegrabilite şartları/Antonelli matrisi /Slutsky dekompozisyonu tarafından (bu üçü izomorfiktir -sadece bazen endirekt fayda fonksiyonuna geçiş gerekir) bireysel fayda maksimizasyonunun garanti ettiği tüm özellikler olduğu gösterilen dört özelliğin sadece ikisine sahiptir. Bireysel talepten toplam talebe fayda maksimizasyonunun dikte ettiği tüm özellikler taşınamaz.²

Ek 1: p sabit bir fiyat vektörü olsun. Herhangi bir aktör t için ($t \in I$, endeks seti) $x(t)$, $c(t)$, $S(t)$ şeklinde bireysel talep, gelir etkisi ve ikame etkisini yazalım (Slutsky). Toplam talep, toplam gelir (servet) etkisi ve toplam ikame etkisi:

$$\bar{x} = \int x(t) dt, \quad \bar{w} = \int w(t) dt, \quad \bar{S} = \int S(t) dt \text{ olur.}$$

$$\text{Aşırı talep } e(p) = \bar{x} - \bar{w}$$

Servet etkisi için servet paylarını ağırlık olarak kullandığımız bir-ağırlıklı ortalama alalım:

$$\phi(t) = (1/p \cdot x) \cdot p \cdot x(t). \text{ O zaman servet etkisi}$$

$$c = \int c(t) \cdot \phi(t) dt \text{ şeklinde yazılabilir.}$$

Servet etkisinin kovaryans matrislerini de

$$\{1/\phi(t)\} x(t) \text{ ve } \{1/\phi(t)\} w(t) \text{ ile yazalım:}$$

$$C(c, x) = \int \{c(t) - \bar{c}\} \{x(t) - \phi(t), \bar{x}\}^T dt \text{ ve}$$

$$C(c, x) = \int \{c(t) - \bar{c}\} \{w(t) - \phi(t), \bar{w}\}^T dt^3$$

$$\text{Yani, } \int \{c(t) - \bar{c}\} \{x(t) - w(t)\}^T dt =$$

$$C(c, x) - C(c, w). \text{ O zaman:}$$

$$\partial e(p) = \int \partial S(t) dt = \bar{S} - \int c(t) \{x(t) - w(t)\}^T dt \text{ ya-}$$

zabiliriz ve

$$\partial e(p) = \bar{S} - \bar{c} \{ \bar{x} - \bar{w} \}^T - C(c, x) + C(c, w)$$

Sonuç: $\partial e(p) = \bar{S} - \bar{c} \{e(p)\}^T - C(c, x) + C(c, w)$. Yani, aşırı talep fonksiyonu bu dekompozisyonu kabul eder.

Buradan şu yoruma ulaşabiliriz: aşırı talep fonksiyonunun *jacobian* matrisi bir ortalama (veya toplam, mean veya aggregate demand terminolojisi bir continuum için değişimli kullanılabilir) ikame etkisi, bir ortalama servet etkisi, bir harcama (talep) dağılımı etkisi ve bir servet dağılımı etkisi olarak dekompoze edilebilir. Tüm aktörler (tüketiciler) aynı (identical) olsalardı bu son iki terim yok olacağı için Slutsky dekompozisyonu tutacaktı: bu durumda *jacobian* matris yarı-kesinlikle negatif olarak toplam talebe taşınmış olacaktı.

Genellikle gözlemlenebilir olan piyasa (toplam) talebi ve piyasa fiyatlarıdır. Dolayısıyla, *gözlemlenebilir* olanın gözlemlenemeyen (fakat teoride kendisine kavramsal bir yer verilen) değişkenlerle ilişkisini kurmak kuramın ampirik olarak yanlışlanabilir önermelerde bulunup bulunmadığını görmek açısından önemli oluyor. Yukarıdaki dekompozisyon klasik sonuç olan Antonelli (sonradan Gorman, dolayısıyla mikroiktisat kitaplarında -Deaton & Muellbauer'in 1980 tarihli çok bilinen ders kitabı hariç- Gorman fonksiyonel formu olarak geçer) teoremine uygun oluyor.

Daha açık ifade edersek, bireysel talep fonksiyonları

__sürekli ve sıfır dereceden homojen (fiyatlar ve gelir için ortaklaşa homojen ve aşırı talep fonksiyonu için sadece fiyatlarda homojen),

__adding-up tahditine uyan (Walras yasası),

__Hicksian talebin *jacobian*'ı yarı-kesinlikle negatif,

__jacobian matris simetrik

olma özelliklerine sahiptir. Sonnenschein-Debreu-Mantel teoremleri bu dört özellikten sadece ilk

ikisinin toplam talebe taşınabileceğini, yani fayda maksimizasyonu/bireysel talep seviyesindeki mikroiktisadi sonuçların makro seviyedeki toplam talebe önemli bir kısıtlama getirmediğini göstermektedir.

Daha da açık olursak, bireysel talep fonksiyonlarının özellikleri şunlardır:

Özellik 1: $p \cdot x = m$ (aşırı talep için $p \cdot y = 0$ (y aşırı talep, x talep, p fiyat vektörü, m gelir)

Özellik 2: x sürekli ve x "p ve m" için ortaklaşa homojendir. (y, p için homojendir) Yani, p ve m'i aynı sabitle çarparsak x etkilenmez. (y için: fiyatları bir katsayıyla çarparsak y etkilenmez. Bu aynı zamanda makroiktisattaki klasik nötralite önermesidir.)

Özellik 3: x'i Marshallian talep olarak düşündük. Ancak, Hicksian talep olarak düşünebiliriz. Bunun neden böyle olabileceğini herhangi bir mikroiktisat kitabı açıklamaktadır. Örneğin: Varian (1992), kısım 7, s. 106. x'i $x(p, m)$ şeklinde yazabilirken Hicksian talebi $h(p, u)$ şeklinde yazacağımız açıktır. (u = fayda) Hicksian talebin *jacobian*'ı yarı-kesinlikle negatiftir. (Talep yasası - "Law of Demand")

Özellik 4: Hicksian talebin *jacobian*'ı h_{ij} simetrik tir. Özellik 3 ve Özellik 4 Slutsky dekompozisyonu veya Antonelli matrisi veya entegrabilite şartları olarak düşünülebilir.

Bireysel fayda maksimizasyonunun ortaya çıkardığı bireysel talep fonksiyonlarının toplam talep fonksiyonuna sınır getirmemesi olarak yorumlanabilecek olan bu durum herhangi bir fonksiyonun toplam talep fonksiyonu olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, gözlemlenebilen bir piyasa talebine Slutsky kısıtlamalarını empoze etmek ekonometrik bir çalışmada yanlış fonksiyonel form belirlemek anlamına gelebilecektir. (Atkinson, 1990)

Toplam talep fonksiyonunun ne zaman bireysel bir talep fonksiyonu gibi görülebileceği, ya da fayda maksimizasyonu hipotezinin ne zaman yukarıdaki dört özelliği de toplam talep fonksiyonuna taşımaya yeteceğini görmek için ilk sonucu Ek 1'de Slutsky dekompozisyonunu yeniden ifade ederek gördük. Benzer -fakat aynı değil- bir türetim Hildenbrand & Kirman (1988, Bölüm 6)'da bulunabilir. Şimdi bunu genelleştirelim:

Teorem 2 (Antonelli): Piyasa talebi (toplam talep) gelir dağılımından bağımsız olsun. Bireysel tercihler homotetik ise toplam talep bir bireysel talep gibidir. Bu durumda tüm bireyler aynıdır: tüm bireysel

talep fonksiyonları aynıdır. (Homotetik ve aynı (identical) tercihler söz konusu oluyor.)

Hem homotetik, hem de aynı tercih fonksiyonlarından oluşan tamamen simetrik bir ekonomi varsayımı çok az gerçekçilik taşıyor. Eisenberg bu teoremden toplam talebin gelir dağılımından bağımsız olması varsayımı yerine gelir dağılımının sabit olduğu varsayımını koyarak tercihlerin aynı olma şartından vazgeçilebileceğini gösterdi. Tercihlerin yine homotetik olması gerekiyor, ama aynı olmaları artık şart olmuyor. Sonnenschein-Debreu-Mantel teoremleri ise gelir dağılımı sabit bile kalsa, homotetik olmayan tercihlerle herhangi bir bireysel talep fonksiyonunun toplam talebi rasyonalize edilebileceğini gösteriyor. Özellikle, homotetik tercihlerle bile -bu sefer gelir dağılımının sabitliği varsayımından vazgeçersek- aynı sonuç doğuyor.

Buraya kadar çok bilinen bir hikayedir ve referanslardaki makaleler konuyu çok daha ayrıntılı olarak anlatıyor. (Sonnenschein (1972, 1973), Debreu (1974), Mantel (1974), Shafer & Sonnenschein (1982)). Referanslardan görülebileceği gibi konu bir hayli eski tarihli çalışmalarda ortaya konulmuş bulunuyor. Sonnenschein-Debreu-Mantel teoremleri toplam talebin sanki "temsili bir aktörün" talebi gibi yorumlanabileceği, yani Slutsky'den kaynaklanan mukayeseli statik tahditlerinin hangi varsayımlarla toplam talebe uygulanabileceğini tartışıyor. Genel cevap "gerçekçi olmayan varsayımlar dışında uygulanamaz" şeklinde. Başka türlü söylersek, piyasa talebi (ve aşırı talebi, "Walrasian excess demand correspondence") süreklilik, homojenlik ve "Walras yasası" dışında özelliklere zorunlu olarak sahip olmadığı için adeta "keyfi" (arbitrary) şekilde karakterize edilebilir. Aşırı talebin bu "keyfiliği" durumunda denge etrafındaki mukayeseli statik ve *tâtonnement* sürecinde global kararlılık ancak tercihler ve ilk donanımlar (gelir dağılımı) üzerinde gerçekçi olmayan kısıtlar postüle edilirse mümkün olmaktadır. Bu teoremlere bakan pek çok iktisatçı *steril bir analitik incelik* olarak görülen genel denge teorisinin ampirik olarak reddedilebilir, test edilebilir, yanlışlanabilir, "anlamalı" (Samuelson) teoremler ortaya koyamadığını düşünmeye başlamış bulunuyor. (Kirman (1989, 1997) gibi)

Daha da detaylandırırsak, Eisenberg sonrası -yani 1961'den beri, bu konuda 3 seviyeli bir toplulaştırma teoremi (teoremler manzumesi) mevcut. (1) Gelir dağılımı sabit ise ve tercihler homotetik ise (homojen bir fonksiyonun monoton bir transformasyonu) temsili bir aktör vardır. (2) Sonnenschein-Debreu-Mantel'in söylediği şudur: gelir dağılımının sabit ol-

duğu varsayımından vazgeçersek homotetik tercihler varsayımı saklı kalsa bile herhangi bir aşırı talep fonksiyonunu gözlemlenen piyasa talebinin temeli olarak rasyonalize edebiliriz. (3) Öte yandan, diğer yolu izler ve gelir dağılımını sabitleyip tercihleri aynılaştırır sak -ama homotetiklik varsayımını bırakırsak- yine herhangi bir aşırı talep fonksiyonunu rasyonalize edebiliriz. (1)'deki iki varsayımdan herhangi birinden vazgeçersek Walrasian dinamikte herşey olabilir !

Konuya tersten de bakılabilir. Sonnenschein-Debreu-Mantel teoreminin tersine gidelim: *toplam piyasa talebinin "temsili bir aktör" tarafından yaratılmış/talep edilmiş olarak görülmesi için bireysel talebe hangi tahditleri koymamız gerekir sorusunu sormak yerine, toplam talebin hangi koşullarda bireysel taleplerin toplamı gibi görülebileceği sorusunu soralım.* İlkinde bireysel taleplerden toplam talebe nasıl toplulaştırma (aggregation) yapılabilir derken, bu sefer bir "disaggregation" sorusu sormuş oluyoruz: *toplam (gözlemlenebilen) talepten bireysel taleplere (gözlemlenmesi zor) nasıl ulaşılabilir ?*

Referanslarda belirtilen Brown (1997) ve Brown & Shannon (1998) Walrasyen bir modelde ileri sürülebilecek tek "anlamalı" teoremin bu olduğunu iddia ediyorlar. Burada iki önemli konu içiçe geçmiş oluyor: fiyatların Walras dengesine gelmesini sağlayacak dinamiğin global kararlılığı ve denge etrafında mukayeseli statik monotonluğu soruları (aradaki bağlantı için Samuelson'un "Correspondence Principle" 'ını hatırlayalım) "anlamalı" hipotez geliştirme problemiyle örtüşüyor.⁴ Başka türlü söylenirse, Walrasyen modele -Arrow-Debreu formatında- "anlamalı" bir dinamik yerleştirilebiliyor mu sorusu sofistike neoklasiklerin elinde -ve "içeriden" verilen- *negatif* bir cevaba doğru evriliyor. Ne *tâtonnement* kararlılığı, ne de arz-talep eşitliği (market-clearing) önermelerinin yanlışlanabilir olmadığının, sınırlı (finite) bir gözlem kümesiyle herhangi bir aşırı talep fonksiyonunun bu önermeleri doğrulayabileceğinin gösterilmesi⁵, Walrasyen sistemin sonlu-boyutlu Arrow-Debreu klasik versiyonunda "anlamalı", yanlışlanabilir önermeler üretmekte yetersiz kaldığını ve sadece bir disaggregation önermesinin "yanlışlanabilir" olduğunu ortaya koyuyor diyebiliriz. Özel olarak: (A) *Gözlemlenebilir* bir (lokal olarak) tek denge fiyat vektörünün -*gözlemlenebilir* piyasa (toplam) talebiyle *gözlemlenebilir* piyasa (toplam) arzını eşitleyen vektör- varlığı hipotezi test edilemez/yanlışlanamaz. (B) Gözlemlenen denge fiyat vektörünün *tâtonnement* dinamiğinin (lokal olarak) kararlı bir dengesi olduğu hipotezi test edilemez/yanlışlanamaz.

Tekrar tekrar geri dönülmesi gereken bu konu Walrasyen dengenin tekliği (determinacy veya local uniqueness) ve kararlılığı (local uniqueness) sorularının çözülmeceğini çünkü yanlışlanabilir önermeler olmadıklarını mı söylemiş oluyor ? Dengenin varlığı (existence) konusunda sorunu olmayan Walrasyen genel denge okulu⁶ dengenin *tekliği* ve *kararlılığı* konularında yenilgiyi kabul ederek *tatmin edici bir fiyat dinamiğini* neoklasik modele asla dahil edemeyeceğini mi düşünmeye başlıyor ? "Anlamlı" teoremler ortaya koymakta bu kadar zorlanan Walrasyen mektebin yeni açılım alanlarının zenginliği göz kamaştırırken temel zaafılarında bir değişiklik yok mu ? 1972-74 arası ispatlanan Sonnenschein-Debreu-Mantel teoremleriyle başlayan tartışma genel denge teorisinin bir "totoloji" olduğu noktasına doğru evriliyor. Yine de, evrimin *neoklasiklerin* kendi araştırma programlarının iç dinamiğinden kaynaklandığına dikkat çekmek istiyorum.⁷

2. Doğrusal Olmayan Dinamik Sistemler, Endojen (İçsel) Çevrimler ve Kaos

Bu bölümde, iktisattaki varlığı en azından 1970'lere dayanan kaos ve doğrusal olmayan dinamik konusunda bir tür vülgarizasyon yapmayı deneyeceğim. Kaos nedir ? Birden fazla kaos tanımı yapılabilir. Herşeyden önce, kaos *patolojik* bir olgu değildir ve gündelik dildeki kullanımının uyandırdığı izlenimle de örtüşmez. Dahası, kaos *düzenli* (orderly) bir süreçtir ve kaotik bir dinamik başka bir dinamikten farklı bir dinamik olmasının dışında bir kuralsızlık, düzensizlik ögesi içermez. Kaotik bir dinamik çok basit bir deterministik sistem tarafından yaratılabilen karmaşık bir dinamiktir ve determinist bir sistem tarafından yaratıldığı halde standart olasılığa dayalılık (randomness) testlerini geçebilir. Daha net bir ifadeyle, kaos teorisi basit fakat doğrusal olmayan bir dinamik sistemin -birinci dereceden non-lineer bir fark denklemi gibi- son derece karmaşık bir zaman patikası yaratabileceğini söylemektedir. Hemen bir örnek görebiliriz:

Örnek 1: Bir sektörlü neoklasik büyüme modelinde (Solow modelinin "discrete" versiyonu) sermaye birikimi $k_{t+1} = s(k_t).f(k_t)/(1 + \lambda)$ şeklinde yazılabilir. {s tasarruf, f üretim fonksiyonları oluyor. $\lambda > 0$ ise dışsal verilen nüfus artış oranı} Bu modelde tek bir - iç, yani köşe çözümü olmayan, "interior solution"- duran durum (steady-state) vardır. Sabit bir tasarruf oranı σ ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu seçersek

$$k_{t+1} = (\sigma B k_t^\beta)/(1 + \lambda)$$

şeklinde monoton/kararlı bir sermaye birikimi sürecine ulaşırız. Tasarruf oranını $s(k) = a(1-b/r)k/y$ şeklinde tasarlırsak

$$k_{t+1} = \{a/(1 + \lambda)\} k_t \{1 - (b/\beta B) k_t^{1-\beta}\}$$

denklemine varırız. Bir tek değişiklik, yani tasarruf oranını sabit almayıp yukarıdaki tarzda değişken almak çok farklı bir dinamiğe -kaotik bir sermaye birikimi patikasına- yol açacaktır.

Böyle bir sistemin zaman içindeki (dinamik) davranışı aniden kalitatif değişikliklere uğrayabilir: parametrelerdeki küçük değişiklikler tüm zaman patikasını etkileyebilir. Bir başka deyişle, sistemin tüm dinamiği parametrelerdeki küçük değişikliklere duyarlı olabilir. Sabit noktalar -yani, "steady-state" çözümleri- "parçalanabilir" veya kavşak değiştirebilir (bifurcations). Üstelik bu tarz bir dinamik determinist bir sistemin stokastik görünmesine yol açacak kadar *kompleks bir dinamik* olabilir. Doğrusal olmayan determinist bir sistemle doğrusal olan stokastik bir sistem arasında *gözlemlenebilirlik denkliği* (observational equivalence) de ortaya çıkabilir ve sistemin lineer mi nonlineer mi olduğunu saptamak standart zaman serisi yöntemleriyle kolay olmayabilir. Kaprisli ve öngörülemez bir sistem mi, yoksa öngörülebilir bir stokastik süreç tarafından yönlendirilen bir sistemle mi karşı karşıya olduğumuz açıkça görülemeyebilir. Kaos teorisi olasılığa dayalı/stokastik gibi görünen bir sistemin görüldüğü gibi olmayabileceğine de işaret etmiş oluyor. (Determinist ama kolay öngörülebilir türden de değil !)

Öngörü açısından kaosa nasıl yaklaşabiliriz? Kaotik modellerde öngörünün sorun yaratacağı düşünülebilir. Öngörü açısından bakarsak, zaman serileri ya geçmiş verilerden basit kurallarla türetilir ya da yapısal bir öngörü (forecasting) modeli tahmin edilir. Basit kurallarla türetme (extrapolation) mesela elli period boyunca bir örüntü sergileyip, sonra yirmi dönem boyunca başka bir dinamiğe geçip, en sonunda da alakasız bir patikaya oturan bir sistemde mümkün olamaz. İkinci yaklaşımda -mesela bir ARIMA- yine sorun çıkacaktır çünkü çok düşük derecede -örneğin üçüncü desimalde- bir hesap hatası öngörünün orbit yapısını -kalitatif niteliğini- tamamen değiştirebilir. Baumol and Benhabib (1989, "Chaos: Significance, Mechanism, and Economic Applications", *Journal of Economic Perspectives*, v.3 no: 1, pp.77-105) kaotik sistemlerin analizinin eskiden doğru olduğu düşünülen iktisat politikası analizlerinin geçersizleşebileceği-

ni gösterebileceğini düşünüyorlar. Örneğin, üretim hedeflenen belli bir seviyenin altındaysa kamu harcamalarını artırmak ve üstünendyse kısmak şeklindeki politika iş çevriminin amplitudünü artırmaktan başka bir sonuç vermeyebilir. Kaos ekonomik serilerde kolayca bulunamadığı aslında ve 1980'lerdeki ampirik çalışmalar da ekonomik zaman serilerinde kaotik bir nitelik bulunmadığı halde, aynı çalışmalar zaman serilerinde nonlineerite olduğunu gösterdiler. Kaos olmasa bile nonlineer metodların ekonomi ve zaman serisi literatüründe önemli bir yerinin olması gerektiği son onbeş yılda iyice ortaya çıkmış oldu. {Le Baron (1994)} Ayrıca, Benhabib (editör, 1992)'deki makaleler, özellikle, bu kitapta yeniden basılan, içsel çevrimlerin nasıl ortaya çıkabileceğini gösteren ve lineer dinamik + stokastik şok şeklindeki -"yeni klasikler" tarafından hâlâ temel araç olarak kullanılan- modellenmenin yetersizliğini gösteren Grandmont'un 1985 Econometrica makalesi dikkate değer. Bu kritik makalede önemli olan noktalar iki tane: makul parametre değerleri için içsel çevrimler doğabilir -ampirik açıdan mümkün ve bu çevrimler (business cycles) Walrasyen bir dengede dışsal şok vermeden piyasa dinamiğinin kendisiyle doğabilir.

Sonuç olarak, kaos iktisat teorisi açısından iki ana çıkarıma yol açar. (1) *Doğrusal olmayan kaotik modellerde dengenin tekliği bir sorundur.* Denge varolmayabilir, ya da birden fazla denge olabilir. Denge kararlı olmak zorunda da değildir. Ayrıca bütün dinamik patika parametrelerdeki küçük değişikliklere duyarlı olduğu için varolan bir dengenin etrafındaki (komşuluğundaki) küçük bir değişiklik dengenin varolmamasına, varsa tek olmamasına ve kararlı olmamasına yol açabilir. Bu durum dengenin klasik anlamda kararlı olmamasından farklıdır. Bir denge lokal olarak tek olabilir, fakat kararlı (stable) olmayabilir. Kaotik sistemlerde denge hem lokal olarak tek olmayabilir (indeterminacy veya local non-uniqueness), hem de kararlı olmayabilir. *Bu durum geleneksel olarak dengenin etrafındaki salınımları açıklayan modellemeler için bir problemdir.* Aynı politika uygulandığı halde farklı dengelere ulaşılabilceği gibi, uygulanan politikanın dozundaki küçük bir değişiklik bambaşka bir dinamik patikaya yol açabilir. (2) Kaos dışsal belirsizliğe (extrinsic uncertainty) yol açabilir.⁸

Dengenin çokluğu için çok basit bir örnek görelim.

Örnek 2: $\Psi(w, k/n)$ iki sınıflı, basit bir köylü/senyör ekonomisi olsun. Burada:

Köylü sayısı $n = 1000$ köylü

Toprak alanı $k = 3000$ hektar

$k/n = 3$ (toprak/köylü oranı -land/labour ratio)

w : köylülerin elde ettiği gelir (veya ücret)

2 teknolojinin mümkün olduğunu varsayalım.

A: Manorial üretim teknolojisi $\rightarrow 1$ işgünü + 1 hektar toprak $\Rightarrow 1$ birim ürün

B. Köylü üretim teknolojisi $\rightarrow 6$ işgünü $\Rightarrow 1$ birim ürün

Açıktır ki B teknolojisinde (örtük) ücret = $1/6$ birim ürün (işgünü başına). Tek mallı bir ekonomiden bahsettiğimiz, örneğin sadece buğday ürettiğimiz için, bundan sonra "birim ürün", "işgünü" türünden açıklamalara gerek duyulmayacaktır. Ekonomiyi bir fayda fonksiyonu $u = \sum_i u_i$ ve ilk donanımlar (initial endowments) türünden yazmayıp $\Psi(w, k/n)$ şeklinde yazmış bulunuyorum. Tüm açıklamalar bu değişkenlere bağlı olarak yapılacak ve grafikler $(w, k/n)$ uzayında çizilecektir. İlk soru şu olabilir: köylüler - baskı, güç kullanımı gibi kavramlar hariç- neden manorda çalışırlar? B teknolojisinden rezervasyon ücreti (ya da manordan çekilirse elde edilecek minimum ücret) $w = 1/6$ olur.⁹ Bu teknolojiyle köylü işgücünün arz ve talep fonksiyonlarını nasıl yazabiliriz? Köylülerin sayısının yüksek olduğunu zaten varsaymak durumundayız. Senyör sayısı köylü sayısına göre az olmakla beraber yeteri kadar senyör olduğunu düşünürsek işgücü piyasası hem arz, hem talep yönünden rekabetçi bir piyasa olarak düşünülebilir. Bu piyasada köylülerin gelirleri köylü işgücüne olan arz/talep sonucu belirlenecektir (perfect competition veya market clearing: excess demand for either land or labour is zero).

Köylü işgücüne olan talep:

$$L^D(w) = \begin{cases} w & (1 \text{ ise } 3000 \text{ (işgünü)}) \\ w > 1 \text{ ise } 0 \end{cases}$$

Köylü işgücü arzı:

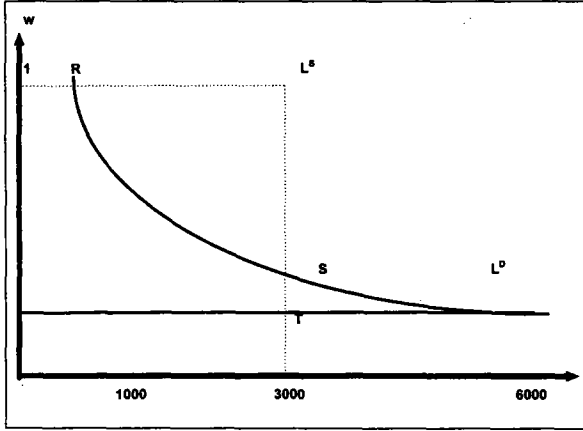
$$L^S(w) = \begin{cases} w & (1/6 \text{ ise } 1000. 1/w \text{ (işgünü)}) \\ w < 1/6 \text{ ise } 0 \end{cases}$$

$w > 1$ ise A teknolojisi k/r getirmez ve $w < 1/6$ ise köylüler B teknolojisini seçerler.

Demek ki, manorun varolması için şart :

$$1 \geq w \geq 1/6$$

Şu ana kadar tanımlananları grafikte gösterelim:

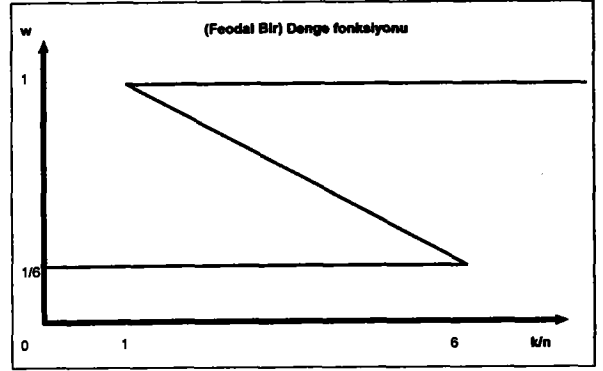

Grafik bize 3 tane denge olduğunu gösteriyor.

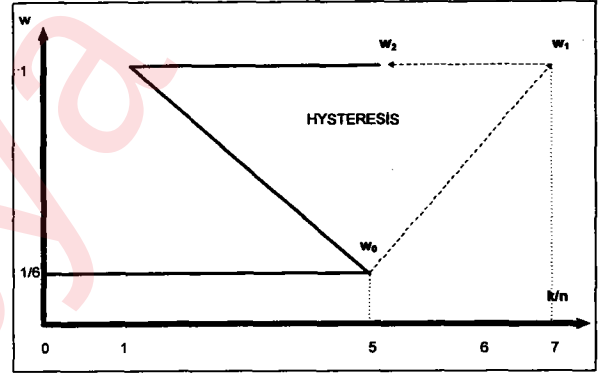
*** T'de köylü geliri $w = 1/6$, 3000 işgünü arz ediliyor ve rant $1 - 1/6 = 5/6$. Böylece toplam rant $3000 \cdot 5/6 = 2500$ (birim ürün). 500 köylü 6 gün manorda çalışırsa ve 500 tanesi de B teknolojisiyle çalışırsa T dengesi oluşur. Burada köylüler geçimlik ücret (gelir) elde ederlerken manorial rant maksimum seviyededir. T dengesi $\Rightarrow$ max rant(5/6), min ücret (1/6).

*** R dengesinde $w = 1$ ve rant = 0 olur. Tüm köylüler çalışırsa ve tüm topraklar kullanılmazsa R dengesi oluşur. R dengesi $\Rightarrow$ min (sıfır) rant, max ücret (1).

*** S dengesinde 300 hektar toprak 3 gün 1000 köylü tarafından işletilir ve $w = 1/3$. S dengesi kararsız bir dengedir: $w = 1/3 \downarrow \Rightarrow$ T dengesi ve $w = 1/3 \uparrow \Rightarrow$ R dengesi. Faktör kısıtlıklarının belirli sınırların dışında olduğu durumlarda tek bir denge olacaktır. Mesela, $k < 1000$ ise $k/n < 1$ olur ve sadece $w = 1/6$ dengesi varolabilir. $k > 6000$ ise $k/n > 6$ olur ve sadece $w = 1$ dengesi varolabilir. $1/6 \leq w \leq 1$ durumunda ise 3 denge olduğunu gördük.

Burada $k/n = 5$ 'ten $k/n = 7$ 'ye -6'dan büyük herhangi bir sayıya- çıkar ve tekrar 5'e geri dönerse ücret (gelir dağılımı) dinamiğinde *hysteresis* oluşacağını kolayca görebiliriz. Ücret yeni seviyesinde "takılı kalacaktır" (inertia). Grafikte:

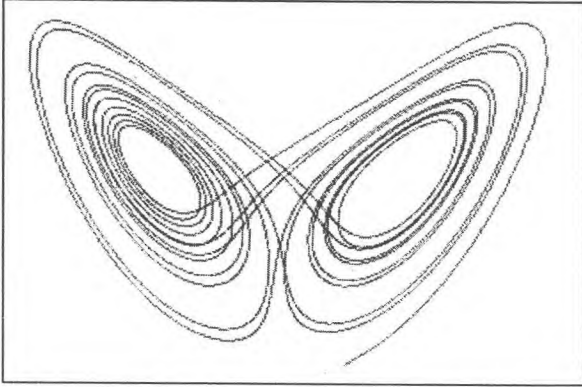

Örneğin, "Kara Ölüm" (Black Death) gibi bir salgın nüfusu aniden azaltabilir ve k/n yükseleceği için *villein* geliri azalır - ücret düşer. $t = 0$ zamanında w_0 olan ücret $t = 1$ zamanında w_1 olur. Ancak, k/n eski seviyesine geri geldiğinde w 'nin $t = 0$ zamanındaki seviyesine restore olması gerekmez -çünkü "multiple equilibria" bölgesine geri döndük ! Üç dengeden herhangi biri bu k/n seviyesiyle tutarlıdır !

1980'lerde nonlinearite, kaos, içsel büyüme modelleri, içsel iş çevrimleri gibi konulara ilgi çok artmıştı. Bugün bu ilgi azalmış olmakla beraber -çünkü düşük boyutlu kaos gösterilemedi ve yüksek boyutlu kaos zaten "randomness" 'ten ayırt edilemiyor-nonlinearite artık iktisat teorisi ve zaman serisi literatürüne kolay kolay çıkamayacak şekilde yerleşmiş bulunuyor.

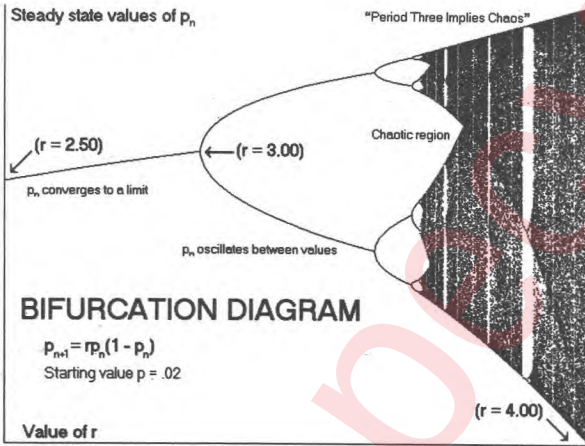
Aşağıda kaos teorisinde çok kullanılan bazı kavramlar ve grafik illüstrasyonları görülebilir.

Kaos

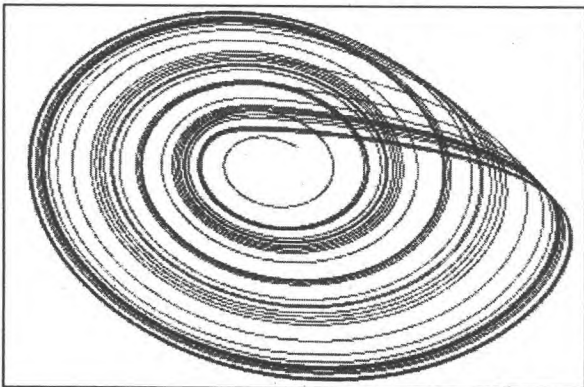

Kaotik bir sistem düzensiz bir sistem olmayıp, öngörü gücünü sergileyen, fakat başlangıç koşulları (initial conditions) biliniyorsa tüm sistemin öngörülebilir olduğu -tek tek parçalar öngörülemez- bir sistemdir.

Bir "bifurcation" (splitting apart of the fixed-point) diagramı ¹⁰

Rosler "Atraktörü" (stable orbit)

Navier-Stokes denklemleriyle yaratılan bir "atraktör" (çekim merkezi).

$$dx/dt = -y - z$$

$$dy/dt = x + Ay$$

$$dz/dt = B + xz - Cz$$

A, B, ve C sabitler.

Lorenz "Atraktörü" (stable orbit) ¹¹

Kaos teorisi mikrotemeller bakışından farklı ve daha sistemik bir metodolojik bakışa da yol açabilir çünkü bu çerçevede (a) Gerçeğin pek çok seviyesi mevcuttur. Bu çok katlı yapıda katların kendi yasa, kural ve ilişkileri olabilir. (b) Sistemler birbirleriyle bağlantılı karmaşık ağlardır ve "yapılar" bu karmaşık ilişkilerin ürünüdür. (c) Parçalar ve bütün karşılıklı olarak birbirlerini besler ve türetirler. Dolayısıyla, bu çerçevede mikrotemeller versus makroyapılar şeklinde bir ayrımın manası da kalmayabilir. Aslında, non-lineariteyi ve kaosu asimile eden bir neoklasik neoklasik olmaktan çıkacaktır. Bu asimilasyon, daha doğrusu neoklasik'in bu yolla dönüşümü mümkün müdür? Sorunun cevabı henüz belli değil.

Ancak, matematiksel iktisatçılar (a) neoklasik genel denge teorisinin esneklik sınırları zorlanmadan terkiye razı değiller (b) ancak, sınırları zorlamaya da kararlılar ve sınırların yeteri kadar zorlandığı yerde bağınazlık göstermeyerek sınırları aşacak olanların sayısı artıyor. ¹²

4. Eksik Piyasalar, Genel Denge'de Para Teorisi, Dengele Miktar Tahditleri

Moneter bir genel denge teorisine göre şu sonuçlar elde edilebilir (Dreze & Polemarchakis, 1998).

(1) Para politikası söz konusu politikayı yürütecek enstrümanların seçimi ve yeni enformasyon ortaya çıktıkça bu enstrümanların yeni duruma uyumunu sağlayacak kuralların ortaya konulması demektir.

(2) Uyum kaidesi, yani para politikasını tanımlayan ikinci öge, belirsizliği simgeleyen olasılık dağılımının gerçekleşmesiyle bağlantılı olmak durumunda olduğundan tam olarak "şeffaf" olamaz. Mümkün mertebe şeffaf olmasında yarar olabilir. Ancak, tam ve baştan ilan edilecek bir şeffaflık mümkün değildir. Başka türlü söylersek, para politikasını önceden belirleyecek kurallar *versus* duruma göre davranma özgürlüğü (rules versus discretion debate) açısından bakarsak tam kurallı bir para politikası genel denge teorisi tarafından önerilemez. Genel denge teorisi ne tam kurallı, ne de tam serbest bir para politikası önermektedir.

(3) Parasız bir genel denge teorisinde bir tek nominal belirsizlik derecesi olabilir: fiyatlar genel seviyesi. Paranın dahil edildiği bir genel dengede N tane zaman-olay (date-event) varsa en az $N+1$ nominal belirsizlik olacaktır. (Zaman-olaylara bağlı N tane nominal faiz haddinden bahsedilebilir.) Nominal faiz hadlerinin kontrol edilebilmesi halinde beklenen enflasyon da kontrol edilebilir. Fakat enflasyonun varyansı kontrol edilemez. Enflasyonun varyansının - yani enflasyonun beklenen değeri etrafında salınma derecesinin- kontrol edilememesi uzun dönemde enflasyonun kendisinin kontrol edilebilmesi konusunda da kuşku uyandırabilir -enflasyondaki "oynaklığın" enflasyonun beklenen seviyesiyle pozitif korelasyonu olduğu varsayımıyla. Bu durumda para arzı da faiz hadlerini tamamlayıcı bir politika enstrümanı olarak devreye sokulabilir. Nominal faizlerle tutarlı bir beklenen enflasyona uyumlu şekilde para arzı artırılabilir veya azaltılabilir.

(4) Tam başarılı, yani enflasyonu ortadan kaldıracak, bir para politikasının nominal belirsizlik derecesini sıfıra indirmesi gerektiğinden nominal faizi veya para arzını (ya da doğrudan enflasyonu hedeflemeyi) savunmak genel denge teorisi açısından nötr olmak gerekir.

(5) Para politikasının efektif olması için (klasik veya yeni klasik iktisatta sık sık köşe taşı olmuş olan) nötralite varsayımının (nominal değişkenlerin reel değişkenleri etkilememesi) geçerli olmaması gerekir. Bu durumda nötraliteden uzaklaşma mekanizmaları olan "refah etkileri" -yüksek iç borç stokunun olduğu ülkelerde Rikardiyen denkleğin tutmaması, yani iç borç finansman metodunun önemli olması-, nominal

ücret ve fiyat yapışkanlıkları gibi faktörler denge modeline dahil edilebilmelidir ve edilebilmektedir. Bu özellikler miktar tayinlaması olan denge modellerinde ve eksik piyasalarla genel denge modelleri literatüründe son zamanlarda işlenmektedir. Bu sonuncu literatür modern finans teorisinin de temelini oluşturmaktadır.

(6) Menkul kıymet piyasalarının eksik olduğu durumda elde edilen bir başka sonuç denge dağılımlarının mikro seviyede finansal politikalara bağlı oluşudur. Hisse senetlerinin fiyatlarına non-lineer olarak bağlı fiyatları olan ikincil kıymetler -mesela, opsiyonlar- mevcutsa, ulaşılabilir gelir dağılımları kümesi firmaların sermaye piyasasındaki pozisyonlarına göre değişebilir. Şirketlerin finansal politikaları önem kazanır. Kıymetler *nominal* ise, açık piyasa işlemleri ile yürütülen makro para politikaları her hangi bir *nötralite* veya iktisat politikalarının *işlevsizliği* (policy ineffectiveness) önermesine cevaz vermezler.

(7) Çıkan sonuç nominal fiyat oluşumunun tam olarak analiz edilememiş olması para politikasının etkinliği konusunun da tam olarak aydınlatılmasına - genel denge teorisi çerçevesinde- engel olmaktadır. Nominal fiyat oluşumu sürecinin para politikasının etkinliğini sınırlayabileceği düşünülebilir. Buradan çıkan ilk sonuç enflasyonu anlamada fiyat oluşumunun (rekabet biçiminin/eksik rekabetin) önemli olabileceği tezinin genel denge teorisine yerleşmekte oluşudur.

(8) Tek bir enstrümanla enflasyonun kontrol edilmesinin ancak kısmen mümkün olabileceği doğru olduğu gibi, enflasyonun da tek bir nedenle (kamu açıkları vs) açıklanamayacağı da doğru olabilir.

Dreze & Herings ve Dreze'in 1998 tarihli makaleleri 1980'lerin sonunda yeni Keynesçi makroekonomi literatüründe önem kazanan "koordinasyon başarısızlıkları" ve Keynesian "underemployment equilibria" kavramlarının Walrasyen genel denge çerçevesine oturtulup oturtulamayacağını araştırıyor. Avrupa'daki yüksek işsizlik dolayısıyla motive olan teorik araştırmalar 1970'lerdeki "miktar tayinlaması" (quantity rationing") modellerinin (bazen, pek de doğru olmayan bir ifadeyle, "disequilibrium" da deniyordu: daha doğrusu "non-walrasian equilibrium" olabildi) yeni jenerasyonunun gelmekte olduğuna işaret ediyor olabilir.

5. Sonuç

(a) Matematiksel iktisatta 1985 sonrası gelişmeler neoklasik teriminin ihtiyatla kullanılması gereğini gündeme getirmiştir. Neoklasik terimi genel denge

teoriyle uğraşanlar için bile kolayca kullanılamaz hale gelmiş durumdadır.

(b) Eksik piyasaların teoriye dahil edilmesi hemen hemen bütün analizleri değiştirmekte ve genel denge teorisinde neredeyse bir ihtilal yaratmaktadır diyebiliriz.

(c) İstenirse, artık yeni Klasikler ve rasyonel beklentiler "tarih" olmuştur diyebiliriz. Avrupa'da - İngiltere dahil- hiçbir zaman tutmayan bu yaklaşım neoklasik genel denge teorisinin en önemsiz "özel hallerine" tekabül eden sonuçlar üretebilmiştir.

(d) Nonlinearite artık iktisattan kolay kolay atılamayacaktır. Goodwin çevrimi gibi konulara ilginin artması da bunu gösteriyor. Marksistler uzun dalga yaklaşımını daha kolay motive edebilecekler ve nonlinear dinamik üzerinde çalışarak "akademik meşruiyeti" daha kolay kazanabilecek olabilirler.

(e) Marksistler neoklasik dedikleri alanlarda (genel denge ve oyun teorisi) çalışarak neoklasik olmayan sonuçlara ulaşmanın artık normal kabul edildiğini ve tahditin "araştırma tarzı/araçlar/matematik kullanımı" açısından gelip, ideolojik veya başka bir açıdan gelmediğini görmek durumundalar.

Kaynakça

Not: Basılmamış makaleler "mimeo", basılmamış -tek- sir edilmiş- ders notları "processed" terimleri ile karşılanmıştır.

Antoine d'Autume & Jean Cartelier (1997, editörler), *Is Economics Becoming a Hard Science?*, Edward Elgar.

Atkinson Anthony B. (1990), *Lecture Notes on Imperfect Competition* (Microeconomics II), London School of Economics, processed.

Baumol William & Jess Benhabib (1989), "Chaos: Significance, Mechanism, and Economic Applications", *Journal of Economic Perspectives*, v.3 no: 1, pp.77-105

Benhabib Jess (editör, 1992), *Cycles and Chaos in Economic Equilibrium*, Princeton University Press.

Blake LeBaron (1994), "Chaos and Nonlinear Forecastability in Economics and Finance", mimeo, University of Wisconsin-Madison.

Brock William A. & W. Davis Dechert (1991), "Non-linear Dynamical Systems: Instability and Chaos in Economics", Werner Hildenbrand ve Hugo Sonnenschein'in editörlüğünü yaptığı *Handbook of Mathematical Economics IV*, Elsevier Science Publishers, North-Holland içinde.

Brown Donald J. (1997), "Three Lectures on the Walrasian Hypotheses for Exchange Economies", Yale Uni-

versity, *Economic Growth Center Discussion Paper No: 782*.

Brown Donald & Chris Shannon (1998), "Uniqueness, Stability, and Comparative Statics in Rationalizable Walrasian Markets", mimeo, Yale University & University of California-Berkeley.

Cass David & Heracles M. Polemarchakis (1990), "Convexity and Sunspots: A Remark", *CORE Discussion Paper No: 9017*, Université Catholique de Louvain.

Chiappori Pierre André & Roger Guesnerie (1991), "Sunspot Equilibria in Sequential Market Models", Werner Hildenbrand ve Hugo Sonnenschein'in editörlüğünü yaptığı *Handbook of Mathematical Economics IV*, Elsevier Science Publishers, North-Holland içinde.

Debreu Gérard (1974), "Excess Demand Functions", *Journal of Mathematical Economics* 1, 15-21.

Drze Jacques (1998), "On the Dynamics of Supply-Constrained Equilibria", CORE-Université Catholique de Louvain, mimeo.

Drze Jacques & Jean-Jacques Herings (1998), "Continua of Underemployment Equilibria", CORE Discussion Paper 9845, Université Catholique de Louvain.

Drze Jacques & Heracles Polemarchakis (1998), "Intertemporal General Equilibrium and Monetary Theory", CORE-Université Catholique de Louvain, mimeo.

Geanakoplos John (1996), "Nash and Walras Equilibrium via Brouwer", *Cowles Foundation Discussion Paper No: 1131*, Yale University.

Guesnerie Roger (1990), *Lecture Notes on General Equilibrium* (Microeconomics II), London School of Economics, processed.

Hale Jack & Hüseyin Koçak (1991), *Dynamics and Bifurcations*, Springer-Verlag.

Hsieh David A. (1991), "Chaos and Nonlinear Dynamics: Application to Financial Markets", *Journal of Finance* XLVI (6), 1839-1877.

Kirman Alan P. (1989), "The Intrinsic Limits of Modern Economic Theory : The Emperor Has No Clothes", *Economic Journal* 99, 126-139.

Kirman Alan P. (1997), "The Evolution of Economic Theory", Antoine d'Autume & Jean Cartelier (1997, editörler), *Is Economics Becoming a Hard Science?*, Edward Elgar içinde, 92-108.

Mantel Rolf (1974), "On the Characterization of Aggregate Excess Demand", *Journal of Economic Theory* 7, 348-353.

Mas-Colell Andreu (1985), *The Theory of General Economic Equilibrium: The Differentiable Approach*, Cambridge University Press.

Mischel K. & Heracles M. Polemarchakis & Paolo Siconolfi (1990), "Noninformative Rational Expectations Equilibria when Assets are Nominal: An Example", *CORE Discussion Paper No: 9012*, Université Catholique de Louvain.

Pietra Tito (1993), "Sunspot Equilibria and Efficiency in Economies with Incomplete Financial Markets : A Remark", *Journal of Economic Theory* 60, 181-190.

Shafer Wayne & Hugo Sonnenschein (1982), "Market Demand and Excess Demand Functions", *Handbook of Mathematical Economics* vol. II (editörler, Kenneth Arrow & Michael Intriligator), North-Holland içinde

Sonnenschein Hugo (1972), "Market Excess Demand functions", *Econometrica* 40, 549-563.

Sonnenschein Hugo (1973), "Do Walras Identity and Continuity Characterize the Class of Community Excess Demand Functions", *Journal of Economic Theory* 6, 345-354.

Dipnotlar

¹ Bu bölümde, bu sayıda yayınlanan "Modern İktisat Teorisi: Neoklasik Fondamantalizmden Metodolojik Neoklasizm Mi ?" başlıklı ikinci yazımda değinilen bazı noktalar daha detaylı olarak inceleniyor. Örneğin, söz konusu yazıda verilen Kirman, Sonnenschein-Debreu-Mantel, Foley, Hildenbrand referanslarının daha ayrıntılı tartışması burada yapılıyor.

² Teoremler genellikle matematiksel formatından uzak bir tarzda ifade edilmektedir. Bunun nedeni teoremleri matematiksel formatında sergilemeye kalkmanın uzun bir notasyon ve model tanımları olmaksızın çok anlamlı olmaya-çağını düşünmemdir. Referans verilen kaynaklarda -her biri kendi notasyonuyla- ayrıntılı çözümler bulunabilir.

³ Buradaki $\{x(t) - w(t)\}^T$ vb ifadelerdeki T matrisin transpose'u demek.

⁴ Bu noktada "açıklanmış tercihler" konusuna da dahil olup meseleyi "enteegrabilite" şartlarının anlamına uzatmak da mümkün. Okuyucu Mirowski (1989)'a bakabilir: bölüm . Amaç neoklasiklerin kendi içlerinde nasıl tartıştıkları konusu olduğu için buna gerek olmadığı kanısındayım.

⁵ Sınırsız sayıda gözlem varsa (!) herşey değişmektedir.

⁶ Bu konuda sorun olmadığını tekrar görmek için: Geanakoplos (1998).

⁷ Tam tartışma ve matematik "What is Perfect Competition ?" başlıklı makalemden sergilenecek. {Bu makale -ingilizce- muhtemelen İÜ Sosyal Bilimler Dergisi'nde çıkacaktır.} Bu arada, fondamantal neoklasik iktisat teorisiyle uğraşanların arasında *sofistike* olmayan iktisatçıların -iman etmiş olanlar manasında (1960'larda Ferguson gibi !)- artık ihmal edilebilir bir küme olmaya doğru gittiklerini düşündüğümü de saklamayacağım. Bu sayıda çıkan diğer yazımda bu konuyu yeterince açık biçimde ele aldığımı sanıyorum.

⁸ Bu konu Chiappori & Guesnerie (1991)'de anlatılıyor.

⁹ Köylüler marjdaki verimsiz topraklarda çalışıyor olabilirler. Köylülerin minimum (geçimlik) ücretleri $w = 1/6$ olduğu için ve verimsiz topraklar sadece $1/6$ ürün verdiği için artık ürün (veya rant/kâr) bu topraklarda sıfırdır. Sadece marjinal olmayan (istenirse, sadece pozitif diferansi-

yell rant kazandıran) topraklar manoryal toprak olarak kullanılabilir. Bu yüzden $k = 3000$ hektara marjinal toprakları katmayıp, köylü teknolojisinde de hiç göstermemek modele hiçbir şey kaybettirmez. (İngilizce söylersek, "without loss of generality", köylü topraklarını gösteren sabiti sıfıra eşitleyebiliriz.)

¹⁰ Bir *bifurcation* sistemin parametrelerindeki küçük bir değişiklik sonucu dinamikte kalitatif bir değişimin oluşmasıdır. Bir tür "kavşak değiştirme" veya "inflexion point" benzetmesi yapılabilir.

¹¹ İngilizce bir tanım veriyorum. *Attractor*: A set in the phase space that has a neighborhood in which every point stays nearby and approaches the attractor as time goes to infinity. The neighborhood of points that eventually approach the attractor is the *basin of attraction* for the attractor

¹² Yadırganabilir ama türkçeye çevirirken pek çok kavramın yerli yerine oturmadağı hissine kapıldığımdan bazı tanımları bu dipnotta ingilizce vermekten kendimi alamayacağım.

Chaos: effectively unpredictable long time behavior arising in a deterministic dynamical system because of sensitivity to initial conditions. More precisely: A map f is chaotic on a compact invariant set S if

- (i) f is transitive on S (there is a point x whose orbit is dense in S), and
- (ii) f exhibits sensitive dependence on S

Yazılarımda sık sık kullandığım ve "sıfır (Lebesgue) mözürü olan bir küme hariç veya "açık ve yoğun bir küme için" şeklinde tanımladığım "genericity" terimi için de daha geniş bir açıklama şöyle olabilir. "Generic in dynamical systems is intended to convey "usual" or, more properly, "observable". Roughly speaking, a property is *generic* over a class if any system in the class can be modified ever so slightly (perturbed), into one with that property. The formal definition is done in the language of topology: Consider the class to be a space of systems, and suppose it has a *topology* (some notion of a neighborhood, or an open set). A subset of this space is dense if its *closure* (the subset plus the limits of all sequences in the subset) is the whole space. It is open and *dense* if it is also an open set (union of neighborhoods). A set is *countable* if it can be put into 1-1 correspondence with the counting numbers. A *countable intersection of open dense sets* is the intersection of a countable number of open dense sets. If all such intersections in a space are also dense, then the space is called a *Baire space*, which basically means it is big enough. If we have such a Baire space of dynamical systems, and there is a property which is true on a countable intersection of open dense sets, then that property is *generic*." (University of Maryland, Department of Physics)

Yeni bir tartışma...

Son zamanlarda neo-klasik, liberal ekonomi teorilerinin geçirdiği değişim süreci ülkemizde de gide-rek yaygınlaşan bir tartışma. Ekonomi disiplini içindeki evrim nedir? Bu evrim diğer sosyal bilimleri ve Marksist ekonomi politiği nasıl etkilemektedir? Entellektüel ve kavramsal düzeylerde neo-liberal iktisat alternatifler üretilebilmekte midir, yoksa son yirmi yıllık uygulamalar sonunda tıkanması nokta-sına mı gelmiştir?

Bu sorulara cevap arayan Ben Fine, Sedat Aybar ve Fuad Ercan'ın makaleleri ve Ben Fine ile S. Ay-bar'ın yaptığı röportaj bu bölümde yer alıyor.

İktisatta Yeni Devrim

Ben Fine*

Bu polemğin amacı, Ortodoks iktisadın bugün köklü bir değişim süreci geçirmekte olduğunu ileri sürmektir. Tarihsel perspektif içinde bakıldığında bu süreç, büyük oranda geçen yüzyılda tamamlanan kadar önemlidir. Günümüzde yaygın olan ve çok iyi bilinen geçen yüzyıldaki marjinalist devrim, klasik politik iktisattan neo-klasik Ortodoks iktisata geçişi belirlemiştir. Gerçekten, iktisadi anlayıştaki bugünkü devrim neo-klasik iktisadın kurgulanış biçiminin geriye çevrilmesi olarak anlaşılabilir. Bununla birlikte bu devrimin klasik politik iktisada benzer bir yapının kurulması yönünde olmadığı da açıktır.

Kısaca söylemek gerekirse, benim ileri sürdüğüm sav, marjinalist devrimin bir disiplin olarak kurduğu iktisadın, iktisadın uygulama alanını bir hayli kısıtlamış olduğudur. Bunu da kendini diğer toplum bilimlerinden soyutlayarak ve belli bir yöntem izleyerek başarmıştır. Benim "kale iktisadı" diye isimlendireceğim yere geri çekilip, orada toparlanarak yapmıştır. Bu nokta belki de, benim şimdiki Ortodoks iktisadın karakteri üzerindeki görüşlerimin en az tartışmalı olanı. Daha güç olan bölüm ise bu kalenin, ortodoksluğun uygulama alanının genişletilmesinde temel olarak kullanıldığı önerisi. Bu genişleme, daha önce diğer sosyal bilimlerin disiplin olarak kurulmasına terkedilmiş olan analitik bölgelerin işgaline doğrudur. Başka şekilde söylemek gerekirse, Ortodoks iktisatta cereyan eden şimdiki devrim, diğer sosyal bilimlere ya kendi analitik etkisini empoze ederek ya da onları kendi kalesine çekerek, "sömürgeleştirme" yönünde gelişen bir devrim. Bu sömürgeleştirme süreci, doğal olarak diğer disiplinlerle sınırlı olan ya da ortodoksluğun dı-

şında kalan alanları kapsayan geniş bir yelpaze içinde gözlenmelidir. Gelişme iktisadı üzerindeki saldırıda, parçalı (segmented) emek piyasaları teorisinde, insan sermayesi (human capital) teorisinde, sendikalarla ilgili incelemelerde, sağın yeni ekonomi politik'i ile devlet teorisinde, rant ekonomisi ve diğer alanlarda da görülebilir.

Bunu, Alfred Marshall'ın, "politik'i": "ekonomi-politik'ten" çıkardığı, "İktisadın Prensipleri" ile karşılaştırm. Bu, marjinalist devrim tarafından getirilen daha genel değişikliklerin sembolik bir sunuşudur. Ekonomi artık, genel sosyal ilişkilerden bağımsız olarak incelenmeye başlandı. Belli bir uyum içinde, piyasa sistemi tarafından koordine edilen -arz ve talebin bilimi-, fiyat ve miktar üzerine çalışmalar oldu. Bu, diğer sosyal bilimler perspektifinden bakıldığında, ekonomi disiplinine, kendi özgün yöntemini geliştirme izniydi. Üretim fonksiyonu ve fayda gibi kavramlar, kapitalist çağa uygun olarak kullanıldığı zaman dahi, toplumsallıktan ve tarihsellikten soyutlanmıştı. Ekonomi, mühendislik çizgisinde, saf matematiksel terimler içinde analize açık modeller olarak algılandı. Ekonominin toplumsallıktan ayrılması, toplumsal ilişkilerden ve toplumsal yapılardan cerrahi müdahale ile ayrılmasını, makro değişimleri atomize olmuş ve fayda optimizasyonu peşindeki bireylerin davranışlarının toplamı olarak gören, yönetsel bireyselleşimin kucaklanmasını gerektirdi. Ortodoks iktisat aynı zamanda, merkezi denge kavramı etrafında organize oldu; ampirik mal-zemeyle kendini doğrulamak için ekonometri diye bilinen bir ilişki geliştirdi.

Şüphesiz, ortodoksuluğun değinmemiz gereken daha başka belirleyici özellikleri de var. Burada, iki noktaya değinmekte fayda var. Birincisi, bu özellikler,

* University of London, School of Oriental and African Studies (SOAS)

ekonomi bilimini diğer sosyal bilimlerden farklı bir yere taşıdı. Bunu varsayım ve yöntemi ile birlikte, disiplinler arası herhangi bir yapıcı yaklaşma imkânını engelleyerek yaptı. Elbette, Ortodoks neo-klasik iktisata dayanarak çalışanlar için, bu yöntemler ve varsayımlar giderek açıklık kazanarak güçlendi ve kendi kendini kanıtlar nitelik kazandı. Fakat bu durum sadece, onun diğer disiplinlerden izole olmasını sağladı. İkinci olarak, ekonomi disiplini geliştiren teknik ve kavramsal cihazın daha da güçlenmesiydi. Bu, diğer disiplinler açısından, ekonominin yabancılaşan karakterini daha belirgin olarak gösterdi. Marjinalist devrimi takip eden yüzyılda, bu çabanın yoğunluğu ve gelişkinliği, onun uygulanabilirliği ile keskin bir zıtlık oluşturmaktaydı. Onu taçlandıran başarısı, odak noktası olan genel denge teorisi idi. Sadece hareket noktası olsa bile, Ortodoks iktisadın çoğunluğu için böyleydi bu.

Elbette bu gelişmeler, bazen ortodoksluğun içinde yöntemsel bireyciliğin çok gizli olduğu modellerle, ama hemen her zaman radikal muhalefetle karşılaştı. Bununla beraber, CSE (Conference of Socialist Economics)'nin de kurulmuş olduğu 1960'lar ve 1970'ler, ekonomik heterodoksluk için bir kesintiye temsil eder. O zaman şunu belirtmek gerekir; kale ekonomisi, disiplinin kendi içerisinden gelebilecek, alternatif yaklaşımlardan daha az tehdit altında olarak, yoğun bir gelişme içinde sefîlmektedir ve hattâ, her zamankinden daha güçlüdür. Marksist ekonomi politişin sunacağı eleştiriden bir hayli farklı olarak, heterodoks iktisat çağı, baştan savma saygıyla anılan ama artık az çok gözardı edilen, Schumpeter, Galbraith ve benzerlerinin ölmeleriyle bitmiştir. Ortodoks iktisatta her ne oluyorsa, kendi analitik kalelerine yönelen tehdit ve onların aleyhine olmamaktadır.

Aynı mantıkla, ortodoksluğun ritmindeki değişim, genel eğilimler göreceli daha açık olsa da, hem eşitsizdir hem de gelişme sırası katı bir şekilde kesintiye uğramamıştır. İktisadın belli dalları, en azından başlangıçta, bireyselci vurguyla model kurmaya ve toplumsalın algılandığı biçime göre değişen geleneksel yöntemlere karşı, kalenin içine katılmamakta diremiştir. Burada en dikkate değer olanı, göreceli uzun dönemler içinde, toplumsal ve iktisadi yapıyı da içeren daha geniş değişimlerle ilgilendiği için gelişme iktisadıdır. Benzeri bir direniş veya dokunulmazlık, yakın zamana kadar "uygulamalı" yaftası altına giren -

örneğin; kamu sektörü, şehir ve bölge ekonomisi gibi diğer uzmanlık dallarının karakteristiği de olmuştur. Bu kurumlara ve modellerin her zaman uygun olmadığı düşünülen betimsel söylemlere duyarlılığı gerektirmiştir. Diğer aşırı uçta, benim ekonomide yeni devrim olarak aldığım şey, kendi referans noktalarını daha kale kurulma sürecindeyken oluşturmuş bir hazırlığın

varlığı. Bu özellikle, kurumların içsel örgütlenme teorisinin, işlem maliyetleri harcamaları yeterliliğinin Coas yaklaşımı temelinde olduğu gibi, piyasanın gereklilik sonucu dışlandığı yerdeydi. Daha genel olarak, Ortodoks iktisadın

***İktisadın içinde, daha önceleri
bağımsız olan alanlar şimdi yöntemsel
bireycilik tarafından giderek artan bir
şekilde istila edilmektedir.***

din uygulama alanını genişlettiği iki yol vardı. Birincisi, daha hızlı ve kolaylıkla uyarlanabilen, toplumsalın sanki bireyselmış gibi ele alınmasıydı. Burada, iyice yıpranmış olan ilkelerin yeni uygulamalara uydurulmasından ziyade, çok az analitik buluş gerekmekeydi. Örneğin, Heckscher-Ohlin, dış ticaret teorisi, ulusu, belli tercihleri, üretim imkânları (potansiyeli) ve unsur yeterliliği olan bir birey gibi ele alır. Bu tür uygulamaların başını, Gary Becker gibi iktisatçılar çekmiştir. Becker için, neo-klasik iktisadın ilkeleri evrensel olarak geçerlidir ve bunlar piyasa ilişkileri ile sınırlandırılmamalıdır. Kendisine, verili bireysel tercihler ve üretim potansiyeli üzerinden, bireysel optimizasyon temelinde mümkün olduğunca çok açıklama yapma görevi edinmiştir. Böylece, eğitimsel tercihler, insan sermayesi temelinde açıklanmış; ev ve piyasa arasındaki ve içindeki iş bölümü yeni ev ekonomisine referansla; kuşaklar arasındaki dahil, demografik geçiş, çocuk edinme maliyetleri arttığı gerekçesiyle optimizasyona bağlanmıştır; ırkçılık bir zevk tercihi indirgenmiştir. Bu liste, böylece uzatılabilir. Hattâ, şimdi uyuşturucu veya diğer bağımlılık biçimleri teorilerini, bugünün zevklerinin yarının acılarına bağlı olarak nispileştiren rasyonel seçimden kaynakları gören teorileri de içermektedir.

Bu yüzden, neo-klasik iktisadın sömürgeleştirme eğilimini giderek artan bir yoğunlukta ilerleyen bir eğilim gösterdiği gözlenmektedir. İktisadın içinde, daha önceleri bağımsız olan alanlar şimdi yöntemsel bireycilik tarafından giderek artan bir şekilde istila edilmektedir. Bu, aşağı yukarı birbirinin aynı olan isimlerinden ve terminolojilerinden ayrı olarak, özellikle optimizasyon üzerine model kurmaya dayalı uzmanlık dergilerinin ortaya çıkışında da gözlenebilir. Bu tür yayınlar, tamamiyle yerinden etmese de kamu sektörü

ve gelişme ekonomisi gibi alanların geleneksel yaklaşımlarını bir hayli hırpaladı. Dahası, uzmanlık dergileri veya diğerlerinde olsun, örneğin sendikalar konusunda, halihazırda bunlar sanki ücret ve istihdamda trade-off seçimi içindeki bireylereymiş gibi incelenmiştir. Benzeri şekilde, iktisadi politika devleti birey gibi algılayarak, istihdam, enflasyon, dış ödemeler dengesi v.s. gibi makro-ekonomik hedefler arasında trade-off seçimi içindeki gibi, potansiyel sonuçlar arasında tercih yapan bireyler gibi algılamaktadır. Aynı zamanda, iktisat daha önce uygun görülmemeyen, kriminal ekonomideki gibi maliyet-kâr analizi temellerinde, savunma iktisadı gibi, tehdit-maliyet ölçümü gibi alanlara da yönelmiştir. Bu şekilde, iktisat kendi kalesinin içinde yoğunlaşarak, konusunun diğer disiplinler perspektifinden hiç veya çok az anlaşarak gelişti. Bu demek değildir ki, diğerleri daha önce neo-klasik iktisadın ele aldığı insan sermaye (human capital) ve ev ekonomisi konusunda gösterildiği gibi hiç etkilenmediler. Fakat, sömürgeleştirme hareketinin boyutu, insan sermayesi, rant ekonomisi türünden terimlerde saklı olduğu gibi, yöntemsel bireyselleşmeye süreden bağımlılığıyla sınırlı olmuştur. Bunlar daha popüler söyleme, analitik kökenlerini ortaya koymadan çıkmışlardır.

İkinci ve entellektüel açıdan daha güç olan, ekonominin, boyutlarının diğer sosyal bilimlerden tarafından gayet haklı olarak suçlandığı zayıflıklarını kabul edip bunlarla başa çıkmak için izlediği yoldur. İktisata yöneltilen bu eleştiriler, yöntemsel bireysellik temelinde, kurumların ve kolektif davranışların -başka deyişle toplumsalın- açık ampirik varoluşunun hiçbir şekilde tehdit edilemeyeceğidir. Bu sorun, toplumsal veya kolektif ajanlar ve yapıların, bireysel optimalizasyon temelinde teoriler geliştirerek halledilmeye çalışılmıştır. Dayatılan bu konuda, hangi şartlar altında bireylerin birlik halinde davrandığı veya ortaklık içine girdiği veya böyle birliktelikleri oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yeni ekonomi politika, örneğin, başarıma, dağıtma ve koruyup kollama temelinde, kazanılacak çıkarlara dayalı, kolektif ilginin teorisini kurma peşindedir. Diğer örnek, yeni kurumsal ekonomi tarafından sağlanmaktadır. Bu ve diğer alanlarda, radikal ekonomi politik ve iktisatçılar çoğunlukla, yöntemsel bireysellik ile uzlaşmak için baştan çıkarılmışlardır. Daha dar anlamda, ortodoksluğun geleneksel alanında, enformasyon asimetrisinin ya tamamıyla yokluğu ya da tamamıyla varlığı temelinde, piyasaların yapılandığı görüşünü ileri sürmüştür. Bu yoğun gelişme içerisinde, kale ekonomisinden diğer alanların sömürgeleştirilmesi, sosyal yapıların dışlanması yöntemsel bireyselleşme da-

yanmadığından, kavramsal olarak daha akılcı gerçekleştirmektedir. Bununla beraber, sonuç, tehdit altında olan disiplinlerin, Ortodoks iktisadın saldırılarına karşı nasıl direndiğine bağlı olduğundan, bu yoğun biçimiyle dahi, başarılı bir sömürgeleştirme olamamaktadır. Bu açıdan, saldırının ne kadar derin veya yaygın olduğu, diğer entellektüel geleneklerin gelişimi ve devamı yanında, bunların saldırıyı katılmak suretiyle mi yoksa direnerek ve/veya hoşgörüsüyle mi karşıladığı, muhtemelen ikinci derecede önemlidir. Yukarıdaki tartışmanın ışığında, beş soru karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, sömürgeleştirme hipotezi doğru mudur? Bu terim bazıları kendini daha aşağıda göstereceği gibi, birkaç nedenden dolayı en iyi terim olmayabilir. Fakat iktisat, halihazırda marjinalist devrimin bugün için olduğu gibi, yüzyıl sonra köklü sayılabilecek bir devrimi yaşamakta mıdır? Yoksa benim seçtiğim örnekler sınırlı ve kaleye geri çekilmelerle tekrar dengelenen geçici oluşumlar mı?

İkincisi, şayet hipotez doğru ise, ekonominin içindeki çeşitli alt-disiplinlerde ve sömürgeleştirmek istediği diğer sosyal bilimlerde kendini nasıl gösteriyor? Sömürgeleştirmenin ritmi eşitsiz ve sürecin özgün kavramsal içeriği, ilgili konulara nasıl yaklaşıldığına bağlı olarak değişken bir biçimde olacaktır. Bu sadece entellektüel bir egzersiz veya çatışma değildir. Ekonominin, belli konularda diğer disiplinler üzerindeki zaferi, eğer öyleyse, en belirgin biçimiyle, yanlış bir şekilde telaffuz edilen, piyasanın devlet üzerindeki zaferi olarak kısmen maddi çatışmalar dengesinde yansır.

Üçüncü olarak, şu ana kadar tartışma genellikle ekonomi merkezli olmuştur. Daha önceleri başka sosyal bilimlerden tarafından işgal edilmiş olan alan, nasıl olur da ekonomi tarafından sömürgeleştirilebilir? Kullenin içinden görünüş nasıldır? Fakat, durum sömürgeleştirilmiş olanlar tarafından farklı olarak görülmektedir. Bunların tepkisi ne olmuştur? Bazı durumlarda, başlangıçtaki direnişten sonra, iktisatçılar tarafından kullanılan kavramlar bütün sosyal bilimler arasında stok terminoloji olarak kabul görmüştür -tıpkı "human capital'in" temel kavram olarak genel kabul görmesi gibi. Endüstriyel ilişkiler sendika davranışının bireyselci modelleri tarafından labirent haline gelmiştir -katılmak veya katılmamak ya da ne yapılması konusundaki analizlerde. Yeni household ekonomisi hem direnmiş hem de dahil edilmiştir. Cliometris veya neo-klasik iktisadi tarih, sosyal ve ekonomik tarih içinde diğer dalların veya yöntemlerin aleyhine olmadan iyice kurulmuştur. Bu konuda en iyi ders, Marksizmin, son olarak analitik Marksizm şeklinde, burju-

valaştırılması tarafından sağlanmaktadır - radikal ekonomi için daha genel eğilimin özel bir eğilimi, neo-klasik iktisatla ve daha az veya çok tartışmalı sosyal yapı ve baskılar ile birleşmesidir. Tekrar etmek gerekirse, bu liste daha da uzatılabilir. Görünen odur ki, bu süreç, sömürgeleştirilen disiplinlerin dinamiklerini ve devam eden geleneklerini ve ele alınan konuların sunum farklılıklarını yansıtacak şekilde, hem eşitsizdir hem de çeşitlidir.

Dördüncü olarak, bu niçin olmaktadır ve neden şimdi olmaktadır? Benim iyimser ama doğru olmayacağına düşündüğüm bir cevap, neo-klasik ortodoksinin geleneksel analitik yolunun kriz içinde olduğu ve bu yüzden kendini sürdürebilmek için yeni yollar aradığını düşünmektedir. Halihazırda, daha önce tartışıldığı gibi, kule ekonomisi en güçlü dönemindedir ve sömürgeleştirme yüzünden acı çekmemektedir. Gerçekten de, bu ikisi, yöntemsel bireyciliğin uzun zamandır bilinen ve tanınan zayıflığına rağmen, pozitif bir birliktelik içindedirler. Bunun karşılığında, neredeyse kesin olan bir şey ortodoksluğa entellektüel sıkıntıya uğramadan alanının yayılması için yeri boşaltan heterodoks alternatiflerin zayıflığıdır.

Bu, şüphe yok ki, geçen yirmi yıl içinde piyasanın ideolojik zaferiyle gevşek olarak ilintilidir. Politik duruşlar, piyasanın erdemlerinin mümkün olduğunca fazla alana yayılmasını tekrar tekrar vurguladığından, daha önce yöntemsel bireyselleşimin tutunamadığı alanlarda piyasa ekonomisinin at koşutması çok fazla şaşırtıcı değildir. Ek olarak, belli teknik prensipler etrafındaki muhafazakâr temellerde ekonomi eğitimi vermek yaygınlaştı ve yaygınlaşan öğretim kadrosu araştırma alanında çabuk ve kabul edilebilir kazançlar sağlayan icraat engellerinden atlama zorlandılar. Bu disiplinin içinde bunları yayınlayacak dergilerin sayısının artması ortodoksluk için bir teşviktir. Son soru, şayet diğerlerine yalnızca yapmacık cevaplar verilmiş olsa bile bu konuda ne yapmalıdır? Ekonomi politik iktisat alanındaki rekabetten çekilip başka disiplinlerin içinde veya etrafında daha verimli alanlara geri mi çekilmelidir? Bu hem araştırma hem de eğitim için bir konudur. İktisat alanının iktisatçılara ayrılması gereksiz olarak yenilmeyi kabul etmektir. Bununla birlikte, talebeleri, kendilerinin ortodoksluk içinde güç kazanmış uzmanlıklarının özellikle bırakınız eğitim malzemelerini, alternatifleri için zamanın ve tanınmanın bir hayli bastırılmış olduğu bir dönemde, bir işe yaramadığı konusunda ikna etmek çok güçtür. Talebeler ve öğretim görevlileri, özellikle, iktisat içindeki standartlar giderek daha çok uluslararasılaşıp tektipleştiği için mevcut kariyer fırsatları tarafından baskı altında-

dırlar. Öte yandan, her ne kadar değerli olsa da, ortodokslukla çatışıp onu yenme derdi olmadığı için, bırakınız Marks'ı, klasikleri okumak bile, elle tutulur bir alternatif olarak görünmemektedir. Araştırma cephesinde, ekonomi alanında açıkça, o kadar rahat olmayan, ekonomi politiğin geleneklerini nasıl canlı tutup onun diğer disiplinler arasındaki mevcudiyetini savunacağız? Bu sorular entellektüel prensipte, akademik pratiğin içinde olduğundan daha kolay cevap verilebilir sorulardır.

Özellikle radikal ekonomi politiğin saldırıda olduğu neo-klasik iktisadın savunmada olduğu ve örneğin CSE'nin ve *Capital and Class*'ın ortaya çıkışı ve bunun etrafındaki tartışmalarda görüldüğü gibi, Marksist iktisata olan ilginin çok güçlü bir şekilde temsil edildiği bir jenerasyon öncesine kıyasla şimdiki entellektüel atmosferde, gelecek pembe olmaktan çok uzaktır. Fakat, entellektül salınımına rağmen, şimdiki durumda bazı çelişkiler ve bu yüzden, olumlu çizgiler ve fırsatlar vardır. Ortodoks iktisat onun, müphem ve yabancı içeriği ve giderek artan teknik istemleri ile, çözmeye çalıştığı problemlerin içeriği ve bunları nasıl çözeceği konusunda talebeler arasında giderek popülaritesini yitirmektedir. Kuleyi birleştiren aynı süreç onu boş ve kitlesel destekten yoksun bırakmaktadır. Hatta, eleştirel olmaktan ziyade ticari kafalı talebeler bile, sadece bir iki ekonomi dersi alarak, muhasebe, finans ve işletme okumayı tercih etmektedirler. Ekonomiye karşı bu antipatinin eleştirel bir alternatifi başlatacağı ve bunun iktisadın içinden mi yoksa ona tepki olarak dışından mı geleceğini ise daha sonra göreceğiz.

Cev. Sedat Aybar 1998

Ben Fine ile dergimiz adına

Sedat Aybar'ın söyleşisi...

Ekonominin Yeni Misyonu: Toplum Bilimlerinin Sömürgeleştirilmesi!

Siz matematik eğitimi gördünüz, sonra politik iktisat disiplini takip ettiniz. Sizin için matematiksel-neoklasik iktisat çalışmak çok daha kolay olmaz mıydı? Bize kendinizden ve çalışmalarınızdan bahseder misiniz? Marksizmle ne zaman ve nasıl ilgilenmeye başladınız? Sizi Marksizme çeken ne oldu?

Evet, matematik öğrenimi gördüm. Daha sonra matematik yapmamaya karar verdim. Matematiğin sınırlarına varmıştım artık. O sıralarda ben Oxford'da matematik okurken Murrey, Oxford'a gelip matematik okuyanlar arasından iktisat öğrenimi görmek isteyenleri seçti. Ben de bunların arasındaydım. Ekonomi zaten matematikseldi ama daha da fazla matematiksel olmaya başlamıştı. Asıl eğitimimin matematik olması bana başından itibaren ekonomi disiplinin içinden yetişenlere kıyasla belli bir ayrıcalık tanıdı. Doktoramı matematiksel iktisat üzerine yaptım, daha sonra başka şeylere döndüm. Ancak burada hemen belirtmek isterim ki, diğer ekonomi türleri de teknik içerikten yoksun değildir. Bunların içinde benim ekonomi diye bahsettiğim neo-klasik iktisat disiplini.

Marksizme nasıl ilgi duyduğuma gelince. Ben üniversitedeyken, Oxford'da kayıtlı olduğum kolej en solda olan kolejdirdi. Aslında o sıralarda herkes sol ile ilgiliydi. Herkes otoriteye karşı savaşın ne anlama geldiğini biliyordu. Ben LSE'ye (London School of Economics) gittiğim zaman orası solun ve başkaldırının merkezidi. Ortam bir hayli politikti. Ben de oturup o

dönem, Marksist ve diğer klasikleri okumaya karar verdim. Londra Üniversitesi'nin Birkbeck Koleji'nde, yeni kurulan ekonomi bölümünde işe başladığım dönemde, yoğun olarak Marksizm okudum. Benim siyasi görüşlerimi sorarsanız, ben çok fakir bir aileden gelmekteyim. Çok fakir ama bir hayli eğitilmiş bir aileydi benim ailem. Geleneksel olarak İşçi Partisini desteklemekteydiler. Ben, İngiliz Komünist Partisinin daha solunda görüyordum kendimi.

Marksizm şu sıralarda pek sağlıklı bir durumda değil. Bu durum, birçok şeyi yansıtıyor. Sanıyorum belki de en önemli olanı en azından İngiltere'de Marksizmin, savaş sonrası dönemde, giderek artan bir şekilde akademik çevreye yerleşmiş olmasıydı.

Peki Marksizmin şu andaki durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Marksizmin entellektüel düzeyde bir hayli geri kaldığı iddia ediliyor. Özellikle akademik çevrelerde Marksist iktisada ve Marksizmin içinden gelen tartışmalara pek fazla kulak asılmadığı söyleniyor. Sizce Marksizm böylesine geri plana düştü mü? Şayet bu doğruysa, bunun nedeni nedir? Marksizm iddia edildiği gibi artık toplum bilime katkı yapamaz durumda mı?

Şayet bu doğruysa, bunun nedeni nedir? Marksizm iddia edildiği gibi artık toplum bilime katkı yapamaz durumda mı?

Marksizm şu sıralarda pek sağlıklı bir durumda değil. Bu durum, birçok şeyi yansıtıyor. Sanıyorum belki de en önemli olanı en azından İngiltere'de Marksizmin, savaş sonrası dönemde, giderek artan bir şekilde akademik çevreye yerleşmiş olmasıydı. Bu yüzden sadece işçi sınıfı mücadelesinin gücüne değil ama akademik çalışmanın gelişmesine de bağlıydı. Bence onun en büyük şanssızlığı buydu ve son 20 sene içinde inanılmaz acılarla karşılaşıldı. Ben akademik mesleğe başladığım zaman marksist iktisatçı olarak çalış-

malar yapabiliyordum. Elbette neo-klasik iktisat çalışmalarına ek olarak. O sıralarda *Capital and Class* gibi dergiler çıkmaya başlamıştı. Bunlar etrafında tartışmalar yapılmaktaydı. Şimdi Marksist iktisat iyice parçalanmış vaziyette. Giderek de ekonomi bölümlerinde kabul edilmiyor artık. Bu yüzden farklı bölümler aldı bu görevi. Elbette, Marx neyi demek istedi, neden bunları dedi türünden tartışmalar için hâlâ açılımlar var. Buna ek olarak, Ricardo'nun veya Sraffa'nın neler dediği, neler demek istediği tartışmaları ekonomi bölümlerine getirilebilir ama bu pek fazla olmuyor. Benim asıl söylemek istediğim, bu tür tartışmalardan uzak bir yerlere taşındı tartışmanın odak noktası. Bir örnek vereyim, ben değer teorisinde yapılan tartışmalara katkı yapmaya çalıştım ama aynı zamanda diyelim ki kömür endüstrisinin durumu konusundaki tartışmalara da katkı yapmayı önemli gördüm. Şimdi geçmişteki marksist akademik çalışmaların ağırlığını veri olarak alırsak, kömür türünden konulardaki çalışmaların marksist içeriği çok fazla önemli olmayacaktır. Marksizm, bu çalışmalara yaptığı katkı dolayısıyla bu çalışmalar için önemli olabilir ama marksizmin kendisi için bu çalışmalar fazla önemli olmayacaktır.

Kömür, çevre, kadın sorunu gibi alanlarda yapılan çalışmaların önem kazanması, Marksizmin, Post-modernizm tarafından saldırıya maruz kalmasından, sulandırılmasından mıdır? Biliyorsunuz post-modernizm, pek çok kavramı kemiksizleştirdi ve bir çok alanda istenildiği şekilde kullanılabilir hale getirdi. Bu duruma paralel olarak gelişen ve sizi ekonominin (neo-klasik iktisadın) diğer sosyal bilimleri sömürgeleştirdiği tesbitini yapmanıza götüren, Marksizmin ve ekonomi politiğin genelde bu cephelerden entellektüel bir saldırı altında olmasına mı bağlı? Yani neo-klasik iktisat, post modernizm akımı desteğinde Marksizmin üretmediği entellektüel bir kapasite mi ortaya çıkarıldı?

Aslında hayır. Bence neo-liberalizmin gücü temel olarak onun entellektüel gücünden kaynaklanmamaktadır. Neo-klasik literatürü okursanız, göreceksiniz ki, buradaki tartışmalar, meselâ Doğu Asya mucizesi türünden tartışmalarda falan, neo-liberalizmin içinde de çok ciddi savrulmaların olduğunu görürsünüz. Bu yüzden örneğin Marksizmi dogmatik bir şekilde savunmaların, onun öz teorik pozisyonundan hareket edenlerin, neo-liberalizme gelişmesi için alan açtığını tartışanlar var. Ben bunun doğru olmadığını düşünüyorum.

Bu bir anlamda kurbanı suçlamak gibi bir şey. Aynı zamanda şöyle bir şey de var, neo-liberalizme yöneltilen eleştirilerin bir kısmı Marksist olmayan kamptan da geldi. Sanıyorum, bir ekonomi politikçi olarak akademik bir çevrede varolabilmek sizden geleneksel ekonominin, neo-klasik iktisadın ileri sürdüğü konulara bir şekilde değinmenizi gerektirmektedir. Bu kaçınılmaz olarak insanların düşünce biçimini etkilemektedir. Araştırmalarda, makale yazmakta

ve mantık olarak Marksist pozisyona bağlı kalmak durumu güçleştirmektedir.

Bu neo-klasik kampta gelişen, sizin iktisatta devrim diye bahsettiğiniz şey yüzünden mi olmaktadır?

Bana müsaade ederseniz iktisattaki devrim konusunda söylediklerime birazcık pozitif kılıf geçirmek isterim. Sanıyorum, bazıları benim *Capital and Class*'da yazdığım yazının biraz kötümser olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bu yazıda ben, "Neo-klasik ekonomi diğer toplum bilim alanlarına kendi mantığını empoze ederek onları sömürgeleştiriyor." demiştim. Benim makalemin amacı bu değildi. Onun sonunda ne yazdığımı şimdi iyi hatırlayamıyorum ama ben böyle bir gelişmenin olduğunu ve bunun ne tarafa doğru gittiğini tespit etmeye çalışmıştım. Bununla beraber, ben gelişmelerden bir hayli iyimserim.

Birden fazla nedeni olmalı bu iyimserliğin.

Evet. İlk başta, bu sömürgeleştirmenin karşılaştığı direniş var. Belli bir karışımından oluşmakta bu direniş. İkinci olarak, akademinin içinde, post-modernizmin en kötü aşırılıkları artık aşılmış durumda. Sosyal bilimlerin içinde ekonomiye ve materyal gerçeklere (ekonomik gerçeklere) geri dönüş konusunda bir uyanış var. Sosyal bilimlerde artık, sınıf pozisyonlarını, iktisadi süreçleri dikkate alma yönünde bir gelişme var. Neo-klasik iktisadın varsayımları, yöntemleri bu tür sosyal bilim çalışmalarına bir hayli yabancı. Bu noktada benim ileri sürebileceğim, evet sosyal bilimlerin ekonomi tarafından belli bir sömürgeleştirilmesi var ama, diğer tarafta, materyal gerçekliğe geri dönüş arzusu da var, post modernizmin aşırılıklarını aşıp bu materyal gerçekliği araştırma arzusu da var. Bu gelişmeler, gerçekte politik iktisadın potansiyelinin ne olabileceğini ve ne sunabileceğini açığa çıkarmaktadır. Biraz temkinli olmamız da gerekiyor. Bu gelişmelerin sonunda ne olacağı ve politik iktisadın ne kadar etkili olabileceğini önceden kestirebilmek mümkün değil.

Bu gelişme doğasında ve boyutlarında farklı sosyal bilim alanlarında bir hayli eşitsiz ve karışık olacaktır. Üçüncü olarak, aslında politik ekonomi bu sıralarda bir hayli etkili. Ama bu politik iktisadın içinde Marksizmin etkisinin ne olduğu başka bir sorun. Söylemek istediğim dördüncü konu, diğer yerlerde nasıl olduğunu bilmiyorum ama, burada Britanya'da bir hayli açık olan şey, ortodoks (neo-klasik) ekonominin bir disiplin olarak, teknik, matematiksel ve istatistiksel talepleri fazla olduğu için talebeler arasında popüler olmadığı. Talebeler, bu yüzden ekonomiye fazla ilgi göstermiyor. Ekonomiyi ek ders falan olarak okumak istiyorlar ama, eğer iş bulmak istiyorlarsa, o zaman gidip iş idaresi, muhasebe ya da benzeri konuların eğitimini almak istiyorlar.

Kısaca söylemek istediğim politik ekonomide bir canlanma var ve bu canlanmanın itkisi ortodoks ekonominin içinden gelmeyecek. Ekonominin analiz yöntemlerini kullanan sosyal bilimlerin içinden gelecek. Bu öyle bir çevrenin içinde gerçekleşecek. Ortodoks sömürgeciliğe tâbi tutulmuş sosyal bilimler ekonomiye açılacak. Bunun sonucunun ne olacağını da önceden bilmemiz mümkün değil.

Siz ekonomiyi kendi içinde farklı farklı alanlara ayrılmış olarak görüyorsunuz. Bir yanda ekonomi derken neo-klasik iktisadı kastediyorsunuz. Diğer yanda politik iktisadı Marksizmden farklı bir anlamda kullanıyorsunuz. Sizce ekonomi politik, ekonomiden ayrı bir disiplin mi? Ekonomi politik yaptığını söyleyen ama neo-klasik yöntemleri ve kavramları kullanan o kadar çok araştırmacı var ki...Sizce, neo-klasik iktisadın sömürgeleştirme sürecinden politik iktisat ve Marksizm nasıl etkilendi?

Sanıyorum orada, birden fazla soru var. İlk olarak, ekonomi politik, disiplin olarak akademik çevreye ait olmamak anlamında, ekonomiden kopalı çok oluyor. Bununla beraber, akademik bir disiplin olarak kendini kurabilmiş değil. Çünkü, kendi içinde zaten ekonomi politik disiplinler arası bir alan ve bu yüzden de bölünmüş vaziyette. Sen de biliyorsun bu tür iktisadın, sosyoloji, siyaset, coğrafya, çalışanlar tarafından yapıldığını. Diğer yandan, diğer sosyal bilimler gibi sömürgeleştirilme, ekonomi politik için de geçerli. Bu en açık biçimde rasyonel seçim Marksizminde, Sraffa ekonomisinde ve gerçekte, örneğin, Post-Keynesyen ekolün de monetarizm tarafından sömürgeleş-

tirilme tehdidi altında olduğunda gözlenebilir. Çünkü bu akımların varsayımlarının kurgulanmasına baktığımızda, aslında bunların yöntemsel bireyci optimizasyon mantığı etrafında kolaylıkla yeniden kurulabileceğini görürüz. Tüm bölünmüş sosyal bilim disiplinleri arasında da halihazırda olmakta olan, bunların ampirizme ve materyal koşulların ampirik analizine aşırı düşkünlükleri nedeniyle bir hayli eklektik hale gelmiş

olmaları. Örneğin, senin de söylediğin gibi, sosyal sermaye gibi kavramlar bir hayli akışkan hale getirilmiş durumda. Bu tür kavramlar artık her yerde, her istenildiği zaman, herkes tarafından kolaylıkla kullanılabilir hale getirildi.

Elbette, bu belli bir süreç sonunda oldu. Özellikle kavram kargaşasına bir reaksiyon olarak gelişti. Ben bu gelişmelerin yan yana gideceği beklentisindeyim. Örneğin sosyal sermaye, birçok alanda, değişik anlamlarda, sosyal teorinin kategorilerinden biri olarak eklenmektedir. Buna karşı azınlık tarafından belli bir yeniden kavramsallaştırma reaksiyonu başladı. Bunların politik iktisadla ve Marksizmle ne tür bir ilişki içine gireceği henüz gözlemlenecek bir durum.

Neo-klasik iktisadın gelişmesinde, bir yanda neo-klasik modellerin kurulmasında ve işlenmesinde bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve bu modellerin çözümünün bilgisayarlar sayesinde kolaylaşması, diğer yanda artan sayıda özgün ekonomilekonometri yayınlarının çoğalması önemli rol oynadı. Ancak entelektüel ve kavramsal düzeyde bu gelişmeler neo-klasik iktisadın uygulama alanlarını daralttı. Acaba neo-klasik ekonomi belli bir gerileme dönemine mi girdi?

Eğer başlangıç noktamıza geri dönersek, Washington konsensüsü öyle bir paradoks içinde yakalandı ki, müdahale olmamasını savunmakla, kendini, yapılan farklı müdahaleler karşısında teorik olarak silahsızlandırdı. Entelektüel düzeyde, nosyon olarak Post-Washington konsensusunun daha ilerici durumda olmasını, gerçek anlamdaki ilerencilik olarak değil ama refah devletçiliği ve Keynesçiliğin solmuş biçimi olan bir ilerencilik olarak görüyorum. Şu anlamda, şayet devlet müdahalesi lehine bir tartışma açılır ve devletin müdahale ettiği ekonomilerin piyasa ekonomileri ile karşılaştırıldığında daha başarılı olduğu tesbit edilebilirse, bu piyasa yetersizliklerine karşı müdahale etmek için haklı gerekçeler var demektir. Dünya Bankası (WB)'nin pozisyonu bence devletin ekonomiye müda-

Kısaca söylemek istediğim politik ekonomide bir canlanma var ve bu canlanmanın itkisi ortodoks ekonominin içinden gelmeyecek.

halesi yönünde değişiyor ama burada dikkatli olunması lâzım. Dikkat edilecek nokta, bu müdahale üzerinde WB'nın ne derecede o devlete müdahale edebileceği ile ilgili. Benim burada gördüğüm, siyasi, ideolojik olarak WB'nın yöneldiği ekonomik politikalar aslında gelişmekte olan ülkelerin işlerine geçmişte olduğundan daha fazla bir şekilde müdahale etmelerinin legalize edilmesinden başka birşey değil. Bu şekilde daha önceleri sınırlı olan müdahale yetkilerinin sınırlarını genişletme çabasıdır bu.

Buraya kadar hep "sermaye ne yaptı" onu konuştuk, ama "işçi sınıfı ne yaptı" ona değinmedik. İşçi sınıfının bu gelişmeler karşısında alacağı pozisyon nedir?

Sanıyorum bu içerikte çok fazla genellemeye kaçmamak lâzım. Bu noktada sınıfların aldığı pozisyonlara, ekonomik politik dinamiklere bakmak gerekmektedir. Burada önemli olan, devlet müdahalesinin geniş cephede, politik iktisat çerçevesinde kurumlara nasıl müdahale edeceğini tesbit edebilmektir. Uluslararası sermaye girdiği ve girmekte olduğu ülkeleri uluslararası rekabete çekmek istiyor. Doğu Avrupa'ya, Çin'e ve Doğu Asya'ya baktığımızda gayet açık ve ilginç olan nokta, buralarda dünyaya açılmanın, bu ülke ekonomilerinin yıkımını hazırlamadan gerçekleşmeyeceği. Ekonomi çürümeden, verimi düşürmeden, endüstriyi yıkmadan gerçekleşmeyeceği. Washington konsensusunda açık olarak görebildiğimiz, politik ekonomi anlamında verilen mesaj, bu ekonomiler uluslararası sermayeye açılmalıdır. Ama bu ülke ekonomilerinin çöküşü halinde ne olacak, uzun dönemde ne olacak? Aslında bu ülkelerin kapitalistleri, ülkelerini uluslararası sermayeye açmak için, uzun dönemde acı çekme fedakârlığını yapmaya hazırlar. Bir kapitalist ancak, özel mülkiyetin korunması için kapitalist kârlarından özveride bulunabilir. Bu çöküşe hangi noktaya kadar müsaade edilmelidir? Tartışmanın özü burada bence.

Akılda tutulması gereken başka bir şey de Washington konsensusu içinde hükümetlerin aldığı ideolojik tutum. Hükümetlerin "Biz bunu yapmak istemiyorduk ama uluslararası kuruluşlar böyle dayatıyor" gerekçesi var. Böylece işçi sınıfı talepleri daha çok WB çizgisine karşı gelişsin ve hükümet kendini bu işlerde

tamamen suçsuz olarak sunma fırsatını bulsun. Ben bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Sermayenin içinde, özellikle üretken sermaye içinde, bu işlerden bir hayli fayda görecektir ve Washington kurumlarının desteğini alacak belli fraksiyonlar var. Böylece, tüm bu süreç içinde işçi sınıfının mücadelesi açısından ilginç olan şey işçilerin kime karşı savaştıklarını belirlemekten geçiyor. İşçiler kime karşı savaşıyorlar, hükümete karşı mı, Washington kurumlarına karşı mı,

sermayeye karşı mı? Buradaki teorik ve ideolojik tartışmalar da, WB'daki tartışmalar da bu yüzden, belli bir karışımından oluşuyor. Post-Washington konsensusu resmi ideoloji haline geldiği zaman hükümetler işçi sınıfı mücadelesinde ön planda olacaklar. Çünkü, şimdi hükümetler ile WB ve IMF yeniden yapılandırma ve stabilizasyon konularında, eskisinden olduğundan da-

ha çok ortaklar. Böylece, hükümetler ateş hattına çekilmiş oluyor.

Siz hükümetlerin daha önce ateş hattında olmadığını mı ileri sürüyorsunuz?

Benim söylemek istediğim aslında, hükümetlerin suçu kendilerinin kontrol edemediği yabancı güçlere yöneltmeye alışmasıdır. Ben her zaman durum böyledir demiyorum. Ben işçi sınıfının mücadelesinin kendi örgütleriyle yürütülmesine daha çok önem vermekteyim. Ekonomik taleplerin hükümetlere ya da uluslararası kurumlara yönelmesi, işçi sınıfı mücadelesinin her zaman ulusal bir karakteri olduğu gerçeğini değiştirmez.

Biraz da İngiltere'deki politikadan konuşsak. Örneğin yeni İşçi Partisi (İP) ve lideri Tony Blair, solun gündemini belirliyor. Benzeri gelişmeler ABD'de ve başka ülkelerde de var. Sizce Blair türünden bir sosyal demokrasi dünyada moda olmaya mı başladı? Tony Blair İngiltere'de Thatcher'in başlattığı süreci geri döndürebilecek mi?

Dünyada pek çok ülke var ve bunların herbirinde ya İşçi Partisi türünden bir parti ya da başka bir parti iktidara gelecekti. Acaba dünyada böyle genel eğilimler var mı, bilmiyorum. Thatcher hakkında en önemli şeylerden biri, monetarizmini falan bir yana bırakırsak bilinçli olarak, kendine tehdit olarak algıladığı ve İşçi

Partisinin politik dayanağı olan idari, kurumsal ve siyasi temelleri yıkmakla işe başladı. Ben bunu *Coal Question* (Kömür Sorunu) kitabımda yazmıştım. Sendikalar, sadece ekonomi için kötü olmakla kalmıyordu, aynı zamanda İP'nin de dayanak noktalarıydı. İktidara geldiği zaman Thatcher sormuştu, "Kim İşçi'ye oy verdi?" diye. Cevap, sendikalar, belediyeler, belediye evlerinde yaşayanlar, öğretmenler vs.. idi. Thatcher'in tepkisi "Bunlardan kurtulmamız lazım, o halde." oldu. Böylece, Thatcher siyasi bir saldırıya geçti kurumlar üzerine. İP siyasetini oluşturan kurumları yedi bitirdi. 1981'de İP liderlik seçiminde Tony Benn, Dennis Healey'e karşı bir oyla yenilmişti. O günden sonra, sağa doğru savrulma giderek yoğun-

laştı. Kinnock'la başlayan ama Blair'in bitirdiği şey, Thatcher'in toplumda başlattığı ve bitirdiği şeyin aynısıydı. Blair, Thatcher'in toplumda yaptığını, İP'nin içinde gerçekleştirdi. İP içinde sol siyaseti elimine etti. Belki de dünyanın genel eğilimi de budur. Temelde İP aktivist olmayan parti haline geldi. Neden parti yönetimi çok fazla popüler değil ve neden medya bu kadar etkili? Çünkü sizin teknenizin güvencesi halkınızın siyasete aktif olarak katılmasından geçmektedir. Madenciler grevinden bugüne, İP içinde olan şey liderlerin işçi sınıfı politikasına katılımcı olmayan, destekçi olmayan, siyaset izlemeleridir. Bu işi bize bırakın, parlamentoya bırakın, biz seçildik, biz hallederiz tavırları hâkim olmaya başladı.

Blair altında iki süreç var. Birincisi, başbakanın elinde iktidarın umulmayacak bir şekilde konsantre olmasıdır. Hatta, bakanların kendi bakanlıkları alanında, bırakın bakanlıklarının alanını, kendi bakanlıkları içinde başbakanın emrini almadan siyaset yapmaya yetkileri yoktur. Diğer de, barikatların karşısına düşüştür. Burada istenen, halktan tamamen depolitize olmalarıdır. Bu İP'nin kendi içinde politika üretmeyi öldüren bir durum. Bildiğin gibi İP iktidara geldiğinde işe, Merkez Bankasına kısmî bağımsızlık vermekle başlamıştı. Bunun hiçbir etkisi yoktu ama sembolik olarak önemliydi bu. İkincisi de tek ebeveynli ailelere verilen devlet yardımının kesilmesi bence çok önemliydi. Çok önemliydi, çünkü bir şeylerin göstergesiydi. Herşeyden önce bu kesintilerden sağlanacak tasarruf çok küçük olacaktı ama sembolik olarak önemliydi. Çünkü böylece, İP

tam başlangıçta, partinin içindeki solu yenme stratejisini uygulamaktaydı. Bunları provoke edip, kafalarını kaldırmalarını sağlayıp, biçme yöntemini uyguladı. Bu bir anlamda parti içinde kimin güçlü olduğunu gösterme çabasıydı. Bir yandan da çok riskli bir iş yaptıklarını söylemeliyim. Mesaj açıktı; "Biz ne istersek onu yapabiliriz." İP'nin içindeki savrulmanın bence sendikal hareketi nasıl etkileyeceği henüz belli de-

ğil. Çünkü, sendikalara göre kendi partileri hükümette. Ancak, partinin arkasındaki bunca desteğe rağmen, hükümet kitlelerin beklentilerini yerine getirmiyor. Ne zaman sendika hareketi işçi sınıfı mücadelesini yönlendirebilecek, o zaman belli değişiklikleri gözlemleyebiliriz.

Tony Blair, seçilmek için herşeyi yapabilir. Murdoch para kazanmak için herşeyi yapar. Bu demek ki bunlar birbirleri için yaratılmışlar. Medyanın gücü ve onun siyaset ile ilişkisi yeni bir şey değil.

Bu durumda, işçi sınıfı ne yapmalı? Nasıl örgütlenmeli kendi çıkarlarını nasıl korumalı? Hâlâ İşçi Partisinin içinde mi örgütlenmeye devam etmeli?

Belki de bizim İşçi Partisinin içindeki ve dışındaki örgütlerden çıkmamız lâzım. Yeni bir hazırlık yaşanması lâzım. Bence bu tür örgütler sendika hareketlerini takiben kurulacaktır.

Son günlerde Tony Blair ile Medya baronu Murdoch arasında çok yakın ilişkiler gelişti. Örneğin Murdoch, İtalya'da Berlusconi'nin medya kuruluşlarını satın almak için Tony Blair'den yardım istedi. Bu tür ilişkiler daha önce Muhafazakâr Parti'nin geliştirdiği ilişkilerdi. Bunun anlamı nedir?

Tony Blair, seçilmek için herşeyi yapabilir. Murdoch para kazanmak için herşeyi yapar. Bu demek ki bunlar birbirleri için yaratılmışlar. Medyanın gücü ve onun siyaset ile ilişkisi yeni bir şey değil. Daha ben çocukken hatırlarım, o zaman herşey Express ile ilgiliydi. Onun sahibi İngilizdi, Murdoch Avustralyalı. Fakat burada önemli olan bir nokta var, İngiliz toplumu kendini güçlü bir şekilde sınıflarda ifade etmeye devam ediyor. Örneğin toplum, hâlâ hiyerarşik bir şekilde örgütlenmiş olduğunu en üst tabakada elitin oturduğunu falan düşünüyor. Murdoch tarafından uygulanan ve çok uzun zamandır devam eden sansür şimdi İşçi Partisi iktidardayken kolaylıkla devam edebiliyor. İlginç olan nokta, Murdoch'un basın imparatorluğuna saldırı, bir Tory siyasetçisinin yayınladığı kitap üzerine oluyor. Chris Patten'in anılarının yayınlanması üzerine fırtına kopuyor. Buna karşın, onyıllar-

dır süren şey, Murdoch'un Tory'leri destekliyor olmasıydı. O zaman kimse bu noktaya dikkat etmedi.

Bizim ülkemizde epeydir süren bir tartışma var. Geçmiş dönemdeki hükümetlerin uyguladığı politikalar gerici güçleri tehdit olarak toplumun karşısına çıkardı. Gerici, İslamî, faşist harekete karşı ordu kendi geleneklerine bağlı olarak, cumhuriyeti, seküler/laik düzeni savunmak için harekete geçti. Bu durum solu ikiye bölmüş vaziyette. Bir kısım sol, orduya karşı İslamcılarla işbirliği yapılmasını savunuyor ve birlikte eylemlere katılıyor. Bunun demokrasinin gereği olarak yapıldığını ileri sürüyor, bu eğilim. Solun içindeki diğer bir eğilim, sosyalizm olmadan demokrasi olmayacağını ve ordunun bugünkü pozisyonun ilerici olduğunu düşünüyor. Bu akım seküler, laik, medeni hukuku uygulayan bir sistemin mücadele için daha elverişli ortam yaratacağını düşünüyor. Bu konuda solun sizce tavrı ne olmalı? Bir de sizin ordu üzerine, endüstri-ordu kompleksi konusunda yaptığınız bir çalışma vardı. Bizim ülkemizde OYAK gibi kuruluşlar aslında orduyu bir yandan üretim sürecine bağlıyor.

Bu konularda çok genel olarak konuşmak hatalı olabilir. Örneğin, İngiltere'deki, Amerika'daki ordu, Türkiye'deki ordudan daha farklıdır. Ordu genelde muhafazakâr kanadın görüşlerine yakındır. Ama bu-

nun her zaman böyle olacağı anlamına gelmez. Ben burada biraz tehlike çanları ıslıtmekteyim. Ordunun politikasını kim çiziyor, bu politikayı nasıl uyguluyor ve buna halkın katılımı nasıl gerçekleşiyor? Bu iki eğilim de, ordunun tavrı ile ilgili seçimlerin sunulduğunda genelde, Marksist olmaktan ziyade, adeta sosyal demokrat bir dil kullanmakta. Bu geleneklerin falan savunulması konusunda, dikkatli olmak zorundayız. Cumhuriyet, demokrasi, bağımsızlık türünden kavramlar, bunlar kurulurken oluşan kavramlar, ve genellikle çok değişken şeyler. Senin de bildiğin gibi Türkiye'nin yakın tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tanımı ordu müdahaleleriyle sürekli değişti. Benim ordu üzerine yaptığım çalışma dediğin gibi, ordu-endüstri kompleksi konusunda yoğunlaşmıştı. Bu çalışmada, endüstri-ordu kompleksinin kapitalizmin bir parçası olup olmayacağını göstermeye çalıştım. Sizin teknenizin güvencesi halkınızın siyasete aktif olarak katılmasından geçmektedir.

Benim her zaman söylediğim şey, monetarist olsun, neo-liberal olsun tüm bu pozisyonlar, bu modern dünyada devlet müdahalesinin olmadığı ideolojik konumların aslında, devletin taraflı müdahalesinin ideolojisini oluşturmak için rasyonel geliştirmekten başka birşey olmadığıdır.

Düzeltilme;

Dergimizin Nisan 1999'da yayınlanan 388. sayısında teknik nedenlerden kaynaklanan bazı hatalar olmuştur. Bir çevirisini yayınladığımız Jürgen Habermas'ın ismi hatalı olarak yazılmıştır. Atif Evren'in kitap tanıtımının başlığının ise Matematik Üzerine Diyaloglar olması gerekiyordu. Ayrıca editörden yazısında da gösterdiğimiz bütün titizliğe rağmen tashih hataları yapılmıştır.

Düzeltilir özel sayı editöründen, yazarlardan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

İktisat Teorisi Üzerine Eleştirel Önergeler*

Fuat Ercan*

Giriş: Sosyal Bilimlere İlişkin Genel Önergeler:

1. Sosyal bilimler, içinde yer aldıkları sosyal yapı, sosyal ilişkiler ve ilişkilere içkin olan güç ilişkilerinin belirlediği çerçeve içinde gerçekleşir. Bu anlamda sosyal bilimlerin varoluş koşulları (ya da ontolojik temelleri) içinde yer aldığı tarihsel gerçeklik ve bu gerçekliğin yapısal karakter kazanmasına neden olan güç ilişkileri dolayında belirlenir.

1.1. Birinci önermeden hareketle sosyal bilimlerle uğraşan bilim insanının araştırma nesnesi ile nôt bir ilişkisi yoktur. Bilim insanı, araştırma nesnesini tanımlamaya başladığı andan itibaren sosyal ilişkiler içinde belirli bir durumu ve bu durumun toplumsal açılımlarını temsil eder.

1.2. Bilimsel etkinliğin kendisini sosyal bir olgu olduğu ölçüde, bilen özne ile araştırma nesnesi arasındaki ilişkiler tarih bağımlıdır.

1.3. Tarihsel süreç içinde sosyal yapı ve ilişkilerde bir dizi farklılaşma ve değişim gerçekleştiği göz önüne alınırsa, bilim insanı ile araştırma nesnesi arasındaki ilişki, özellikle bu ilişki dolayında açığa çıkan bilgiye ulaşma biçimleri ve tekniklerinin farklılaşmasına neden olur.

1.4. Sosyal gerçeklikte açığa çıkan değişim eğilimleri ile bu değişim eğilimlerinin bilgisine ulaşma ve çok daha önemlisi sosyal bilimlerin değişim sürecinde farklılaşarak değişimin gereklerine uygun araştırma nesnesi ve araştırma tarzını belirlenmesi eşzamanlı işleyen bir süreç değildir.

1.5. Toplumsal değişim süreci ile sosyal bilimcinin bu sürecin bilgisine ulaşması ve araştırma nesnesini değişim koşullarına bağlı olarak yeniden tanımlamasının eş zamanlı olmamasının bir dizi nedeni olmakla birlikte, bu nedenler arasında üçü özellikle belirleyici niteliktedir.

1.5.1. Bu nedenlerden ilki, sosyal bilimlerin sosyal ilişkilere içkin güç ilişkilerinin belirleyiciliğinin altında olması ve çok daha önemlisi bu güç ilişkilerinin yapısal bir özellik kazanması, sosyal bilimlerin

özgür hareket etme yeteneğini kısıtlar, bu ise değişimin bilgisine ulaşmayı önlediği ölçüde, değişim sonucu açığa çıkan gerçekliği araştırma nesnesi olarak analize dahil edilmemesi gibi bir sonuca neden olur.

1.5.2. Sosyal bilimlerini gerçekleştiren bilim insanlarının kendi aralarında oluşturdukları topluluklar, özellikle daha organize olmuş kurumsallaşmış biçimiyle akademik ortamlar, değişimi önceleyen dönemde oluşturdukları bir dizi açıklama ve bu açıklamayı gerçekleştirmek için kullandıkları yol ve yöntemlere sıkı sıkıya bağlıdır. Sosyal bilimcilerin oluşturduğu bu toplulukların sahip oldukları araştırma nesnesi ve

Sosyal bilimler, içinde yer aldıkları sosyal yapı, sosyal ilişkiler ve ilişkilere içkin olan güç ilişkilerinin belirlediği çerçeve içinde gerçekleşir.

* Bu çalışmada "eleştirel bir iktisat/sosyal teorinin" olabilirliği üzerine yürüttüğüm çalışmanın ilk ipuçları önermeler şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Yazıda kullanılan çerçeve, 1998 yılındaki İktisatçılar Haftasında tartışmacı/panelist olarak yaptığım konuşma olmuştur. Fakat çok daha önemli bir gelişme, bu sunuştan sonra sevgili Sedat Aybar'la bir toplantıda yaptığım konuşma oldu. Konuşmada yaptığım sunuşa paralel ve çok daha açılmış olan bir tartışmanın kendisinin de bulunduğu SO-AS'ta sürdüğünü belirtti. Marksist iktisat teorisinde önemli bir yer tutan Ben Fine'in başlattığı bu tartışmanın Türkiye'ye taşınması yönündeki isteğimi olumlu karşılayan sevgili Sedat Aybar, tartışmayı açan B.Fine'in temel metnini ve bu metne karşı kendi yazdığı makaleyi ve bunlara ek olarak da sorunu detaylı ele alan bir konuşma metnini bana yolladı. Özel sayı editörü Kaya Ardıç hocamızın da olumlu desteği ile bu yazıları yayınlıyoruz. Tüm bu vurgulardan sonra, bu yazıyı yazmam için gereken koşulları sağlayan sevgili Metin Özuğurlu'nun katkısına değinmeden geçemeyeceğim.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İİBF

araştırma nesnesine ilişkin bilgiye sıkı sıkıya bağlılıkları ya da aşırı tutuculuk, değişimin bilgisine ulaşma ve araştırma nesnesinin değişime uygun tanımlanmasının en önemli nedenlerinden biridir.

1.5.3. İki sürecin eş zamanlı yaşanmamasının önemli bir diğer nedeni, toplumsal değişim sürecinin toplumsal ilişkilere taraf olan sınıf ve grupları farklı ölçülerde etkilemesi ve bu farklılığa bağlı olarak toplumsal değişim karşısında bu sınıf ve grupların değişimi anlama ve açıklamasında farklılıkların olmasıdır. Değişimin toplumsal ilişkilere taraf olanlarca farklı algılanması, aynı zamanda sosyal bilimcinin gündemini de belirleyecektir.

1.6. Bu son önermeden hareketle, sosyal bilimlerde yöntem konusunda sürdürülen tartışmalarda sıkça dile getirilen *doğru* ya da *yanlış* kriterinin anlamlı olmadığını vurgulamamız gerekiyor. Aynı sosyal olgunun farklı şekillerde anlaşılıp açıklanmasında, bu açıklamaların hangisinin *doğru* ya da *yanlış* olduğu yönünde karşılaştırmaya dayanan bir genelleme yapmak yerine, sosyal olgunun sosyal ilişkilere taraf olan kesimler için ne anlama geldiğinin belirtilmesi gerekir.

1.7. Sosyal gerçekliğe ilişkin olguların açıklanması, aynı zamanda sosyal gerçekliğe belirli bir anlam yüklenerek ona müdahale edilmesinin yol ve yöntemini de işaret etmiş olur. Üretilen bilgi ele alınan olguyu belirli bir mantık dolayında tanımlanıp, sınıflandırdığı ölçüde, yaşanan sosyal pratikler normal ve normal olmayan gibi değer yüklü kavramlarla tasnif edilmekte. Normal olmayan için ise normalleştirme yönünde bir dizi açıklama yapılmakta. Yani yaşamın belirli tarzlarda dönüştürülmesi için gerekli meşruiyet sağlanmakta.

Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak İktisat Üzerine Önermeler

2. Diğer sosyal bilimler gibi iktisat da belirli bir tarihsel ve toplumsal sürecin ürünüdür. İktisadın bir disiplin olarak varoluşu, kapitalizmin toplumsal ilişkiler olarak gelişmesine paralellik gösterir. İktisadın ontolojik temelleri, realist açıdan bakıldığında kapitaliz-

min ontolojik temelleri ile örtüşür. Biraz daha açık ifade edecek olursak, kapitalizmi tanımlayan sosyal ilişkilerin gelişimi ile açığa çıkan, üretim, değişim ve bölüşüm ilişkilerinin *sanki kendine özgü bir mekanizma* olarak gözlemlenmesi, aynı zamanda bu gün iktisat olarak tanımladığımız özerk bir disiplinin varlığına yol açmıştır.

2.1. İktisadın bir disiplin olarak gelişmesinde kapitalist toplumsal ilişkiler belirleyici olduğu ölçüde, iktisat disiplinin araştırma nesnesi kapitalist toplumsal ilişkilere içkin olan güç ilişkilerince belirlenmiştir.

2.2.

İktisat disiplini, tanımladığı araştırma nesnesine ilişkin ürettiği her bilgi, aynı zamanda sosyal gerçekliği belirli bir mantık dolayında tanımlamakta. Aynı tanımlama, referans alınan mantığa bağlı olarak normal olan-olmayan ayrımını gündeme getirdiği ölçüde, toplumsal pratiğe bir dizi müdahaleyi meşrulaştırmakta.

2.3. İktisat disiplinin sosyal gerçekliğe ilişkin bir dizi açıklama yapması sosyal gerçekliğe yapılacak müdahaleleri meşrulaştırdığı ölçüde, bu disiplinin sosyal yapıya içkin olan bir dizi *güç ilişkisi* ile çok düzeyli ilişkiye girmesine yol açmakta.

2.4. Bu önermeden hareket ederek iktisat disiplini içinde yer alan farklı okul veya açıklama tarzlarını çok genel olarak ayrıma tabi tuttuğumuzda, verili sosyal ilişkilerin devamlılığı ya da en azından güç ilişkilerinde egemen olan sınıf ya da grupların kısa ve uzun erimli çıkarlarına uygun bir araştırma programı dolayında yeniden üretimini sağlayan ele alış ve yaklaşımlarla, verili sosyal ilişkilere eleştirel yaklaşan ve bu ilişkilerdeki eşitsiz ilişkilerin doğasını açığa çıkaran ele alış ve yaklaşımlardan bahsedebiliriz. Yani iktisadın kendi içinde *eleştirel olmayan iktisat* ve *eleştirel iktisat* olarak iki başlık altında ele alabiliriz.

2.4.1. İktisat disiplini eleştirel olmayan iktisat ve eleştirel iktisat olarak ayrıma tabi tuttuğumuzda, ilk etapta bu iki açıklama tarzının sosyal ilişkilere ilişkin açıklamalarını *doğru* ya da *yanlış* gibi bir değerlendirme anlamını yitirecektir. İktisat teorisi açısından doğru ya da yanlış tanımlanması yerine, her bir açık-

lamanın toplumsal ilişkiler içinde yer alan farklı kesimler açısından ne anlama geldiğinin analiz edilmesi gerekiyor.

2.4.2. Eleştirel olan ve olmayan iktisat gibi bir sınıflandırma beraberinde iktisat içinde bir dizi tartışmanın varlığına neden olan klasik, neo-klasik, Keynesyan, post-Keynesyan, parasalcı postkeynesyan ayrımları ya da son zamanlarda yapılan modernist iktisat-postmodernist iktisat ayrımı anlamını kaybedecektir. Eleştirel olmayan iktisat verili sosyal ilişkileri, kapitalizmi tanımlayan ve sistemik özellik kazanan mantığı dolayımında ele alıp yeniden

üretimini sağlayacak bir çerçeveye içinde analiz eder, çok daha önemlisi değişim sürecine bağlı olarak açığa çıkan farklı konumları, çelişkileri de güç ilişkilerine egemen olan sisteme ilişkin mantık dolayında analiz ederek sürece müdahale için gerekli araç ve donanımı sağlar. Eleştirel iktisat ise, ele aldığı iktisadi olgunun sosyal ilişkiler içinde ne anlama geldiğini sadece gözlemlenen değişkenlerden hareketle analiz etmez, yapıyı ve yapıya içkin olan mekanizmaları da açığa çıkarır.

Eleştirel Olmayan İktisat ve Eleştirel Olmayan İktisadın Eleştirisi

3. Eleştirel olmayan iktisat teorisini tanımlayan en önemli özellik, kapitalist toplumsal ilişkileri bütünsel olarak meşrulaştırması ve kapitalist toplumsal ilişkilerin değişim sürecinde ihtiyacı olan açılımları sağlamasıdır.

3.1. Eleştirel olmayan iktisat, kapitalist toplumsal ilişkileri meşrulaştıracak biçimde bilgi üretirken, Kuhncu anlamda bu disiplini tanımlayan disipline özgü çerçeve (disipliner matris) belirli bir dizi ontolojik öncülden hareket eder. Eleştirel olmayan iktisadın ontolojik referans noktası, toplum değil, somut bireysel aktivitelerdir. *Atomistik ontoloji* olarak tanımlayacağımız bu öncül, dışımızdaki dünyayı "farklı şeylerin bütünlüştüğü toplamı olarak" tanımlar. Atomistik bir varoluşun geçerli olduğu bir dünyada olaylar/olgular arası ilişki, ya da nedensellik olaylar arasındaki içsel dinamiklerden çok *dışsal* bir ilişki ve nedenselliği öngörür. Eleştirel olmayan iktisat teorisinde, "farklı şeylerin bütünlüştüğü toplamı tanımında" farklı şey'e teka-

bül eden üretici ya da tüketici olarak tanımlanan bireylerdir. Bu analizlerde *nesnel gerçeklik*, farklı şeyler olarak üretici ya da tüketicilerin öznel çıkarlarının rasyonel seçimler olarak açığa çıkması sonucunda oluşur. Eleştirel olmayan iktisadın ontolojik referans noktası, dünyayı özne ve nesne olarak iki farklı gerçekliğe ayırmakta. Kıt kaynaklar karşısında seçimleri-

nin rasyonel olduğu düşünülen iktisadın bireyi, öznel olanla nesnel olanı içeren çelişkili bir yaratık olarak tanımlanmakta. Berkelyan dualizm olarak tanımlayacağımız bu dünyaya da, bireysel özne aynı zamanda nihai olarak dünya hakkında bilgi edinen ve bu bilgilenmeye bağlı olarak seçimlerine yön ve-

recek kararlar alan bireylerdir. Bu kararlar ise verili gerçekliği yani reel olanı oluşturur. Rasyonel karar alan bireylerden oluşan bir dünya tasarımı aynı zamanda bilgiye ulaşma tarzını da belirlemekte.

3.2. Eleştirel olmayan iktisat, bilgiye ulaşmak için temel önem atfettiği bireylerin eylemlerine ve özellikle de eylemlerine atfettiği değeri anlamaya yönelir. Eleştirel olmayan iktisadın atomistik ontolojisi, yani dünyayı farklı şeylerin toplamı olarak tanımlayan ontolojisi, bilgiye ulaşma tarzı açısından sorunlu bir içeriğe sahiptir. Sosyal gerçekliği ve sosyal olguyu anlamaya yönelik bir eylemlilik olarak tanımladığımız bilimsel etkinliği, bireylerin eylem ve etkinliklerine bağlayan bir anlayış, muazzam sayıdaki bireyin eylem ve etkinliğini açıklamak için ister istemez monistik bir bilgi kuramının varlığına yol açmıştır. Sosyal olgu, içinde yer aldığı tarihsel/yapısal ve tarihsel/yapısal olduğu ölçüde dinamik sosyal ilişkiler bağlamında analiz edilmediği andan itibaren, atomistik ontoloji zorunlu olarak aşırı soyutlama, *aşırı genelleme ve ampirist bir epistemolojiye* sahip olacaktır.

3.3. Eleştirel olmayan iktisadın, araştırma nesnesinin bilgisine ulaşmak için seçtiği yollar, aslında iktisadın sisteme ilişkin güç ilişkileriyle olan bağlarının artmasına paralel olarak değişiklikler göstermiştir. Örnek olarak kapitalizmin toplumsal ilişkiler sistemi olarak geliştiği ilk dönemlerde, iktisadın kurucularından D.Ricardo, uyguladığı *tümdengelimci* yöntem sayesinde kapitalizmi tanımlayan bir dizi genel ilkeyi açığa çıkarmasına rağmen, tümdengelimci yöntemi somut süreçlere bağlamamış ve *radikal soyutlama* ya da zora dayalı soyutlama olarak tanımlanan bu yön-

tem doğrultusunda fenomenleri yasaların dolaysız dışavurumları olarak tanımlamaya yönelmiştir. Diğer yandan Ricardo'nun zora dayalı soyutlama yöntemi, J.Mill'in çalışmaları ile toplumsal ilişkilere içkin olan çelişkileri teoriden arındıracak bir işleve bürünmüştür. Formel ve mantıksal tutarlılık adına, toplumsal alanda süren çelişkiler teorisinin dışında tutulmaya başlanmıştır.

Aşırı soyutlama yönündeki eğilim, sosyal gerçekliğin yerine formel tutarlılığı koyduğu ölçüde, formel tutarlılığı sağlamak için aşırı genellemelere yol açacak ampirist bir epistemolojinin gelişmesine de yol açıyordu. Aşırı genellemelere yol açacak ampirist bir epistemolojide, sosyal gerçekliğin bilgisine gözlem ve deneyle ulaşılabileceği belirtilirken, kapitalizmin yapısal ve öze ilişkin işleyişi, bu özün kendisini açığa çıkardığı biçimler aracılığıyla tanımlanıyordu. Eleştirel olmayan iktisat teorisi içinde özel bir yere tutan genelde neo-klasik iktisat, özel de ise Walrasyan analiz D.Ricardo'nun aşırı soyutlama yönündeki eğilimini daha da uçlara taşıırken, Marshallian analizlerde ampirist genellemelere yönelme daha belirleyici durumdadır.

Gerek aşırı soyutlama gerekse aşırı ampirizme dayalı bilgi, sonuçta monistik bir epistemolojiyi gerektirir. Buna göre sosyal gerçeklik az sayıda değişken dolayında tanımlanır, sosyal gerçekliğin az sayıda değişken dolayında tanımlanması, aslında kapalı ve düzenliliği olan bir sosyal gerçekliği referans alır. Ömek olarak M.Friedman'ın *Essay in Positive Economics* adlı çalışmasında, öndeyide bulunmayı iktisat disiplini için temel öneme sahip bir değişken olarak tanımlar. Öndeyide bulunmanın biricik şartı, sosyal gerçekliği aşırı genelleştirilmiş ampirik veriler setinden hareketle tanımlayabilmekte yatıyor.

3.4. Eleştirel olmayan iktisadın üzerinde yükseldiği ontolojik ve epistemolojik öncüller aslında çok daha kapsayıcı bir sosyal bir teori ile karşı karşıya olduğumuzu göstermekte. Bu sosyal teori, toplumu bireyler toplamı olarak açıklamasının ötesinde, toplumdaki değerler sistemi ve ahlakî yapıyı da bireylerin tercih ve seçimlerinin bir özeti olarak tanımlamıştır. 1980'li yıllarda iktisadın tanımladığı bu egemen sosyal teori, toplumunu çok daha farklı alanlarını da aynı öncüller dolayında tanımlamaya yönelmiştir.

3.5. Genel olarak eleştirel olmayan iktisadın ontolojik ve epistemolojik öncülleri hakkında özet bilgiler verdikten sonra, eleştirel olmayan iktisadın temel işlevi yani kapitalist ilişkilere içkin olan güç ilişkilerini yeniden üretmek için bir dizi aşırı-genellemeye gitti-

ğini belirtmemiz gerekiyor. Kuhn anlamında disciplinary matris ya da Lakatos anlamında teorisin sert çekirdeğini oluşturan aşırı-genellemeler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar;

i-tam rekabetçi bir piyasanın var olduğu,

ii-bu piyasaların etkin olduğu,

iii-piyasaların sürekli dengede olduğu yönündeki argümanlardır.

Weintraub'un belirttiği gibi bu üç değişken eleştirel olmayan iktisadın Lakatosian anlamda sert çekirdeğini oluşturmaktadır ve araştırma programı bu üç değişken etrafında örgütlenmiştir.

3.6. Kapitalizmin tarihsel gelişim sürecine bağlı olarak eleştirel olmayan iktisadın temel yönelimi, bu üç genellemeyi;

i- teorisin sert çekirdeğini oluşturduğu ölçüde koruyucu yönde teknik kullanımında uzmanlaşma artmış,

ii-ve diğer yandan kapitalizmin toplumsal ilişkiler üzerindeki egemenliğinin artması daha özel alanlara sızmasına paralel olarak yaşamın diğer alanları içinde uygulanması amaçlanmıştır.

3.7. Eleştirel olmayan iktisadın sert çekirdeğini oluşturan bu üç temel değişkenin geçerliliğini A.Smith formel olmayan bir çerçevede göstermeye çalışırken, Walras aynı çerçeveyi cebir kullanarak güçlendirmiş, Pareto dengenin etkinliğini ispatlarken, Debreu ve Arrow matematiksel iktisat kullanarak teknik donanımının daha da artmasını ve içsel bütünlüğünün daha bir gerçekleşmesini sağlamıştır. 1970'li yıllar ise eleştirel olmayan iktisadın sosyal gerçekliği açıklama gücünü büyük ölçüde kaybettiği bir dönemde (özellikle sisteme ilişkin kriz eğilimleri, işsizlik vs) Barro ve Lucas gibi eleştirel olmayan iktisatçılar, yüksek matematik kullanarak iktisadın teknik donanımını artırdıkları ölçüde, iktisadı bu sefer az sayıda sosyal değişken tarafından belirlenen bir disiplin olarak tanımlamanın yanı sıra, kullanılan dilden dolayı - aşırı uzmanlaşma- oldukça sınırlı sayıda uzmanın kendi aralarında yürüttükleri elitist bir disiplin haline çevirmişlerdir.

3.8. Eleştirel olmayan iktisadın sosyal gerçekliği açıklama konusunda her geçen gün daha bir uzaklaşması, sert çekirdeğinin çok daha fazla korunmasını gerekli kıldığı oranda, iktisat disiplini daha bir formelleşmiş ve kullanılan teknikler daha sofistike bir hal almıştır. Sonuç olarak I.Kant'ın matematikçiler

için ileri sürdüğü eleştiriye, iktisadi matematiğin egemenliğine hapsedenler içinde tekrarlayabiliriz; "Matematikçiler (son dönem eleştirel olmayan iktisatçılar olarak okunacak) gerçekliğin modelini yapma yerine modelin gerçekliği ile uğraşıyorlar."

Kapitalist İlişkilerin Toplumsal İlişkilerde Artan Egemenliği:

Eleştirel Olmayan İktisadın İktisat Dışı Alanları Yeniden Tanımlaması

4. 1970 ve özellikle 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik değişim eğilimlerini anlama ve açıklamada yetersiz kalan eleştirel olmayan iktisat, tüm bu yetersizliğine karşın çağdaş neo-klasik olarak egemenliğini sürdürmesi ilk etapta çelişkili gibi görünse bile, yukarıda ileri sürdüğüümüz önermeleri doğrular niteliktedir. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik ve toplumsal krizler, eleştirel iktisadi bir çok açıdan doğrulayacak süreçlerdir. Bu doğrulamaya rağmen, D.N. Mc Cloesky'in "şansız ve sönük bilim olarak tanımladığı eleştirel olmayan iktisadın egemenliğini sürdürmesi, bilimsel kabul edilen açıklamaların güç ilişkileriyle olan bağlantılarını gösteriyor.

4.1. Bu "şansız ve sönük bilimin" 1970'li yıllarda yeniden belirleyici olması Ben Fine'in ve Sedat Aybar'ın bu sayıdaki makalelerinde dile getirdikleri gibi sadece iktisat teorisindeki değişimle açıklanamaz. İktisat teorisindeki değişim eğilimleri neden değil daha çok sonuçtur. Ben Fine'in 'İktisatta Yeni Devrim' ve Sedat Aybar'ın 'İktisatta Devrim ve Ekonomi Teorisinin Eleştirisi' makalelerinde iktisat teorisinin toplum-bilimleri egemenlik altına aldığı yönündeki vurgulara katılmakla birlikte, egemenliğe neden olan mekanizma üzerinde özellikle durmamız gerekiyor. Eleştirel olmayan iktisat teorisindeki farklılaşma eğilimleri, bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin geçirdiği dönüşümün ulaştığı aşamanın açığa çıkardığı zorunlulukla ilişkisi vardır. Bu ilişkiyi iki düzeyde tanımlayabiliriz, ilk olarak kapitalist toplumsal ilişkiler belirli bir yoğunluğa ulaştıkça, aslında eleştirel olmayan iktisadın tarihsel olarak kurgulandığı ideal tipe daha bir yaklaşıyor. Sosyal yaşama ilişkin bu değişiklik, aynı zamanda sosyal ilişkilere içkin olan güç ilişkilerinin çok daha belirleyici olması anlamına ge-

liyor. İktisat teorisindeki farklılaşma eğilimini tanımlayacak diğer zorunluluk, güç ilişkilerinin belirli bir düzeye ulaşmasıyla ilişkilidir. Güç ilişkilerinin tanımladığı alanı meşrulaştıran ve bu anlamda egemen konuma geçen eleştirel olmayan iktisat, verili güç ilişkilerinin belirli bir düzeye ulaştığı ölçüde egemenliği daha bir artmıştır. Burada temel önerim, yaşamın kapitalist ilişkiler içinde artan örgütlenmesinin aslında aynı zamanda, yaşamın eleştirel olmayan iktisadın tanımladığı dünyaya dönüştürülmesi anlamına geldiği yönünde. Bu süreç, ister istemez eleştirel olmayan iktisadın güçlenmesine neden olduğu ölçüde, sosyal bilimlerin tanımladığı farklı alanları da araştırma nesnesine çevirmesine olanak vermiştir. Tabii ki

böyle bir gündem, aynı zamanda ulaşılan yeni aşamayı tanımlayacak bir dizi açıklamayı da gerekli kılmıştır.

4.2. Aşırı-sermaye birikimine olanak sağlayan ve 'kapitalizmin altın çağı'

olarak adlandırılan dönem ve bu döneme ilişkin mekanizma 1970'lerde krize girmiştir. Burada 'kriz' vurgusunun yukarıda tanımladığımız kapitalizmin belirli bir düzeye ulaştığı ve bu anlamda kapitalizmin tarihsel projesine daha yaklaşıldığı vurgusu ile çelişki içinde olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Kriz aşırı-sermaye ve aşırı-üretim krizidir ve sadece ekonomi disiplinin tanımladığı alana ilişkin bir kriz değil tüm toplumsal ilişkilerde açığa çıkan bir krizdir. Kriz koşulları beraberinde krize karşı yeni 'hal-çarelerinin' bulunmasını gerekli kılmıştır. Bu gerçeklik, iki yönlü dinamik bir süreç başlatmıştır. Bir yandan sistemdeki temel aktörlerin kriz karşısında ayakta kalma mücadelesi, yeni konumların/mechanizmaların varlığına neden olurken, diğer yandan iktisat teorileri hem krize karşı teorik düzlemde çözümler bulmaya çalışırken, hem de bireysel aktiviteler sonucu pratik süreçlerde yaratılan değişiklikleri teorik düzeye taşıyarak meşrulaştırma işlevini yerine getiriyor.

Burada aşırı-sermaye birikimi açısından en önemli sorun, sermaye için yeni değerlendirme koşulları bulmaktır. Böyle bir sorunun çözümü için ilk çare, meta ilişkileri içinde kabul edilmeyen ve daha çok kamusal alanların sermayenin hareket alanı içine çekilmesi olmuştur. Yukarıda açıklamalarımızı krizle çelişmediği yönündeki vurgumuz daha bir anlam kazanıyor. Kriz, kapitalist toplumsal işleyişin devamlılığı için ciddi tehlikeler içermesinin yanı sıra, kapitalizmin çok daha

etkin işleyişi için bir dizi mekanizmanın gelişmesine neden olur. İktisat disiplinine de, bu mekanizmaların düşünsel düzeyde kabul edilmesi için gerekli teorik düzenlemeleri yapmak düşüyor. Eleştirel olmayan iktisat disiplininin bu yöndeki çabaları için en anlamlı örnek, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iktisat disiplini açısından yeniden değerlendirilmesi olmuştur. Böyle bir tanımlama için öncelikle kamusal alanın, özellikle de "devletin" yeniden tanımlanması gündeme getirilmiştir.

Diğer yandan eleştirel olmayan iktisadın az sayıda değişkenle çerçevesini çizdiği analizler yetersiz kaldığı andan itibaren, daha önce dışsal kabul edilen bir dizi değişken yeniden tanımlanarak analiz ediliyor. Son on ya da on beş yıl sürecinde belirleyici konuma yükselen "büyüme teorilerinin" bu anlamda oldukça önemli olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Büyüme kavramının 1980'lerden itibaren geçirdiği dönüşüm, bir yandan iktisat teorisinin sert-çekirdeğinin açmazlarının aşılmasına olanak sağlarken, diğer yandan meşruiyet krizine karşı da önlemler alınmış oluyor. Büyüme teorisindeki temel değişim, aslında daha önce modelde dışsal kabul edilen bir dizi değişkenin modele dahil edilmesidir.

Örnek Uygulama Olarak: "Bilgi" ve "Eğitimin" İktisat Teorisine İçselleştirilmesi

5. Eleştirel olmayan iktisadın bir dizi sosyal gerçekliği analize dahil etmesi, teorisinin yukarıda tanımladığımız ontolojik/epistemolojik temellerinin değişmesine neden olmamış, tam tersine bu ontolojik temellerin sosyal gerçekliğin farklı alanlarına uygulanması yönünde bir değişim başlamıştır. Belki çok daha önemlisi son dönem iktisat teorisinin içselleştirdiği ve içselleştirdiği ölçüde yeniden tanımladığı olgu/kavramların, diğer sosyal bilimlerde de kabul edilip kullanılmasıdır.

Eleştirel olmayan iktisadın genelde 'eğitim', çok daha özeldir ise 'bilgi' ve 'insan sermayesini' araştırma nesnesi haline getirmesi, iktisat teorisinde olup bitenleri anlamak açısından güzel bir örnek oluşturuyor.

5.1. Bilgi ve bilginin sistematik üretildiği eğitim sistemi, 1980'lerde pratik süreçler açısından özel bir önem taşımaya başlamıştır. Eleştirel olmayan iktisadın, yaşanan somut süreçlerdeki değişimlerden hareket ederek analiz konularını belirlediğini göstermek açısından böyle bir açıklamaya ihtiyacımız var. Bilgi ve eğitimin önemli olmasının sosyal pratik açısından nedenlerini kısaca dört başlıkta ele alabiliriz:

i-) Bireysel firmalar arasında rekabetin yoğunlaşması, firmaların rekabette olumlu bir konum elde etmek için nitelikli emek ve dolayısıyla bilgi ile donanımlı hale gelmiş emeğe olan ilgiyi artırmış,

ii-) aşırı sermaye birikimi nedeniyle, sermaye birikiminin değerlendirme koşullarının zorlaşması, yeni değerlendirme alanlarına ihtiyaç duyulduğu oranda, eğitim ve sağlık gibi alanlar sermaye için yeni yatırım alanları olarak görülmesi önem kazanmış,

iii-) rekabetin yoğunlaşmasına bağlı olarak, araştırma-geliştirme maliyetlerinin oldukça artması, beraberinde üniversitelerin verili donanımı harekete geçirerek, araştırma-geliştirme faaliyetinin üniversitelerce yapılması, bireysel sermaye/firmalar açısından daha mantıklı bir seçeneğe dönüşmüştür.

iii-) yukarıda dile getirdiğimiz kapitalizmin belirli bir aşamaya, ideal denebilecek olan aşamaya yaklaşması aynı zamanda toplumsal ilişkilere taraf olan kesimlerin artan ölçüde kapitalizmin genel mantığı dolayında hareket etmeğe başlamalarına neden olmuştur. Bunun eğitim açısından;

-i) eğitimi talep eden bireylerin tercihlerini daha çok bireysel yarar ilkesi çerçevesinde piyasada daha fazla getirisi olan alanları seçmesi,

-ii) eğitimin organize olduğu okullar, özellikle üniversitelerin aynı süreç içinde bilgi üreten ve pazarlayan birimler haline dönüşmesi gibi iki önemli sonucu olmuştur.

5.2. Sosyal gerçeklik olarak 'bilgi' ve 'eğitimin' önem kazanması iktisat teorisinde karşılığını bulmuş ve bu yönde teorik çalışmalar yapılmıştır. Rezervde tutulan Kenneth J.Arrow'un 1960'lı yıllardaki, "üretim sürecinde elde edilen bilginin önemli olduğu" yönündeki çalışması/düşüncesi 1980'li yıllarda çok detaylı bir şekilde ele alınarak güncelleştirilmiştir. Roemer'in 'endojen büyüme teorisinde' teknik gelişme ile birlikte bilgi birikiminin önemli olduğu yönünde analizler yapılırken, Lucas ise 'insanı' bir sermaye olarak düşünüp, insanın eğitilmesinin önemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Eleştirel olmayan iktisadın temel önermelerinin evrensel olduğunu ve yaşamın bir çok alanına uygulanacağını savunan G.Becker, 'Human Capital'adlı çalışmasında eğitim için genel bir çerçeve geliştirmiştir. Bu çalışmalarda eğitim, neo-klasik teorisinin etkinlik, verimlilik, bireysel yarar kavramları dolayında analiz edilmiştir. Eğitimin arz edilmesi sermayeye bırakılırken, talep cephesi de bireylerin geleceğe yatırım yapması olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, bireyin toplumsallaşmasını sağladığı ölçüde birey

ile toplumun kesiştiği ve toplumsal olduğu oranda bireysel dinamikleri içeren eğitim, sadece ekonomik davranışların tanımlandığı bir alan içinde analiz edilmeye başlanmıştır. Böyle bir analiz eğitimin toplumsal işlevlerinin göz ardı edilmesine neden olduğu ölçüde, *eğitimde eşitlik, adalet* gibi konular analiz dışında bırakılmıştır. Teorik düzeyde gözlemlenen bu değişim, zaten sosyal bir gerçeklik olarak açığa çıkan eğilimlere meşruluk sağladığı ölçüde, eğitimin sermayenin egemenlik alanına çekilme sürecini hızlandırmıştır. Burada daha ilginç bir gelişme ise, uzun bir tarihi olan eğitime ilişkin anlama ve açıklama çabaları yönündeki disiplinler bakışların, geliştirilen bu kavramları eleştirmeden analizlerinde kullanmaları olmuştur.

Eleştirel İktisadın Eleştirilmesi ve Yenilenmesi

6. Eleştirel iktisat, tarihsel olarak eleştirel olmayan iktisadın kavramsal çerçevesinden hareketle ve bu kavramsal çerçeveye reaksiyon olarak geliştirilmiştir. Eleştirel olmayan iktisat güç ilişkileri içinde, genel kabul gördüğü ölçüde teorik ve metodolojik öncülleri daha homojen ve içsel bütünlüğü olacak şekilde gelişmiştir, oysa eleştirel iktisat tarihsel süreç içinde oldukça farklı adlandırmalar içinde açığa çıkmış ve güç ilişkilerinin olumsuz etkilerinden dolayı genel kabul edilebilir olmanın koşullarından uzak kalmıştır.

6.1. Eleştirel iktisat teorisi içinde en azından üç farklı okul ya da eğilimden bahsedebiliriz;

i)- marksist ya da son zamanlarda daha farklı eğilimleri içinde barındıran bir kavramlaştırma olarak radikal iktisat,

ii)- Karl Polanyi'nin genel çerçevesini oluşturduğu eleştirel ampirizm yönelimli kurumsalcı iktisat,

iii)- son zamanlarda geliştirilen ve daha çok bir eğilim olan feminist iktisat.

Bu üç okul/eğilimin yanısıra, son zamanlarda Marx'la Keynes, Kalecki ya da Sraffa arasında bir dizi bağlantılar kurarak alternatif teorik bir çerçeve oluşturma yönündeki analizlerden de bahsetmek gerekiyor. Son zamanlarda gelişme içinde olan bu tür eleştirel

rel yönelimli analizlerin henüz gündemi belirleyecek bir donanım/güce sahip olamaması bir gerçektir. Ama bu gerçeğin arkasında, sadece bu analizlerin geliştirdikleri teorik çerçevelerinin yetersiz olmaları yatmıyor. Yetersizliğin temelinde güç ilişkilerinin neden olduğu sınırlamalar özel bir yer tutuyor. En azından

formel eğitimin verildiği iktisat bölümlerinde, alternatif çerçeveler sunan eleştirel iktisat yaklaşımlarına hemen hemen hiç yer verilmemesi bu ilişkiyi açıkça göstermekte.

6.2. Eleştirel iktisadın güç ilişkileri/egemenlik ilişkileri nedeniyle yeteri kadar gündemi belirleyememesi, süreklilik arz eden bir du-

rum olmadığının belirtilmesi gerekiyor. Bu önerimizi, bu okulların sahip olduğu teorilerin açıklama gücünün artacağı yönündeki bir varsayımdan hareketle dile getirmiyoruz, önerimizin arkasında son yıllarda yaşanan somut süreçlerin açığa çıkardığı değişim eğilimleri olduğunu belirtmek gerekiyor. 1990'lı yıllar dünya ölçeğinde uygulanan ekonomi-politikalarının toplumsal ölçüde olumsuzluklarının açığa çıktığı yıllar olmuştur, bu sonuçlar ise eleştirel iktisadın eleştirelliliğine ihtiyaç duyan bir dizi toplumsal sınıf ya da kesimin varlığına neden olmuştur. Bu toplumsal sınıf ya da kesimlerin taleplerini karşılamak için eleştirel iktisadın kendi içinde teorik anlamda bir revizyona gitmesi gerekiyor.

6.3. Eleştirel iktisadın teorik düzeyde gerçekleştireceği en önemli değişiklik, sosyal süreçleri ve olguları iktisadi kavram ve değişkenlere indirgeyen mantıktan vazgeçmesidir. Yukarıda vurguladığımız gibi, kapitalist toplumsal ilişkiler yaşamı kapitalist ilişkiler içinde örgütlediği ölçüde, sosyal alanlar sermayenin egemenlik alanına girmiştir. Bu süreci meşrulaştırmak için de, sosyal ilişkileri iktisadın indirgemeci ve içeriksiz soyutlamaları dolayında anlamlandırmaya başlanmıştır. Eleştirel iktisadın döneme ilişkin işlevi tam da burada açığa çıkıyor. Eleştirel iktisat, süreci sosyal ilişkiler dolayında analiz ederek içeriksiz olan açıklamalara alternatif çerçeveler sunmalı. Çok daha basit olarak dile getirecek olursak, *iktisadi olgunun aslında sosyal ilişkiler içinde anlam kazandığının belirtilmesi gerekiyor*. Para, sermaye, üretim ve bölüşüm gibi iktisadın araştırma alanına ait kavramların aynı zamanda sosyal ilişkilerin tanım-

ladığı kavramlar olduğu gerçeği, teorik analizlere taşınmalı. İktisat teorisi, sosyal ilişkiler dolayında tanımlandıktan sonra, realizmin sunduğu olanakların epistemolojik açıdan yaşama geçirilmesi gerekiyor; yani tekil olgular ve biçime önem vermekle birlikte, tekil ve ampirik olanın yapısal/soyut düzeye taşınarak analizi yapılmalı. Böylece gerçekliğin öz ve biçimden oluştuğunun ve her ikisinin varlığında bütünün oluştuğunun ısrarla belirtilmesi gerekiyor. Bu birbirinden ayıramayacak iki farklı düzey arasındaki ilişkileri açığa çıkaracak metodolojik/kavramsal araçlara yönelinmeli ya da geliştirilmesi için çaba gösterilmeli.

6.4. Eleştirel iktisadın eleştirel olmayan iktisadı eleştirirken hareket noktası, genellikle eleştirel olmayan iktisadın matematik ve ekonometri kullanması olmuştur. Böyle bir eleştiri haklı olmakla birlikte, eksik ve yetersizdir. İktisat ya da diğer sosyal bilimlerde bir dil olarak matematik ve ekonometrinin kullanılması oldukça normal ve hattâ yer yer zorunludur. Eleştirel olmayan iktisat, sahip olduğu ontolojik/epistemolojik temelleri meşrulaştırmak için bu araçlara başvurduğunu belirttikten sonra, esas eleştiri bu ontolojik/epistemolojik çerçeveye yönelik yapılmalı. Çünkü bu çerçeve eleştirel olmayan iktisadın varoluş koşulu olarak, güç ilişkilerine eklemelenmesine olanak tanıyor.

Sonuç Yerine

7.Son önerme olarak, eleştirel olmayan iktisadın ontolojik/ epistemolojik düzeylerde devrim denebilecek bir değişim yaşamadığını belirtmek istiyorum. Eleştirel olmayan iktisadın verili ilişkileri yeniden üretip meşrulaştıran temel işlevini sürdürdüğünü, çok daha önemlisi bu işlevini aynı ontolojik/epistemolojik ilkelere hareket ederek sürdürdüğünü tekrarlama pahasına ısrarla belirtmek gerekiyor.

Diğer yandan B.Fine ve S.Aybar'ın işaret ettikleri gibi, neo-klasik iktisadın çok daha güçlendiği yönündeki vurgulara da yaptığımız açıklamalardan sonra katılmak mümkün görünmüyor. Evet teknik donanımı gelişmiştir. Ama bu teknik donanımın gelişmesinin ne anlama geldiğini Keynesyen bir iktisatçı olan A.Blinder, NBER konferansların birinde yaptığı konuşmasında oldukça anlamlı bir şekilde dile getirmiştir. Blinder, son dönem yeni klasik iktisatçıların (özellikle genç iktisatçıların) geliştirdiği matematiksel modellerin gerçekliği anlamının ötesinde, kendi teorik varsayımlarını koruma işlevini üstlendiğini, bu modellerin yeni-klasik için bir *ideolojik barikat ol-*

masının ötesinde bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir. Evet eleştirel olmayan iktisat diğer sosyal bilimlerin araştırma nesnelerine el atmış ve dahası onları etkilenmiştir, ama her iki gelişme de teorinin güçlenmesi ya da B. Fine'in vurguladığı anlamda 'kalenin güçlenmesiyle' ilgisi olmayıp, yukarıda kısaca açıkladığımız kapitalist güç ilişkilerinin ulaştığı aşamayla ilişkilidir. Bu anlamda güç ilişkilerine referans yapılmadan iktisat teorisindeki değişimin nedenleri anlaşılamaz. Başka bir deyişle, iktisat teorisindeki değişimleri teorinin kendi içinde kalarak analiz edilmesi sağlıklı sonuçlar ermez. Böyle bir analiz, neden yerine sonuçla uğraşma anlamına gelecektir. Hiç kuşkusuz sonuçlarla uğraşmak zorundayız. Ama teorideki değişikliklerin iyi analiz edilebilmesi için, *kapitalizmin ontolojik temellerinin iktisat teorisinin ontolojik temelleriyle örtüştüğü ve dahası ikisi arasında dinamik bir ilişkinin olduğu gerçeği göz ardı edilmemesi gerekiyor.*

İktisatta Devrim ve Ekonomi Teorisinin Eleştirisi

Sedat Aybar

1 997 Eylül'ünde ODTÜ'de yapılan İktisat Kongresi panellerinden birinde konu "Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Evrimi" idi. Bu panele, konuşmacı olarak katılan Sadun Aren, Tuncer Bulutay, Korkut Boratav, Sencer Divitçioğlu ve Oktar Türel gibi Türkiye'nin tanınmış iktisatçıları, Türkiye'deki iktisat eğitiminin başından beri neo-klasik matematiksel formalizm etrafında yapıldığını ileri sürdüler. Konuşmacıların çoğu kendilerinin iktisadi düşünce konusunda, akademide başka, akademi dışında başka yaşam sürdürdükleri görüşünde birleştiler. Akademi içinde neo-klasik modelleri öğretirken akademi dışındaki çalışmalarında radikal ekonomi-politik ile ilgilenmekteydiler. Sencer Divitçioğlu, hem indirgemeci mantığı hem de neo-klasik formalizm yüzünden artık iktisat çalışmadığını ve tarih çalışmaları yaptığını belirtti. Bu paneldeki en ilgi çekici nokta, toplumsaldan soyut ekonomiye yönelik eleştirilere Türkiyeli iktisatçıların yabancı olmamasıydı. Bu eleştiriler, formel ekonominin kısmi analiz yöntemine olduğu kadar yöntemsel bireyci modellerine ve varsayımlarına da yönelikti.

Aynı kongreye verilen iki ilginç sunum daha vardı. Bunlardan ilki Uludağ Üniversitesi'nden Feridun Yılmaz'ın sunduğu "İktisatta Ortodoksinin Meşrulaştırıcısı Olarak Retorik" başlıklı çalışmaydı. Bu sunumda Yılmaz, iktisatta retorik projesinin neo-klasik iktisat yöntemini meşrulaştırmaya hizmet ettiğini ve 1980'lerden itibaren McCloskey öncülüğünde geliştiğini ileri sürdü. Bu sunumda tartışılan, McCloskey'in, aslında hermenotiğe ve tarihsel araştırmaya dayalı retorik çalışmalarını daraltıp, onu neo-klasisizmin içsel pratiğine hapsettiği ve böylece meşrulaştırdığı teziydi. Tarihsellikten, siyasetten ve toplumsallıktan kopuk, üzerinde yükseldiği matematiksel form yüzünden yoğun bir soyutlama içeren neo-klasisizmin eleştirisine yönelik retorik çalışmalarının yapılmasını önermekteydi, Yılmaz. İkinci sunum, Ege Üniversitesinden, Neşe Özgen'in "Ekonominin Sosyoloji İle Yeni Valsi: Yeni Ekonomik Sosyoloji" başlıklı çalışmaydı. Bu su-

numda Özgen, Granovetter, Smelser ve Swedberg gibi araştırmacıların, Parsons türü yapay sosyoloji ile aralarına mesafe koyduklarını ancak bu "yeni" sosyolojinin entellektüel kurgusunun başarı derecelerinin sorgulanmasını ve bu "yeni"nin ciddi eleştiriye tabi tutulması gerektiğini ileri sürmekteydi. Özgen'in tezi, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin, bir yandan sosyolojik determinizme, diğer yandan da Marksist olmayan ekonomi ile sosyoloji arasında bu yüzyılın başından itibaren neo-klasik ekonomik modellemelerin hegemonyasında kurumlaştırılmış entellektüel işbölümünü, tartışmaya fırsat sağladığı idi. Özgen, bu anlamda, "Yeni Ekonomik Sosyoloji"nin sosyal yapıyı yorumlamaya dönük bir dizi kavramın kapsamını daralttığını ve ekonomi ile sosyoloji arasındaki "alan ihlalleri"nin geleceğine ilişkin "içkinlik" kavramı temelinde gelecekte ne olacağı konusunda kurgulama yapmaktaydı.

Bu bağlam içinde, Türkiye'nin yabancı olmadığı bir diğer tartışma da, 1970'lerde sol cepheden ekonomik indirgemeciliğe karşı çıkış etrafında yoğunlaşmıştı. Marks'ın "son analizde, belirleyici olan alt-yapıdır, ekonomik düzeydir" tezini, toplumların evrimi ve dinamikleri boyutunu ekonomik analizde aramaya yönelten ve toplum dinamiklerini anlamının ve açıklamanın ancak ve ancak ekonomik analizden geçtiğini düşünen sol içindeki kesime yöneltilen eleştirilerdi. Ekonomik indirgemecilik kendini bir anlamda, Marksizmin toplum ve tarih analizinden uzaklaştırarak, neo-klasik iktisata açmıştı. Örneğin, gelir bölüşümü, istihdam, ücretler, yatırımlar, tasarruflar, iktisadi büyüme alanlarında neo-klasik iktisadın kullandığı dili kullanan ve toplumların tarihsel, politik, ideolojik gelişmelerini bu düzeyde açıklamaya çalışan araştırmacılar, Marksist kamp içinde özellikle İkinci Dünya savaşı sonrası teorik çalışmalarda önemli bir yer tutmaktaydı. Bu araştırmaların, konunun bir yanını anlamada yaptıkları katkı yadırganamaz elbette. Ancak bu çalışmaların Marksist içeriği çoğunlukla neo-klasik iktisadın model kurma ve teknik yöntemleri ardında perdelenmişti.

Ben Fine'in bu sayıda yayınlanan yazısı bu tartışmalara katkı yapar nitelikte. Ben Fine konuya, Smith, Ricardo ve Marx'ın ekonomi politiginden koparak kendi kavramsal ve entellektüel sürecini bağımsız bir disiplin içinde geliştiren Walras, Jevons ve Marshall türü ekonominin şimdiki dönemde yaşadığı gelişmeler, diğer sosyal bilim alanlarının bu disiplin tarafından kavramsal ve yöntemsel olarak sömürgeleştirilme süreci olarak bakıyor. Ben Fine'a göre öncelleri Walras, Jevons ve Marshall olan neo-klasik iktisat, çoğu zaman gülünç düzeyde olan varsayımları ile kendini, 1960'lara kadar matematiksel formalizm taşları ile inşa ettiği kalenin içinde artık güvence içinde hissetmektedir. Bu kaleden dışarıya, başka sosyal bilim dallarına akınlar düzenleyek bu alanların sömürgeleştirilmelerini sağlamaktadır. Ben Fine bu sömürgeleştirme hareketinin iki yönlü olduğunu tartışmaktadır. Birinci olarak, neo-klasik iktisadın yöntemsel bireyci varsayımları kavramsal düzeyde diğer sosyal bilim alanları tarafından yeniden kurgulanmaktadır. Böylece, ekonominin tanımladığı insan davranışları, hayatın tüm alanlarına yayılmaktadır. Burada belli bir zayıflık tespit etmektedir Fine. Ekonomi dışı insan ilişkilerinin, piyasa ilişkilerine benzetilerek analiz edilmesi, toplumsal ilişkilerin pek çok yönünü açıklanmadan bir kenarda bırakmakta olması, neo-klasik iktisadın uygulama alanlarını daraltmaktadır. İkinci ve daha köklü olanı, diğer sosyal bilimlerin amprisizme ve teknik konulara yönelmesiyle, neo-klasik ekonominin kullandığı yöntemlere açılarak zayıflamalarıdır. Takip edilen yöntem, toplumsal ilişkilerin, bireyin fayda optimizasyonu düzeyinde, içselleştirme (endojenleştirme) çabalarıdır. Yeni, formel ekonomi modellerinin, özellikle son zamanlarda bir hayli moda olan *enformasyon asimetriği* temellerinde, bireylerin toplumsal ilişkiler geliştirmekte ne tür fayda gördükleri, ekonomiyi neden şu veya bu şekilde yapılandırdıkları, hangi motivasyonlar ile kurumlar oluşturduklarının açıklanmasına diğer toplum bilimleri nezdinde katkı yaptığı düşünülmektedir.

İktisatta Devrim: Kim İçin?

Ekonomi disiplini, son otuz yıldır belli bir değişim süreci yaşıyor. Matematiksel formelliği ve genel denge modellerini terketmeden etkisini geleneksel arz ve talep sistemlerinin ötesine taşıyor. Ekonominin diğer sosyal bilim alanları içerisine doğru bu yayılışının, bunları kendisine, bireylerin akılcı, fayda maksimize eden kavramlarına bağlayarak gerçekleşiyor. Ekonominin yöntemsel bireyci kavramları ve varsayımları, daha önceleri onun diğer sosyal bilim alanlarına gir-

mesinin önünde engel oluşturmaktaydı. Tüketici tercihleri gibi kavramlar, ekzojen, verili kavramlar olarak alınmaktaydı. Tüketici tercihleri, bireye göre değişmeyen, heterojen, birbirinin kopyası olarak değerlendirilmekteydi. Ekonomi için ekzojen olan bu tür kavramlar, daha geniş bir düzeyde toplumsal normların oluşumunu araştıran diğer sosyal bilim dalları ile ekonomi arasına bir duvar çekmekteydi. Ekonomi, bu tür ekzojen kavramları ya irrasyonel diye görmezden geldi ya da diğer disiplinlerin incelemesine terketti. Bu yüzden ekonomi, kendi modellerini oluşturan varsayımların yapı taşı kavramları, bunlar ne kadar gülünç olursa olsun sorgulamaya yönelmedi. Örneğin, gelir ve fiyatlardaki değişimin talebi nasıl etkilediği türünden ampirik araştırmalara yönelik modellerin kavramsal kuruluşunun temeli olan tüketici tercihleri türünden varsayımlar, ekonomiyi diğer sosyal bilimlerden iyice soyutladı. Ekonominin veri olarak kullandığı bu kavramlar başka sosyal bilim dalları tarafından incelenmeye alınmıştı.

Ekonomiyi bu haliyle diğer sosyal bilimlerden ayıran engeller vardı. İlki, bireylerin akılcı (rasyonel) davranışı, daha geniş toplumsal alandan ziyade, ekonominin fiyat sistemi olarak incelediği piyasa ilişkileri içinde, sınırlı ekonomi dünyasında gözlemlenebileceği gerçeği idi. İkinci engel, bireylerin fayda maksimizasyonunun gerçekleştiği alanın, verili -ekzojen- olarak alınan toplumsal alanı açıklamaktaki yetersizliğinin anlaşılması idi. Ekonominin ve belki de buna bağlı olarak, diğer sosyal bilimlerin geçirmekte olduğu değişim süreci bu engelleri artık ortadan kaldırmaya başladı. Ekonominin geçirmekte olduğu bu yeni değişimi, bunun diğer sosyal bilimler üzerindeki etkisinin ne olduğunu tesbit etmek için, ekonomi ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmelere ve ikisinin birbirleriyle ne tür bir ilişkiye girdiklerine bakarak devam edelim. Bu yazıda, sosyolojinin ekonomi ile girdiği ilişkiye değinmeden önce, Gary Becker ve Bourdieu'nun çalışmalarını örnek olarak seçtik. Bunlardan Becker, kendini adanmış bir emperyalist olarak, rasyonel seçim teorisinin ekonomik versiyonunu, diğer toplum bilimleri içerisine farklı türlerde sermayeler keşfederek sokacağını düşünmekte idi. Bu tür kavramsal keşifler sayesinde bireyler zaman içinde fayda maksimizasyonunu gerçekleştirebileceklerdi. Sermaye kavramının bu şekilde akışkan hale getirilmesi aslında, kendisinin sosyal teoriye eklemelenmesinde daha geniş esneklik sağlamaktaydı.

Aslında Ben Fine'in gözlemlediği iktisattaki devrimin ve neo-klasik iktisadın diğer toplum bilimlerini sömürgeleştirme kavramı yeni değil. Örneğin Swed-

berg ve Bernholz (1987) ekonomik düşüncenin emperyalist emellerinin izini, 1930'ların başına kadar sürmektedir. Daha 1984'de Stigler sömürgeleştirme olgusunun oluşmakta olduğunu tesbit etmektedir (Stigler, 1984: 12/13). James Coleman (1990), rasyonel seçim teorisinin sosyolojiye katılmasından cesaretlenerek sosyoloji içinde bir takım teknik çalışmalar yapmıştır. En önemli emperyalist teorisyenlerden Becker, 1992'de Nobel ödülü aldığı konuşmasında, tüm çabasının neo-klasik muhakeme yönteminin diğer sosyal bilimlerden tarafından uygulanabilir hale getirilmesini sağlamak olduğunu ileri sürüyordu. Granovetter (1992) ve diğerleri, kendilerini yöntemsel bireyciliğe karşı en uçtaki eleştirmenler olarak görüyorlarken, kullandıkları istatistik ve formel modellerle, neo-klasik iktisada yem olmaktan kurtaramıyorlardı. İktisadın diğer toplum bilimlerini sömürgeleştirme hareketi, post-modernizm tarafından yükseltilen görecelilik kavramının, nesnellik aleyhine geliştirdiği subjektivizmin artan çekiciliği ile diğer sosyal bilimlerin araştırma alanlarının birbirine yakınlaştığı bir akademik/entellektüel ortamda gerçekleşti. Sonuç olarak post-modernizmin etkisinin en fazla olduğu bir dönem, örneğin sermayenin Marksist anlamdaki ekonomik mantığından tamamiyle analitik bir kaçışla belirlenirken, daha yakın zamanlarda, post-modernizme karşı çıkışların, sermayeyi oluşturan değişik nosyonların kullanılmasıyla yapıldığına şahit olunmaktadır. Böylece, toplum teorisi post-modernizmin tüketim/kültür odağından kaçarken sermayenin akışkan nosyonu ile kucaklaşmıştır. Dolayısıyla neo-klasik iktisadın sömürgeleştirme hareketi ilk kez söylenmiş olmuyor. Buna rağmen, Ben Fine'in çalışmasının iki önemli tespiti var. Birincisi, bu sömürgeleştirme hareketinin etki derecesinin ne olduğunu ve diğer sosyal bilimlerin ne tür tepkiler gösterdiğinin artık saptanabilir olması. İkincisi, belli bir süredir savnmada duran Marksist ekonomi politığın yeni bir takım açılımlarla karşı karşıya kaldığı. Bunları Becker ve Bourdieu'nun çalışmalarına göndermeler yaparak inceleyelim.

Gary Becker: İflah Olmaz Bir Emperyalist

Gary Becker'in 1996 yılında, son yirmi yıllık yazılarını yayınladığı "Accounting For Tastes" (Zevklerin Muhasebesi) başlıklı kitabı, neo-klasik iktisadın geleneksel arz ve talep sınırlarından piyasa dışı ilişkilere taşmasını gözlemlemek açısından yardımcı olan bir kaynak. Becker bu alanda en önemli katkısını yeni ev-ekonomisi (household economics) ve insan sermaye (human capital - sermaye olarak insan) konularında

yaptı. Bu bağlamda, neo-klasik ekonominin mantığını daha önceleri uygulanmamış olan eğitim ve aile konularına uyarladı. Becker iktisatçıların artık, sigara ve uyuşturucu alışkanlıklarından, kiliseye gitmeye, tenis oynamaktan küçük çocukların cinsel tacizine, şiddet olaylarından yalancılığa, psikoterapiden vatanseverlik ve devlet propagandasına, diğer sosyal bilim alanlarının incelemesine terkedilmiş insan faaliyetleri konularına el atılmasına taraftardı. Becker'e göre bu tür toplumsal konuların ekonomik analize alınmasıyla, fiyat ve gelir düzeylerinde gerçekleşen fayda optimizasyonunun yöntemsel bireyci yaklaşımı tehdit edilmemektedir. Tersine, daha fazla sosyal değişkenin analize katılması fayda kavramının kullanımını genişletmektedir. Böylece Becker sağlanan bu genişletilmiş fayda kavramı ile bir yandan da neo-klasik iktisada yöneltilen, "ekzojen ve eşitsiz insan tercihlerinin zamanla neden değiştiği" yolundaki en ciddi eleştirilere cevap verdiğini düşünüyordu.

Becker'e göre fayda, yalnızca bir tüketim malları vektörü (g)'ye bağlı olmak yerine aynı zamanda başka faktörlere de bağlıdır. Böylece eğer fayda fonksiyonu $U(g,x)$ 'e bağlı olarak verilmişse ve U yalnızca g 'nin fonksiyonu olarak görülüyorsa, o zaman x 'teki her değişim, fayda fonksiyonu dengesini bozacak demektir. Becker, yöntemsel bireycilikten ayrılmadan, değişkenleri iki türe böler; bunlar bireysel (P) ve toplumsal (S) sermaye olarak adlandırılır. Birinci tür değişkenler bireyin tercihlerine bağlıdır. İkinci tür değişkenler bireylerin kontrolü dışında belirlenmekle beraber, ekonomik sisteme bireylerin toplam davranışları olarak içselleşir. Her ikisinin toplamı insan sermaye'yi (human capital'i) oluşturur. İnsan sermaye, eğitim, yetenek ve deneyim şeklinde, standart kavramlara daha geniş bir anlam verilmesine yardımcı olur.

Becker'in insan sermaye'nin en alışılmış kullanım alanı emek piyasalarıdır. Bireylerin, emek piyasasındaki kazanımları onların edindikleri eğitim, iş deneyimleri ve yetenekleri ile doğru orantılıdır. Bireyler kendi değerlerine eğitim sayesinde katkı yapabilirler. Aynı şekilde geçmiş tüketimleri, özellikle kültür ve estetik alanında onların gelecekte yönelecekleri tüketimden daha fazla zevk almalarına yarayacaktır. Diğer yanda, uyuşturucu kullanımı gibi alanlarda, şimdiki zamandaki tüketim ilerideki tüketim sermayesinin kaybına yol açabilir. İktisadi yaklaşıma uyarlandığında, beğenilerin değişimi sadece geçmiş deneyimlerin ve tüketimlerin otomatik sonuçları olarak değil ama eğitim görme örneğinde (şimdiki zamanda eğitime devam etmenin ileride daha avantajlı iş olanakları sağla-

yacağı anlamında) olduğu gibi bilinçli seçimle de olabilir. Böylece, birikmiş insan sermayeyi, ileri dönemde fayda maksimizasyonu saiki ile hareket ederek şimdiki beğenilerimizi ya da uyuşturucu kullanıp kullanmamayı seçebiliriz. Eğlenmek yerine, şimdiki zamanımızı öğrenmeye ayırabiliriz veya beslenme bozukluğumuz aslında rasyonel seçimimizle açıklanabilir.

Becker'e göre bireyleri motive eden, şan, şöhrat, prestij, iyi mevki, zevk v.s. türünden arzulardır. Bunları gerçekleştirmek için sosyal ilişkilere girer bireyler. Bireylerin girdikleri ilişkilerin değişmesi bir bütün olarak toplumsalın değişmesine yol açar. Bu tür saiklere ulaşma ve fayda maksimizasyonunu gerçekleştirme uğruna bireyler örneğin çocuk edinme konusundaki kararlarını erteleyebilirler. Çocuk, Becker için dayanıklı tüketim maddesi gibidir. Yaşam dönemleri içinde, örneğin büyürken çocuğa iyi bir eğitim sağlamayacağını düşünen anne ve babalar çocuk edinmekten vazgeçebilirler. Çocuk şayet, iyi bir eğitim alarak büyürse, ileride edineceği iş, kazanacağı para, prestij ve yapacağı evlilik v.s konularında başarı şansı artacağı için üzerine yapılan yatırımı fazlasıyla geriye ödeyebilir.

Becker'in düşünce sistemi içinde kalarak bu tür örnekleri üretmek mümkün. 1960'larda yaptığı konuşma diğer iktisatçılar tarafından kahkahalarla karşılanan Becker, aynı görüşleri ile 1992 yılında Nobel ödülünü aldı. Aslında kendisinin diğer sosyal bilimlere ne kadar okuyup anladığına ilişkin elde pek de fazla bir veri yok. Örneğin Becker için, Marksistler elit sınıfın alt sınıfların beynini yıkadıklarını savunmaktadırlar. Marksistlerin hatası bu beyin yıkamanın nasıl birşey olduğunu açıklayamamış olduklarındadır! Marksist kavramlar konusundaki cehalet bir yana, Marksizmin indirgendici düzeyi affedilemez.

Becker'in analitik stratejisi içerisinde bireyler ve sosyal ilişkiler metalaşmıştır. Tüm sosyal ve bireysel faktörler tanımı müphem olan belli bir sermaye stoğuna indirgenmiştir. Bu doğrudan veya dolaylı fayda fonksiyonunun bir uzantısı olan analitik bağlamda tercihlerin ve zevklerin değerlendirilmesine ilişkilendirilmiştir. Bu analitik pozisyon hayatın tüm alanlarına yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Becker, analizine standart neo-klasik iktisat yöntemi ile başlamakta, bunun fayda maksimizasyonu fonksiyonunu toplumsal hayatın tüm alanlarına uygulamaya çabalamaktadır. Özünde, en fazla şeyi en az bilgiyle açıklama çabasından başka bir şey değildir bu. Bu da ancak, neo-klasik iktisattan ayrılmadan gerçekleşebilir. Becker ve takip-

çileri, temel modeli sorgulamamaktadırlar. Yaptıkları, fayda maksimizasyonu analizinin açıklamakta güçlük çektiği ampirik olguları, diğer sosyal bilimlerin içine çekilerek, orada geliştirilen kavramları kendi analitik yöntemine içselleştirmeye çalışmaktan ibarettir. Bu aslında kendi kendini imha eden bir çabadır. Çünkü bu çaba bize neo-klasik iktisadın verili olarak aldığı sosyal/ampirik olguların, nesnel köklerinin keşfedilmesi için tamamen kendi dışında varolan, bağımsız bir toplum bilimlere kütlesine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.¹

Becker'de en güzel ifadesini bulan iktisattaki devrimin diğer sosyal bilim dallarınca nasıl karşılandığına bakmadan önce, Bourdieu'nun çalışmalarına bir göz atalım.

Neo Klasik İktisadın Bourdieu'ya Çalımı !

Bourdieu'nun dikkatli okunması aslında onun ekonomik sömürgeleştirmenin dışında kaldığını göstermektedir. Ancak, Bourdieu sermaye kavramını esnek kullanmakla, Becker türü bir sömürgeleştirme hareketine kendini rehin bırakmaktadır. Bourdieu sermaye kavramının kullanımını birkaç kategoriye bölmektedir. Bunlar, iktisadi, kültürel ve sembolik kategorilerdir. Her bir kategori, belli faaliyetler ışığında, -akademik, mesleki, edebi, bilimsel, hukuki, felsefi, siyasi ve eğitimsel- kendi atomlarına ayrıştırılabilir. Zaman zaman, iktisadi sermaye'yi, Bourdieu, en ideal halinde paraya dönüştürülebilecek, ekonomik kaynak olarak alır (Bourdieu, (1996, p.83-84). Kültürel sermaye, toplumsal olarak belirlenmiştir ama farklı niteliklerle kuruludur. (Bourdieu, 1986, p.243) Sembolik sermaye, onur ile, prestij ile temsil edilir. Aile ilişkilerinde ve toplumsal bağlantılarında görülen toplumsal sermaye kavramına bile yer vardır Bourdieu'de (1986:248, 1996: 361). Burada, bilinçli bir şekilde ekonomik kategori olmaktan öteye taşınmıştır sermaye kavramı. Bu yüzden daha genel analitik içeriklere bürünebilir. En önemlisi de iktidar nosyonuna bağlanabilmesidir. Böylece, sermaye ve iktidar neredeyse, eş anlamlı olarak kullanılır hale getirilmiştir.

Bourdieu'nun sermayesi ne Marksisttir ne de neo-klasiktir. Bu haliyle sermaye, bireyin geleceği üzerinde kontrol kapasitesine sahiptir ve bu şekliyle de iktidardır. Bu iktidarın toplandığı yer ise devlettir. Sermaye kavramının bu derece özgür ve esnek olarak kullanılması onu daha önce toplumsalı açıklamak için kullanılan başka kavramların yerine metafor olarak yerleştirmektedir. Böylece farklı sermayeler de, öz-

varlık olarak biriktirilebilir ya da değeri düşebilir. Bunlar da sermaye devirlerine ve getirilere tabidir. Bu farklı sermayeler de dağıtılabilir, miras olarak kalabilir ya da talan edilebilir. Aynı şekilde bunlar üzerinde çatışmalar yaşanabilir.

İktidarın göreceli olduğu varsayıldığından ve tüm kaynakların herkese açık olduğu düşünüldüğünden, bu haliyle sermaye, sosyal gruplar ve hatta bütün bireylerle tanımlanabilir. Bu şekilde, bireyler, zaman ayırlırsa kültürel sermaye biriktirebilirler (Bourdieu 1986,: 253). Siyahların linguistik sermayesi, kendi bulundukları aşağı sosyal pozisyon yüzünden değer yitirmiştir (Bourdieu ve Wacquant 1992: 143). Kadınlar, "Erkekler matrimonial stratejilerin öznesi olarak sembolik sermayelerini arttırmak veya korumaya kalktıkları için" üretim tarzı tarafından aşağı konumda görülmektedirler (Bourdieu and Wacquant 1992: 173). Daha genel olarak, kültürel ve ekonomik sermaye arasında simetrik dağıtılmış bir hiyerarşi de vardır. Örneğin, pre-kapitalist üretim biçiminde elde edilmiş olan aristokrat statüsü sosyal sermayenin bir türüdür.

Bourdieu bu sermayeler arasındaki ilişkiler ve çatışmalarla da ilgilidir. Bu sermayeler birbirine nasıl dönüştürler, toplumsal birimler arasında nasıl gidip gelirler. vs. Bu ilginin altında yatan neden birden fazladır. Örneğin, bir artistik ya da estetik beğeni bir yandan maddi kaynaklara bağımlıyken (iktisadi sermaye) diğer yandan kendi bağımsızlığını (kültürel sermaye) nasıl koruyabilir? Kamu ya da özel işletmelerde işe girmek için hangi tür sermaye görece üstündür? Sembolik ve kültürel sermayelerin dağılımı sosyo-ekonomik pozisyonlar ve zevklerin hiyerarşisini yeniden üretmekte nasıl işlev görmektedir? Bu tür soruların cevaplarının bulunmasına yardımcı olması açısından sermaye kavramının esnek kullanımı, Becker tarafından daha yukarıda özetlenen sermaye tanımlarının adeta bir uzantısıdır. Bourdieu'de olan ekonomik sermaye kullanımı belli bir derinlikten yoksundur. Bu haliyle aslında sermayenin diğer biçimlerine bükülmesine izin vermektedir. Bu yüzden Bourdieu'nun sermaye kategorilerinin Becker'inkinden daha farklı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bourdieu ve Wacquant (1992: 118) değil midir, "Ortodoks iktisatla paylaştığım tek şey ... birkaç kelimeden başka birşey değil" diyen.

Bununla beraber, Bourdieu'nun çalışması mekanik bir değerlendirmeye tâbi tutulmamalıdır. İlk başta Bourdieu, toplumsalın özgün tarihsel kurgusunun yapılması gerektiğinin farkındadır. Bourdieu'ye göre sa-

dece değişik sermayeler arasında bağlantı ağlarını kurmak değil, bunları tarihsel perspektif içine yerleştirmek de önemlidir. Zaten Zelizer (1988) ve Di Maggio (1990) yeni iktisadi sosyolojiyi bu temellerde eleştirmişlerdi. Bourdieu'nun sosyal teorisi de bu perspektiften incelenebilir. Her ne kadar, kendi çalışması sömürgeleştirilme alanı dışında kalsa da, sermaye nosyonunun akışkan kullanılışı onu sömürge güçlerine rehin olma şanssızlığından kurtaramamaktadır. Bu da ekonominin yayılmasına karşı toplum teorisinin ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir.

İktisatta Devrim: Quo Vadis?

İktisadın kendi içinde geçirmekte olduğu değişim, geniş bir cepheden yayılmaktadır. İktisat kendi etkisini diğer sosyal bilimlere karşı çıkılması güç bir biçimde değişik yöntemler ve değişik hızda sokmaktadır. Diğer sosyal bilimlerin bunu kabul edışı, sömürgeleşmeye boyun eğışı değişik tarzda ve derecede gerçekleşmektedir. İktisattaki devrimin, en önemli özelliği Ben Fine'in da bahsettiği gibi, marjinalist devrimin yönünü değiştirmek onu olumsuzlayıp eleştirmek, geri çevirmek biçiminde değildir. Ortodoks iktisat düşünce yöntemi kendini diğer toplum bilim dallarına empoze ederek yayılmaktadır. Gerçekliğin saptandığı teorik düzeyde, ortodoksluğun kendini beğenmişliği ve cehaleti diğer toplumsal bilimlerde yansımalarını buluyor. Bu sömürgeleştirme hareketi her zaman düşmanca tepkilerle de karşılaşmıyor. Halbuki, önerdiği kavramsal yapılanmalar ve varsayımlarının saçmalığı yüzünden diğer sosyal bilimlerden tarafından karşılaşıldığı anda reddedilmesi beklenirdi. Bu sömürgeleştirme hareketinden ekonomi politik muaf değildir. Örneğin Mancur Olson'un (1965) yaptığı gibi, siyasi çıkarlar ve iktisadi calculus üzerine kurulu yeni ekonomi politik çalışmaları, neo-klasik iktisatla ekonomi politığın birleştirilmesinden yola çıkmıştır. Ya da benzer şekilde, ekonomi politığın Sraffa türü versiyonları analitik Marksizm içinde rasyonel seçim teorisini kullanmaktadırlar.

Burada açıkça söylemek istenen, neo-klasik iktisadın, diğer sosyal bilimlere ezerek onların üzerinde baskı kurarak sömürgeleştirdiği değil. Sömürgeleştirme hareketi, sermayenin esnek kullanımında olduğu gibi kendi içinden gelişen kavramları diğer sosyal bilimlere sokup onları yöntemsel bireyci analizler etrafında buluşturmasından ibaret.

Bu durumun akademik, entellektüel çevrede olduğu kadar ideolojik, politik sonuçları da var. Becker örneğinde olduğu gibi, rasyonel seçim teorileri, adama-

kıllı gerici olabilir. Yöntemsel bireycilik, evrensel ve yaygınlaştırılmış fayda fonksiyonu temellerinde rasyonelin doğru olduğu (ki buna da kim karar verecek) ve bireylerin etkili seçim yapabilecekleri önerisi, bizi iktisadi "bırakınız yapsınlar"ın ötesinde "sonsuz ufuklu" bir yerlere taşıyabilir.

Yakın zamanlarda ortaya çıkan piyasa devlete karşı gündemi, son 20 yıldır hâkim olan "laissez faire" ideolojisinden kopuyor. Yukarıda bahsedilen analitik oluşum daha çok bu savrulmanın sermaye ve sınıf gerçekliği temelinde açıklanmasına yol açacağı yerde Keynesyen, refah devleti bireyciliğine doğru yönlendiriliyor. Şayet yeni IMF ve Dünya Bankası tartışmalarına gönderme yaparak söylersek, ekonomik düşünce etrafında, devlet-piyasa karşıtlığı temelinde, yeni bir tartışma dönemi başlıyorsa bu tartışmalar serbest piyasacı dogmaları hak ettiği yere defnedecek biçimde sürdürülmelidir. Geliştirilecek alternatif, Becker ya da Bourdieu tarzı sulandırılmış sermaye kavramlarıyla değil, sermaye'nin sağlam kavramsallaştırılmasının yapıldığı, sınıf ve iktidar ilişkileri etrafında adanıklı anlaşıldığı ekonomi politik temelinde olmalıdır. Ben Fine'in yazısı bu alternatifin oluşturulmasına ciddi bir katkı niteliğindedir ve önümüzdeki dönemin çetin olmasına rağmen aydınlık açılımlarla dolu olduğuna işaret etmektedir.

Ben Fine'in değindiği temeldeki bu tartışmalar, Türkiye'deki solu, sendikal hareketler, siyasi alternatif üretme ve entellektüel düzeyde yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'de tartışmanın gündemini rayına oturtacak niteliktedir. Epeydir post-modernizm etkisi altında, yöntemsel bireyci yaklaşımın sol muhalefete ve işçi sınıfı hareketine sızması, bu çerçevede neo-liberalizmin ortaya attığı yeni cumhuriyet projesi, bireyciliğin ümmetçiliğe destek verir duruma düşmesi, sol analizin temellerinin sağa kayması ve diğer konuların kendi özgün adresinde, emeğin değer teorisinde açıklanmasına fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

Bourdieu, P. (1996) *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, Cambridge: Polity Press, ilk Fransızca baskı 1992'de yapıldı.

Bourdieu, P. (1986) "The Forms of Capital", Richardson (ed) (1986) içinde, Almanca ilk baskı 1983.

Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*, Cambridge: Harvard University Press.

Coleman, J. (1987) "Norms as Social Capital" Radnitzky ve Bernholz (ed) (1987) içinde.

Di Maggio, P. (1990) "Cultural Aspects of Economic Action and Organization", Friedland ve Robertson (ed) 1990) içinde.

Di Maggio, P. (1991) "Social Structure, Institutions and Cultural Goods: The Case of the United States" Bourdieu ve Coleman (ed) (1991) içinde.

Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, Vol.91, No: 3, November, 482-510.

Granovetter, M. (1992) "Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis" *Acta Sociologica*, Vol. 35, No: 1, 3-11.

Granovetter, M. (1990) "The Old and the New Economic Sociology: A History and an Agenda", Friedland ve Robertson (ed) (1990) içinde.

Stigler, G. (1984) "Economics: The Imperial Science" *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 86, No: 3, 301-313.

Swedberg, R (ed) (1990) *Economics and Sociology, Redefining Their Boundaries: Conversations with Economists and Sociologists*, Princeton: Princeton University Press.

Swedberg, R. (ed) (1993) *Explorations in Economic Sociology*, New York: Russell Sage Foundation.

Swedberg, R. (ed) (1996) *Economic Sociology*, Cheltenham: Edward Elgar.

Wacquant, L. (1996) "Foreword" Bourdieu (1996) içinde.

Zelizer, V. (1988) "Beyond the Polemics on the Market: Establishing a Theoretical and Empirical Agenda" *Sociological Forum*, Vol. 3, No: 4, 614-634.

Dipnot

¹ Bu noktada belirtilmesi gereken, endojen (içsel) ekzojen karşıtlığı ekonominin epeydir tartışmakta olduğu konulardır. Endojen ve ekzojen arasındaki sınırlar, iktisatta bir hayli oynaktır. Kısmi veya makro-dengelerin simultane analizinde önemlidir ekzojen ve endojenlerin tespiti. Becker'in, bireysel ve toplumsal sermaye nosyonu, üzerine kurulu analizi, ilk başta bu sermayeleri verili olarak alıyor daha sonra bireysel sermaye içselleşiyor ve son olarak toplumsal sermaye içselleştiriliyor.

Kitap Tanıtımı:

**Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda
Toplumsal Şizofreni - Daryuhs Shayegan;
Çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., 1997**

Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlumlarda Toplumsal Şizofreni

Adil Baktıaya*

Batı: "Maddi gücünün yardımıyla bizi ele geçiren, en derin dayanaklarımızı sarsıp göreneklerimizizi saptıran, faziletlerimizi bozarak bizi uzun vadede siyasal ve kültürel köleliğe düşürmekte olan gizli güçlerin bir fesadı..."

Batı kendini gözardı edilemez bir tehlike olarak koyduğundan beri Batılı olmayan pek çok düşünür onu bu şekilde algıladı, hâlâ da önemli bir kısmı bu algıyı kısmen de olsa paylaşmaktadır. Yanlış mıdır bu? "Evet yanlıştır" diyenlere 'Batı karşıtları'nın ellerinde istemedikleri kadar delil var; istemedikleri kadar belge, tarih olmuş erdem, gelenek ve bir sürü tatsız deneyim. Ama bu yargı yine de çok doğru sayılmaz.

Elbette 19. Yüzyılda doruğuna çıkan emperyalist yayılmayı aklayacak hiçbir argüman yoktur. Ancak Doğu'da eleştirel düşüncenin yüzlerce yıllık bir uykuya yatmasında da Batı'nın gittiği her yere bela getiren uğursuz parmağını aramanın manası yoktur.

Doğu tam da uykudayken işgal edilmiştir; bugünkü mahmurluğu da ondandır. Aynı yeni uyanmış bir insanın şaşkınlığıyla etrafına bakmakta ve ne kadar uyumuş olduğunu, kendisi uyurken neler olmuş olduğunu bir türlü bilememektedir. Hatırladığı en son şey uykuya daldığı o andaki ihtişamı ve gururudur. Şimdi bunlardan eser kalmamışsa dolandırılmış demektir. Ona "ev" olan her şey; dili, kültürü, gelenekleri... tarih-dışı haline gelmiş ve mesele böylece berraklaşmıştır: Doğu tarihten kovulmuştur.

Daryush Shayegan, meramı isminden anlaşılan **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni** adlı kitabında buna "Tarihte Tatil" diyor:

"Üç yüz yıldır tarihte tatildegiz (kuşkusuz istisnaları var). Gotik üsluptaki öğreti mabetlerimizin son taşlarını yerleştirdikten sonra bunları seyre daldık. Zamanı mekanda öylesine mükemmel bir şekilde billurlaştırdık ki sorgulama tasalarından uzakta kollarımızı kavuşturup, zamanın dışında yaşama olanağımız oldu."

Oysa Batı söz konusu öğreti mabetlerini yıkmakla büyük bir atılım yapmıştı.

Shayegan Doğu'ya yakılan binlerce ağıtın üstüne bir tane daha ekleme peşinde değil. Sadece yeniden tarihe dahil olmak isteyen Doğulunun ruh halini deşifre etmek istiyor. Kendi geleneğinde yeri olmayan, yaratılışı sırasında orada olmadığı ve bu yüzden yabancı olduğu, ama bir türlü de kaçınmadığı, cazibesini reddedemediği kurumlar, yapılar, araç gereçler ve milyonlarca küçük şey karşısında kalan Doğulunun ruh hali, yaralı bilinci...

Bu "yaralı bilinç"ın altında paradigmlar arasındaki çelişki yatmaktadır. Batı-dışı uygarlıklar iki ayrı paradigmanın zamanını aynı anda yaşamaktadırlar: Kendi paradigmaları ve büyük bilimsel devrimlerden doğan (Foucault'nun deyişiyle modern *episteme*) paradigma. Bu paradigmlar arasındaki çatışma ontolojik, psikolojik ve estetik uyumsuzlukların olduğu kadar gelenekle modernliği karşı karşıya getiren çelişkilerin de temelidir. Üstelik bu iki paradigma karşılıklı

* İ.Ü. İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

DARYUSH SHAYEGAN

YARALI BİLİNÇ

Geleneksel Toplumlarda
Kültürel Şizofreni

METİS YAYINLARI

olarak birbirlerini biçimsizleştirirler. Modernlik, Gelenek tarafından doğasından uzaklaştırılırken Gelenek de Modernliğin 'çelme'lerine maruz kalır. Bu öyle bir harmanlanmadır ki kimse nasibini almaktan kurtulamaz. Ortaya çıkan çarpıklıklar yalnızca "entellektüellerin fikirlerinde, kalabalıkların psikolojik davranışlarında ve ideologların sayıklamalı fantazmlarında" değil Ulema'nın en ortodoks kesimlerinde bile gözlemlenir.

Shayegan Octavio Paz'dan ödünç aldığı bir gözlemleri aktararak ortada ilginç olan bir başka durumun varlığına da işaret eder. Batı-dışı uygarlıklar Batı'nın katettiği yolu tersinden katetmektedir. Bir selamet dini olarak doğan Hristiyanlık bir felsefe yaratmış, metafiziğe dönüşmüş ve ardından gelen reformla metafizikten eleştiriyi ve ritten ahlâka geçmiştir. Oysa -örneğin- Budizm Brahman Ortodoksluğuna bir tepki olarak doğmakla beraber kısa sürede bir felsefeye, sonra metafiziğe ve nihayet Tantrizmle ritualist bir dine dönüşmüştür. Neredeyse tüm Asyalı büyük kültür-

ler 17. ve 18. Yüzyıldan itibaren yaratamaz halde olmuşlar ve sonunda skolastik köhneleşme noktasına varmışlardır.

Shayegan kendi kişisel deneyiminden yola çıkmasına karşılık denemelerinin kapsamı İran'la ya da İslâm ülkeleriyle sınırlı değil. Yaralı Bilinç Batı-dışı uygarlıkların hangisinde eksik ki?

"Yanılmamızın doruğu(...) önümüze gelen şeylerin doğasında bir ayıklama yapabileceğimize saflıkla kanaat getirmemiz oldu: Kuruyu yaştan ayırma yanılması. Tekniği ve ateşli silahları seçip, bunların temelinde yatan laikleştirici ve yıkıcı fikirleri kahramanca reddetmek. Yani hem Şeriat'ın her yerde varlığına tamamen boyun eğen tam bir Müslüman, hem girişimci bir kapitalist, hem işbiririci bir teknokrat, hem de (neden olmasın) ateşli bir milliyetçi olmak."

Sanırım son cümlede çizilen karakter bu ülkede yaşayan kimseye yabancı değildir.

Mollaların toplum içinde son derece etkili olduğu bir toplumsal yapının modernizmle temasının anlatıldığı "Tanrı Stratejisi Uzmanları" adlı bölüm doğrudan İran'la ilgilidir. Ama Shayegan bütün bu coğrafya açısından hayati önem taşıyan şu uyarıyı yapmaktadır: "Kutsal olanın dünyaya siyasal olarak giriş yapması, hangi biçim altında olursa olsun, kaçınılmaz olarak İran'la aynı seyri izleyecektir."

Sonuç olarak Shayegan Batı-dışı toplumları yeryüzünde ve 'bugün'de yerini almaları gerektiğini söylüyor. "İki paradigmatlı"lık bilginin eleştirel alanında kalması kaydıyla bir zenginliğe dönüştürülebilir. Belli ki cennetten en çok defa Doğu kovulmuştur. Mesela bir kez şu ünlü elmayı yeme meselesiyle; ikinci kez, kimilerine göre Dört Halife döneminin sona erişiyi, kimilerine göre Kanunî'nin ölümüyle ya da ne bileyim herhangi bir altın çağına sona erişiyi. Tarihimizde altın çağların olduğundan söz etmek, tarihte hep edilgin, hep geri, hep figüran olmadığımızı anlamak ve devrının bir kez değişmiş olduğunu farkedip buradan da yeniden değişebileceğini çıkarsamak açısından faydalı olabilir. Ama bu kadar... Kökenlere, öze, asıl olana -ve artık şöyle diyebiliriz- cennete dönüş rüyaları, tarih dışına yeniden -ama bu sefer gönüllü olarak- atılmaktan başka bir sonuç veremez.

Türkiye'de Sosyal Sigorta*

G. Kessler **

Tercüme: Dr. Ekmel Zadi

2 7 Haziran 1945'te Türkiye'nin İlk içtimaî Sigorta Kanunu, Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. 7 Temmuz 1945'te yayınlanan bu kanun, içinde bulunduğumuz 1946 senesinde de yürürlüğe girmektedir. Kanun memleketimizdeki birkaç yüz bin işçi ve müstahdemin ve bunların yaşamları ile ilgilenmektedir; kanundan faydalanan olan bu birkaç yüz bin sigortalının karı ve çocuklarını da burada ithal edecek olursak, Türkiye'de yeni kanunun çerçevesi dahiline girenlerin mecmuunun bir milyonun çok üstünde olduğunu görürüz. Sadece bu miktarın fazlalığı, her Türkün bu kanunla ilgilenmesi, hükümlerini öğrenmesi tatbikatını dikkatle takip etmesi için, kâfi bir sebeptir. Bu sahada Türkiye için, tamamiyle yeni bir şey başlamaktadır, zira hayat yolları kendilerini Türkiye'ye ve Türk iktisadî müesseselerine sürüklemiş olan ecnebi işçi ve müstahdeminin hayret ve ekseriya korkarak müşahade ettikleri gibi Avrupa, Amerika ve Avustralya'da ücretle çalışanların on yıllardan ve kırmızı de birkaç nesilden beri mevcudiyetlerini sağlayan sigorta tesislerinin en ufak bir cüz'ü bile memleketimizde şimdiye kadar mevcut değildi. Türkiye bu geriliğinden dolayı sosyal siyaset kitaplarında ekseriya ağır ithamlara maruz kalıyordu. Yeni kanunumuz bu geriliği bertaraf edecek ilk adımdır. Bu, muazzam değil, küçük adımdır (ilk adımlar hiçbir vakit muazzam olmazlar). Fakat bu küçük adım, istikbaldeki iyi ve büyük bir yolun başlangıcı olabilir; bizim bugünkü konumuzu ümitle dolu olan bu ilk adım teşkil etmektedir. İçtimaî sigorta, sigortanın büyük iktisadî vazife sahalarının bir talî kısmıdır. Gelecekteki tehlikelere, zarar hallerine, talih darbelerine karşı, iştirak edenlerin kendilerini korumak için kurmuş oldukları sistemli organizasyonları ihtiva eden her "sigortada", iktisadî vası-

talar binlerce münferit kişilerin müşterek tasarrufu sayesinde temin edilmektedir. Bunlar, her zaman bütün iştirak edenlerin tesanüd temeline dayanan planlı tarzdaki tasarruflardır. Bu şekildeki sigortalar kanunî mecburiyete istinad eder ve kanunî müeyyelerde bütün ahali gruplarını, içtimaî sınırları (mesela işçi, müstahdemin, san'atkar usta veya köylü gibi...) ihtiva ederse, bu taktirde biz buna içtimaî sigorta tesmiye ederiz. İçtimaî sigorta o halde az mülklülerin yahut varlıksız halk gruplarının daima kanunî mecburiyet temeline istinaden yapılan sigortasıdır.

İçtimaî sigorta, sigortanın büyük iktisadî vazife sahalarının bir talî kısmıdır.

Varlıklı insanların sigortalanma ihtiyaçları çok çeşitli olabilir, bunlardan akıllı olanlar karıları ve çocukları lehine olarak yalnız hayatlarını, ve yalnız kaza ve hastalığa karşı

kendilerini sigortalamakla istifa etmezler, aynı zamanda evlerine, möblelerini, iş yerlerini, müesseselerini, aletlerini, hayvanlarını, tarladaki mahsullerini makine-lerini mağazalarının pencere camlarını ve buna mümasil daha birçok şeyleri sigortalılar. Fakat mülk sahibi olmayan bir kimsenin kaybindan korktuğu tek şey, bütün iktisadî varlığının bağlı olduğu, maişetini temin eden çalışma kabiliyeti, yani iş görebilirliğidir. Mülk sahibi olmayan halk gruplarının içtimaî sigortası, bilhassa işçi ve müstahdeminin içtimaî sigortası (Türkiye'nin yeni sigortasında da olduğu gibi) çalışma kabiliyetinin azalması veya tamamen zail olmasına karşı bir sigortadır.

İçtimaî sigortanın karşı koyduğu zarar hallerine mülk sahibi olmayanın kendisi veya ailesi muhtelif şekil ve vesilelerle maruz kalabilir, ve her zarar haline karşı hususî bir sigortanın tesisi nazarfı bakımdan mümkündür. Birinci hal, sigortalı hastalanabilir; ikinci hal, sigortalı kadın ana olabilir (bu taktirde karı ve kocanın ikisi de bir müddet için maişeti teminden aciz kalırlar); üçüncü olarak aile bir ölüm dolayısıyla büyük masraflara girebilir; dördüncü olarak sigortalı kazaya uğrayabilir; beşinci olarak sigortalı yaşıнын iler-

* İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayını, No:2, İst. 1946

** Ord. Prof. Dr., İktisat Fakültesi Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Ord. Profesörü

lemesi sebeble işsiz kalabilir; altıncı hal sigortalının hastalık yüzünden erken yaşta malûl kalmasıdır; yedinci olarak sigortalının ölümü ile karısı dul kalabilir; sekizince olarak sigortalının ölümü ile çocukları yetim kalırlar; ve dokuzuncu hal olarak da sigortalı kendi hatası olmaksızın iş yerini kaybedip, başka işyeri de bulamayarak işsiz kalabilir. Böylece içtımâî sigorta için akla şu dokuz şube gelmektedir:

1. Hastalık sigortası,
2. Analık sigortası,
3. Ölüm sigortası (ölüm parası yahut defin masrafı sigortası),
4. Kaza sigortası,
5. İhtiyarlık sigortası,
6. Malûliyet sigortası,
7. Dulluk sigortası,
8. Yetimlik sigortası,
9. İşsizlik sigortası.

Büyük Britanya ve Almanya gibi bazı müterakki memleketlerde içtımâî sigorta bütün bu saydığımız dokuz zarar hallerini ihtiva edecek derecede müttekâmil bir şekilde tertiplenmiştir. Organizasyon bakımından, amelî sahada bazı şubeler birleştirilmiştir; umumiyet itibarile 1-3.cü gruplar Hastalık sigortası ve 5-8.ci gruplar da Malûliyet ve ihtiyarlık sigortaları namı altında toplanırlar. Bu şekildeki birleştirmeler sayesinde içtımâî sigortayı aidatlar, ivazlar ve organizasyonlar bakımından az veya çok dört müstakil grupta toplayabiliriz:

- 1- Hastalık sigortaları. (No. 1-3)
- 2- Kaza sigortaları. (No. 4)
- 3- İhtiyarlık ve Malûliyet sigortaları. (No. 5-8)
- 4- İşsizlik sigortaları. (No. 9).

Büyük Britanya'da, halihazırda tecrübe edilmekte olduğu gibi, bu sigorta gruplarını organizasyon bakımından tamamen veya kısmen kombine etmek düşünülebilir. Buralarda bundan böyle yeknesak sigortalardan baksedilmektedir; fakat buna rağmen aidatlar yeknesak sigortalarda da münferit branşlar için özel olarak tanzim edilmelidir. Bu hal, bilhassa tehlike derecesi, münferit sanayi gruplarında fazla değişik olan, kaza sigortaları için variddir.

Akla gelen bu dokuz içtımâî sigorta zümresinden 1945 Türk kanunu şimdiye kadar sadece şu iki tanesini ihtiva etmektedir:

1- Analık sigortası. (No.2)

2- Kaza sigortası. (No.4)

bu suretle az evvel söylediğim gibi, bu kanunla içtımâî sigortaya şimdilik sadece ilk adımı atmış olduğumuz keyfiyeti daha bariz olarak meydana çıkmış oluyor. Her ne kadar 1936 Türk İş Kanununun 100. maddesi 1937 senesinde içtımâî sigorta teşkilatının tamamlanmış olacağını bildiriyordu ise de, bundan henüz çok uzak bulunuyoruz. 1945 kanununun en üzülecek eksikliği bir hastalık sigortasını vaz'etmemiş olmasıdır; zira hastalık sigortaları her memlekette bütün içtımâî sigortanın mahallî ilk (Unterbau) basamağını teşkil etmekte, ve analık sigortaları da her yerde hastalık sigortalarının bir parçasını vücuda getirmektedir. Bu mahallî alt basamak ilk zamanlar Türkiye'de eksik kalacak ve bu da yeni sigortamızın güç ve pahalı olmasını gerektirecektir. Aynı zamanda Türkiye'de zaruret icabı analık sigortaları hiçbir müşterek alâkası olmadığı ve dünyanın hiçbir tarafında görülmediği halde, kaza sigortaları ile birleştirilmiştir; bundan dolayı sigortalı Türk analarının korunmaları diğer içtımâî sigorta memleketlerinde olduğu gibi pürüzsüz ve muntazam işleyemeyecektir. Bundan dolayıdır ki, gerek organizasyon bakımından ve gerekse de Türk işçi ve müstahdemi bakımından batı devletlerinininki örnek itti haz edilerek kabil olduğu kadar süratli bir hastalık sigortasının sigorta kanunumuza eklenmesi gerekmektedir.

Bu girişten sonra yeni kanunumuzdaki en mühim ana hüküm ve rensiplerin mütalâsına geçelim.

Yeni kanun 1936 İş Kanununun çerçevesi içine giren Türk sanayi, nakliyat ve ticaret müesseselerinde çalışan işçi ve müstahdemini ihtiva etmektedir. Maa- lesef bu, Türkiye'de ücretle çalışan zümrenin, sadece ufak bir kısmına şâmil bulunmaktadır; azamî 10 işçi kuvveti ile çalışan küçük işyerlerindeki personel ile, bütün ziraat, ormancılık ve balıkçılık işlerindeki işçi kuvvetlerini nazarı itibara almaktadır. Bu işlerde çalışanların da kazaya uğramak ihtimallerinin fazla olduğunu ve bunların karılarının da ana olabileceklerini düşünmek icabeder. Bunlardan maada yekünleri Türkiye'de 10.000'lere baliğ olan ev sanayiindeki ev işçileri, evlerde çalışan personel ve diğer küçük meslek grupları da sigortalılar meyanına dahil bulunmuyorlar. Diğer birtakım kanun hükümlerinden faydalanan askerî fabrikaları devlet demir yolları ve limanları, devlet deniz yolları, Bayındırlık Bakanlığının demir yolu yapımında çalışanların ve inhisar fabrikalarında çalışan personelin ve kanun hükümlerinden hariç tutuldukları hususî bir madde ile tasrih edilmiştir. Sigor-

ta edilenlerin sahası bu suretle Türkiye'deki ücretle çalışan zümrenin küçük bir ekalliyetine inhisar etmektedir; umumî bir kaza sigortası ve umumî analık sigortalarından şimdiki halde maalesef henüz bahsedemeyiz. Yine görüyoruz ki, sadece ilk adım atılmıştır.

İlk olarak şimdi burada kaza sigortalarının mütalâsına başlayalım. Bu sigortalar ani olarak vukua gelen iş kazalarını ve tedricen hasıl olan meslek hastalıklarını tazmin etmeyi derpiş etmektedir. Mesleki hastalıkların (burada bilhassa zehirlenmeler, ciğer hastalıkları, romatizma hastalıkları nazarı itibara alınmaktadır) kaza sigortaları ile irtibatı batı devletlerinin geçirmiş oldukları tecrübelerden faydalanılarak yapılmıştır. Bu tertibi memnunlukla karşılarız. İş kazalarının behemehal işletme dahilinde olmasına hacet yoktur. Bunlar, mesela işletmenin verdiği vazife icabı, yollarda da vukua gelebilir. İşyerindeki çalışma ile alâkası olmayan tramvay kazası gibi, sigortalının kendi evinde vukua gelen kazalar ve buna mümasil gündelik adı kazalar sigorta çerçevesine girmezler; zira bunlar umumî kaza sigortaları değil, iş kazaları sigortalarıdır.

Sigortalının bir iş kazasından sonra talep hakkını haiz olduğu ivazlar kısmen para ivazları ve kısmen de aynı ivazlardır. (Burada dikkat edilecek nokta talep kelimesidir; zira talep bir ricada bulunmak, yalvarmak değildir. Bahis mevzuu olan kanunî bir haktır, bir hediye veya himaye değildir). Para ivazları geçici ve daimî işgöremezliğin vukuunda yapılır; geçici işgöremezlik halinde bu, hastalık parası şeklinde olur; daimî işgöremezlik halinde ise, rant şeklindedir. Ölümle neticelenen kazalarda defin masraflarının da tediyesi gerekir. Kaza veya meslekî hastalıklar yüzünden olan ölümlerde dullar (karı veya koca), malûller, çocuklar ve icab halinde eğer bakmakla mükellefse, ebeveyn ve kardeşler de dulluk - yetimlik rantından faydalanmak hakkını haizdirler.

Hastalık paralarının ve rantlarının miktarları sigortalının gündelik ve senelik kazancının nisbetine göre tesbit edilir. Senelik kazanç 300 iş gününün kazancı itibar edilir. Tam işgöremezliğin en yüksek rantı (tam rant) senelik kazancın %60'ıdır. Daimî olarak yardıma muhtaç olan malûller yıllık kazançlarının %90'ını alırlar (bu gayet seyrek hallerdedir.). eğer çalışma kabiliyetinin sadece bir kısmı kaybolmuşsa ki, bu doktor raporları ile tesbit edilebilir, kısmî rant yani tam rantın muayyen bir kısmı talep edilebilir; çalışma kabiliyetinin yarısını kaybeden tam rantın yarısına, yani yıllık kazancının %30'una hak kazanır. Geri kalanların rantı da (dullar, yetimler ve malûller için) tam ranta göre hesap edilir; böylece sigortalının dul

karısı veya malûl dul kocası yıllık kazancın %30'unu yani tam rantın yarısını, yetim çocuk yıllık kazancın %15'i yani tam rantın 1/4'ünü alır. Tam yetimler (baba ve anasızlar senelik kazancın %25'ini alırlar. Bütün dul ve yetim rantlarının mecmuu asla tam rantı (yıllık kazancın %60'ını) bütün ebeveyn ve kardeşler rantları da asla yarım rantı (yıllık kazançların %30'unu) aşamaz.

Kazaya uğrayanların ve mesleki malûllerin rantları umumiyetle kaydı hayat şartı ile devam eder; vaziyetlerinin yeniden tetkiki ve yeni rant miktarlarının tesbiti de mümkündür. Dullara verilen rantlar yeniden evleninceye kadar devam eder. Yetimlere verilen rantlar ise, 16. yaşın ve tahsilde olanlarıninki de 18. yaşın hitamına kadar devam eder. İşgöremezlik vaziyetindeki yetimler daimî rant alırlar.

Küçük miktardaki rantlar yerine (%50 işgöremezlik halinde) bir defaya mahsus olmak üzere toplu bir sermaye parası tediye edilebilir. Bu şekil, sigorta organizasyonları için kolaydır, fakat zarara uğramış olanlar için iyi bir hal çaresi değildir; zira tecrübeler bu şekilde verilen sermaye paralarının umumiyetle çabuk tükendiğini göstermekte ve bundan sonra da kazalıların, mesleki malûllerin veya ailesinin elinde hiçbir şey kalmamakta ve yeni bir para talep etmek hakkı da kaybolmaktadır. Kanunun tâdili sırasında sermaye bahsinin tamamen kanundan çıkarılması ve tam rantın da yıllık kazancın %60'tan %67'ye veya %70'e veya ve hatta %75'e çıkarılması iyi olur kanaatindeyim. Kanundaki dulluk ve yetimlik rantlarının münferit hükümleri büyük bir dikkatle tanzim edilmiştir. (mesela evlilik dışı olan çocuklarla evlatlıkların da haklarının tanınması gibi). Bu hususta burada fazla teferruata girmekten sarfınazır ediyorum.

Kazaya uğrayan ve meslek hastalıklarına tutulanlara para ivazlarından gayri bir de aynı şvazlar yapılır. Bu aynı ivazlar doktor, bakım, ilaç, protez ve diğer yardım vasıtalarının temini ile lüzumu halinde hastahanelerde ve sağlık yurtlarında tedavi gibi şeylerdir. Bütün bu aynı ivazlar ilk sene zarfında, iyileşme veya ölüm anına kadar temin edilir. Kanunun ilk tadilatı sırasında her türlü zaman tahdidatının bertaraf edilmesine gayret etmelidir. Kazaya uğrayan veya meslekî malûliyetle duçar olan bir sigortalı, hangi yükseklikte olursa olsun bir rant alıp almadığı nazarı itibare alınmaksızın, muhtaç olduğu doktor yardımına, ilaç ve hastane tedavisinden kanunen her zaman istifade etmek hakkını haiz olmalıdır.

Kanunun bizi memnun eden bir hükmü, sigortalının hastane tedavisinde bulunduğu müddet zarfında

gündelik ücretinin %25 ile %50'si nisbetinde para alabileceği bahsidir ki, bu suretle kendi geçimi ve bakmakla mükellef olduğu insanların geçimi sağlanmış olur. Lüzumlu olan bu acele tediyelerin haftalık yapılması gerekmektedir; sigorta organizasyonlarının müdahalesine kadar işveren bu meblağı tediye ile mükelleftir. Rantların tediyesi üç aylık peşin olarak verilir. Ölüm halinde, yapılan tediye geriye verilmez.

Her kaza sigortasında çok münakaşa mevzuu olan bir bokta hata meselesidir. Tabiidir ki, sigortalılar tarafından kasten yapılan kazalar tazmin edilmez, çok şükür ki, bunlar az vâki olan hallerdir. Bundan gayri batı devletlerinin kaza sigortalı hata meselelerinin münakaşalarını prensip olarak bir tarafa bırakmaktadır, herhangi ufak bir hata hemen her kazaa mevcuttur. Bu hatalar bazen kazaya uğrayanın bizzat kendisi tarafından bazen de işletme amirleri veya bunların yardımcıları tarafından yapılmaktadır, fakat kazaya uğrayanın kendisi ve ailesinin bakımı için lüzumlu olan yardım bahsinde hata meselesinin hiçbir kıymeti yoktur. Bunlar süratli ve esaslı yardım ve bakıma muhtaçdırlar ve sigortanın yegane manası da budur. Türk sigorta kanunu sigortalının bağışlanmaz bir kusuru yüzünden vukua gelen kazalarda para yardımlarının, bu kusurun derecesine göre eksiltilebileceğini derpiş etmektedir. Bağışlanmaz hatanın ne olduğu esaslı bir surette tarif edilmektedir, fakat buna rağmen bu yüz misli fazla münakaşalara sebebiyet verebilecek haldedir, çok şayanı arzudur ki, amelî sahada bu maddeden faydalanılmasının ve kanunun ilk tadilatında metinden tamamen çıkarılsın.

Güç bir mefhum meslek hastalıkları mefhumudur. Kanuna göre bir kaza gibi mütalâ ve tazmin edilmesi gerekir.

Garbin eski sanayi devletlerinde meslek hastalıkları üzerinde birçok tecrübeler yapılmış olup büyük bir hassasiyetle tertilenmiş olan listeler mevcuttur. Eski sanayi devletlerinin hazırladığı bu listelerden Türkiye faydalanabilir ve faydalanması lâzımdır, esasen 1036'da kabul edilen İş Kanununun 55 ve 58. maddeleri bu kabil listelerin yapılacağını âmiridir ve aynı zamanda yüksek sağlık şurasında yeni hastalıkları bu listelere ithal etmek hakları tanınmıştır.

İş kazalarına ve meslek hastalıklarına ve meslek hastalıklarına maruz kalanlara gereken yardımları yapmak üzere lüzumlu olan ödenek ve vasıtaları yeni Türk sigortalı nasıl temin edeceklerdir? Bu vasıtalar tabiidir ki, her sigortada olduğu gibi muntazam bir surette ödenen primlerle karşılanacaktır. Bu primleri, sigortalının iştiraki olmaksızın yani işçi ve müstahdem aidaat vermeksizin iş veren tediye ile mükellef tutulmuştur. Bu ana prensip garp devletlerindeki sigorta prensiplerinden alınmıştır. Fakat hakikatte bu hal Türkiye'de işletmelere çok daha ağır bir yük tahmil etmektedir. Bunun sebebi nedir? Garp devletlerinde ekseriyeti teşkil eden ve tesirleri üç ayı geçmeyen küçük

kazalar ve meslek hastalıkları primlerinin ancak 1/3'ü veya azamî 1/2 işletmeler tarafından tediye edilen hastalık sigortalı tarafından tazmin edilir. Primleri doğrudan doğruya ve sadece işletmeler tarafından tediye edilen Garp devletlerinin kaza sigortalı görülüyor ki yalnız ağır kazalar ve uzun

İş kazalarına ve meslek hastalıklarına ve meslek hastalıklarına maruz kalanlara gereken yardımları yapmak üzere lüzumlu olan ödenek ve vasıtaları yeni Türk sigortalı nasıl temin edeceklerdir?

müddet devam eden meslek hastalıklarının yükünü taşımaktadır ki, bu haller ufak bir nisbeti teşkil etmektedir. Türkiye'de maalesef henüz hiçbir sigorta hastalık sigortası yoktur ve bu yüzden ilk zamanlar istisnasız bütün kaza yükleri işletmelere bırakılmaktadır. Bunun mazarratı sadece işletmeler için fazla masraflı olması değildir, sigortalılar için de verecekleri zati aidaatlarla hiç değilse küçük kazalar için yüke iştirak etmiş olmaları daha iyidir. Zira bu surette sigortaya ve idare fonksiyonlarına karşı olan alâkaları daha fazla artmış olur. İctimaî sigortanın bütün yüklerini sadece işletmelere yükletmek prensibi Sovyet Rusya prensibidir. Ben şahsen Garp devletlerinin fikirlerine uyarak sigortalıların sigortalı için fedakârlıkta bulunmalarını daha iyi bulmakta ve Türk hastalık sigortalılarının yakın bir âtide kurularak Garp devletlerinde olduğu gibi aidaatın her iki taraf arasında taksimini temenni etmekteyim. Ancak bundan sonradır ki, bizde de işçi ve müstahdem hiç değilse küçük kaza ve meslek hastalıkları yüküne iştirak eder ve işletmelerin yükünü hafifletmiş olurlar.

Malûmdur ki, münferit iktisadî sahalarda ki, kaza ve mesleki hastalık tehlikeleri çok değişiktir, maden ocaklarında, taş ocaklarında, bazı nakliyat müesseselerinde tehlike ihtimalleri çok fazladır, buna mukabil meselâ dikim işlerinde, emtia mağazalarında azdır.

Bundan dolayı münferit iktisadî teşekküllere ayrı yük-seklikte primler tahmil edilir, bu teşekküller tehlike sınıflarına ayrılır ve bu sınıflarda iş yerinin hususî şartlarına ve aldıkları önleyici tedbirlere göre derecelere ayrılırlar. Geri vaziyetteki işletmeler, iyi sıhhi şartlara haiz ve kaza koruma tedbirlerini almış olan aynı branştaki işletmelere nazaran, daha yüksek tehlike derecelerine dahil edilirler.

Türk kanununun da kabul ettiği bu usul her işletme müdürünün sıhhi ve teknik cihetten bütün koruma tedbirlerinin daha iyi alınmasına gayretini sağlar, daha iyileştirilen her tedbir işletmenin daha aşağı bir tehlike derecesine inmesini ve bundan dolayı da daha az sigorta primi ödemesini mümkün kılar. Kanunumuz tehlike sınıflarının tesbiti ve bunlarda yapılacak değişiklikler hakkında esaslı hükümleri ihtiva etmektedir ki, burada bunların fazla tafsiline girişmeyeceğiz.

Kaç tehlike sınıfının kurulacağı ve her sınıfın senelik primlerinin ne miktarda olacağı hususunda kanunumuzda hiçbir rakama tesadüf edilmemektedir. Bunların tesbiti müstakbel işçi sigortaları idaresine bırakılmaktadır. Bu hususta bir fikir verebilmek için Garp devletlerinin tecrübelerine istinaden yıllık ücret miktarlarının %4 veya 5 prim olarak verilebileceğini söyleyebilirim.

Kaza ve meslek hastalıkları sigortaları hakkında ki, mütalâalarımızı burada keserek, biraz da Türkiye'nin gelecekteki *Analık Sigortalarını* tetkik edelim.

Burada bizi daha basit bir sigorta çalışması ilgilendirmektedir: Sigorta hadiseleri (Gebelik, çocuk düşürme ve normal doğum gibi haller) kolayca tesbit edilebilirler ve yapılacak masraflarda kısa vadelere, birkaç haftaya azamî bir iki aya inhisar etmektedir. Fakat bu kısımda ki, rakamlar kaza sigortalarındakinden daha fazladır ve esasen daha da fazla olması lâzımdır; bi daima mümkün olduğu kadar fazla doğum buna mukabil kabil olduğu kadar az kaza ve meslek hastalıkları temenni ediyoruz.

Analık sigortalarındaki hadiselerin çokluğu fazla miktarda idare masraflarının ihtiyar edilmesini mucib olacaktır; maalesef bizde de mahallî hastalık sandıkları mevcut olmadığından Ankara'daki merkezde çalışan idare daha evvel de belirttiğim gibi ağır ve pahalı işleyecektir. Analık sigortalarını mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda kaza sigortalarından ayırmaya ve mahallî hastalık sigortaları kurarak bunları oraya bağlamaya gayret edeceğiz, böylece bunlar çok daha basit ve çok daha ucuz olacaktır; fakat bugünkü

günde memleketimiz için bu maalesef tatlı bir hülyadır.

Türk analık sigortası yukarıda daha evvel de bahsettiğimiz muayyen bir sigortalılar sahasına inhisar etmektedir; Türk analarının büyük bir ekseriyetini teşkil eden ziraat sahada çalışan ve bu sahada çalışanların karıları, ev işlerinde, küçük sanayii ve ev sanayiinde çalışan kadınlarla sigorta maalesef ilgilenmemektedir. Sanayii, ticaret, nakliyat ve ticarî müesseselerde çalışan işçi ve müstahdemin sahasını sigorta mümkün olduğu kadar umumî olarak içine almıştır. Yani, yalnız işçi ve müstahdemin olarak bizzat çalışan kadın ve kızlar değil, aynı zamanda sigorta mükellefiyetine tâbi işyerlerinde çalışan erkeklerin evli karılarını, yani, sanayi, ticaret ve müesseselerde *bizzat çalışmayan* evli kadınları da ihtiva etmektedir. Birlikte sigortalanmış olan bu evli kadınların adedi bizzat çalışmak sureti ile sigortaya dahil olan kadın ve kızlardan daha fazladır. Bu gibilerin sigorta sahası içine alınmaları çok memnuniyet vericidir. Yalnız temenni olunur ki, yakın bir âtide sigorta çerçevesi dahiline girenler arasına ziraat, ev işleri, küçük sanayi ve ev sanayiinde çalışanların da ithali mümkün olsun.

Analık sigortasının sigorta ivazları da para ivazları ve aynı ivazlardır. Bu sigortadaki ivazlar da hediye veya arzuya müstenit muavenetler olmayıp, çalışan kadınların ve erkeklerin evli karılarının, talep hakkını haiz oldukları hukukî ivazlardır. *İçimai sigorta asla muaveenet değil, daima hak ve mecburiyettir.*

Para ivazları sigortalı kadın ve kızlara doğumdan evvel ve sonra üçer haftadan altı haftaya kadar olmak ve bu müddet zarfında sigortalı ana çalışmamak ve gündelik almamak şartıyla loğusa parası şeklinde yapılır. Suç sayılmayan çocuk düşürme vak'alarında azamî altı haftalık bir iş göremezlik devamınca kendisine loğusa parası verilir. Loğusalık parasının hitamından sonra ana çocuğunu kendi emziriyorsa, altı hafta müddetle loğusalık parasına emzirme parası olarak hak kazanır; sağlık durumu çocuğunu emzirmeye müsait bulunmadığı doktor raporu ile beliren sigortalı kadın da bu haktan faydalanır. Emzirme parası verilirken ananın tekrar çalışmaya başlayıp başlamadığı nazarı itibare alınmaz. Analık yardımından faydalanmak için ana olacağını hisseden kadınlar doumdan kısa bir zaman evvel sigorta mükellefiyeti olan bir iş yerine girmeye teşebbüs ettiklerinden; bu kabil suistimallerin önüne geçmek için kanunumuz sigortalı kadının yardımından hak kazanacağı tarihten önceki altı ay içinde asgari üç ayını sigorta mecburiyeti olan bir işyerinde geçirmiş olmasını şart koşmaktadır.

Şimdiye kadar söylediklerimiz bizzat ana olacak olan kadın ve kızlar içindir (kanun, çocuğu evlilik içinde veya evlilik dışında mı olduğunu iyi bir tedbir olarak araştırmamaktadır.). Mecburî sigortalı işyerlerinde çalışan işçi ve müstahdeminin karılarına loğusa parası vermeğe hacet yoktur, zira kocaları çalışmakta ve ücret almaktadır. Sigortalıya, sigortalı olmayan karısının analığı halinde, sigortalı bir kadına yapılacak yardımların 2/3'ü nisbetinde yardım yapılır. İleride bunlara da tam yardımın yapılması ve hatta emzirme parası da verilmesi temenni olunur. Bunun yapılması, memleketimizdeki nisbeti çok yüksek olan çocuk vefatıyatına karşı sistematik mücadele için de çok faydalı olacaktır.

Para ivazlarının yanında analık sigortaları, doktor yardımı, ebe yardımı, ilaç masrafları ve lüzumu halinde hastane veya doğumevi için aynı ivazları da kabul etmektedir. Bazı hallerde ana veya kocası masrafları tediye edip bilâhare yaptığı bu masrafları sigorta idaresinden kendi tarifelerine göre talep edebilir. - Bu iyi bir sistem olmamakla beraber mahallî hastalık sigortası olmadığından bu neticelere katlanmak gerekmektedir. Her sanayi mıntıkasında sigorta teşkilatlarının ya bir zati şube açmaları veya müteşebbislerle sigortalıların birlikte tesis edecekleri bir teşekkülün bulunması bu müşkülâtı gidermek ve bütün anaların vaziyetlerini garantilemek bakımından temenniye şayandır. Ademi merkezîyetli muhtar idareler olmaksızın, analık sigortaları bütün kıymetli ivazlarına rağmen istenilen gayeye ulaşamayacak veya yapılacak olan bu yardımlar müsbet bir netice vermeyecektir. Bu tehlikeyi tamamiyle bertaraf etmek ancak evvelce de birkaç kere söylediğimiz gibi umumî hastalık sigortalarının ihdası ve hemen bütün dünyada olduğu gibi, analık sigortalarının bunlara bağlanması ile mümkün olabilir. (Müstakil analık sigortaları zannımca sadece İtalya ve Küba'da mevcuttur).

Analık sigortasının, sigortalı kadın ve kızlara altı ile on iki hafta müddetle sağladığı loğusa parası, gündeliklerinin %70'i nisbetinde bir ödenektir. Emzirme parası da buna göre gündelik kazancın %35'ine baliğ olmaktadır.

Bu teşebbüsler gayet iyidir. Analık sigortalarının masrafları da tabiatı ile verilen primlerle karşılanacaktır; kaza sigortalarında olduğu gibi, bu sigortaların tekmil prim yükleri de işletmelere yükletilmektedir. Bu, bütün İçtimaî Sigorta memleketlerinin aksine olarak, Sovyet Rusya prensibidir. Hemen her yerde analık sigortaları, hastalık sigortalarının bir kısmıdır ve hastalık sigortalarında primlerin yarısı veya hatta 2/3'ü sigortalının bizzat kendi tarafından ödenir. Bu memle-

ketlerde sigortalılar ve müteşebbisler tediye ettikleri aidat nisbetinde kendi hastalık sandıklarının idarelerine (tam manası ile muhtar idarelerde) iştirak ederler. Ben şahsen sigortalıların kendi sigorta idarelerine karşı daha fazla alâkalanmalarını sağlayan batı devletlerinin tarzını, Rus sisteminden çok daha iyi bulurum. Analık sigortasını da ihtiva etmek sureti ile, yakın bir âtide kurulmasını temenni ettiğim Türk Hastalık Sigortalarının, organizasyon ve aidat temini bahisleri kanaatimce mümkün oldu kadar batı devletlerininine uygun şekilde olmalıdır.

Hastalık sigortalarına bağlanmış olan analık sigortalarının masrafları, yüksek değildir; bu nisbet işletmelerin senelik kazançlarının %1/2'sidir. Bizde, hastalık sigortalarının henüz mevcut olmaması dolayısı ile, bu nisbetin daha da fazla olması gerekir; merkezi Ankara olup şubeler ve mahallî bürolarla işletilecek olan idarenin masrafları herhalde oldukça pahalı olacaktır. Bundan dolayıdır ki, ilk zamanlar sigorta mükellefiyetine tâbi bütün işletmelerden senelik kazançlarının %1'ini prim olarak talep etmek icabedecektir. Kanunumuz burada da prim nisbetini bildirmemiştir. Tabiidir ki, analık sigortalarında, kaza sigortalarında olduğu gibi, tehlike sınıfları diye birşey yoktur. Bunun için hastalık sigortaları vazedilip yeni esaslar konuncaya ve işletmelerin yükleri tahfif edilinceye kadar, bütün işletmelerin aynı aidat nisbetini veremeleri lâzımdır.

Yeni Türk İçtimaî Sigortalarındaki kuruluşları da tetkik edelim. Tesis edilmiş olan organizasyon, 1 Ocak 1946'dan itibaren faaliyetine başlamış olan *İşçi Sigortaları idaresidir*. Bu sigorta idaresi, şimdilik sigortalıların ve hatta bütün primleri tediye eden müteşebbislerin dahi iştiraki olmaksızın, devlet müessesesidir. Hakikî kırtasiyecilik esasına müsteniden kurulmuş olan bu organizasyon, memleketimizin idarecilik ananesine uymakta, fakat sigortaların ihtiyacına uymamaktadır. Bütün batı devletlerinin tecrübelerine göre sigortaları çok daha ucuz olan, muhtar idareli teşekküller analık sigortası ve ilerideki hastalık sigortaları için mahallî ve vilayet hastalık sandıkları olması muvafıktır; kaza sigortaları için de işletmeler dahilinde muhtar kurumlar teşkil edilmesi ve düşünülen kaza sigortaları için de işletmeler dahilinde muhtar kurumlar teşkil edilmesi ve düşünülen kaza sandıklarının her biri hususunda (bunların adedi 4 olacaktır) kooperatif şeklinde böyle bir teşekkül bulunması doğru olur.

Bu kabil organizasyonların kurulmamış olduğu müddetçe, hiç değilse mahallî idare heyetlerinin ku-

rulması ve Ankara'daki sigorta idaresinde sigortalılar ve müteşebbislere ihtiva eden daimî bir müşavir heyetinin bulunması temenni olunur.

Son olarak da sigortalarda vukua gelecek münazaa haller hakkında birkaç söz söyleyelim, bilhassa ilk seneler zarfında birçok münazaa halleri tahafüs edecektir. Bunu sebebi ilk devirlerde kâfi derecede tecrübe sahibi olunmaması ve sigortalılar arasında kanuna karşı bir itimatsızlığın olabilmesinden doğacaktır. Kanunumuz anlaşmazlık hallerinde itirazların analık sigortalı için sulh mahkemelerine, kaza sigortalı için de asliye mahkemelerine müracat edileceğini ve davaların çabuk yargılanma hükümlerine göre görüleceğini bildirmektedir. Bu sistem ilk zamanlar için kifayet eder bir derecede ise de, ilerisi için gayri kâfidir. Bildiğime göre, bugün içtimai sigorta sahasında ilerlemiş olan memleketlerde, hususî içtimai sigorta mahkemeleri kurulmuştur. Hukukçu olan bir şahsın (hakimin) riyaseti altında kurulan bu mahkemelerin

âzalarını işten anlayan müteşebbis ve sigortalıların bizzat kendileri teşkil etmekte ve mahkemeler gayet sür'atle ve tamamen ücretsiz olarak çalışmaktadır. Umumiyetle iki asliye mahkemesinden her şeye gayet sade, sür'atli ve ekseriyetini varlıksız insanların teşkil ettiği sigortalılar için de para sarfına hacet kalmaksızın işletilmektedir. Bu çeşit sigortaların Türkiye'de de mümkün olduğu kadar çabuk ihdasına gayret etmek lâzımdır: Sigortalıların ve müteşebbislere mahkemede bizzat karar verenler arasında bulunmaları mahkemeleri memleketin her tarafında pek çabuk popüler yapacaktır.

Bu muhtasar izahlarımı şu sözlerle toplu olarak ifade etmek isterim: *Cesaretle iyi bir başlangıca teşebbüs edildi, ilk adım atıldı.* - İçtimai sigorta davasının memleketimizde salim bir istikamet üzerinde gelişmesini, Türkiye'deki milyonlarca çalışan insanı zamanla *iktisadî emniyete, sıhhate, saadet ve memnunluğa götürmesini candan dilerim.*

LÜTFEN NOT EDİNİZİ..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ. İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

61 Yıldır

Verimliliğin,
sanayileşmenin ve
büyümenin içinde

Biz Varız

250 Trilyon Lira Sermaye, 800'ü Aşkın Şube, 10 Bölge Müdürlüğü,
9 Yurtdışı Temsilciliği, 3 Yurtdışı Banka Ortaklığı,
14 Bilgilendirme Ofisi, 2 Yurtdışı Bilgi Destek Bürosu,
15 Bin'e Yakın Çalışanı, 5 Milyon Mevduat Müşterisi,
1 Milyon Kredi Müşterisi, 200 Katrilyon Lira İşlem Hacminin
Verdiği Güvenle...

Türkiye'nin Önde Bankası Halkbank 61. Kuruluş Yıldönümünde
Mutludur Gururludur...

HALKBANK

TÜRKİYE HALK BANKASI

Bir imparatorluğun çöküşünü gördük.

Güçlü bir Cumhuriyet'in doğuşuna ve yükselişine tanık olduk.

Türkiye'nin 136 yıldır yaşayan tek bankasıyız.

Tecrübenin değerini ona sahip olanlar bilir.

OSMANLI BANKASI